

SCI-CONF.COM.UA

EURASIAN SCIENTIFIC DISCUSSIONS

**PROCEEDINGS OF III INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
APRIL 10-12, 2022**

**BARCELONA
2022**

EURASIAN SCIENTIFIC DISCUSSIONS

Proceedings of III International Scientific and Practical Conference

Barcelona, Spain

10-12 April 2022

Barcelona, Spain

2022

UDC 001.1

The 3rd International scientific and practical conference “Eurasian scientific discussions” (April 10-12, 2022) Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2022. 351 p.

ISBN 978-84-15927-32-7

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Eurasian scientific discussions. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2022. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-eurasian-scientific-discussions-10-12-aprelya-2022-goda-barselona-isperaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: barca@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2022 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2022 Barca Academy Publishing ®

©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

BIOLOGICAL SCIENCES

1. *Pasayeva Farida Vagif.* 10
EARLY SPRING VEGETATION OF BANOVSHALI VILLAGE OF GOYGOL REGION
2. *Shydlovska T. A., Voroshylova N. M., Burlaka Yu. B., Kononov O. Ye., Verevka S. V.* 15
DETERMINATION OF THE MOST INFORMATIVE INDICATORS OF HEMOSTASIS, FOR ASSESSING THE CONDITION OF PATIENTS WITH HEARING LOSS CAUSED BY ACUTRAUMATIC OBJECTIVES
3. *Газизова А. И., Нуршекенова Алина Батыргаликызы* 20
МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВРАНОВИХ ПТИЦ НА ПРИМЕРЕ ОБЫКНОВЕННОГО ВОРОНА

MEDICAL SCIENCES

4. *Antonov A. G., Surgay N. M., Tatarko S. V., Gozhenko M. M.* 25
CURRENT STATE OF USE OF CRITERIA FOR DETERMINING SURVIVAL AND LIMITATION OF MECHANICAL DAMAGE
5. *Kryvetska I. I., Khovanets K. R.* 28
NEUROLOGICAL MANIFESTATIONS IN PATIENTS WITH COVID-19
6. *Sukhostavets N. P.* 30
INFLUENCE OR ETHYNYLESTRADIOLE-CONTAINING COMBINED ORAL CONTRACEPTIVES ON THE STATE OF VAGINAL MICROCENOSES
7. *Малик Н. В., Чаговец А. Ю., Семененко В. А.* 32
ВПЛИВ АТОРВАСТАТИНУ НА ВИРАЖЕНІСТЬ КОРОНАРНОГО АТЕРОСКЛЕРОЗУ
8. *Неспрядько В. П., Шинчуковський І. А., Терещук О. Г., Гатальська Є. О.* 34
ОСТЕОАРТРИТ СКРОНЕВО-НИЖНЬОЩЕЛЕПНОГО СУГЛОБУ У ЖІНОК НА ФОНІ ДЕФІЦИТУ ЕСТРОГЕНІВ
9. *Сорокман Т. В., Остапчук В. Г., Медвідь В. С.* 37
ПЕДІАТРИЧНА ПАЛІАТИВНА ДОПОМОГА
10. *Фадєєнко Г. Д., Кушнір І. Е., Соломенцева Т. А., Чернова В. М., Нікіфорова Я. В., Курінна О. Г.* 39
РІВНІ ФЕТУЇНУ А У ХВОРИХ З НЕАЛКОГОЛЬНОЮ ЖИРОВОЮ ХВОРОБОЮ ПЕЧІНКИ НА ТЛІ МЕТАБОЛІЧНОГО СИНДРОМУ
11. *Царук О. С., Меленко С. Р.* 46
ПРОЯВИ COVID-19 У ДІТЕЙ З ІНШИМИ ПАТОЛОГІЯМИ

12. *Шевченко Х. М.* 51
ТЕОРІЇ ЕТІОЛОГІЇ РОЗСІЯНОГО СКЛЕРОЗУ

PHARMACEUTICAL SCIENCES

13. *Sakhandia I., Savchuk A.* 56
CHARACTERISTICS OF SOURCES FROM WHICH VITAMIN PREPARATIONS ARE MADE

TECHNICAL SCIENCES

14. *Azarenkov V. I., Fedorishcheva V. A.* 60
DESIGNING A LOGO AND CORPORATE IDENTITY BASED ON THE GOLDEN RATIO

15. *Авраменко А. М.* 67
ЧИСЕЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМОДИНАМІЧНИХ ТА ЕЛЕКТРОХІМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ТВЕРДООКСИДНОМУ ПАЛИВНОМУ ЕЛЕМЕНТІ

16. *Гащук О. І., Москалюк О. Є., Ліпінський К. А., Жученко Д. Г.* 71
ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОПЕРЕДНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОБРОБКИ ОВОЧІВ У ТЕХНОЛОГІЇ ПАШТЕТІВ

17. *Гілодо О. Ю., Арсірій А. М.* 76
РЕСТАВРАЦІЙНИЙ РЕМОНТ БУДІВЛІ ПАМ'ЯТКИ В МІСТІ МИКОЛАЇВ, УКРАЇНА

18. *Фіалко Н. М., Меранова Н. О., Шеренковський Ю. В., Альошко С. О.* 80
КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СТРУКТУРИ ТЕЧІЇ В МІКРОФАКЕЛЬНИХ ПАЛЬНИКАХ ПІДВИЩЕНОЇ ЕНЕРГОЕКОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

19. *Філіпович Ю. Ю.* 87
НАДІЙНІСТЬ РОБОТИ ВАКУУМНИХ СИСТЕМ АВТОМАТИЗОВАНИХ НАСОСНИХ СТАНЦІЙ

20. *Фуртат І. Е., Фуртат Ю. О.* 93
ПІДЗЕМНІ ЦИРКУЛЯЦІЙНІ СИСТЕМИ В ГЕОТЕРМАЛЬНІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

21. *Чепок О. О., Супранович А. О.* 95
ПРАКТИКУМ РОЗВ'ЯЗАННЯ ФІЗИЧНИХ ЗАДАЧ З ВИКОРИСТАННЯМ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ

ARCHITECTURE

22. *Gunbin M. Yu.* 100
ECO-FRIENDLY LOCATIONS FOR RESIDENTIAL DEVELOPMENT IN KRIVIIY RIH

PEDAGOGICAL SCIENCES

23. *Vladymyrova V., Savitskaya T.* 104
CONDITIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE
PROFESSIONAL CULTURE OF A HIGHER SCHOOL TEACHER
24. *Горлов А. С., Бубнов В. О.* 111
БІОМЕХАНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНІКИ РОЗБІГУ ТА
ВІДШТОВХУВАННЯ В СТИБКАХ У ВИСОТУ СПОРТСМЕНІВ
РІЗНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
25. *Ковба М. В.* 121
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ»
26. *Кожевникова А. В., Колесникова І. В.* 126
СТРУКТУРА ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
27. *Кривонос О. В., Пивовар Н. М., Хілінська Т. В.* 132
ФЕНОМЕН ПЕДАГОГІЧНОГО ПОШУКУ МИХАЙЛА
ГОРДІЄНКА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО НОВАТОРСТВА
СПРЯМОВАНОГО НА РАЦІОНАЛІЗАЦІЮ СУЧАСНОЇ
СИСТЕМИ ОСВІТИ
28. *Окольнича Т. В., Костенко Л. Д.* 140
ПРО РОБОТУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ (М. КРОПИВНИЦЬКИЙ)
29. *Откович І., Калита Н.* 143
РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» (3 КЛАС)
30. *Садовенко С. М.* 148
ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
31. *Скиба Ю. А.* 159
СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ХЕДХАНТИНГ»
32. *Швидун В. М., Швидун Л. Т.* 164
ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У
ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС
33. *Штанько М. М.* 169
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ОН-ЛАЙН МУЗИЧНИХ ЗАНЯТЬ
ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

34. *Багрій В. В., Легка А. І.* 175
ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ МАТЕРИНСТВА У СУЧАСНОМУ
СВІТІ
35. *Борисова З. О., Дубровіна О. В., Дубровіна Е. А.* 180
ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН
УКРАЇНЦІВ ТА ПРОФІЛАКТИКА МОЖЛИВИХ УСКЛАДНЕНЬ
36. *Литвинчук А. М.* 186
МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ «БАЗОВИХ» ТА

«СПЕЦІАЛЬНИХ» ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ЖІНОК-МЕНЕДЖЕРІВ КОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

SOCIOLOGICAL SCIENCES

37. *Issina G. I., Muratbek Nurgul* 191
ON THE ISSUE OF THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY
IN THE AGE OF GLOBALIZATION

HISTORICAL SCIENCES

38. *Пивовар С. Ф.* 196
ІСТОРИОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ ВИСВІТЛЕННЯ РОЛІ ДОПОМОГИ
КРАЇН ЗАХОДУ СРСР У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

CULTUROLOGY

39. *Гостева О. В.* 204
СТАНОВЛЕНИЕ ФИЛОСОФСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ НА
КОММУНИКАЦИЮ В КУЛЬТУРЕ

POLITICAL SCIENCES

40. *Шелест О. С.* 212
ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРИНЦИПИ І ТЕХНОЛОГІЇ ВЗАЄМОДІЇ
КУЛЬТУРИ, ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

PHILOLOGICAL SCIENCES

41. *Fabrykina V.* 219
THE FEATURES OF THE ENGLISH VOCABULARY OF
ADVERTISING 2020 TRAVEL AGENCIES
42. *Томенко М. Г.* 224
TYPES OF COMBINATORICS IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE
TEXTS (BASED ON THE TEXT CORPUS “RADIO
ELECTRONICS”)
43. *Душабаева С. Т.* 228
ПРАКТИЧЕСКИЕ ЗАНЯТИЯ ПО АВТОРСКОЙ ПРОГРАММЕ
«РИТОРИКА»
44. *Крайчинська Г. В., Романюк І. М.* 238
ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІЖНОГО АНГЛІЙСЬКОГО СЛЕНГУ
45. *Краснікова С. О., Козка І. К., Аль-Газо Н. В.* 241
PRINCIPLES OF DESIGNING A COURSE BOOK FOR MEDICAL
STUDENTS
46. *Шутак Л. Б., Навчук Г. В.* 247
УКРАЇНСЬКИЙ МЕДИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ЧАСТИНА
ЛІКАРСЬКОЇ ДЕОТОЛОГІЇ

PHILOSOPHICAL SCIENCES

47. *Черкасов С. В., Опалько Р. С.* 254
МЕХАНІСТИЧНИЙ МАТЕРІАЛІЗМ І МЕДИЦИНА

ECONOMIC SCIENCES

48. *Bondarchuk D., Balytska M.* 258
INSURANCE INTERMEDIARIES OPERATION IN
DEVELOPMENT OF UKRAINIAN INSURANCE MARKET
49. *Damirov Mahir Rasim oglu* 263
IMPROVING THE EFFICIENCY OF USING FIXED ASSETS FOR
AIR TRANSPORTATION
50. *Брайловська О. О., Миронов А. А.* 270
УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ
УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ (НА ПРИКЛАДІ ТОВ
«КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ»)
51. *Гончарук Н. І., Лобова О. М.* 276
ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА
ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ ТА
ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ
52. *Демчук А. В.* 280
ХЕДЖУВАННЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ
53. *Мартин О. М., Грунт Р. Т.* 284
ЗБУТ ЯК СКЛАДОВА ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: СУТЬ, ФУНКЦІЇ, ЧИННИКИ
54. *Матвієнко А. П.* 289
СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ Й
ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬСЬКОГО
ПРИЗНАЧЕННЯ
55. *Угненко К. А.* 297
ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС
ВОЄННОГО СТАНУ

LEGAL SCIENCES

56. *Drobchak A., Nedria A.* 304
HOW PHYSICAL VIOLENCE IN THE FAMILY AGAINST A
WOMAN AFFECTS THE PERCEPTION OF HER SURROUNDING
WORLD
57. *Nazarenko Ya., Drobchak A.* 311
HARASSMENT AS A FORM OF VIOLENCE. LEGAL
PROTECTION OF CLAIMS IN UKRAINE
58. *Tkach Ju. O.* 318
COMPARATIVE ANALYSIS OF ARTICLE 143 OF THE
CRIMINAL CODE OF UKRAINE TO THE LEGISLATION OF
FOREIGN COUNTRIES

59.	Бадалова Т. Г., Федченко В. М.	325
	ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ОБСТАВИНИ, ЯКІ НЕГАТИВНО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ЕКСТРАДИЦІЇ	
60.	Керечан Д. М.	330
	ЩОДО РОБОТИ ПРЕДСТАВНИКІВ АВТОРСЬКОГО ТА ТЕХНІЧНОГО НАГЛЯДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
61.	Комаринська Ю. Б.	337
	ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ, ЯК СПОСІБ ЧИНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	
62.	Шевчук Т. О.	345
	СТАН БЕЗПЕКИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ В УКРАЇНІ ТА ЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ В ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННІ	

BIOLOGICAL SCIENCES

EARLY SPRING VEGETATION OF BANOVSHALI VILLAGE OF GOYGOL REGION

Pasayeva Farida Vagif.

diss.

Azerbaijan State Agrarian University

Summary. The main purpose of the article is to study the laws of development of phenological dynamics of species found in the early spring flora of Banovshali village, located in the administrative territory of Goygol region, to analyze the concept of species in the flora and apply its methodology. As a result of the research, the early spring flora of Banovshali village was studied, 22 species of 13 families, 18 genera were recorded and the results of the work done in the form of tables were given.

Keywords: early spring flora, ephemera, ephemeroidea, phenology, phenological dynamics.

Introduction. Goygol region is located in the western part of the Republic of Azerbaijan in the mountainous and foothill zone, the highest point is 3724 meters above sea level. The region borders with Ganja city and Samukh region in the north, Goranboy region in the east, Kalbajar region in the south, Dashkesan region in the south-west, Shamkir region in the west. The territory of the region stretches 55 km from north to south and 36 km from west to east. As in other foothill regions of the country, the climatic indicators of Goygol region vary in altitude. In the foothills and low mountains the winters are mild and dry, in the middle mountains the winters are dry, cold and in the highlands the mountain tundra climate prevails. Banovshali is a village in the administrative-territorial unit of Goygol district. According to the law of June 12, 2018 on renaming some territorial units of the Republic of Azerbaijan, the

former name of the village was changed to Mikhailovka and renamed Banovshali. The winter is mostly mild and the snow cover is not very stable [1].

Plants of early spring flora are those which bloom immediately after the snow melts in the Banovshali village [3, p. 13]. The first and foremost reason for this is sunlight. As we know, as in all green plants, light produces organic matter in green bodies from inorganic substances (water and carbon dioxide) and photosynthesis (gas exchange). The resulting carbohydrates are then used for plant growth. This is also reflected in the spring flora. [4, p. 831]. Sufficient sunlight is a necessary condition for the development of spring plants. Photosynthesis continues intensively, so assimilation quickly accumulates in the leaves. Another reason for the early flowering of plants is the presence of moisture. After the snow melts, the soil is saturated with moisture, which is necessary for the normal development of plants [2, p. 224].

Among primroses there are 2 groups of plants with a special development period: ephemerals and ephemeroïds.

Ephemerals are annual herbaceous plants, the whole development usually occurs in a very short time (several weeks), more often in early spring. These are grasses with a short development period of underground and surface reproductive and vegetative shoots of the plant in the wet period.

A characteristic feature of ephemerals is their unique adaptation to fluctuations in environmental conditions. In areas with arid climates - deserts, semi-deserts and steppes, they make up the majority of vegetation (up to 60% of species). Seeds of spring varieties germinate in spring and winter varieties germinate in autumn. They develop more often in spring or autumn and die completely in dry weather in summer. Meteorological conditions determine the germination period, plant life and size.

Ephemeroïds are perennial herbaceous plants that bloom in early spring. Typical autumn-winter-spring vegetation occurs in arid areas. In dry climates, the seeds, tubers and rhizomes are inactive and spread in xerophytic areas due to the seasonal laws of nature.

The analysis of the phenological dynamics of plant development on the basis of regularities, information on phenological development is of great interest. The mechanisms by which environmental factors, especially weather factors, affect plants are potentially changing. Environmental problems in nature, inefficient use of natural resources, unsystematic grazing slow down the processes of natural regulation [6]. The growing interest in plant phenology in recent decades has been attributed to research in the field of global warming.

Analysis of flora and fauna as a result of changes in periodic events can be presented not only as a bioindicator of climate change, but also as a quantitative effect of global warming on biosystems. Indeed, with warming and rising spring temperatures, the sum of critical temperatures or accumulated temperatures leads to an early start of the growing season. [5p.46]. These hypotheses have been tested in recent years in different geographical areas and for different plants (Table 1).

№	Species	Family	Life Form	Flowering	Place of encounter
1	2	3	4	5	6
1	Taraxacum platycarpum	Asteraceae	Perennial	III – VII	In meadows, forested areas, gardens, roadsides and garbage dumps.
2	Ficaria vernalis	Ranunculaceae	Perennial	III – V	In the forests, in the bushes
3	Sternbergia lutea	Amaryllidaceae	Perennial	III-IV	In meadows, forested areas, gardens, roadsides and garbage dumps.
4	Capsella bursa-pastoris	Brassicaceae	Annual	IV – IX	On the roadside, in the squares, in the garbage.
5	Taraxacum officinale	Asteraceae	Perennial	III – VII	In meadows, forested areas, gardens, roadsides and garbage dumps.
6	Stellaria media	Caryophyllaceae	Annual	III – IX	In humid places, cultivated soils
7	Viola alba	Violaceae	Perennial	IV – V	In the forests, in the bushes
8	Viola suavis	Violaceae	Perennial	IV – V	In the meadows
9	Viola odorata	Violaceae	Perennial	IV – V	Forests

10	<i>Veronica verna</i>	Scrophulariaceae	Annual	IV – V	On dry slopes
11	<i>Lamium purpureum.</i>	Lamiaceae	Annual or Perennial	IV – VIII	In the woods, in the bushes, in vacant places, on dry lands
12	<i>Scilla bifolia</i>	Liliaceae	Perennial	III – IV	On the roadsides and in the bushes
13	<i>Scilla siberica</i>	Liliaceae	Perennial	III – IV	On the roadsides and in the bushes
14	<i>Cardamine parviflora</i>	Brassicaceae	Annual	IV – VI	In humid places
15	<i>Erophila verna</i>	Brassicaceae	Annual	III – IV	On dry rocks
16	<i>Gagea lutea.</i>	Liliaceae	Perennial	III – IV	In forests and bushes
17	<i>Tussilago farfara</i>	Asteraceae	Perennial	IV – V	In clayey soils.
18	<i>Galanthus alpinus</i>	Amaryllidaceae	Perennial	II – IV	In forests and bushes.
19	<i>Primula vulgaris</i>	Primulaceae	Perennial	III – IV	In forests and bushes.
20	<i>Lathyrus svernus</i>	Fabaceae	Perennial	III – V	In the wood
21	<i>Vinca herbacea</i>	Apocynaceae	Semi-shrubs	V – VII	In rocky outcrops, bushes
22	<i>Narcissus pseudonarcissus</i>	Amaryllidaceae	Perennial	IV	In meadows, forested areas, gardens, roadsides and garbage dumps.

As a result of research conducted in March-April in the territory of Banovshali village, 22 species of early flowering plants belonging to 13 families and 18 genera were found (Table 1).

Thus, the following conclusions can be drawn from the initial materials obtained:

1. As a result of the research conducted in March-April in the territory of Banovshali village, general information on the early spring flora was obtained and the initial material on the early spring flora was collected:

2. The habitats of plants found in the early spring flora have been identified:

3. The species represented in different areas are ephemeral and ephemeroïds. 22 species of early flowering plants belonging to 13 families and 18 genera were found. The spring flora is dominated by *Asteraceae*, *Liliaceae*, *Violaceae*, *Amaryllidaceae* families:

4. Most of the primroses found in the study area are found in forests, dry slopes, roadsides phytocenotypic groups. This is a characteristic feature of the early spring flora:

5. According to the period of flowering, true primroses (flowering in March-April) include 6 species of *Taraxacum platycarpum*, *Sternbergia lutea*, *Viola alba*, *V. Suavis*, *V odorata*, *Primula vulgaris*:

6. The other species mentioned in the table start in early spring and bloom throughout the summer. Although such species bloom early, they are unlikely to belong to primroses:

Literature

1. Law of the Republic of Azerbaijan on renaming some territorial units of Agsu, Astara, Goranboy, Goygol, Khachmaz, Khizi, Gazakh, Guba, Gusar, Masalli, Oguz, Saatli, Samukh, Shamkir and Yevlakh districts of the Republic of Azerbaijan

2. Alekseev A.Yu. Forest herbaceous plants. Biology and protection. – M.: Agropromizdat, 1988. – 224 p.

3. Bogolyubov A.S. Study of the ecology of primroses. - "Ecosystem", 2002. - 13 p.

4. Gilyarov M.S. Biological encyclopedic dictionary. – M. Encyclopedia, 1986. - 831 p.

5. Zhmylev P.Yu. Changes in the rhythm of the seasonal development of plants in connection with global warming. - M., 2002. - 46 p.

6. Methodology for conducting phenological observations / [Electronic resource] // Access mode: <http://knowledge.allbest.ru/pedagogist/htm>

**DETERMINATION OF THE MOST INFORMATIVE INDICATORS OF
HEMOSTASIS, FOR ASSESSING THE CONDITION OF PATIENTS WITH
HEARING LOSS CAUSED BY ACUTRAUMATIC OBJECTIVES**

Shydlovska Tetiana Anatoliivna,
doctor of medical sciences, professor

Voroshnylova Natalia Mykhailivna,
candidate of biological sciences, senior researcher

Burlaka Yuliia Borysivna,
candidate of biological sciences, senior researcher

Kononov Oleksandr Yevgenovych,
candidate of medical sciences, senior researcher

Verevka Serhij Viktorovych,
doctor of biological sciences, professor

SI “Prof. O.S. Kolomyichenko Institute of Otolaryngology
National Academy of Medical Sciences of Ukraine”

Kyiv, Ukraine

Exposure to high-intensity sounds can cause significant damage to the human auditory system. The diagnosis and treatment of hearing impairments associated with acoustic trauma (AT) received in real combat conditions, in particular, have become very relevant for military medicine. The significance of prevention of the development of severe damage to the auditory and vestibular systems, as well as the progression of sensorineural and vestibular disorders that can lead to disability, is obvious. Combat-caused AT damage to the auditory analyzer leads often to irreversible sensorineural hearing loss (SHL). Sensorineural disorders at AT are largely the result of the hydrodynamic impact on blood vessels. The rupture of the latter causes the contact of blood with collagen of the vessel's outer layers. Even more, the damage to endothelium is accompanied by the uncontrolled release of various coagulation factors into the blood circulation. All these cause uncontrolled activation of the coagulating link of the hemostasis system and, as a consequence, the development of thrombosis and blockage of micro-vessels. For these reasons, the search for new approaches for the diagnosis and treatment of auditory sensorineural

disorders is extremely important. This is especially true for combat-caused ATs, and comprehensive usage of modern techniques may be useful for reaching this goal.

The aim of the study was to determine the most informative indices of the hemostasis system, which characterize the state of the auditory analyzer in patients with combat-caused ATs.

Materials and methods.

The group of 22 patients with recurrent combat AT who were hospitalized at SI “Prof. O.S. Kolomiychenko Institute of Otolaryngology. NAMSU” was examined. The control group was formed of 10 healthy volunteers, that had no contact with noise and other unfavourable hygienic factors. The object of the study was citrate plasma, which was obtained by standard methods. The fibrinogen content was determined using the thrombin-like enzyme Ancistron-H. Activated Partial Thromboplastin Time (APTT) was determined by "Renam" APTT test. Prothrombin time (PT) was determined by initiating polymerization in the tested sample of blood plasma with 0.1 ml of thromboplastin reagent containing 0.01 M CaCl₂ ("Renam"). Because functionally inactive forms of prothrombin appear in the bloodstream due to a thrombophilic condition, we tested an additional diagnostic test based on ecamulin – ecamulin time (ET). The difference in the results of these tests proves the accumulation of functionally inactive forms of thrombin (FIFT) in plasma. It is known that the value of the ecamulin index (EI) corresponds to the total level of prothrombin in blood plasma. The ratio of EI and prothrombin index (PI) is used to calculate the accumulation index of functionally inactive forms of prothrombin:

$$EI / PI = 1.$$

Protein C activity was determined by “Renam” test by cleavage of the chromogenic substrate with a protein C activator. Determination of the concentration of soluble fibrin (SF) and D-dimer was performed using immunodiagnostic test systems "DIA-soluble fibrin" and "DIA-D-dimer" (Diaprof-Med). Statistical processing of the results was performed by a software package for statistical processing of biometric data WinPEPI. Student's t-test was used to assess the difference between patients and the control group.

Results and discussion.

Thrombosis of various localizations is often the cause of disability or death in various pathological conditions. That is why the diagnosis of thrombosis based on clinical manifestations only is not always accurate. The most informative laboratory methods for diagnosing thrombophilia are based on the quantification of specific markers of activation of different parts of the coagulation cascade.

As a result of our research, it was found that the level of fibrinogen in 25% of patients with SHL remained at the level of control values. In 27% of patients this index decreased at the level of the trend, and in 50% – increased 1.6 times. Elevated fibrinogen levels may indicate a risk of thrombotic complications, as it is an acute-phase protein whose high level proves hypercoagulability.

The APTT index, which reflects the internal mechanism of coagulation, in 14% of the tested group remained at the level of control values. In 14% of patients, it was significant 1.4 times shorter, and in 73% of patients, it was 1.6 times longer than in the control group. Prolonged APTT may be the indicator indicative of an increased level of circulating coagulation factor VIII.

The blood coagulation system was also monitored by PT test, which provides preliminary information on imbalances between the blood clotting system components. It was found that in 18% of patients with SHL the above indicator was almost at the level of control values. In 82% of patients from the study group, the PT index was significant 2.4 times prolonged, which may prove for an imbalance between the components of the blood clotting system. However, it is neither enough for a full evaluation of the degree of activation of this system nor for the prediction of the development of thrombotic complications.

Ecamulin is the prothrombin activator from snake *E.multisquamatis* venom. The test its basis is used to determine the content of prothrombin and detect its functionally inactive forms. Ecamulin is able to activate both prothrombin and its functionally inactive forms. As a result, decarboxylated forms of prothrombin are formed in the absence of vitamin K and prothrombin. The latter appears in the bloodstream under the action of thrombin and is one of the markers of intravascular

coagulation. It was found that in 18% of patients the ET was at the level of control values. In 55% of patients with SHL it was slightly shorter, and in 27% of patients – was significant elongated 1.4 times.

The level of FIFT in 50% of patients with SHL remained at the level of control values, and in 23% of patients – tended to decrease. It was also found that in 27% of respondents the index was 1.6. This is a sign of the accumulation of FIFT in blood plasma and maybe an early marker of activation of the blood coagulation system. As well known, FIFT is formed at the last stage of the coagulation cascade and can also be considered a result of self-regulation of the blood coagulation system. Its level depends on the activation of the blood clotting system only.

Protein C is a physiological inhibitor of the blood coagulation system. Its' level in 50% of patients with SHL was significantly reduced by 2.2 times in contrast to control values. In 14% of patients, this index remained at the level of the control group. It is known that a decrease in protein C leads to an imbalance of coagulation-anticoagulation-fibrinolysis in the direction of coagulation, inhibition of fibrinolysis and is associated with thrombosis.

It was also found that the concentration of D-dimer in 33% of patients with SHL was at the level of control values, while soluble fibrin was increased 4 times. In 42% there was a 1.4-fold decrease in the content of this indicator against the background of a slight increase in SF level. In 25% of patients with SHL, the above indices of D-dimer and soluble fibrin were increased 4 and 7 times, respectively. The elevated level of soluble fibrin is an early prognostic index of the activation of the blood clotting system. Simultaneous determination of its content and level of D-dimer in blood plasma allows establishing the presence or absence of balance and correlation between the accumulation and destruction of soluble fibrin.

Thus, determining the concentration of only some indicators is not enough to adequately assess the risk of thrombosis in patients with acutraumatic lesions hearing resulting from hostilities. In this regard, a comprehensive definition of all of these indicators should be included in the mandatory algorithm for the diagnosis of prothrombotic conditions and deep vein thrombosis.

Key words. sensorineural hearing loss, hemostasis, auditory analyzer, acutramatic lesions, activated partial thromboplastin time, prothrombin time, ecamulin time, functionally inactive forms of thrombin, protein C, soluble fibrin, D-dimer

МОРФОФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ВРАНОВЫХ ПТИЦ НА ПРИМЕРЕ ОБЫКНОВЕННОГО ВОРОНА

Газизова Айгуль Идрисовна,

д.б.н., профессор,

Нуршекенова Алина Батыргаликызы

студент 1 курса

Казахский агротехнический университет имени Сакена Сейфуллина

г. Нур-Султан, Казахстан

Введение./Introductions.

Врановые (Corvidae) – один из наиболее распространенных и наиболее интересных птиц. Семейство объединяет свыше 120 видов, относящихся к 20-32 родам и обитающих на всех материках. Самый крупный род - *corvus* включает 38 видов. Семейство Врановые - Corvidae - включает воробьинообразных птиц - черная и серая вороны, галка, грач, обыкновенный ворон, обыкновенная и голубая сорока. некоторые вороновые являются наиболее крупными представителями воробьинообразных: вес обыкновенного ворона (*corvus corax*) и бронзовой вороны (*corvus crassirostris*) может превышать 1,5, а длина 65 см. С другой стороны, самый маленький вид *Arhelosoma papa*, весит всего около 40 г., а его длина составляет 21,5 см. Телосложение плотное. Ноги сильные, хорошо приспособлены для передвижения по земле. Клюв сильный, конической формы. Оперение одноцветное или контрастное; чаще всего черное, серое, бурное, светло-коричневое или белое, иногда с металлическим блеском. половой диморфизм не выражен, хотя самцы несколько крупнее самок. кричат громко, резко, неприятно «каркающие». представители семейства встречаются повсеместно, за исключением нежной оконечности Южной Америки и Антарктиды. Наибольшее биоразнообразие наблюдается в тропических регионах Центральной и Южной Америки, а также в Евразии, в Африке, Северной Америке и Австралии известно более 10 видов вороновых.

Большинство видов ведет оседлый образ жизни, хотя на севере и востоке Европы могут мигрировать на небольшие расстояния в юго-западном направлении. Во время перелета собираются большими стаями [1].

Синантропы – так в биологии называют виды животных, которые селятся вблизи человека. И среди врановых птиц таких много. Связано это в первую очередь с их всеядностью и сообразительностью [1,2,3].

Цель работы./Aim.

Целью настоящей работы явилось изучение морфологических особенностей строения и поведения птиц семейства Врановых.

Материалы и методы./Materials and methods.

Объектом исследования явились птицы семейства Врановые, на примере обыкновенного ворона. В работе применялись следующие методы, наблюдение, видео и фотосъемка, и описание поведения.

Результаты и обсуждение./Results and discussion.

Большинство врановых птиц питаются и растительной и животной пищей. Они едят ягоды и фрукты, овощи и орехи, насекомых, беспозвоночных, мелких млекопитающих, птиц и их яйца, не брезгают падалью. Они хорошо приспособляются к жизни рядом с человеком, используют для пропитания остатки пищи жизнедеятельности человека. Представителей семейства врановых именуют «обезьянами в мире птиц» из-за их исключительно высокого интеллекта. Многочисленные опыты и наблюдения показали, что умственные способности врановых не уступают таковым у высших приматов. Они умеют пользоваться орудиями труда, в том числе обрабатывать заготовки (например, обтачивать палочки) и сохранять изготовленный инвентарь на длительное время.

Они легко обучаются новым навыкам, причем абсолютно самостоятельно, известны большие клювые вороны в Токио, которые научились бросать орехи под колёса машин, чтобы после этого забрать с дороги расколотые.

Широкую известность получил эксперимент, в котором ворону давали пить из высокой ёмкости, так что до жидкости клюв его не мог дотянуться. Птица быстро сообразила и стала бросать в сосуд камешки и другие предметы, пока уровень воды не поднялся, при этом выбирая предметы, ворон понимая, какие из них тонут в воде, а какие не тонут и поэтому не пригодны для этой процедуры. Сороки – единственные птицы, узнающие себя в зеркале, но попугай своё собственное отражение принимает за другого попугая. Страсть врановых к блестящим предметам обще известна. Для врановых любой блестящей или маленький предмет станут прекрасными игрушками для врановых (например кусочки фальги, мячик маленьких, коробок и т.д). в пляже кормления, им не нужно приобретать специальные дорогостоящие смеси, они в полне обойдутся тем что есть подрукой. Надо кормить разнообразной пищей. Материал и методы исследования: материалом для исследования служили вороны, сороки. Методы исследования проводили наблюдение, изучали поведения птиц, интеллект, изучали распространения птиц, питания, размножение. Свое исследование врановых мы начали с изучения литературных данных, да действительно убедились, что это семейство врановые состоят из более чем 120 видов, распространенных по всему миру. Птицы данного семейства имеют схожие строение тела, внешний вид и повадки, за что и были объединены в одно семейство. Размеры птиц различны. Наиболее крупным представителем семейства по нашим наблюдениям мы тоже подтверждаем что это является обыкновенный ворон. В среднем его вес составляет от 1,250 до 1,5 кг. И еще мы также можем сказать, что действительно обыкновенный ворон является одним из самых распространенных.

Ворон-птица из это семества сильно выделяется среди других видов, поэтому наверное, семейство и получило своё название. При наблюдении мы убедились, что врановые более чаще имеют тёмный или часто черный окрас тела. Но так же мы выясняем, что не все птицы этого семейства имеют такой окрас, можно встретить и виды птиц со светлым окрасом.

Врановые как мы знаем одни из самых умных среди птиц. Они имеют относительно большой вес головного мозга. Среди птиц ворона занимает одно из первых мест по уровню развития высшей нервной системы т.е. деятельностью. Она обладает чрезвычайно высокой способностью ориентироваться даже в очень сложной обстановке. Ворона проявляют изумительную изобретательность. Мы вследствие наблюдения за поведением ворона тоже подтверждаем уже имеющиеся данные, что за каждой формой инстинктивного поведения и за всем многообразием отдельных поведенческих проявлений птиц стоит определенная наследственная программа. Она воплощается в жизнь благодаря работе нервной (включая мозг), сенсорной и другими жизненно важным системам организма.

Из семейства врановых, сороки-единственные птицы, узнающие себя в зеркале. Вороны в целом оседлые и частично кочующие птицы. Черная ворона отличается от серой не только цветом, но и большой молчаливостью и осторожностью.

Пища черной вороны как мы про наблюдали самая разнообразная. Врановые являются всеядными, питаются как животной, так и растительной пищей. В рацион входят насекомые, мелкие млекопитающие, яйца других птиц и даже их птенцы. Из растительной пищи врановые употребляет семена растений, ягоды, зерна, овощи. Кроме того не брезгают птицы и падалью, а также отходами человеческой пищи. В поисках корма ворон способен по долгу парить в воздухе, что отличает его от других врановых птиц. Ворон-от части падальших. Ворон на предстоящие изменение погоды, проявляют явные беспокойства, с характерным криком листьями из стороны в сторону.

В период нашего наблюдения за воронами, мы тоже отмечаем, что самцы по размерам крупные чем самки. Гнездятся ворон одиночными парами или колониями. Птицы сооружают массивные гнезда из веток и мягкие выстилкой внутри.

Располагаются они на деревьях, в кустах, дуплях и трещинах обрывов. Кладка состоит из 2-5 иногда до 7 яиц. Окраска бывает зеленоватого или

голубоватого с коричневыми крапинками. Инкубация продолжается от 16 до 22 дней. Высиживанием и выкармливанием птенцов занимаются оба родителя. В возрасте трех-пяти недель птенцы покидают гнездо, но еще какое-то время держатся возле родителей, подкармливающий их. Врановые являются стайными птицами, у которых довольно сильно развита социальная составляющая. У них имеются иерархия, который они следуют. Они играют в коллективные игры (это наверное как мы преполнаем необходимо для развития молодых особей). Они могут совместно защищать свои гнезда, даже от более крупных и опасных животных.

Выводы./Conclusions.

Таким образом воробьинообразные наиболее многочисленный отряд птиц: есть виды мелких и средних размеров. Большинство видов питается насекомыми, есть растительноядные или всеядные виды, как вороновые.

Воробьинообразные регулирует численность вредных видов насекомых. Много видов обитает в лесах, парках и других древесных посадках. У этих птиц довольно легко вырабатывается условные рефлекс среды представителей отряды воробьиных, черный ворон имеет самую наибольшую массу тела, может достигать 1,6 кг. Иногда более крупные еще больше массу тела. Среди воробьинообразных есть группа певчих птиц, с хорошо развитыми голосовыми связками.

Список литературы

1. Беме Р.Л., Кузнецов А.А. Птицы лесов и гор СССР. Полевой определитель. Изд- М: Просвещение. 1981.222-225 с.
2. Энциклопедия «Птицы России» Семейство Врановых 1997 г с 127-212
3. Карташёв Н.Н. Систематика птиц. Учебные пособие для университетов –М: Высшая школа. 1974

MEDICAL SCIENCES

CURRENT STATE OF USE OF CRITERIA FOR DETERMINING SURVIVAL AND LIMITATION OF MECHANICAL DAMAGE

Antonov A. G.

Ph.D. of Medical Sciences, Associate Professor
Department of Pathological Anatomy, Forensic Medicine and Histology

Surgay N. M.

Ph.D. of Medical Sciences, Head of the Department
Department of Pathological Anatomy, Forensic Medicine and Histology

Tatarko S. V.

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department
Department of Physiology and Pathological Physiology

Gozhenko M. M.

Assistant
Department of Pathological Anatomy, Forensic Medicine and Histology
Donetsk National Medical University
Liman, Ukraine

Introductions. Literature on the problem of determining the statute of limitations for mechanical injuries on the one hand indicate that the scientific problem of determining the statute of limitations for bodily injuries seems to be completely solved. At the same time, a significant discrepancy in the data of different authors, which arises when evaluating the same morphological, biochemical and immunological data, is noteworthy. Analyzing individual phenomena, such as the timing of the granulocyte reaction, monocytic reaction, timing of degranulation of tissue basophils, timing of changes in enzyme activity, which are detected histochemically, there is a difference in time according to various authors within 5 hours. Numerous explanations for this can be found in the literature.

Aim. Analyze the actions and factors that affect the accuracy of determining the duration of injuries in forensic examination.

Materials and methods. During the preparation of the material, we processed 32 literature sources from 2017 to 2022 were processed: 15 of them in Ukrainian, 13 in English and 4 in Russian. We used online platforms such as Google Scholar, PubMed and Web of Science to search for information.

Results and discussion. There is an opinion that the accuracy of determining the timing of damage is additionally influenced by a number of factors: the timing of obtaining biological samples relative to the age of their infliction; concomitant diseases; use of alcohol and drugs by the injured person and technical errors in obtaining the material. The expert community was asked to classify all the factors influencing the morphology of the lesion into several groups, namely: type of injury, its extent, number of lesions and features of the clinical course; general and local resistance of the organism and environmental factors that affect the morphology of the damage, both in life and after death. Thus, all the explanations for possible discrepancies that arise when determining the statute of limitations only emphasize that at present such a definition remains quite inaccurate, and attempts to justify the reasons for such inaccuracy are only a list of possible factors affecting healing. A simple list of external factors that affect the determination of the age of damage, and general recommendations to take these factors into account during the examination, do not solve the problem of clarifying the age of damage. List of factors which affect the dynamics of the development of injuries, without theoretical generalization will not lead to the development of practical recommendations for forensic experts who decide on the age of injuries. Many of the most accurate and up-to-date methods for determining the age of injury can be developed, but the need to take into account the individual characteristics of the person who received the injury will nullify all the efforts of experts. Expert practice is to determine the arithmetic mean of the results obtained by several methods and which is more reliable than the data from one method. But how much this way increases the accuracy of the study is very difficult to say. The existence of this problem is possible due to the lack of fundamental pathogenetic justification for the influence of certain factors on the rate of inflammation. The expert assesses the manifestations of inflammation and determines

the duration of damage according to certain standard terms without scientifically sound correction of these terms depending on individual reactivity. We see the solution to this problem in a fundamental change in the expert's theoretical approach to determining the statute of limitations for injuries. The change is in the awareness that when he determines the statute of limitations for bodily harm, it does not simply assess the presence and state of development of certain morphological, immunological and biochemical phenomena. The expert assesses the age of inflammation, as a general pathological process in a particular organism, which requires scientifically sound adjustment of time in each case based on the individual nature of reactivity, as a fundamental property of all living things.

Conclusions. We see that there is an urgent scientific problem of improving the accuracy and reliability of the terms of infliction and survival of mechanical damage, even in conditions where there is a significant amount of scientific research on this topic, because in practice the problem remains relevant.

NEUROLOGICAL MANIFESTATIONS IN PATIENTS WITH COVID-19

Kryvetska I. I.
Khovanets K. R.
Chernivtsi, Ukraine

The causes of ischemic stroke in COVID-19 are arterial hypotension, ischemia, myocardial inflammation, cardiac arrhythmias, rheology and blood clotting that occur in patients with severe, fulminant pneumonia and / or acute respiratory distress syndrome. Favorable factors, they are also predictors, are elderly and senile age, heart pathology (myocarditis, myocardial infarction, cardiomyopathy), atrial fibrillation, intubation, artificial ventilation of the lungs, instability of systemic hemodynamics, endothelial dysfunction, procoagulant activity, a sharp increase in the level of brain peptide B -type, its precursor NT-proBNP, cardiac troponins, D-dimer, fibrin, the presence of atherosclerotic plaques, local or tandem stenosis of the main arteries of the neck and head.

The risk of ischemic stroke, transient ischemic attacks, thrombosis of the sinuses and veins of the brain in respiratory infections increases several times. The combination of venous and arterial thrombotic complications is a characteristic feature of critical conditions.

Transient ischemic attacks and strokes develop regardless of whether a person is infected or not. Disease COVID-19 is a significant risk factor for cerebrovascular complications. Their unfavorable outcome is observed with an increase in hypoxemia, the development of sepsis, multiple organ failure syndrome, and disseminated intravascular coagulation.

Nonspecific neurological complications in COVID-19 are varied: headache, myalgia, fatigue, weakness, nausea, vomiting, anorexia, confusion, dizziness, malaise, shortness of breath. The dominant symptoms are weakness, shortness of breath, anorexia, malaise, which is observed in almost a third of patients with COVID-19. The question remains open dyspnea is a nonspecific neurological symptom, or is it a consequence of respiratory tract damage. ACE2 receptors, which

facilitate the penetration of the virus into the cell, are expressed in the cardiovascular center of the medulla oblongata and in other areas of the brain. It can be assumed that shortness of breath is caused directly as a result of the invasion of the SARS-CoV-2 virus into the respiratory center of the brain.

Another cause of brain damage in COVID-19 can be acute necrotizing encephalopathy (NE). In general, NE are rare variants of brain damage, occurring against the background of viral infections. The mechanisms of NE development remain not fully understood.

In the genesis of embolic stroke (cardioembolic subtype), a significant role belongs to the entry into the vasculature of the brain of embolic material from the heart chambers in endothelial inflammation, impaired myocardial contractility, tachysystolic form of atrial fibrillation.

The second category includes cases of nonspecific neurological symptoms, which can manifest itself both as a systemic response to infection and as a response to neuroinvasions (headache, fatigue, myalgia). The third category is a specific neurological symptomatology that occurs when the nervous system is infected with the SARS-CoV-2 virus. It includes encephalitis, meningitis, various seizures, myelitis.

COVID-19 affects the course of chronic neurological diseases, especially those associated with neuroimmune disorders. All of the above determines the need for a multidisciplinary approach to the treatment of COVID-19 and its complications with the obligatory participation of a neurologist.

Thus, according to N. Arbor, M. Desforges, HCoV-OC43 RNA was significantly more often observed in the brain of MS patients than in the control group. According to their study, in MS patients, almost 30% of T cells cross-reacted with antigens of myelin basic protein and HCoV229E antigens, while in the control group, cross-reactivity was observed only in 1.3% of cases. Thus, at present, the question of the mutual influence of COVID-19 and MS remains open.

INFLUENCE OF ETHYNYLESTRADIOL-CONTAINING COMBINED ORAL CONTRACEPTIVES ON THE STATE OF VAGINAL MICROBIOTA

Sukhostavets Nataliia Petrivna,
Candidate of Medical Science,
Assistant of the Department of Obstetrics,
Gynecology and Family Planning,
Sumy State University
Sumy, Ukraine

Introduction. Today there is an increase in cases of vaginal infections. The normal state of the biocenosis of the genital tract provides their protection, but under certain conditions it can acquire pathogenic properties, which are most noticeable in response to hormonal influences.

Aim. To study the effect of combined ethinyl estradiol-containing oral contraceptives on the condition of the vaginal microecoenosis.

Materials and methods. A survey of 95 young women who came for a professional examination to identify cases of COCs and assess their vaginal microflora. Based on the results, a study group of 19 patients who took COCs with ethinyl estradiol was formed and a control group of patients was formed - 18 women who did not take COCs. Gynecological, microscopic, bacterioscopic and statistical methods were used in the study.

Results and discussion. Of the 96 women who took part in the survey, 19 were currently taking COCs (20%), of whom 63.4% were for medical purposes and 36.6% for contraception. Indications for COCs for therapeutic purposes were mainly PCOS (53%) and algodysmenorrhea (27%). The groups were compared by age and social data. In the analysis of smears for cytology of atypical cells were not detected in both groups. Microscopic examination in the control group: epithelium in moderation, leukocytes up to 8 in the field of view, the flora is mainly represented by lactobacilli. Bacteriological method of microecological disorders was not detected, detected -

Lactobac.spp 10^5 - 10^7 . At microscopic examination of patients taking COCs with ethinyl estradiol for 3 months: a moderate number of epithelial cells, leukocytes up to 10 in the field of view, the flora is mainly represented by rods. The presence of Staphyloc. sap. in 10^3 in 11% of patients, Lactobac.spp 10^7 in 88%, and in 12% - Lactobac.spp. 10^5 . Examination after 6 months showed the presence of squamous epithelial cells in moderation, leukocytes 12-16 in the field of view, rod flora. Bacteriological analysis revealed the presence of Staphylococcus sap. in 10^5 in 7% of cases, Staphylococcus sap. In 10^3 in 27%, Lactobacillus spp. in 10^7 in 62%, Lactobacillus spp. 10^5 in 26% and 12% of Lactobacillus spp. in 10^3 . At a microscopy of smears of cells of a squamous epithelium moderate quantity, leukocytes on the average to 22 in the field of view, in 11% to 40-50 in the field of view, flora stick.

Conclusions. Taking ethinyl estradiol-containing oral contraceptives leads to some decrease in the level of lactoflora, which causes the activation of opportunistic flora. Moreover, there is a clear dependence of the reduction of lactoflora on the duration of COCs.

ВПЛИВ АТОРВАСТАТИНУ НА ВИРАЖЕНІСТЬ КОРОНАРНОГО АТЕРОСКЛЕРОЗУ

Малик Наталія Віталіївна

к.м.н., доцент кафедри загальної практики –
сімейної медицини та внутрішніх хвороб
Харківського національного медичного університету

Чаговець Аліна Юріївна

Семененко Владислав Андрійович

Студенти
Харківський національний медичний університет
м. Харків, Україна

Вступ. Ішемічна хвороба серця (ІХС) є одним з найпоширеніших кардіоваскулярних захворювань, що часто приводить до смерті. При веденні пацієнтів із ІХС проводять корекцію дисліпідемії, для чого використовують статини, одним з яких є аторвастатин, що має найбільшу доказову базу в лікуванні ІХС.

Аторвастатин – гіполіпідемічний препарат, при використанні якого, вперше було відмічено припинення прогресування атеросклеротичних змін у судинах.

Мета роботи. Проаналізувати дослід REVERSAL для оцінки вплива аторвастатина на вираженість коронарного атеросклерозу у хворих з проявами ішемічної хвороби серця.

Матеріали та методи. В процесі роботи було проаналізовано рандомізований дослід REVERSAL (REVERSing Atherosclerosis with Aggressive Lipid Lowering), де порівнювався вплив терапії 80мг/сут аторвастатину з 40 мг/сут правастатину на вираженість коронарного атеросклерозу.

У досліді брало участь 657 пацієнтів із клінічними проявами ішемічної хвороби серця, у яких відмічався стеноз коронарних артерій >20% і рівень холестерину ліпопротеїнів низької щільності (ХС ЛПНЩ) від 3,2 до 5,4 ммоль/л. Головним критерієм оцінки терапії статинами – процентні зміни

загального об'єму атером, що досліджувалось внутрішньосудинним ультразвуковим датчиком, та зміни рівня ХС ЛПНЩ, данні яких бралися на початку досліджу та через 18 місяців терапевтичного прийому статинів.

Результати та обговорення. При дослідженні результатів досліджу було відмічено загальмування прогресування атеросклерозу коронарних артерій в групі пацієнтів, що отримували аторвастатин протягом 1,5 років. За час спостереження середній початковий рівень ХС ЛПНЩ був встановлений на рівні 3,91 ммоль/л в усіх пацієнтів. Наприкінці курсу група яка проводила лікування аторвастатином рівень холестерину ліпопротеїнів низької щільності знизився до 2,08 ммоль/л, група яка лікувалась правастатином показала значення - 2,89 ммоль/л.

Ангіографія також виявила значні зміни при інтенсивній терапії аторвастатином (80мг/сут), атеросклеротичні бляшки зменшилися на 5,7 мм², площа просвіту коронарної артерії збільшилась на 2,1 мм². Лікування правастатином не показало позитивної динаміки, розміри бляшки прогресували, її об'єм збільшився на 5,2 мм³.

Вже через 2 тижні використання аторвастатину з'явилися перші ознаки відновлення функції ендотелію судин, через 3 місяці позитивні зрушення вмісту ліпідів крові, на початку 6 місяця відмічалось покращення перебігу хвороби та подальшого прогнозу.

Висновки. Інтенсивна терапія аторвастатином показала помітно кращий результат, аніж помірна за допомогою правастатином. Холестерин ліпопротеїнів низької щільності у пацієнтів, що при лікуванні приймали аторвастатин знизився на 1,83 ммоль/л, тоді як у тих, хто приймав правастатин – на 0,81 ммоль/л.

На основі проведених спостережень можна відмітити, що профілактика ускладнень з боку кардіоваскулярної системи у пацієнтів з ішемічною хворобою серця та серцевою недостатністю за допомогою статинів є ефективною, але за умови застосування інтенсивної терапії аторвастатином, так як профілактика правастатином показала гірші результати.

ОСТЕОАРТРИТ СКРОНЕВО-НИЖНЬОЩЕЛЕПНОГО СУГЛОБУ У ЖІНОК НА ФОНІ ДЕФІЦИТУ ЕСТРОГЕНІВ

Неспрядько Валерій Петрович,

Д.мед.н, професор

Шинчуковський І. А.

К.мед.н, доцент

Терещук Олена Георгіївна,

К.мед.н, асистент

Гатальська Єлизавета Олександрівна,

Студент

Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця

м. Київ, Україна

Вступ. За даними ВООЗ приблизно 1,71 млрд людей страждають на захворювання опорно-рухового апарату, серед яких 343 млн – хворіють саме на остеоартрит, переважна більшість хворих на дану патологію-жінки. Варто зазначити, що остеоартрит СНЩС суттєво впливає на якість життя людини, оскільки обмежує основні функції життєзабезпечення людини у фізичному та соціальному значенні, а саме – порушення функції первинної обробки їжі у порожнині рота та мовлення. На сьогоднішній день все більшого значення у виникненні будь-яких захворювань у людини набуває такий етіологічний фактор, як дисфункція ендокринної системи. У жінок провідною патологією ендокринної системи є саме розлад діяльності яєчників, які виробляють естрогени, що в свою чергу відіграють важливу функцію у регенерації хрящової тканини, продукції синовіальної рідини та забезпечення антиоксидантного захисту тканини. Саме адекватна діяльність ендокринної системи надає організму можливість до повноцінного функціонування опорно-рухового апарату.

Мета роботи. Визначити роль дефіциту естрогенів у жінок у виникненні остеоартриту СНЩС.

Методи дослідження – теоретичний, матеріалом дослідження є наукова література.

Результати та обговорення. Основними причинами дефіциту естрогенів у жінок є передусім вікові зміни, вроджені аномалії, запальні захворювання яєчників та хронічний стрес. Остеоартрит вражає перш за все людей похилого віку, серед яких більшість жінки у постменопаузному періоді. Будь-яке тривале зменшення рівня естрогенів призводить до порушення регенерації хрящової та кісткової тканин, наприклад, при хронічному стресі, який буває не тільки психологічним, але й фізичним, наприклад, стрес, пов'язаний з надмірним фізичним навантаженням, призводить до припинення секреції естрогенів, які сприяють регенерації та ремодуляції елементів сполучної тканини, але збільшення синтезу кортизолу, який пришвидшує загальний катаболізм, протеолізу білків, процесів резорбції та зменшення репарації клітин хрящової та кісткової тканин, що призводить до руйнування опорно-рухового апарату, але оскільки у чоловіків збереження сполучної тканини відбувається за рахунок тестостерону, який зберігає здатність до синтезу у похилому віці, то явища деструкції тканин опорно-рухового апарату наявні насамперед у жінок. Швидкість розвитку остеоартриту залежить від навантаження, яке щоденно отримує орган опорно-рухового апарату, тому передусім вражаються скронево-нижньощелепний, колінний та кульшовий суглоби. Деструкція СНЩС переважно починається з руйнування суглобового диску, який має хрящову будову, потім патологічний процес поширюється на субхондральну кістку, що в цілому призводить до дисфункції СНЩС та остеоартриту власне нижньої щелепи. Симптоматика ураження СНЩС полягає у больових відчуттях, обмеженню відкривання роту, наявності крепітації у суглобі, нерідко наявний шум у вухах. Дані процеси відбуваються саме через відсутність балансу між репарацією та деструкцією сполучної тканини, що виникає через зменшення гормонів, які сприяють власне відновним процесам, серед яких чимале значення мають саме естрогени.

Висновки. Остеоартрит суттєво впливає на якість життя пацієнта, передусім тому, що перешкоджає травній функції, яка полягає у механічній обробці їжі, та забезпеченні соціальних потреб людини – виникає порушення мовленнєвої діяльності. Серед причин виникнення даного захворювання є гормональна дисфункція, яка полягає у зменшенні кількості естрогенів, які впливають на регенерацію та ремодуляцію кісткової та хрящової тканин. Отже, дефіцит естрогенів призводить до посилення руйнації клітинних елементів сполучної тканини, що виявляється у виникненні такої патології як остеоартрит.

ПЕДІАТРИЧНА ПАЛІАТИВНА ДОПОМОГА

Сорокман Таміла Василівна

д.мед.н., професор

Остапчук Валентина Григорівна

к.мед.н., асистент

Медвідь Василь Степанович

Магістрант

Буковинський державний медичний університет

Чернівці, Україна

Вступ. В Україні на даний час надзвичайно недосконала система паліативного догляду за дітьми: допомога надається в лікувальних закладах за профілем захворювання дитини медичним персоналом, який, як правило, не має достатніх навичок і умінь для надання саме такої допомоги. При цьому наявні нормативні документи стаціонарів взагалі не передбачають надання такої довготривалої допомоги, що змушує виписувати пацієнтів у домашні умови, які зовсім не пристосовані для забезпечення життєдіяльності хворої дитини.

Амбулаторна допомога надається сьогодні лікарем загальної практики чи, в окремих випадках, лікарем-педіатром дільничним, які не мають достатньої спеціальної підготовки для консультування як хворого, так і, головне, сім'ї, що забезпечує догляд. У невідкладних випадках бригада швидкої допомоги надає певну підтримку, але завдання паліативної допомоги вона виконувати також не може. Значну частину паліативної допомоги сьогодні надають дитячі будинки-інтернати системи соціального захисту, де мешкає певна частина дітей, які не мають батьківської опіки або передані батьками під догляд держави. Проте слід зазначити, що в цих закладах абсолютно недостатньо як медичного персоналу взагалі, так і підготовленого для надання паліативної допомоги дітям зокрема. Сьогодні ВООЗ закликає інтегрувати паліативну допомогу до національних систем охорони здоров'я, тому що спеціалізовані служби й окремі фахівці не здатні забезпечити адекватний догляд для такої кількості людей. Понад 20 млн людей у всьому світі потребують паліативної допомоги наприкінці життя. Саме

про це йдеться в резолюції 67-ї сесії Всесвітньої асамблеї здоров'я, що відбулася в Женеві (Швейцарія) 19–23 травня 2014 року. Окремо було відзначено необхідність визнання паліативної допомоги невід'ємним правом людини та водночас було звернено увагу на забезпечення адекватного знеболення та питання доступності знеболювальних засобів для дітей та загалом доступності наркотичних засобів для застосування у медичних цілях.

Мета: проаналізувати результати анкетування батьків важко хворих дітей щодо надання педіатричної паліативної допомоги.

Методи. Проведено опитування 112 родичів важко хворих дітей, які знаходилися на лікуванні в обласному центрі медико-соціальної реабілітації дітей із органічними ураженнями нервової системи. Використані загальноприйняті методи статистичного аналізу.

Результати. На першому місці серед проблем паліативної допомоги дітям при опитуванні батьків знаходилося недостатнє забезпечення важко хворих дітей медикаментами (92,1%) та засобами спеціального догляду (87,6%). Встановлено, що родини важко хворих дітей мають високу потребу у допомозі з боку медичних (78,4%) і соціальних (64,4%) працівників. Щодо необхідності надання психологічної підтримки частина батьків не розуміли значення психологічної допомоги і на перший план виставляли як необхідну проблему медикаментозного та реабілітаційного лікування. Більше половини опитаних батьків отримують допомогу від волонтерів (64,6%), священнослужителів (55,4%), добровільних організацій (55,4%) та приватних осіб (45,3%).

При аналізі результатів опитування звертає увагу вказівка на неналежне залучення до надання їм допомоги медичних сестер (39,6%), реабілітологів (86,9%) і соціальних працівників (90,2%), а також дефектологів та сурдологів (34,6%).

Висновки. Система педіатричної паліативної допомоги не задовольняє потреби батьків, які мають важко хворих дітей та потребує удосконалення на державному рівні.

РІВНІ ФЕТУЇНУ А У ХВОРИХ З НЕАЛКОГОЛЬНОЮ ЖИРОВОЮ ХВОРОБОЮ ПЕЧІНКИ НА ТЛІ МЕТАБОЛІЧНОГО СИНДРОМУ

Фадєєнко Галина Дмитрівна
Д.м.н, професор
Кушнір Інна Ернестівна
Соломенцева Тетаяна Анатоліївна
Чернова Валентина Михайлівна
Нікіфорова Яна Василівна
Курінна Олена Григорівна
К.м.н, ст..наук.співр
ДУ «Національний інститут терапії імені Л.Т. Малої НАМН України»
м. Харків

Вступ/Introduction. Доведено, що жирова тканина і, особливо, вісцеральний жир здатні продукувати велику кількість медіаторів, адипокінів і цитокінів, що сприяє прогресуванню неалкогольної жирової хвороби печінки (НАЖХП). Крім того, в тканині печінки синтезуються гепатокіни - білки, що можуть впливати на метаболічні процеси через аутокринну, паракринну і ендокринну сигналізацію. Найбільш вагомий вплив на регуляцію метаболічних процесів має фетуїни А. У людей фетуїн А розглядається як потенційно важлива ланка, що з'єднує ожиріння та інсулінорезистентність.

Мета роботи/Aim: Визначити рівні фетуїну А у хворих з НАЖХП в залежності від антропометричних та метаболічних параметрів

Матеріали і методи/Materials and methods: Вивчені рівні фетуїну А у 78 хворих НАЖХП з метаболічними порушеннями. Концентрацію фетуїну А у сироватці крові визначали методом імуноферментного аналізу з використанням набору реагентів Fetuin-A ELISA (виробництво IBL, Німеччина)

Результати і обговорення/Results and discussion: Рівні фетуїну А в периферичній крові у обстежених хворих були вірогідно вищі в порівнянні з групою контролю та склали відповідно $(0,86 \pm 0,13)$ г/л та $(0,53 \pm 0,05)$ г/л

($p < 0,05$). Отримані дані можуть свідчити про можливу участь даного гепатокіну в патогенезі різних ланок розвитку та прогресуванні НАЖХП.

Тому ми проаналізували рівні фетуїну А в крові у хворих НАЖХП на тлі метаболічного синдрому (МС) в залежності від ступеню абдомінального ожиріння. Дані наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні фетуїну А в плазмі крові у хворих НАЖХП на тлі МС в залежності від індексу маси тіла (ІМТ)

ІМТ, кг/ м ²	Рівень фетуїну А, г/л
Контроль	0,53 [0,33; 0,97]
Нормальна вага (ІМТ < 25 кг/м ²)	0,59 [0,25; 0,89]
Надлишкова вага (ІМТ 25-30 кг/м ²)	0,68 [0,32; 1,18]
Ожиріння (ІМТ >30 кг/м ²)	1,98 [0,93; 2,41]*
Примітка. *- < 0,05 при порівнянні з групою контролю та хворими з НАЖХП з нормальною та надлишковою вагою	

Аналіз отриманих результатів дослідження показав, що у обстежених хворих НАЖХП спостерігалась тенденція до підвищення рівня фетуїну А по мірі зростання маси тіла, але вірогідні відмінності вмісту фетуїну А були виявлені тільки для хворих НАЖХП з морбідним ожирінням.

В подальшому був оцінений взаємозв'язок між рівнем фетуїну А та антропометричними показниками (табл. 2).

Таблиця 2

Взаємозв'язок між показниками фетуїну А та антропометричними параметрами у хворих НАЖХП.

Показники	Рівень фетуїну А, г/л
Окружність талії (ОТ), см	r=0,41
Окружність стегна ОС, см	r=0,18
ОТ/ОС	r=0,36
Вісцеральна жирова тканина (ВЖТ, %)	r=0,44

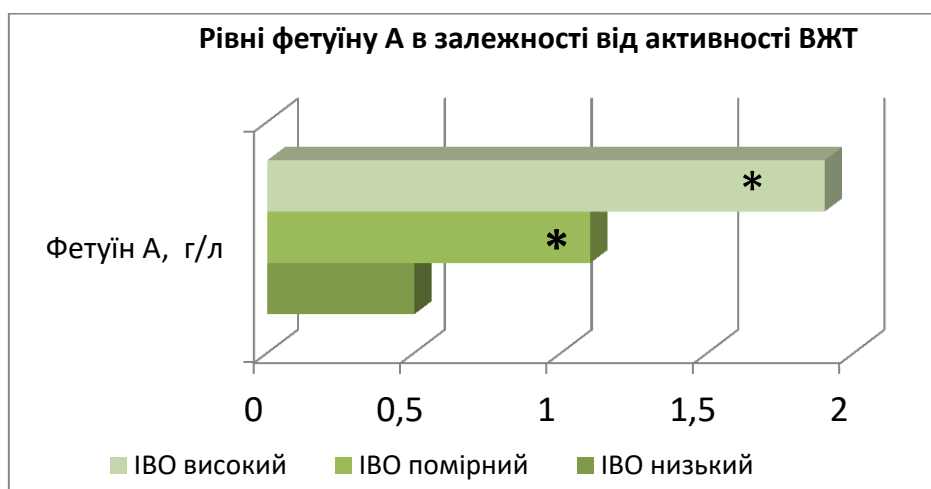

У хворих з НАЖХП виявлена пряма кореляційна залежність між рівнем фетуїну А та параметрами абдомінального (ОТ) і ОТ/ОС) і вісцерального ожиріння (ВЖТ %).

Представлені вище дані дозволяють припустити, що фетуїн А приймає участь в формуванні важливої складової МС, а саме ожиріння, що потенційно може сприяти розвитку стеатозу печінки.

Отримані нами дані підтверджуються сучасними клінічними дослідженнями, в яких показано, що дієта з високим вмістом жирів та зайва вага призводить до надлишку вільних жирних кислот і змушують гепатоцити і адипоцити секретувати фетуїн-А, який може посилювати проникнення макрофагів в жирову тканину.

Відомо, що в прогресуванні НАЖХП суттєву патогенетичну роль відіграє активність жирової тканини, а не її загальна маса. Тому нами було проаналізовано рівень фетуїну А в залежності від індексу вісцерального ожиріння (ІВО) (рис.1)

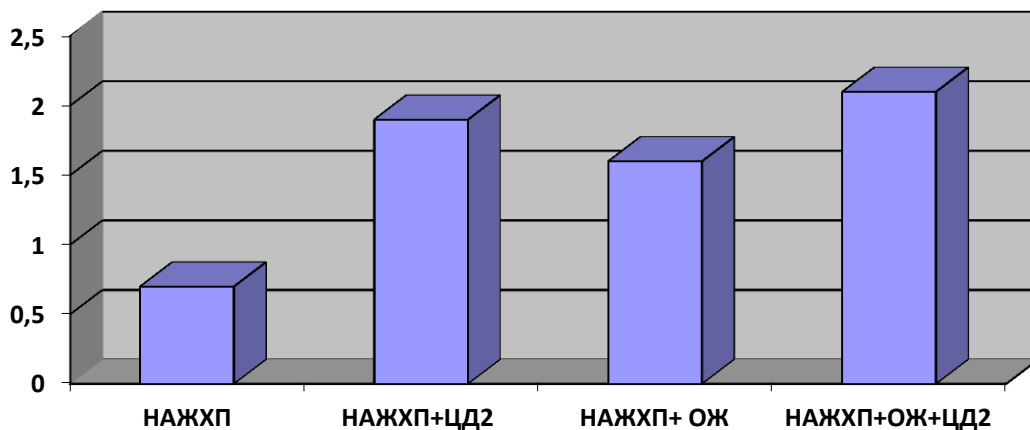

Рис. 1 Показники фетуїну А у хворих НАЖХП в залежності від активності ВЖТ

Як свідчать отримані дані, активація ВЖТ супроводжувалась підвищенням сироваткових концентрацій регуляторного гепатокіну А, що підтверджує його тригерну роль в розвитку та прогресуванні НАЖХП. В групі хворих з високою та помірною активністю ВЖТ спостерігалось вірогідне

підвищення цього показника в порівнянні з групою хворих з низьким рівнем ІВО.

Нами був проаналізований внесок різних компонентів МС в зміни секреції гепатокіну А (рис. 2).

Рис. 2 . Рівні фетуїну А у хворих НАЖХП з різними компонентами МС

Згідно з отриманими даними найбільший внесок в збільшення секреції фетуїну А вносить ЦД 2, особливо у пацієнтів з ожирінням.

Більш високі рівні фетуїну А у хворих з НАЖХП в поєднанні з ЦД, відносно ізольованого НАЖХП дозволяють припустити залучення даного гепатокіну в регуляцію вуглеводного обміну. Крім того, клінічні та експериментальні дослідження підтвердили гіпотезу про зв'язок між НАЖБП і фетуїном-А. Крім того, добре відомо, що фетуїн-А значно збільшується при гепатоцелюлярному пошкодженні і опосередковує резистентність до інсуліну, а також знижує толерантність до глюкози. Тому нами були вивчені взаємозв'язки між рівнем фетуїну А і параметрами вуглеводного та ліпідного обмінів у хворих НАЖХП на тлі МС. Результати дослідження наведені в таблиці 3.

Рівні фетуїну А в залежності від параметрів вуглеводного обміну у хворих НАЖХП на тлі МС

показники	Рівень фетуїну А, г/л
Глікемія натще, ммоль/л	$r=0,21$
Глікований гемоглобін, %	$r=0,32$ ($p=0,043$)
Інсулін, мкОд/мл	$r=0,19$
Індекс НОМА, ум. од	$r=0,36$ ($p=0,038$)

Проведені дослідження не виявили взаємозв'язку між показниками глікемії натще та інсуліну з рівнем фетуїну А. Проте продемонстрована пряма кореляційна залежність між фетуїном А та рівнем глікованого гемоглобіну і НОМА-індексом, яка мала характер тенденції.

Порушення ліпідного обміну також відіграють одну з ключових ролей в формуванні метаболічно-асоційованих захворювань. Тому нами була проаналізована асоціація рівнів фетуїну А в плазмі крові з показниками ліпідного обміну. Результати наведені в таблиці 4.

Рівні фетуїну А в залежності від параметрів ліпідного обміну у хворих НАЖХП на тлі МС

Показники	Рівень фетуїну А, г/л
Загальний холестерин, ммоль/л	$r=0,21$
ТГ, ммоль/л	$r=0,44^*$ (*- $p=0,041$)
ХС ЛПНЩ, ммоль/л	$r=0,37^*$ (*- $p=0,048$)
ХС ЛПВЩ, ммоль/л	$r=0,16$

Результати кореляційного аналізу продемонстрували прямий зв'язок слабкої сили між рівнем фетуїну А та показниками ліпідного обміну (ТГ, ЛПНЩ). Отримані дані дозволяють припустити, що фетуїну А, має вплив на розвиток дисліпідемії, яка призводить до запуску каскаду метаболічних реакцій

з подальшим накопиченням ліпідів в тканині печінки. Аналогічні дані отримані в роботі Verras et al., в якій виявлено, що рівні фетуїна-А в сироватці крові достовірно позитивно корелювали з ТГ, навіть після врахування статі та віку, і це узгоджується з результатами інших досліджень.

Також недавні дослідження показали деякі механізми взаємозв'язку між фетуїном-А і НАЖБП. Показано, що збільшення кількості ВЖТ призводить до надлишку вивільнення жирних кислот, які стимулюють секрецію фетуїну-А гепатоцитами і адипоцитами. Підсилена продукція гепатокіну А стимулює хемотаксис і проникнення макрофагів в жирову тканину. У зв'язку з цим активні макрофаги збільшують секрецію запальних цитокінів, таких як TNF- α і IL-6, що може ще більше погіршити стеатоз гепатоцитів та розвиток запалення в тканині печінки.

Тому нами був проведений кореляційний аналіз взаємозв'язку між фетуїном-А та маркерами гепатоцелюлярного пошкодження та системного запалення. Результати наведені в таблиці 5.

Таблиця 5

Залежність між фетуїном-А та цитолітичними ферментами і прозапальними цитокінами у хворих НАЖХП на тлі МС

Показники	Фетуїн-А, г/л	
	Коефіцієнт Спірмена	p
СРБ, мг/л	0,23	0,0611
ФНП-альфа, пкг/мл	0,39*	0,0420*
АЛТ, Од /л	0,33*	0,0380*
АСТ, Од /л	0,26	0,0650
ГГТ, Од /л	0,17	0,0731

При співставленні рівнів прозапальних маркерів та ферментів цитолізу гепатоцитів і фетуїну-А була виявлена пряма кореляційна залежність слабого ступеня з рівнем ФНП-альфа та АЛТ. Нами не спостерігалась залежність рівня фетуїну-А від активності АСТ, ГГТ та СРБ. Отримані дані можуть свідчити про можливу предикторну роль фетуїну-А в розвитку стеатогепатиту у хворих НАЖХП на тлі МС.

Підвищення рівнів даного гепатокіну є підставою для подальшого аналізу взаємозв'язків фетуїну А з основними патогенетичними чинниками розвитку та прогресування НАЖХП.

Висновки/Conclusions:

1. У хворих НАЖХП на тлі МС спостерігалось вірогідне підвищення рівню фетуїну А в порівнянні з групою контролю ($p < 0,05$). Виявлена пряма кореляційна залежність між рівнем фетуїну А та параметрами абдомінального (ОТ і ОТ/ОС) і вісцерального ожиріння (ВЖТ %) у обстежених хворих, що підтверджує його тригерну роль в розвитку та прогресуванні НАЖХП.

2. У поліморбідних пацієнтів, особливо в поєднанні НАЖХП з ЦД 2 та ожирінням, спостерігалась більш висока секреція фетуїну А в порівнянні з ізольованою НАЖХП. Виявлений вплив фетуїну А на розвиток дисліпідемії та інсулінорезистентності, які є ключовими ланками патогенезу НАЖХП.

3. Виявлений прямий кореляційний зв'язок між фетуїном-А та активністю АЛТ і рівнем ФНП-альфа, що може свідчити про можливе залучення даного гепатокіну в формування запальних процесів в тканині печінки та прогресування НАЖХП.

ПРОЯВИ COVID-19 У ДІТЕЙ З ІНШИМИ ПАТОЛОГІЯМИ

Царук Ольга Сергіївна

Студентка 21 групи, 6 курсу, МФ2

Меленко Світлана Романівна

кандидат медичних наук, доцент кафедри
інфекційних хвороб та епідеміології

Буковинського державного медичного університету
м. Чернівці, Україна

Вступ: Ще від 1918–1919 років світ не стикався з такою жахливою пандемією, як коронавірусна хвороба 2019 (COVID-19) з її далекосяжними наслідками для здоров'я. COVID-19 – це захворювання, викликане коронавірусом SARS-CoV-2, який вперше з'явився в Ухані, Китай, у грудні 2019 року, а зараз поширився по всьому світу. Незважаючи на те, що більшість інфекцій у дітей є легкими за перебігом, є багато важливих питань, на які поки що немає відповіді (зокрема, частота випадків захворювання у дітей та роль дітей як джерел інфекції). Тяжкий перебіг COVID-19 менш поширений у дітей, та з нижчою смертністю, ніж респіраторно-синцитіальний вірус або грип, і викликає менш важкі прояви захворювання у дітей з раком, ніж ці більш поширені віруси.

Мета роботи: Висвітлити те, що відомо про клінічні та епідеміологічні характеристики цієї інфекції у дітей та новонароджених, і порівняти її характеристики з характеристиками інших поширених респіраторних вірусів.

Матеріал і методи: Огляд наукових робіт, протоколів, клінічних досліджень, рандомізованих контрольованих досліджень, та досліджень ВОЗ.

Результати і обговорення: Ми дізналися про клінічні особливості інфекції COVID-19 у дітей зі звітів про госпіталізованих пацієнтів у Китаї, Італії, Іспанії та США. Узагальнення цих публікацій показало, що діти становили меншість (зазвичай <2%) пацієнтів, у яких були клінічно розпізнані симптоми SARS-CoV-2. Відповідно до нових даних про випадки COVID-19 у дітей, 13 серпня 2020 року було опубліковано спільне дослідження American

Academy of Pediatrics та the Children's Hospital Association, у якому зазначено, що після значних сплесків активності захворювання в Сполучених Штатах випадки COVID-19 у дітей фактично становлять 9,1% усіх випадків COVID-19. Інфекція у більшості дітей протікає легко, причому значна частина (5–21%) протікає повністю безсимптомно, а інша велика група має симптоми вірусної інфекції верхніх дихальних шляхів. Частка дітей з тяжким перебігом захворювання знаходиться в діапазоні 1–6%. Хоча інформація про різницю у важкості захворювання залежно від віку була суперечлива, деякі відзначали підвищений ризик захворюваності на першому році життя, а інші – у підлітковому віці. На щастя, летальні випадки були досить рідкими, і більшість померлих дітей мали серйозні супутні захворювання, включаючи ожиріння та діабет.

Лихоманка та непродуктивний кашель є найпоширенішими симптомами у дітей (майже 50%), але також спостерігаються ринорея, легкі шлунково-кишкові симптоми, такі як біль у животі, діарея та блювання. Виявлення SARS-CoV-2 у безсимптомних дітей може являти собою безсимптомне виявлення або справді безсимптомну інфекцію. Відмінною ознакою може бути тривалість часу, протягом якого виявлення відбувається безсимптомно (до 48 годин), та інтенсивність виділення. На даний момент немає клінічних характеристик, які б відрізняли інфекції, спричинені SARS-CoV-2, від будь-яких інших респіраторних вірусів, таких як респіраторно-синцитіальний вірус (РСВ), грип або парагрип. Це може стати серйозною проблемою в майбутньому, оскільки буде важливо виявляти випадки та відстежувати контакти, що вимагатиме систематичної лабораторної діагностики у всіх дітей з навіть незначними респіраторними симптомами. Крім того, супутні інфекції з іншими поширеними респіраторними вірусами зустрічаються в 50% випадків; відповідно, документація про зараження РСВ не гарантує, що пацієнт також не інфікований SARS-CoV-2.

COVID-19 у дітей, хворих на рак

Зараз є спостереження, що деякі діти із злоякісними новоутвореннями, які отримують імуносупресивну терапію, напрочуд добре переносять інфекцію SARS-CoV-2. Звіт Memorial Sloan Kettering, систематичний огляд та опитування європейських онкологічних центрів показують, що загальна захворюваність на COVID-19 у дітей з раком є низькою, і лише деякі пацієнти потребують госпіталізації. Це різко контрастує з тим, що можна було б очікувати при РСВ або грипі, і суперечить очікуванням у пацієнтів з імуносупресією.

COVID-19 у дітей, які перенесли трансплантацію органів

Хоча про COVID-19 у дітей, які перенесли трансплантацію органів, написано відносно мало, наявні дані свідчать про те, що діти зі стабільною імуносупресією протягом більше ніж 6 місяців після трансплантації заражаються SARS-CoV-2 так само, як і здорові. Те саме стосується дітей, які живуть з вірусом імунодефіциту людини, перебіг якої добре контролюється антиретровірусною терапією.

COVID-19 у дітей з муковісцидозом та астмою

Обмежені дані про пацієнтів з муковісцидозом (переважно дорослих) показують інфікування SARS-CoV-2 без видимого впливу на тяжкість основного захворювання. Крім того, схоже, що діти та дорослі з астмою не мають підвищеного ризику зараження SARS-CoV-2 або надзвичайно важкого перебігу захворювання, оскільки у них знижені рецептори до ангіотензин-перетворюючого ферменту 2 (АПФ).

Синдром системної запальної відповіді при COVID-19

Починаючи з квітня 2020 року, з'являються сповіщення щодо синдрому системної запальної відповіді у дітей (MIS-C), пов'язаного з COVID-19. Цей синдром проявляється лихоманкою та поганим самопочуттям дитини. Майже у половини дітей клінічні ознаки та симптоми сумісні з повним (лихоманка з [4 з 5 клінічних ознак] висипанням, ін'єкція кон'юнктиви, набряк рук/ніг, зміни слизової оболонки ротової порожнини та лімфаденопатія) або неповним синдромом Кавасакі. У решти клінічна картина більше схожа на синдром

токсичного шоку з вираженими шлунково-кишковими симптомами та серцевою дисфункцією, що часто потребує інотропної лікування. Приблизно дві третини дітей мають лабораторні докази зв'язку з SARS-CoV-2, встановлені за допомогою виявлення нуклеїнової кислоти або серологічного дослідження; решта мають епідеміологічний зв'язок з людиною з COVID-19. Більшість уражених дітей мають лабораторні ознаки інтенсивного запалення. Приблизно 80% потребують інтенсивного лікування, у тому числі 20% потребують ШВЛ. У 15% дітей виявляють аномалії коронарних судин.

Висновок: SARS-CoV-2 – це найновіший з коронавірусів, який привернув увагу всього світу. Хоча, загалом, захворювання у дітей виявляється нечасто і протікає легко, є багато важливих питань, що стосуються епідеміології та передачі, які матимуть значний вплив на захворювання у дорослих. Відсутні чіткі клінічні ознаки інфекції у дітей, які б дозволили встановити діагноз без лабораторних досліджень. Спостерігається легший перебіг захворювання у дітей з раком та астмою. Внутрішньоутробна інфекція була задокументована, але виявляється нечасто.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dong Y, Mo X, Hu Y та ін. Епідеміологічна характеристика 2143 педіатричних пацієнтів з коронавірусною хворобою 2019 року в Китаї. Педіатрія 2020.
2. Lu X, Zhang L, Du H та ін. Інфекція SARS-CoV-2 у дітей. N Engl J Med 2020.
3. Американська академія педіатрії та Асоціація дитячих лікарень. Діти та COVID-19: звіт про дані на державному рівні. Версія 13.08.20. Доступно за посиланням <https://services.aap.org/en/pages/2019-novel-coronavirus-covid-19-infections/children-and-covid-19-state-level-data-report/>.

4. Центри контролю та профілактики захворювань. Мультисистемний запальний синдром у дітей (MIS-C), пов'язаний з коронавірусною хворобою 2019 (COVID-19).

5. Wu Q, Xing Y, Shi L та ін. Коінфекція та інші клінічні характеристики COVID-19 у дітей. Педіатр 2020

ТЕОРІЇ ЕТІОЛОГІЇ РОЗСІЯНОГО СКЛЕРОЗУ

Шевченко Христина Миколаївна

Студентка

ДЗ "Дніпровський державний медичний університет"

м. Дніпро, Україна

Вступ: Розсіяний склероз належить до групи демієлінізуючих захворювань. Причини процесу демієлінізації достаменно невідомі, але існує ряд теорій, які пояснюють зв'язок розсіяного склерозу з різними факторами. Деякі теорії пов'язані між собою, або доповнюють одна одну; деякі – лише припущення, які ґрунтуються на статистичних дослідженнях. На розсіяний склероз хворіють близько 2,8 мільйонів людей у всьому світі, тож розвиток теорій етіології цього захворювання є важливим для медицини в цілому. До того ж, розсіяний склероз є основною причиною нетравматичної неврологічної інвалідності, яка виникає у молодих людей. [1]

Ціль роботи: висвітлити наявні теорії етіології розсіяного склерозу.

Матеріали та методи: матеріалами для тезисів стали результати досліджень щодо етіології розсіяного склерозу. Був проведений огляд літератури

Ключові слова: розсіяний склероз, вірус Епштейна-Барр.

Закономірності розповсюдження захворювання: Розсіяний склероз має певні закономірності розповсюдження. Він рідко зустрічається у тропіках та субтропіках по усіх континентах та в Азії взагалі у порівнянні з Європою, США, Канадою, Новою Зеландією та частиною Австралії. У регіонах з помірним кліматом захворюваність і поширеність збільшуються з широтою, як на північ, так і на південь від екватора.

Щодо вразливості різних вікових груп, можна сказати, що пік захворювання припадає на вік між 25 і 35 роками [2-4], при цьому жінки хворіють на розсіяний склероз частіше, ніж чоловіки. Співвідношення жінок і чоловіків у більшості популяцій становить від 1,5 до 2,5. [5]

Цікавими є дослідження, в яких висвітлюється вплив міграції на захворюваність. У людей, що мігрують із регіонів з високим ризиком захворіти на розсіяний склероз до регіонів з низьким ризиком захворюваність найчастіше є проміжною між загальними ризиками цих регіонів. Дане явище також залежить від віку, адже для дітей у такій ситуації ризик наближається до менших значень, властивих регіону, в який була здійснена міграція.

Дані щодо міграцій в протилежному напрямку, із регіонів з низьким ризиком у регіони з високим, підтверджують, що у рамках одного покоління ризик захворіти на розсіяний склероз не збільшується. Однак діти, народжені у даних мігрантів, матимуть ризик такий, який властивий даній території. [6-11]

Інфекційна теорія захворюваності: Хоча немає достовірної інформації щодо етіології розсіяного склерозу, проте існують дослідження, що обґрунтовують причетність інфекційних агентів до виникнення захворювання. Однією з гіпотез є те, що існує вірус, який, вражаючи людину в пізньому дитинстві або в дорослому віці, є більш шкідливим, ніж при зараженні ним маленької дитини. Також існує думка, що збудник розсіяного склерозу є досить поширеним, проте у більшості викликає безсимптомну персистуючу інфекцію, яка рідко і через роки після зараження, може викликати неврологічні розлади. Перша ідея відома під назвою гіпотеза поліомієліту, друга – гіпотеза поширеності.

Існує більш загальна гіпотеза, відповідно до якої не існує конкретного інфекційного агента, що викликає розсіяний склероз. Скоріше причиною є вплив на організм кількох агентів, що провокують аутоімунну реакцію у дорослих людей, а у дітей раннього віку, навпаки, створюють захист від розсіяного склерозу. Ця гіпотеза отримала назву гігієнічної. [12-14]

На противагу їй була висунута думка про те, що малоймовірна однакова участь усіх мікробів у розвитку розсіяного склерозу. Тож згодом у дослідженнях було помічено, що люди серонегативні до вірусу Епштейна-Барра мають надзвичайно низький ризик захворіти на розсіяний склероз. [15] За даними досліджень, ризик захворіти на розсіяний склероз у людей з мононуклеозом в

анамнезі збільшується в 20 разів у порівнянні з серонегативними по відношенню до вірусу Епштейна-Барр людьми. [16] [рисунок 1]

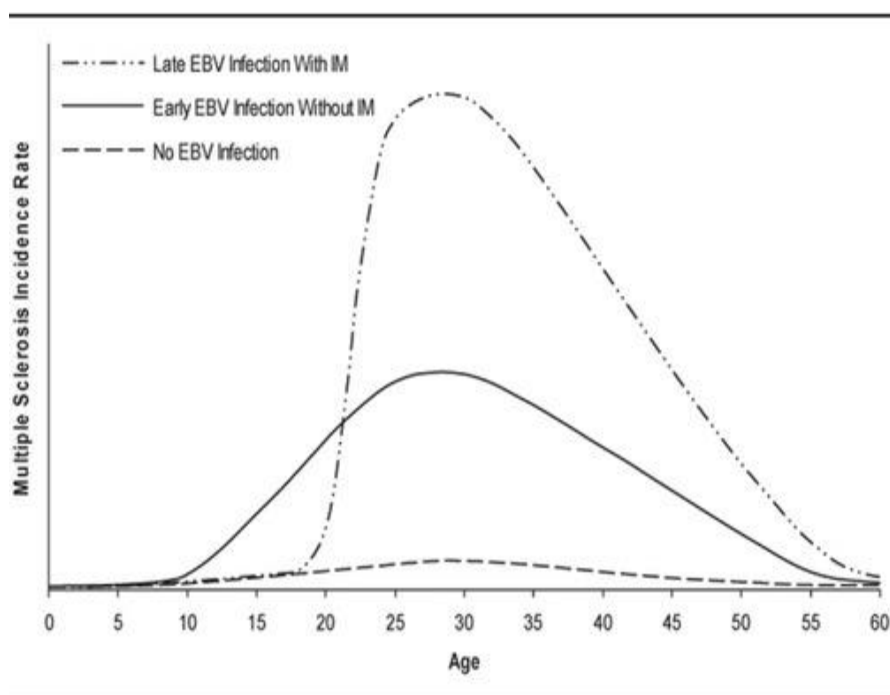

Рисунок 1. Схематичне зображення захворюваності розсіяним склерозом відповідно до вірусної інфекції Епштейна-Барр [17]

Висновок: Існує багато теорій виникнення розсіяного склерозу. Усі вони мають право на існування, адже вони вибудовують шлях до істинної етіології захворювання. Ці теорії доповнюють одна одну, інколи – заперечують. Проте вони важливі для медицини, тому що можуть стати підґрунтям для майбутніх досліджень.

Джерела:

1. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7704606/>
2. Koch-Henriksen N, Hyllested K. Epidemiology of multiple sclerosis: incidence and prevalence rates in Denmark 1948-64 based on the Danish Multiple Sclerosis Registry. *Acta Neurol Scand* 1988; **78**: 369– 380.
3. Koch-Henriksen N. The Danish Multiple Sclerosis Registry: a 50-year follow-up. *Mult Scler* 1999; **5**: 293– 296.

4. Mayr WT, Pittock SJ, McClelland RL, et al. Incidence and prevalence of multiple sclerosis in Olmsted County, Minnesota, 1985-2000. *Neurology* 2003; **61**: 1373– 1377.
5. Orton SM, Herrera BM, Yee IM, et al. Sex ratio of multiple sclerosis in Canada: a longitudinal study. *Lancet Neurol* 2006; **5**: 932– 936
6. Dean G. Annual incidence, prevalence, and mortality of multiple sclerosis in white South-African-born and in white immigrants to South Africa. *BMJ* 1967; **2**: 724– 730.
7. Kurtzke JF, Dean G, Botha DPJ. A method for estimating the age at immigration of white immigrants to South Africa, with an example of its importance. *S Afr Med J* 1970; **44**: 663– 669.
8. Hammond SR, English DR, McLeod JG. The age-range of risk of developing multiple sclerosis: evidence from a migrant population in Australia. *Brain* 2000; **123**: 968– 974.
9. Alter M, Leibowitz U, Speer J. Risk of multiple sclerosis related to age at immigration to Israel. *Arch Neurol* 1966; **15**: 234– 237.
10. Alter M, Kahana E, Loewenson R. Migration and risk of multiple sclerosis. *Neurology* 1978; **28**: 1089– 1093.
11. Kurtzke JF, Beebe GW, Norman JE. Epidemiology of multiple sclerosis in US veterans: III. Migration and the risk of MS. *Neurology* 1985; **35**: 672– 678.
12. Poskanzer DC, Walker AM, Yonkondy J, Sheridan JL. Studies in the epidemiology of multiple sclerosis in the Orkney and Shetland Islands. *Neurology* 1976; **26**: 14– 17.
13. Kurtzke JF. Epidemiologic evidence for multiple sclerosis as an infection. *Clin Microbiol Rev* 1993; **6**: 382– 427.
14. Leibowitz U, Antonovsky A, Medalie JM, et al. Epidemiological study of multiple sclerosis in Israel. II. Multiple sclerosis and level of sanitation. *J Neurol Neurosurg Psychiatry* 1966; **29**: 60– 68.
15. Warner HB, Carp RI. Multiple sclerosis and Epstein-Barr virus. *Lancet* 1981; **2**: 1290.

16. Rickinson AB, Kieff E. Epstein-Barr virus. In: BN Fields, DM Knipe, PM Howley, eds. *Fields virology*. 3rd ed. Philadelphia: Lippincott-Raven Publishers, 1996: 2397– 2446.

17. Thacker EL, Mirzaei F, Ascherio A. Infectious mononucleosis and risk for multiple sclerosis: a meta-analysis. *Ann Neurol* 2006; **59**: 499– 503.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

CHARACTERISTICS OF SOURCES FROM WHICH VITAMIN PREPARATIONS ARE MADE

Sakhanda Ivanna

Candidate of Pharmaceutical Sciences
Associate Professor of the Department of Organization
and Economics of Pharmacy

Savchuk Anna

student

Bogomolets National Medical University
Kyiv, Ukraine

Introductions. The body's need for vitamins and the required amount depend on many factors, such as age, nature of work, body condition. The need for vitamins increases sharply in severe infectious diseases, during pregnancy and breastfeeding, during heavy exercise, skin and hair problems.

Aim. Identify the main properties of vitamins that play an important role in improving the condition of hair.

Materials and methods. Analysis of literature sources.

Results and discussion. Thiamine, or vitamin B1, is found in most cereals (rye, wheat), as well as in yeast, egg yolk, liver and kidneys. At a hypovitaminosis of thiamine in an organism carbohydrate metabolism is broken, there is an accumulation of organic acids (lactic, pyruvic), acidosis develops, heart work is broken, muscle weakness appears, appetite decreases, functions of a gastrointestinal tract are broken. With thiamine beriberi, nervous system disorders, arrhythmia, inflammatory diseases of the nervous system (radiculitis) and muscle paralysis are observed. Thiamine is not formed in the human body and comes to him with food. It is easily absorbed in the small intestine and converted into a coenzyme of cocarboxylase, which is involved in carbohydrate metabolism and promotes the absorption of glucose by tissues. In addition, thiamine inhibits cholinesterase and increases the synthesis of acetylcholine,

the activity of the parasympathetic and somatic nervous system, restores neuromuscular conduction, eliminates tachycardia and increases skeletal muscle tone.

Riboflavin, or vitamin B₂, enters the human body mainly from meat and dairy products, is found in yeast, whey, egg white, fish, peas and in the shell of cereals (rye, wheat). In the body, riboflavin interacts with adenosine triphosphate to form flavin mononucleotide and flavinadenine nucleotide, which are coenzymes involved in hydrogen transport and the regulation of reactions. Riboflavin is involved in the processes of fat, protein and carbohydrate metabolism, plays an important role in maintaining normal vision and in the synthesis of hemoglobin. It is part of the respiratory enzymes involved in the transfer of oxygen from the blood to the tissues, ie regulates and supports tissue respiration. This vitamin is used in a complex preparation for hair loss called Alerana.

Folic acid, or vitamin B₉, was obtained in the form of a concentrate of spinach leaves in 1941. It is found in the liver, kidneys, beans and is partially synthesized by the intestinal microflora. By its nature, folic acid is inactive, and only in the body under the influence of ascorbic acid, cyanocobalamin and other substances, it turns into active folic acid, which is involved in the synthesis of nucleic acids, amino acids and protein metabolism. Lack of folic acid slows down cell division, makes it difficult to move the megaloblastic phase of hematopoiesis to normoblastic, resulting in the development of macrocytic anemia and other diseases. In children, the growth and development of the organism is delayed.

Folic acid is used to stimulate erythropoiesis in macrocytic and other anemias, leukopenia, to prevent anemia in pregnant and lactating women, it has a beneficial effect on the functions of the gastrointestinal tract in chronic gastritis and tuberculosis. Folic acid is recommended for use in patients who use antibiotics, sulfonamides and other drugs that can inhibit the microflora that synthesizes the vitamin, and at the same time increase its excretion from the body. Used in the creation of drugs for hair loss Alerana and Finasteride.

Ascorbic acid, or vitamin C, is found in significant amounts in plant products. It is especially abundant in rose hips, cabbage, lemons, oranges, black currants,

actinidia and pine needles. It is not synthesized in the human body. Ascorbic acid is involved in the regulation of carbohydrate metabolism, protein synthesis, steroid hormones, tissue regeneration; it facilitates the absorption of iron from the intestine and its inclusion in the structure of hemoglobin, facilitates the transfer of oxygen from the lungs to body tissues. One of the most important functions of ascorbic acid is its participation in collagen synthesis and normalization of capillary permeability. Vitamin C is used in almost all known remedies for hair loss.

Retinol, or vitamin A, is found in animal products: butter, liver, egg yolk, fish oil. It is almost non-existent in plant products, but many of them (carrots, green onions, black currants, apricots) contain carotene, which is converted into retinol in the body by hydrolysis in the presence of fats. In the body, retinol is involved in redox processes, protein synthesis, the accumulation of glycogen in the muscles, liver and heart; it stimulates the production of adrenal hormones, promotes normal metabolism, growth and development of the body, provides normal eye function and improves vision, skin and mucous glands, enhances tissue regeneration, increases antibody synthesis, phagocytosis and resistance to infectious diseases. This vitamin is used in the creation of many drugs for hair loss. Selenium is a chemical element whose significance for the human body was discovered in the 1960s. Since this discovery, many studies have been conducted that confirm the importance of this substance for maintaining health and combating various diseases. In its pure form, selenium is poisonous, and in small quantities is vital to humans. The main part of selenium in the body is concentrated in the kidneys, liver, spleen, heart and male testicles.

Selenium is found in tomatoes, garlic, yeast, mushrooms, cashews, eggs, olives and olive oil. It should be borne in mind that when processing products, the amount of selenium in them is significantly reduced. In addition, the amount of selenium in the soil can vary many times in areas that are close to each other and, accordingly, in the products grown on them will also be different content of selenium.

Conclusions. After analyzing the information, we can conclude:

- Vitamin A (retinol) gives curls elasticity, makes them more elastic and helps

to resist the effects of ultraviolet light. in the absence of this vitamin, the scalp may begin to peel, and the hair becomes weaker and more fragile.

- Vitamin C protects bulbs from destruction. In addition, this vitamin promotes the absorption of iron, without which hair becomes brittle and dull.

- Biotin is needed to prevent hair loss, alopecia and early graying.

- B vitamins make hair shiny. When they are lacking, the hair quickly becomes greasy, grows slowly, turns gray and falls out.

- Zinc fights premature graying, alopecia, improves the appearance of hair.

- Iron makes hair strong, relieving it of fragility.

- Copper is responsible for the natural color of hair and fights gray hair.

- Selenium prevents the intensity of hair loss.

TECHNICAL SCIENCES

UDC 81:72.013

DESIGNING A LOGO AND CORPORATE IDENTITY BASED ON THE GOLDEN RATIO

Azarenkov Volodymyr Ilyich,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

Fedorishcheva Victoria Alexandrovna,

student

National Technical University

"Kharkov Polytechnic Institute",

Kharkov, Ukraine

Introductions. Every brand needs recognition to promote its services or products. To do this, it is necessary to develop a logo and corporate identity at the initial stages of creating a brand. The key task is to develop a logo, since it is he who defines the entire brand. It gives the first impression as it is its face.

Aim. Explore design methods for developing brands. To study the chosen method and use it to solve a specific problem: to develop recommendations and a designer's work algorithm for designing brands and corporate identity using the chosen method using the example of a logo for a network of dentistry «Tutan Dent».

Materials and methods. In order for the logo to look visually attractive, recognizable and stand out from the background of others, it is necessary to first analyze the design methods of well-known existing brands that would reflect the main idea of popular corporate styles of favorite manufacturers. Note that experience shows that it is not necessary that the logo contains a direct reflection of the customer's activities. The main thing is that the eyes of the target audience “cling” to it, it is easy to remember, and the purpose and essence of the brand is clear.

Results and discussion. It is known that the basis of all design and art history developments is the concept of proportion - the regular ratio of the sizes of the parts of an artistic or design work to each other, as well as each part to the work as a whole. In fact, proportion is the harmonization of the form of an artistic and design work, proportionality is its aesthetic quality. The method of comparison is the basis for determining proportions. Three main proportions are known: arithmetic, geometric and harmonic. Harmonious proportion (the most complex, since it combines the two previous principles) implies the equality of the ratios between adjacent differences of members and the ratio of the extreme members of a system of three numbers

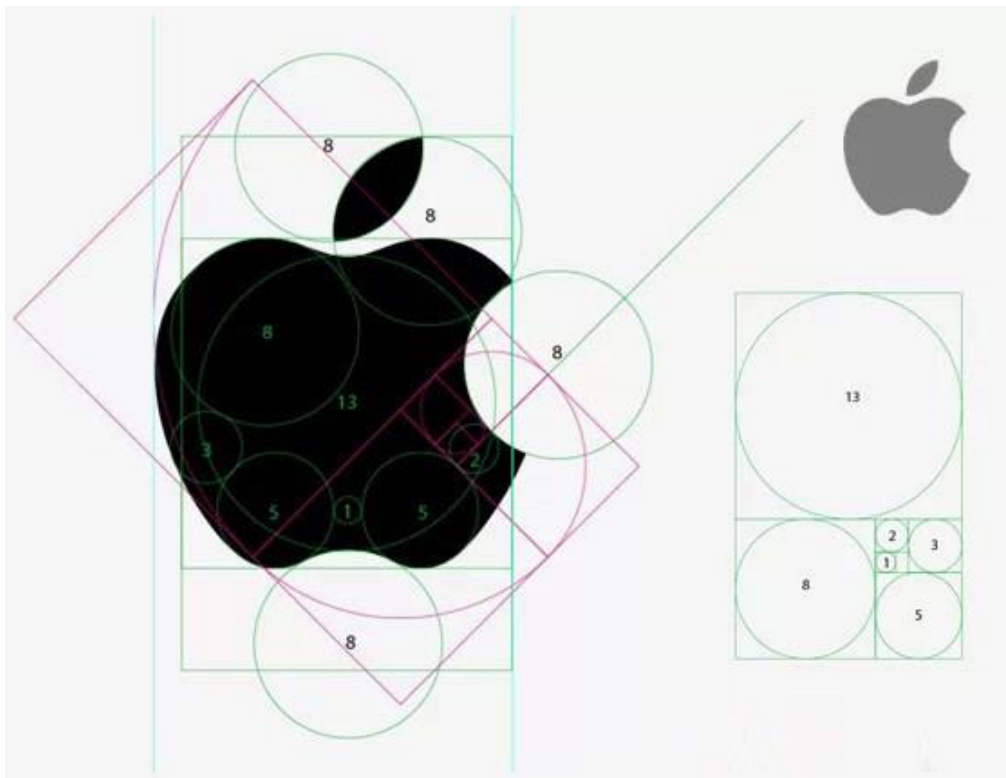
$$(b - a) : (c - b) = a : c.$$

For example, the sequence of numbers 3 4 6, in which $(4 - 3) : (6 - 4) = 3 : 6$.

In mathematics and art, two quantities form the golden ratio (or Fibonacci numbers) [1–3] if the ratio of their sum to the larger value is equal to the ratio of the larger to the smaller

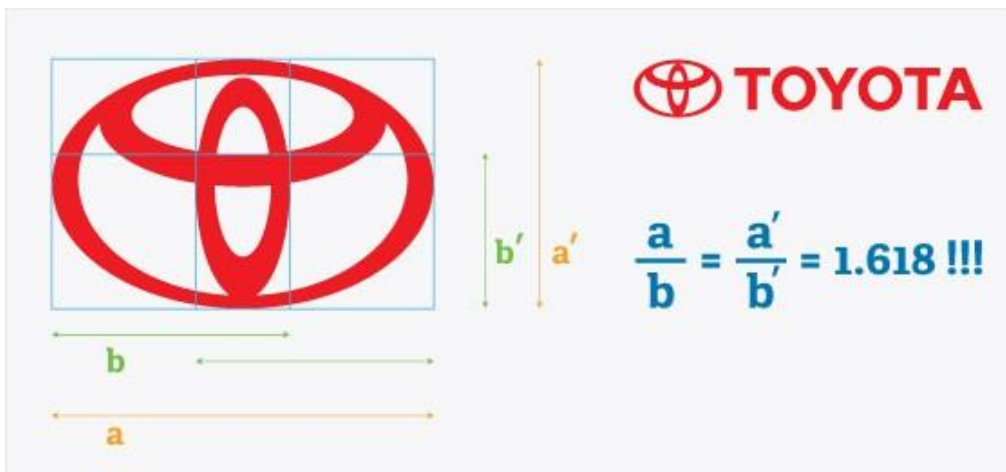
$$F = (a + b) : a = a : b, \text{ где } a > b.$$

The analysis of well-known brands that have been on the world market for a long time: Apple, Mastercard, Toyota, Pepsi, National Geographic and others (examples in Fig. 1-4), carried out in the work, made it possible to identify most of the group of corporate styles that have fairly simple attractive logos, and which are united by one feature.

Figure 1. An example of building an Apple logo

It lies in the fact that they were all built on the basis of one of the harmonic proportions, namely, according to the rule of the Golden Section.

Figure 2. An example of a Tayota logo

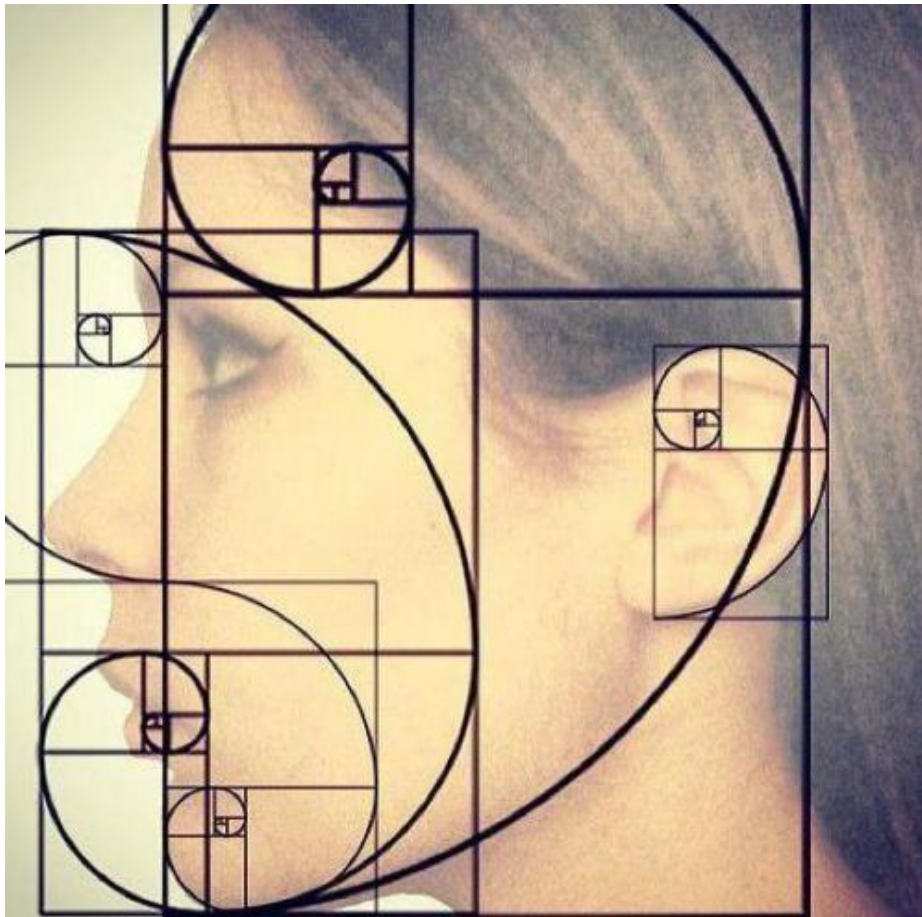

Figure 3. Website page design example

The golden section rule allows you to describe everything created by nature in this universe. We can say otherwise: The Golden Ratio is the ratio of the sides of a rectangle:

$$\frac{a}{b} = a + \frac{b}{a} = 1,618803398 ,$$

where $a > b$.

Figure 4. Natural proportions of the human face based on the golden ratio

The golden section rule allows you to describe everything created by nature in this universe. We can say otherwise: The Golden Ratio is the ratio of the sides of a rectangle:

$$\frac{a}{b} = a + \frac{b}{a} = 1,618803398,$$

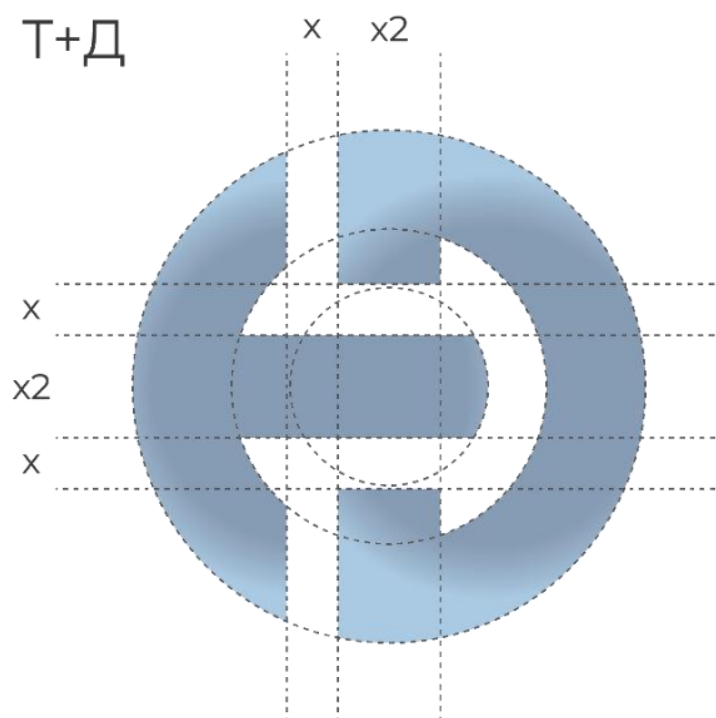
where $a > b$.

As a result of the analysis, the basis for the development of a given logo was the rule of the Golden Section.

The logo for the "Tutan Dent" dental network is a brand block, which consists of a brand name and a text block. The main idea of the brand name is to combine the first two letters of the name of dentistry: "T" + "D". To begin with, circles were built according to the rule of the golden section, then three of them were selected and centered. Then two values x and $x2$ are chosen, where $x2$ is greater than x (Fig. 5). A font has been selected for the text block Montserrat Black.

Conclusions. As a result of the research, the harmonization of the form of design development was chosen - the Golden Section, and the idea of the developer acquired a visually attractive look (Fig. 6).

Figure 5. Designing the brand name of dentistry "Tutan Dent"

Figure 6. The final version of the logo of dentistry "Tutan Dent"

In the course of the work, a logo was developed: short and full versions, corporate styles for printing and stationery products: the design of a business card,

desktop and wall calendar, pen, notepad, cups and the appearance of the site pages. A brand book has also been developed with detailed recommendations for developing a corporate identity based on the Golden Ratio and its application in the further development of the brand.

REFERENCES

1. Veyl G. «Simetriya» / G. Veyl. – Moskva : «Nauka», 1968. – 432 p.
2. Popov E. D. Geometrichni vlastivosti vIdnoshennya zolotogo pererizu / E. D. Popov // U svIti matematiki. – K. : Radyanska shkola, 1982. – p. 31–46.
3. Timerding G. E. Zolotoe sechenie / G. E. Timerding. – Petrograd : Nauchnoe izdatelstvo, 1924. – 86 p.

ЧИСЕЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРМОДИНАМІЧНИХ ТА ЕЛЕКТРОХІМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ТВЕРДООКСИДНОМУ ПАЛИВНОМУ ЕЛЕМЕНТІ

Авраменко Андрій Миколайович,
д.т.н., с.д., завідувач відділу
Інститут проблем машинобудування
ім. А. М. Підгорного НАН України
м. Харків, Україна

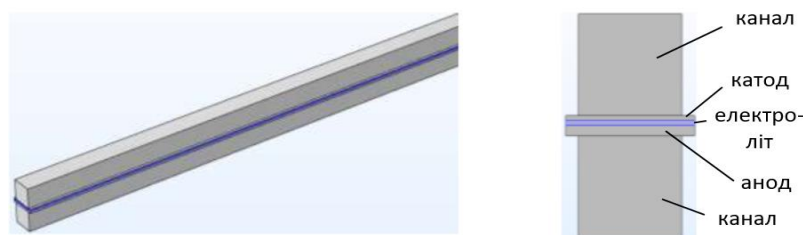
Вступ./Introduction. Одним з найбільш ефективних пристроїв для трансформації хімічної енергії палива в електроенергію є твердооксидний паливний елемент (ТОПЕ), що має електричний ККД у межах 50-60%.

Розвиток чисельних методів дозволяє моделювати складні тепломасообмінні та електрохімічні процеси, зокрема процеси у ТОПЕ.

Для дослідження термодинамічних та електрохімічних процесів у ТОПЕ використовуються різні програмні комплекси та аналітичні залежності.

Мета роботи./Aim. З використанням чисельних методів оцінити вплив теплового режиму роботи на показники ТОПЕ.

Матеріали и методы./Materials and methods. У представленій роботі розглядається одна комірка планарного ТОПЕ з несучим анодом (рис. 1).

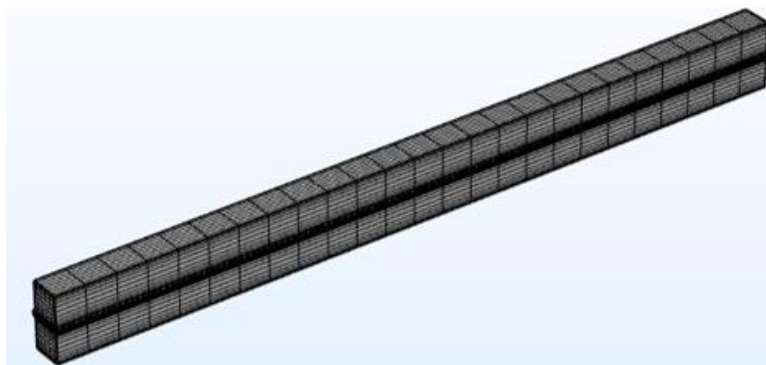
Рис. 1. Геометрія розрахункової комірки

Комірка має розміри: довжина 50 мм; ширина та висота каналу підведення (повітря/паливо) 1 мм; товщина анода 0,2 мм; товщина катода та електроліту 0,1 мм. Температурний режим ТОПЕ досліджувався в діапазоні 700, 750 та 800 °С.

Зміна іонної провідності твердооксидного електроліту, що розглядається в роботі (діоксиду цирконію), залежно від температури, вибиралася на основі літературних даних.

Для математичного опису задачі використовувалися такі рівняння та моделі: рівняння нерозривності; рівняння Нав'є-Стокса (для стисливої рідини); рівняння Брінкмана (для стисливої рідини); рівняння Максвелла-Стефана; рівняння закону Ома та рівняння Батлера-Фоллмера для вираження кінетики електрохімічних реакцій на аноді та катоді.

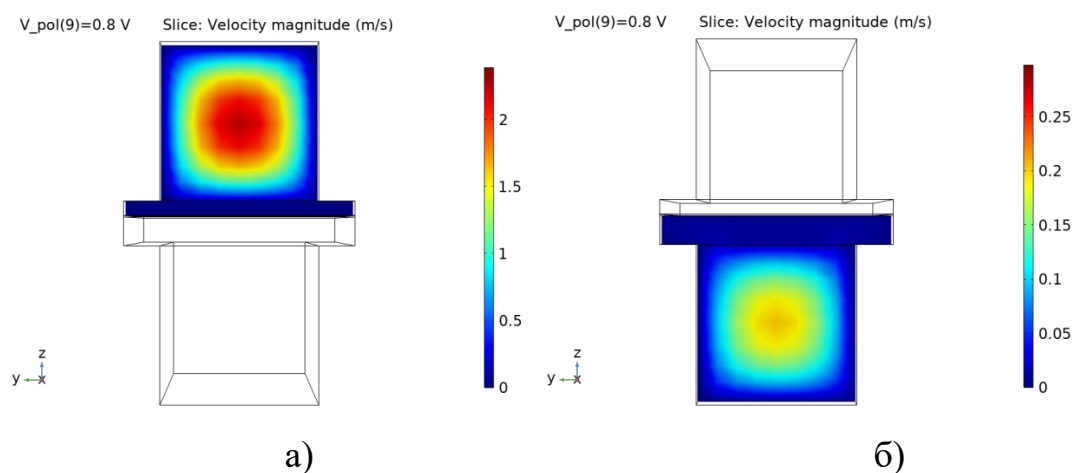
Розрахункова сітка (25 тис. розрахункових осередків), що описує комірку твердооксидного паливного елемента, наведена на рис. 2.

Рис. 2. Розрахункова сітка

В якості граничних умов при чисельному моделюванні задавалися: тиск і температура навколишнього середовища; витрата палива (водень) та окислювача (повітря); фізичні характеристики складових ТОПЕ (пористість, проникність; іонна провідність електроліту; початкова поляризація та робоча напруга осередку ТОПЕ).

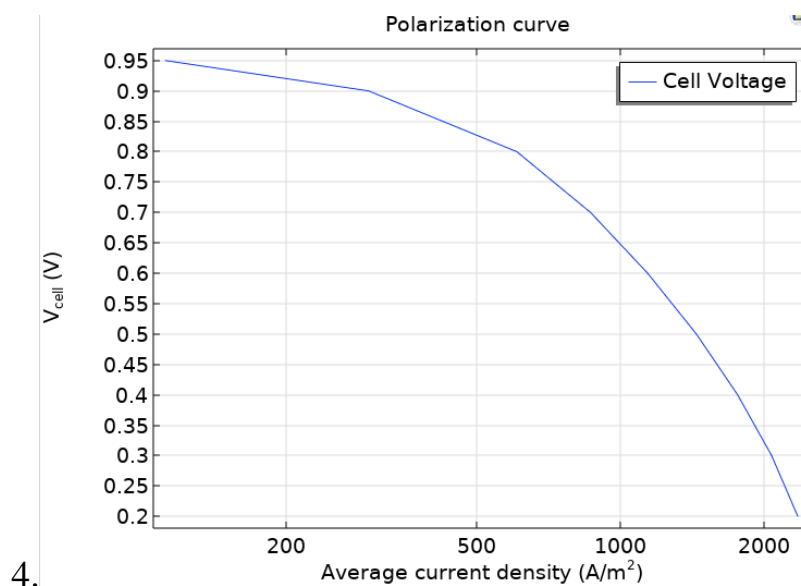
Результати та обговорення./Results and discussion. За результатами чисельного моделювання процесу роботи ТОПЕ отримані епюри розподілу швидкості потоку палива і окислювача (рис. 3).

Рис. 3. Розподіл швидкості потоку окислювача (а) та палива (б) у каналах ТОПЕ

Як видно з отриманих результатів, максимальна швидкість потоку повітря в каналі досягає 2,5 м/с у його центральній частині, а в середньому змінюється в межах від 0,7 до 1,2 м/с (рис. 3, а). Швидкість потоку палива сягає 0,3 м/с у центральній частині каналу, а в середньому змінюється від 0,1 до 0,2 м/с (рис. 3, б).

Поляризаційна крива, отримана в результаті розрахунку, наведена на рис.4.

Рис. 4. Поляризаційна крива

Узагальнені результати розрахункового дослідження наведено у таблиці.

Узагальнені результати розрахунку

Температура ТОПЕ, °С	700	750	800
Питома потужність ТОПЕ, Вт/м ²	245	547	650
Електричний ККД ТОПЕ, %	20	44,5	53,4

З представлених результатів видно, що зі зростанням температури збільшується питома потужність та електричний ККД паливного елемента. Так, при температурі ТОПЕ 700 °С ККД становить 20%, а зі збільшенням температури до 800 °С він збільшується до 53,4% тобто, більш ніж у 2,6 рази.

Висновки./Conclusions. За результатами проведеного чисельного дослідження можна відзначити наступне:

- ТОПЕ є одними з найперспективніших перетворювачів хімічної енергії палива в електроенергію;
- зі зростанням температури збільшується потужність та електричний ККД ТОПЕ (це пов'язано зі збільшенням іонної провідності електроліту та зменшенням омичного опору комірки);
- для підвищення ККД ТОПЕ необхідно вибирати раціональні значення теплового режиму та зменшувати товщину електроліту.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОПЕРЕДНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОБРОБКИ ОВОЧІВ У ТЕХНОЛОГІЇ ПАШТЕТІВ

Гащук Олександра Ізидорівна

к.т.н., доцент

Москалюк Оксана Євгеніївна

к.т.н., ст. викладач

Ліпінський Кирило Андрійович

Жученко Данило Геннадійович

Студенти

Національний університет харчових технологій
м. Київ, Україна

Вступ. На сьогодні, розробка м'ясних продуктів ведеться із використанням сировини рослинного походження для надання м'ясній продукції специфічних та функціональних властивостей. У рецептурах паштетів в оболонці все більше використовуються різноманітні інгредієнти в тому числі горіхові культури (волоський, кедровий горіхи, арахіс, мигдаль та інші), овочі (гарбуз, топінамбур, корінь селери,), гриби тощо. У технології паштетів традиційним є використання овочів, адже вони – джерело багатьох таких важливих харчових речовин, як вітаміни, мікро- і макроелементи, обмежених або відсутніх у м'ясній сировині.

Метою наукової роботи було розроблення рецептури паштету в оболонці з використанням пасерованої рослинної сировини: моркви цибулі та м'якоті гарбуза і визначення технологічних властивостей овочевої сировини.

За рахунок поєднання м'ясної сировини та м'якоті гарбуза (як джерела природної каротиновмісної сировини) в технології паштетів дозволяє досягти оптимального ступеня засвоєння каротину, покращення сенсорних характеристик, харчової цінності готового продукту.

Матеріали і методи. Під час проведення досліджень використовували моркву, цибулю, м'якість гарбуза Мускатного сорту, який характеризується високим вмістом β -каротину і клітковини. Застосовували стандартні та

інноваційні методики для визначення органолептичних, фізико-хімічних показників.

Метод визначення **β-каротину** в харчових продуктах заснований на вимірі інтенсивності поглинання світла його розчинів. Як сполука зі спряженими подвійними зв'язками каротиноїди мають характерні спектри поглинання в ультрафіолетовій і видимій області. Максимум поглинання каротиноїдів залежить від числа спряжених подвійних зв'язків і від розчинника. Так як наш продукт містить жир, перед екстрагуванням бета-каротину проводили омилення жиру. Наважку зразків (1-1,5 г) омилували 10 мл спирту з 0,8 мл 50% КОН в присутності антиокислювача (аскорбінова кислота - близько 10 мг) витримували 30 хв, суміш добре перемішували і нагрівали на водяній бані 60-700С. Ознакою повного омилення служило те, що при додаванні води в суміші помутніння не утворювалося. Неомилений залишок екстрагували петролейним ефіром. Екстракт промивали водою. Вимірювали об'єм екстракту і оптичну щільність. Розрахунок проводили на основі стандартного розчину біхромату калію (0.72 г на 1 л) оптична щільність якого відповідає концентрації каротину 0.00416 мг/мл.

Вміст каротиноїдів (X, г) в перерахунку на β-каротин розраховують за формулою:

$$X = \frac{D \cdot a}{10 \cdot d K_{cm}}, \quad (1)$$

де D – оптична густина при $\lambda_{ш}$; a – розбавлення (для чистої олії a – 1);

d – товщина шару, см; K_{cm} – коефіцієнт поглинання чистого β-каротину, $K_{cm} = 250$.

Результати та обговорення. Технологія виробництва паштету передбачає попереднє підготування сировини: бланшування або пасерування овочевої сировини. Термічна обробка сировини спричиняє зміну їх хімічного складу, функціональних властивостей. Пасерування овочів проводили в соняшниковій олії, при температурі 130–140°C. Тривалість пасерування складала 12–16 хв., що залежало від виду овочів, ступеню їх подрібнення,

температури олії. Важливим фактором для визначення тривалості пасерування є початковий та кінцевий вологовміст овочів. Пасерування проводиться зі зменшенням маси проте не більше 30%, адже при більшій втраті маси така термічна обробка називається обсмажуванням. Також потрібно враховувати процес всмоктування жиру овочевою сировиною при пасеруванні. Пасерування вели до зневоднення поверхневого шару овочів, що супроводжується утворенням скоринки золотавого кольору, набування специфічного смаку і запаху, характерному обсмаженому продукту.

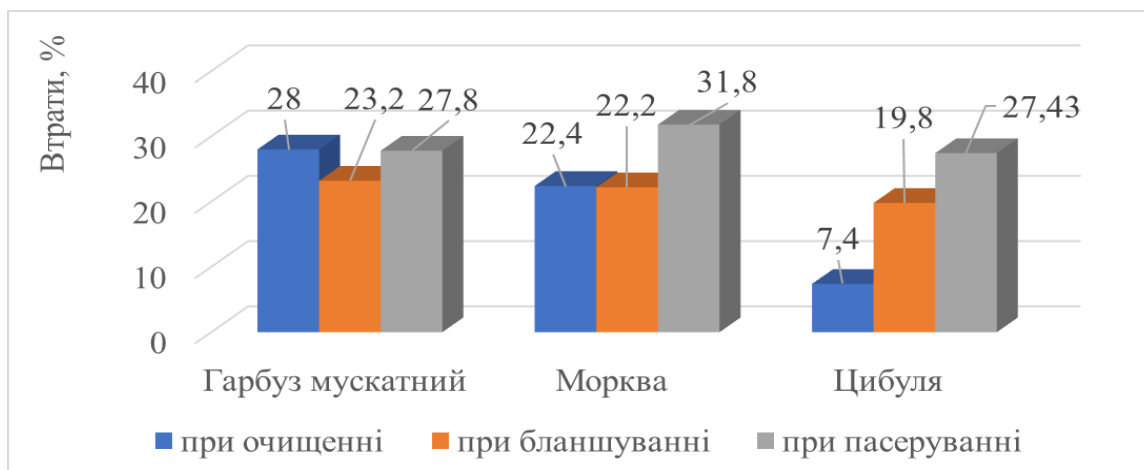
Під час пасерування овочів відбувається складний комплекс хімічних, фізичних, фізико-хімічних й технологічних процесів, а також процеси тепло-, масообміну і поглинання олії продуктом. Соняшникова олія при пасеруванні додатково наділяє овочі своїми властивостями і показниками, такими як біологічна цінність, органолептичні та фізико-хімічні показники.

Визначення видимого, тобто визначеного за допомогою вагів, відсотка втрат пасерованих овочів, проводили шляхом визначення різниці вихідної сировини (моркви, цибулі, м'якоті гарбуза) і пасерованих овочів, після стікання олії протягом 3 хв. Овочі після очищення шкірки гарбуза, моркви і цибулі та видалення насіння гарбуза, нарізали шматки за допомогою овочерізки, та пасерували протягом 12...16 хв в соняшковій олії.

Для порівняння методів теплової обробки овочі бланшували у воді при температурі 95 ± 5 °C протягом 15-20 хвилин.

Термічно оброблені овочі протирали до утворення пюре, яке мало кашеподібну щільну консистенцію жовтого кольору для гарбуза, червоно-коричневого для моркви і світло-коричного для цибулі.

За результатами органолептичних досліджень відзначили кращу консистенцію гарбузового пюре у порівнянні з морквяним. Смак і запах характерні для відповідних овочів.

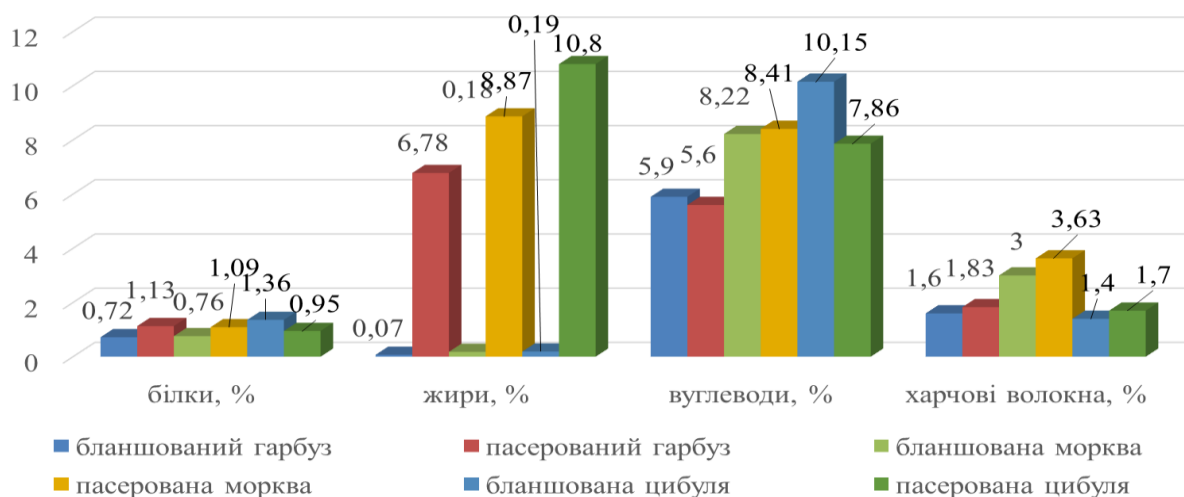

Рис. 1. Рівень технологічних втрат овочів при термічній обробці

Наведений рівень втрат (рис. 1) є не істинним, адже поглинання соняшникової олії (до маси пасерованого продукту) для гарбуза і моркви складає близько 18%, для цибулі – 27%.

Овочі відрізняються від м'ясної сировини специфічною клітинною структурою, підвищеним вмістом клітковини, яка визначає їх функціонально-технологічні властивості.

Харчова цінність овочів після термічної обробки представлена на рисунку 2.

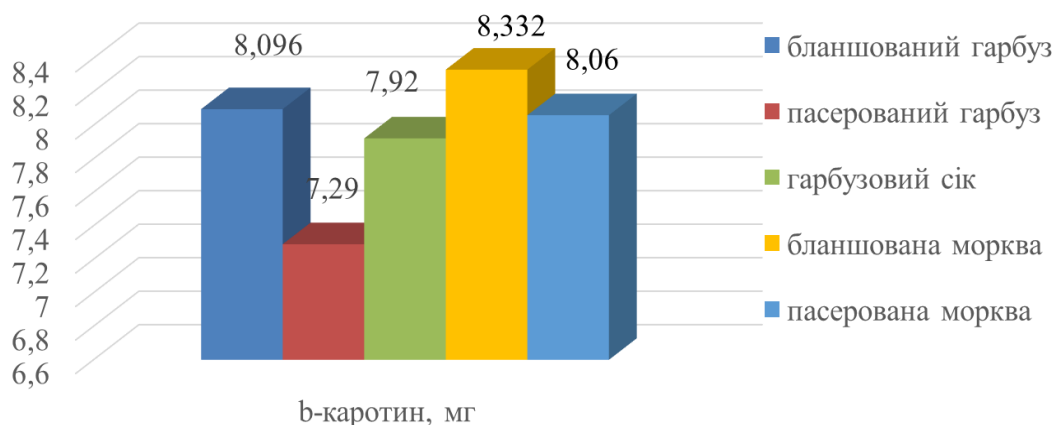

Рис. 2. Харчова цінність овочів різних методів термічної обробки

Результатом пасерування овочів є значне збільшення жирової частки. Так для гарбуза частка жиру досягла 6,8%, моркви – 12,7%, а цибулі – 10,6%, завдяки жиропоглинальній здатності клітковини.

Спосіб попередньої підготовки овочів визначає їх харчову цінність, що є важливим при моделюванні рецептури нових м'ясних продуктів. Аналіз харчової цінності показав, що кращими показниками за вмістом вуглеводів характеризується морква, а по вмісту білків овочі відрізняються не значно. Термічна обробка впливає на вміст вітамінів, особливо каротинів, що потребувало дослідження. Концентрацію каротиноїдів в олії визначали по спектру поглинання діапазоні 400 – 500 нм і розраховували за формулою 1.

Результати досліджень представлені на рисунку 3.

Рис. 3. Вміст β-каротину в овочах різних методів термічної обробки

Досліджено вплив виду термічної обробки гарбуза Мускатного сорту, моркви у порівнянні з цибулею на величину втрат бета-каротину. Встановлено, що вміст β-каротину в м'якоті гарбуза Мускатного сорту вдвічі переважає його вміст в моркві, а втрати β-каротину становлять від 2,9% і 3,7% для бланшованих до 7,4% і 6,8% для пасерованих гарбуза і моркви.

Висновки. При розробленні рецептур паштетів в оболонці доцільно використовувати м'якоть гарбуза бланшованого взамін пасерованих бланшованої або пасерованої моркви. Це також дозволяє створити новий, повноцінний за вмістом аліментарних речовин, з відмінними органолептичними властивостями продукт, який володіє профілактичним і біокорегуючим ефектом.

РЕСТАВРАЦІЙНИЙ РЕМОНТ БУДІВЛІ ПАМ'ЯТКИ В МІСТІ МИКОЛАЇВ, УКРАЇНА

Гілодо Олександр Юрійович
Арсирій Андрій Миколайович

к.т.н., доценти
Одеська державна академія будівництва та архітектури
м. Одеса, Україна

Вступ. Об'єкти культурної спадщина – духовний, культурний, економічний та соціальний капітал невід'ємної цінності. Збереження та підтримання в належному технічному стані пам'яток архітектури є найважливішою задачею.

Мета роботи. Визначення технічного стану несучих конструкцій об'єкта обстеження та можливості нормальної експлуатації.

Матеріали та методи. Конфігурацію, розміри, положення у плані та по вертикалі несучих конструкцій покриття, місцезнаходження дефектів та пошкоджень виробляли за схематичним планом та обмірами конструкцій у натурі. Робили виміри перерізів елементів каркасу, їх ушкоджень та дефектів. Огляд відкритих поверхонь конструкцій дозволив виявити пошкоджені ділянки несучих конструкцій.

Результати та обговорення. Будинок колишнього чоловічого комерційного училища ім. статс-секретаря С.Ю.Вітте, зведений у II пол. XIX на замовлення купця Б.Ю.Каменке, розташований по вул. Артилерійській, 19А. У 1903 р. другий поверх будинку орендувало щойно створене Чоловіче комерційне училище, яке через рік зайняло й перший поверх разом з кам'яним флігелем на подвір'ї.

Будівля двоповерхова, в плані складної конфігурації із максимальними габаритними розмірами 53,39х46,85 м. Конструктивна схема – безкаркасна, із поздовжніми та поперечними

несучими стінами. Дах – двосхилий із організованим зовнішнім водостоком, холодного типу, вентиляція горищного приміщення здійснюється через слухові вікна з вентиляційною решіткою. Фундаменти стрічкові із бутового каменю. Зовнішні та внутрішні стіни із стінових блоків з вапняку-черепашнику та внутрішнім опорядженням стін із гіпсокартону, товщина стін 420 – 800 мм. Переkritтя над підвальним поверхом залізобетонні плити, над 1-им поверхом по металевим двотавровим балкам. Переkritтя другого поверху по дерев'яним балкам. Покриття – горищне з дерев'яною кроквяною системою. Частина покриття виконана у вигляді трикутних дерев'яних ферм, що спирається на мауерлат, з кроком 1,8 м, переріз верхніх поясів - 160x200 (h) мм, нижнього поясу 170x180(h) мм, підкосів - 110x70 (h) мм.

Верхні пояси у місці примикання підкосів та у гребені з'єднані з нижнім поясом за рахунок вертикальних металевих гладких стрижнів Ø20 та 32 мм. Висота від верхньої грані нижнього поясу до низу профлиста в гребені 3,0 м. Стикування верхніх поясів виконано дерев'яними накладками та металевими стяжками. Поперек ферм передбачені прогони, на які спираються крокви з кроком 1,2 м. Дах – горищний двосхилий із організованим зовнішнім водостоком, холодного типу, вентиляція горищного приміщення здійснюється через слухові вікна з вентиляційною решіткою.

Рис. 1. Елементи кроквяної системи, що уражені гниллю

Несучі елементи покриття мають суттєво зволожені, частина крокв уражена вогнем та потребує заміни. Діагональні крокви з боку дворового фасаду уражені гниллю та потребують заміни. Вузли зрощування крокв мають недостатню несучу здатність та потребують підсилення. Покрівля з профільованих сталевих листів стінового типу.

Внаслідок не якісного монтажу в місцях повздовжніх стиків спостерігається зволоження обрешітки. Листи закріплені цвяхами та нещільно притискають листи до обрешітки. В гребеневому вузлі не встановлено ущільнювача, через що в горищний простір проникає дощ і сніг. Технічний стан - «непридатний до нормальної експлуатації».

Рис. 2. Елементи кроквяної системи, що вражені вогнем

Висновки. Для забезпечення нормальної експлуатації будівлі були передбачені наступні роботи: заміна покрівлі на металочерепицю, заміна окремих крокв, що уражені вогнем та гниллю, підсилення вузлів зрощування крокв, що мають недостатню несучу здатність, заміна обрешітки, вогнезахисна обробка дерев'яних елементів покриття, заміна системи настінних жолобів та вертикальних стояків водостічної системи, відновлення оздоблювального шару

парапетів та встановлення металевих захисних колпаків, відновлення оздоблення фасадів будівлі.

Заміна покрівлі призвела до необхідності перевірки несучої здатності несучих конструкцій, що зберігаються. Для запобігання передачі розпору на кам'яну кладку карниза, забезпечили надійне сполучення кроквяних ніг з коньковим прогоном. Крокви з бруса сполучали в коньку врубкою в навіл дерева і додатково затягнули болтами діаметром 16мм. Окремі дощаті крокви закріпили цвяхами. Стики нових кроквяних ніг з бруса виконали прирубом. Відстань між кроквяними ногами прийняли 1,2м, на підставі розрахунку, виходячи з несучої здатності прийнятого перерізу на міцність і жорсткість. Для зменшення розрахункової довжини найдовших крокв і збільшення просторової жорсткості кроквяної системи застосували підкоси, сполучення яких з кроквами здійснили лобовими врубками і сталевими скобами діаметром 12 мм.

Література

1. ДБН В.2.6-161:2017«Конструкції будинків і споруд. Дерев'яні конструкції. Основні положення». Київ 2017 р.
2. Проектирование и расчет деревянных конструкций.Справочник под редакцией И.М.Гриня. К. Будівельник.1988 г.
3. Гроздов В.Т. Деревянные наслонные стропильные системы. С-Петербург. ООФ Центр качества строительства. 2003. - С. 75.
4. Інструкція про порядок обліку, забезпечення збереження, змісту, використання і реставрації нерухомих пам'яток історії та культури № 203 від 13.05.86.

**КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СТРУКТУРИ ТЕЧІЇ В
МІКРОФАКЕЛЬНИХ ПАЛЬНИКАХ ПІДВИЩЕНОЇ
ЕНЕРГОЕКОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ**

Фіалко Наталія Михайлівна

чл.-кор. НАН України, д.т.н., професор, завідувач відділу

Меранова Наталія Олегівна

Шеренковський Юлій Владиславович

к.т.н., старші наукові співробітники,

провідні наукові співробітники

Альошко Сергій Олександрович

к.т.н., провідний науковий співробітник

Інститут технічної теплофізики НАН України, м. Київ

Вступ. До важливих способів покращення енергоекологічних показників мікрофакельних пальникових пристроїв належить застосування турбулізаторів потоку на поверхнях стабілізаторів полум'я [1-5]. Зокрема, перспективним у вказаному аспекті є встановлення турбулізуючих пластин на бічних поверхнях стабілізаторів. При цьому значний інтерес становить вибір геометричних характеристик таких пластин, місця їх встановлення відносно зривної кромки стабілізатора полум'я тощо. Так, актуальним є аналіз ефектів впливу висоти турбулізуючих пластин на характеристики течії у мікрофакельних пальникових пристроях.

Мета роботи полягає у встановленні закономірностей течії у пальниках мікрофакельного типу при варіюванні висоти турбулізуючих пластин на бічних поверхнях стабілізатора полум'я.

Матеріали і методи. Як метод досліджень застосовувалось комп'ютерне моделювання. Математична модель досліджуваного процесу має вигляд:

$$\nabla(\rho\vec{U}\vec{U}) = -\nabla p + \nabla\vec{\tau}, \quad (1)$$

$$\nabla(\rho\vec{U}) = 0, \quad (2)$$

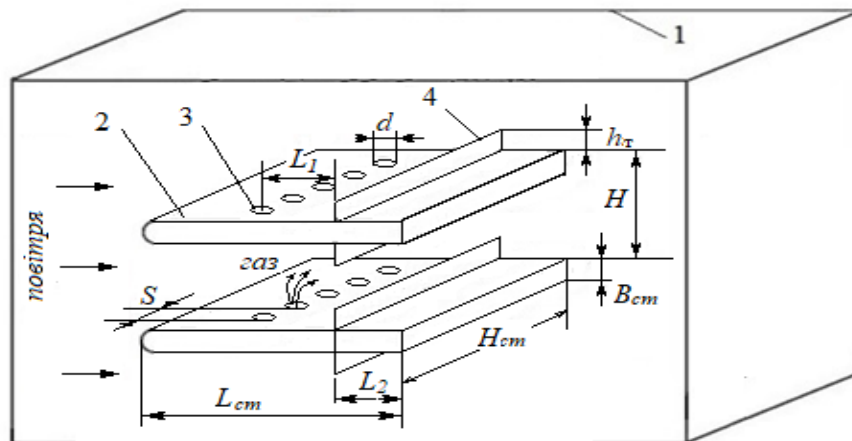
$$\nabla(\rho \vec{U} Y_i) = \nabla \left(\left(\frac{\mu}{Sc_i} + \frac{\mu_t}{Sc_t} \right) \nabla Y_i \right), \quad i = 1, 2, \dots, N-1, \quad (3)$$

$$\rho = \frac{P}{RT \sum_i \frac{Y_i}{M_i}}, \quad (4)$$

де $\vec{U}$ – вектор швидкості, м/с; p – тиск, Па; $\bar{\tau}$ – тензор напруження, н/м²; ρ – густина, кг/м³; μ , μ_t – коефіцієнти молекулярної та турбулентної динамічної в'язкості, Па·с; Y_i – масова частка i -тої компоненти суміші; M – молекулярна маса, кг/моль; Sc_i – число Шмидта i -тої компоненти, $Sc_i = \mu/\rho \cdot D_i$; D_i – коефіцієнт дифузії i -тої компоненти, м²/с; Sc_t – турбулентне число Шмидта, м²/с; N – кількість компонент суміші; T – абсолютна температура, К; R – універсальна газова стала.

Замикання наведеної системи рівнянь (1) – (4) здійснювалося на основі використання RNG k - ε моделі турбулентності. Числова реалізація розв'язування задачі, що розглядається, відбувалася за допомогою програмного пакета FLUENT.

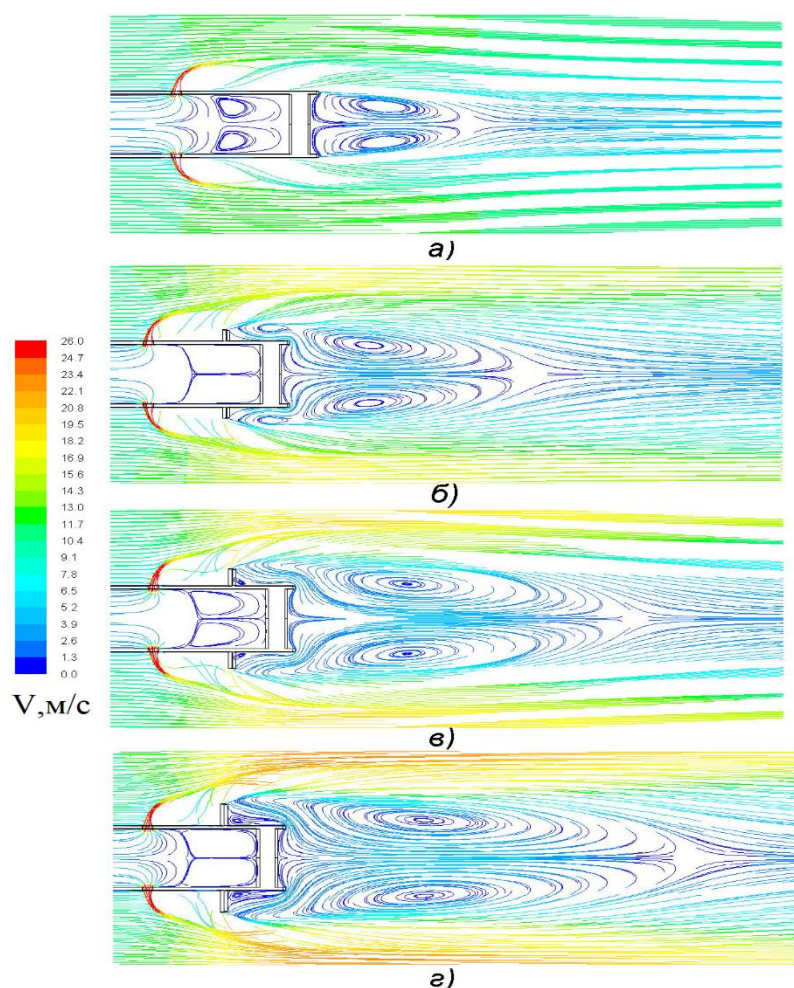
На рисунку 1 наводиться схема пальникового пристрою з турбулізуючими пластинами.

Рис. 1. Схема пальникового пристрою стабілізаторного типу з турбулізуючими пластинами на бічних поверхнях стабілізаторів полум'я: 1 – канал; 2 – стабілізатор полум'я; 3 – газоподавальні отвори; 4 – турбулізуюча пластина.

Результати і обговорення.

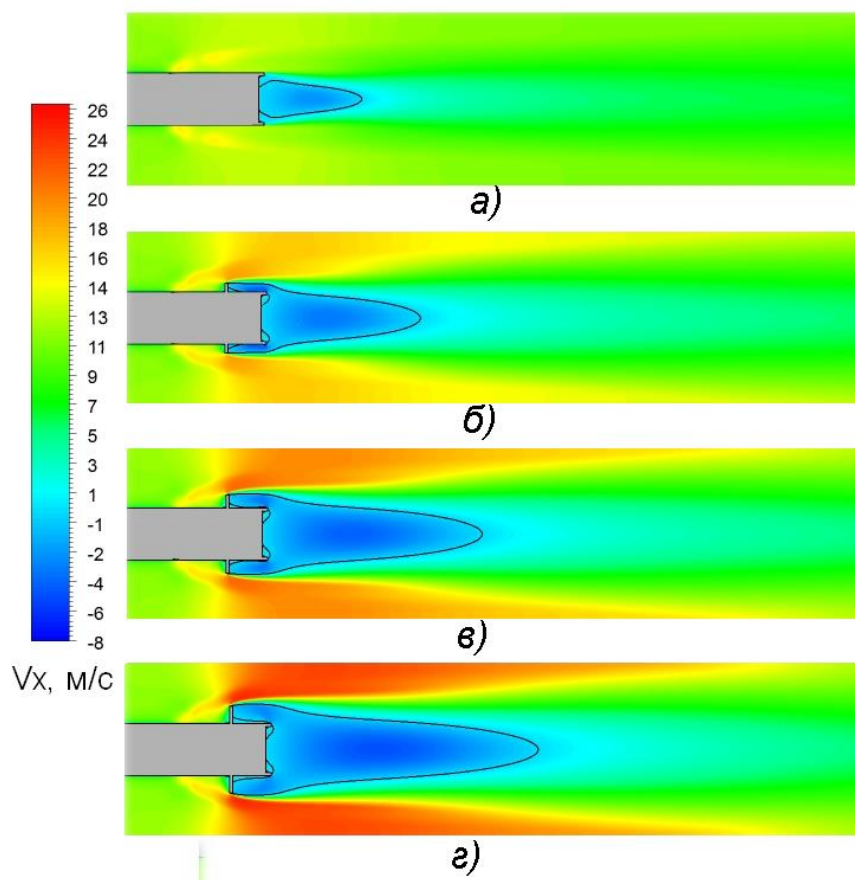
Рисунки 2, 3 ілюструють характерні результати виконаного комп'ютерного моделювання. Наведені дані відповідають таким вихідним параметрам: витрата природного газу $G = 200 \text{ м}^3/\text{год.}$; коефіцієнт надлишку повітря $\alpha = 1,1$; температура газу $t_{\text{ex}}^{\text{e}} = 15 \text{ }^\circ\text{C}$; температура повітря $t_{\text{ex}}^{\text{n}} = 20 \text{ }^\circ\text{C}$; діаметр газоподавальних отворів $d_2 = 4,0 \cdot 10^{-3} \text{ м}$; відносний крок розташування отворів $S/d_2 = 3,33$. Моделювання виконувалось для пальника без турбулізуючої пластини та з пластиною висотою $h_{\text{T}} = 5,0 \cdot 10^{-3} \text{ м}$; $7,5 \cdot 10^{-3} \text{ м}$ і $10,0 \cdot 10^{-3} \text{ м}$.

Рис. 2. Картина ліній току в поздовжньому перерізі каналу, що проходить через вісь газоподавальних отворів, без турбулізуючої пластини (а), та з турбулізуючою пластиною різної висоти h_{T} : (б) – $h_{\text{T}} = 5 \cdot 10^{-3} \text{ м}$, (в) – $h_{\text{T}} = 7,5 \cdot 10^{-3} \text{ м}$, (г) – $h_{\text{T}} = 10 \cdot 10^{-3} \text{ м}$

У разі відсутності турбулізуючої пластини конфігурація зони зворотних токів в ближньому сліді за стабілізатором є відносно простою, а її довжина

порівняно невеликою (рис. 2 а). У ситуації ж, коли на бічних поверхнях стабілізаторів встановлені зазначені пластини, форма зон рециркуляції суттєво ускладнюється. Тут при $h_T = 7,5 \cdot 10^{-3}$ м та $10 \cdot 10^{-3}$ м спостерігається утворення загальної вихрової структури за турбулізуючою пластиною і стабілізатором полум'я, розміри якої є досить значними. У випадку, що відповідає $h_T = 5,0 \cdot 10^{-3}$ м, мають місце дві вихрові структури, одна з яких генерується за турбулізуючою пластиною, а друга – в закормовій зоні стабілізатора (рис. 2 б, в, г).

Рис. 3. Поля швидкості V_x в поздовжньому перерізі каналу, що проходить по середині між газоподавальними отворами, без турбулізуючої пластини (а), та з турбулізуючою пластиною різної висоти h_T : (б) – $h_T = 5 \cdot 10^{-3}$

$$\text{м, (в) – } h_T = 7,5 \cdot 10^{-3} \text{ м, (г) – } h_T = 10 \cdot 10^{-3} \text{ м}$$

Щодо положення центру вихора за зривною кромкою стабілізатора, то воно помітно змінюється зі збільшенням висоти пластини h_T . Вказаний центр зміщується, по-перше, вниз по потоку і крім того – в міжстабілізаторний простір.

Результати комп'ютерного моделювання свідчать також, що за наявності турбулізуючих пластин суттєво змінюється не тільки картина вихроутворення в системі стабілізаторів, але зазнає значних змін і структура течії за межами вихрових зон. При цьому в системі стабілізаторів з турбулізуючими пластинами спостерігаються такі тенденції щодо вказаних змін. Насамперед наявність турбулізуючих пластин спричиняє збільшення далекобійності струменів палива за рахунок дії на них прискореного за даними пластинами потоку. Поряд з цим застосування турбулізаторів, призводить до зростання швидкості потоку за межами вихрових зон. Дане зростання є тим більшим, чим більша висота турбулізуючих пластин h_T . Звертає на себе увагу також той факт, що протяжність зон з підвищеними рівнями швидкості зростає зі збільшення висоти турбулізуючої пластини.

Згідно з результатами виконаних досліджень довжина зони зворотних токів L_{33T}^{ct} за стабілізатором становить $89,3 \cdot 10^{-3}$ м; $123,2 \cdot 10^{-3}$ м; та $155,4 \cdot 10^{-3}$ м при $h_T = 5,0 \cdot 10^{-3}$ м; $7,5 \cdot 10^{-3}$ м; $10,0 \cdot 10^{-3}$ м відповідно. Тобто має місце лінійне збільшення величини L_{33T}^{ct} з ростом h_T . При цьому максимальні швидкості в зонах зворотних токів помітно збільшуються. А саме, від 3,6 м/с при $h_T = 5,0 \cdot 10^{-3}$ м до 5,1 м/с при $h_T = 10,0 \cdot 10^{-3}$ м.

Як показали дані комп'ютерного моделювання, наявність турбулізуючих пластин зумовлює деяке підвищення втрат тиску в системі.

За результатами виконаних досліджень показано, що встановлення турбулізуючих пластин спричиняє суттєве зростання пульсацій швидкості. При цьому зі збільшенням висоти h_T значно зростають в цілому рівні пульсацій швидкості в системі. До того ж збільшуються розміри зон, в яких дані пульсації досягають значних величин.

Висновки.

Для мікрофакельних пальників з турбулізаторами потоку на бічних поверхнях стабілізаторів полум'я досліджено ефекти впливу висоти турбулізаторів на структуру ізотермічної течії в даних пальникових пристроях. Встановлено, що зміна висоти турбулізатора спричиняє суттєвий вплив на різні

характеристики течії. Зокрема показано, що її зростання призводить до збільшення довжини зони зворотних токів за стабілізатором полум'я, значного підвищення рівня пульсацій швидкості тощо.

Список літератури.

1. Фіалко Н.М., Полозенко Н.П., Кутняк О.М., Дашковська І.Л., Клищ А.В., Реграгі А., Ганжа М.В., Тимощенко О.Б. Моделювання турбулентних течій в мікрофакельних пальниках з циліндричними стабілізаторами полум'я за наявності прямокутних нішових порожнин. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2020. № 12 (92). С. 43-46.

2. Фіалко Н.М., Майсон Н.В., Меранова Н.О., Іваненко Г.В., Юрчук В.Л., Ганжа М.В., Дончак М.І., Абдулін М.З., Тимощенко О.Б. Особливості аеродинаміки пальникових пристроїв з циліндричними стабілізаторами полум'я за наявності турбулізаторів потоку на їхніх зривних кромках. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Техніка та енергетика АПК». 2016. №252. С.52-61.

3. Фіалко Н.М., Прокопов В.Г., Шеренковский Ю.В. Меранова Н.О., Алешко С.А., Полозенко Н.П., Малецкая О.Е., Клищ А.В., Дашковская И.Л. Закономерности течения в микрофакельных горелочных устройствах с пластинчатыми турбулизаторами потока. Международный научный журнал «Інтернаука». 2021. № 9(109). С.62-67.

4. Фіалко Н.М., Шеренковский Ю.В., Майсон Н.В., Меранова Н.О., Бутовский Л.С., Абдулин М.З., Полозенко Н.П., Клищ А.В., Стрижеус С.Н., Тимощенко А.Б. Математическое моделирование процессов течения и смесеобразования в цилиндрическом стабилизаторном горелочном устройстве. Восточно-европейский журнал передовых технологий. 2014. Т.3, №8(69). С. 40-44.

5. Фіалко Н.М., Шеренковский Ю.В., Прокопов В.Г., Полозенко Н.П., Меранова Н.О., Алешко С.А., Іваненко Г.В., Юрчук В.Л., Милко Е.І.,

Ольховская Н.Н. Моделирование структуры течения в эшелонированных решетках стабилизаторов при варьировании шага их смещения. Восточно-европейский журнал передовых технологий. 2015. Т.2, №8 (74). С. 29–34.

НАДІЙНІСТЬ РОБОТИ ВАКУУМНИХ СИСТЕМ АВТОМАТИЗОВАНИХ НАСОСНИХ СТАНЦІЙ

Філіпович Ю. Ю.

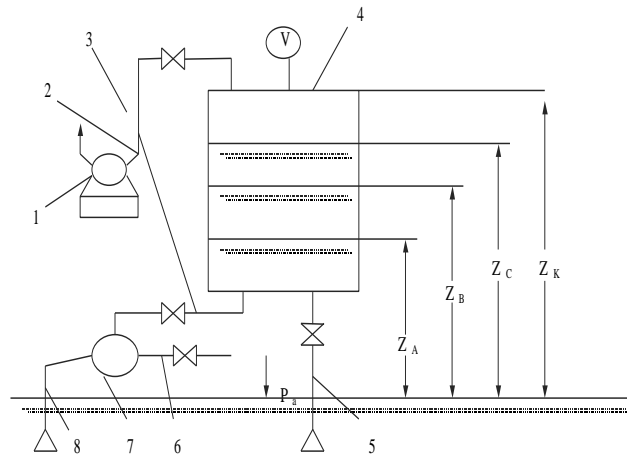
к.т.н., доцент

Національний університет водного
господарства та природокористування
м. Рівне, Україна

Вступ. Успішна експлуатація автоматизованих насосних станцій (АНС) залежить від підтримання їх основного та допоміжного устаткування у справному стані, надійної роботи насосів у режимах високих коефіцієнтів корисних дій, дотримання контролю за витратою насосів, впровадження засобів автоматики і телемеханіки. Вакуумні системи належать до допоміжного устаткування АНС, але забезпечують безперебійну роботу основних насосних агрегатів, отже вивчення їх технологічних процесів є актуальним питанням. Об'єктом досліджень є робочі цикли вакуумних установок, а предметом досліджень – конструкції вакуумних установок, тривалість робочого циклу вакуум-систем та вплив параметрів вакуумної установки на характер її надійної роботи.

Метою досліджень є удосконалення існуючих та розробка нових аналітичних та чисельних методик розрахунку технологічних процесів вакуумних систем АНС та розробка нових пристроїв для заповнення водою відцентрових насосів.

Матеріали і методи. При вивченні технологічних процесів вакуумних установок використовувався метод експериментальних досліджень, а при обробці отриманих матеріалів – методи математичної статистики, фізичного та математичного моделювання. На рис. 1 наведена конструкція експериментальної установки [8].

Рис. 1. Розрахункова схема вакуумної установки:

- 1 - вакуумний насос; 2 - усмоктувальна лінія вакуумного насоса;
 3 - комунікація, що відводить повітря із корпусу відцентрового насоса у вакуумний котел; 4 - вакуумний котел; 5 - живильна труба вакуумної установки; 6 - напірна труба відцентрового насоса; 7 - відцентровий насос; 8 - усмоктувальна лінія відцентрового насоса**

Залежність для перерахунку об'ємної витрати повітря (Q), підсмоктаного у вакуумний котел, у координати масової витрати (G), описується лінійною залежністю

$$G = \alpha - \beta \cdot h_{\text{вак}}, \quad (1)$$

де $h_{\text{вак}}$ – вакуум у вакуумній системі, м; α, β - емпіричні коефіцієнти.

Основною характеристикою надійної роботи вакуум-системи є її робочий цикл (рис. 2). *Робочий цикл вакуумної системи* – це назва технологічного процесу, під час якого робочі та резервні насоси насосної станції з допомогою вакуумних систем перебувають у готовності до пуску, тобто у залитому стані.

Складається цей цикл, як правило, з трьох характерних періодів. Тривалість кожного із вищеназваних періодів становить відповідно t_1, t_2 та t_3 , а тривалість усього робочого циклу $t_u = t_1 + t_2 + t_3$.

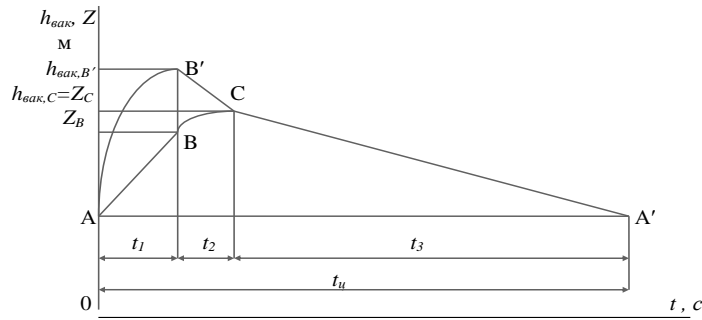

Рис. 2. Графік робочого циклу вакуумної установки

Період надійної роботи вакуум-насоса, коли вакуум зростає від $h_{\text{вак},A}=Z_A$ до $h_{\text{вак},B'}$, а рівень води у вакуум-котлі (за рахунок відкачування повітря) збільшується від відмітки Z_A до Z_B ;

Період добігання рівня води у вакуумному котлі до свого максимуму, коли при відключеному вакуум-насосі рівень води за рахунок підсмоктуючої сили вакууму продовжує збільшуватися від Z_B до Z_C , а вакуум, навпаки, внаслідок підсмоктування до вакуум-котла повітря зменшується від $h_{\text{вак},B'}$ до $h_{\text{вак},C}=Z_C$;

Період спрацювання рівня води і вакууму у котлі, коли за рахунок підсмоктування повітря із зовні та газовиділення всередині установки вакуум і рівень води у котлі одночасно знижуються від $h_{\text{вак},C}=Z_C$ до $h_{\text{вак},A}=Z_A=Z_A$.

Щодо шляхів збільшення тривалості робочого циклу вакуумної установки, то вони у більшості випадків пов'язані із додатковими затратами енергії або коштів. Так, наприклад, збільшення висоти і площі вакуумного котла і площі живильної труби вимагає додаткових капіталовкладень [3]. Але, з іншого боку, збільшення тривалості робочого циклу зменшує спрацювання устаткування установки і витрати енергії при її експлуатації. Тому вибір оптимальних розмірів вищеназваних елементів вакуумної системи є інженерно-економічною задачею. Результати експериментальних досліджень представлені у таблиці 1. Наприклад, із збільшенням початкового рівня води Z_A від 3,0 до 3,6 м, тобто із зменшенням повітряного прошарку у вакуум-котлі ($Z_K=4,56$ м=const), час робочого циклу скорочується від 1020 до 780 с. Отже, доцільно назначати відмітку початкового рівня по-можливості більш низькою, але не

нижче відмітки верхів корпусів відцентрових насосів, розміщених під заливом. Збільшення діаметра (а відповідно і площі поперечного перерізу) живильної труби d від 50 до 200 мм (внаслідок збільшення притоку води у вакуумний котел) призводить до зменшення другого періоду робочого циклу вакуум-системи, але помітно збільшується тривалість циклу t_u від 855 до 1245 с [6].

Таблиця 1

Вплив параметрів вакуумної установки на тривалість її робочого циклу

Параметр	$t_1+t_2,$ с	$t_u=t_1+t_2+t_3,$ с	$h_{\text{вак } B},$ м	$Z_B,$ м	$h_{\text{вак},C}$ $=Z_C$ м
$Z_A= 3,0$ м	88	1020	6,06	3,50	3,85
3,2	80	945	6,40	3,72	4,07
3,4	76	865	6,75	3,94	4,21
3,6	70	780	7,13	4,16	4,53
$d= 50$ мм	60	855	6,65	3,36	3,65
81,5	49	945	6,40	3,72	4,07
200	30	1245	4,60	4,39	4,25
$t_1= 15$ с	39	615	5,28	3,41	3,68
30	56	945	6,40	3,72	4,07
45	60	1175	7,13	4,07	4,06
60	65	1330	7,59	4,43	4,40

Збільшення площі поперечного перерізу S_K вакуум-котла від 0,3 до 0,9 м² призводить до збільшення тривалості t_u від 676 до 993 с. Очевидно, що із збільшенням об'єму котла тривалість циклу збільшується, що пояснюється більшим об'ємом повітряного прошарку вакуумного котла. Але, оскільки вартість котла при цьому також збільшується, то питання про розміри котла потрібно вирішувати на основі техніко-економічного порівняння варіантів.

При збільшенні часу надійної роботи вакуумного насоса у робочому циклі t_1 від 15 до 60 с, спостерігалось збільшення тривалості робочого циклу t_u від 615 до 1330 с [6]. Це пояснюється тим, що за більший проміжок часу рівень води у вакуум-котлі підніметься на вищу відмітку, а швидкість спадання рівня

води при подібних умовах експлуатації вакуумної установки буде практично однаковою.

Збільшення коефіцієнта витрати живильної труби μ від 0,2 до 0,7 призводить до збільшення тривалості робочого циклу $t_{\text{ц}}$ від 807 до 964 с. Оскільки при усіх інших рівних умовах μ зростає разом із збільшенням діаметра труби і зменшенням її довжини, то живильну трубу доцільно встановлювати по-можливості більших поперечних перерізів і по-можливості більш короткою.

Висновки. Побудовані графіки залежності параметрів l , d , n та $\sum \zeta_i$ від коефіцієнта витрати живильної труби μ свідчать про те, що із збільшенням l , n та $\sum \zeta_i$ коефіцієнт витрати живильної труби зменшується, а з малюнка 4 випливає, що із зменшенням μ тривалість робочого циклу вакуумної установки при постійній тривалості надійної роботи вакуум-насоса також зменшується, що призводить до збільшення енергоємності робочого процесу вакуумної установки. Отже, для забезпечення надійності експлуатації вакуумної установки довжину живильної труби, коефіцієнт шорсткості і коефіцієнт місцевих опорів слід якомога зменшувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Філіпович Ю. Ю. Вплив заповнення водою вакуум-насоса на характер його надійної роботи // Гідромеліорація і гідротехнічне будівництво.- Вип. 23.- Рівне, 1998.- С. 87-92.

2. Філіпович Ю. Ю. Розрахунок на ЕОМ робочого циклу вакуумної системи з ежекторною установкою // Гідромеліорація і гідротехнічне будівництво.- Вип. 23.- Рівне, 1998.- С. 83-87.

3. Філіпович Ю. Ю. Вплив розмірів елементів вакуумної системи автоматизованої насосної станції на тривалість її робочого циклу // Водне господарство України.- 1999.- № 5-6.- С. 39-41.

4. Філіпович Ю. Ю. Моделювання робочого циклу вакуумної установки // Вісник РДТУ.- Вип. 2.- Ч. 1. - Рівне, 1999.- С. 237-240.

5. Назаров М. Т., Філіпович Ю. Ю. Робочий процес вакуумної установки автоматизованої насосної станції і зв'язок його з параметрами живильної труби // Вісник РДТУ. Гідромеліорація і гідротехнічне будівництво.- Зб. наук. праць. Спецвипуск.- Рівне, 1999.- С. 145-151.

6. Назаров М. Т., Філіпович Ю. Ю. Вплив параметрів живильної труби вакуумної установки на її енерго-економічні показники // Водне господарство України.- 2000.- № 3-4.- С. 53-54.

7. Филипович Ю. Ю. Определение параметров подсоса воздуха при работе вакуумных установок автоматизированных мелиоративных насосных станций // Материалы международной научно-практической конференции.- Беларусь, г. Горки, БСХА, 1999.- С. 222-226.

ПІДЗЕМНІ ЦИРКУЛЯЦІЙНІ СИСТЕМИ В ГЕОТЕРМАЛЬНІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ

Фуртат Ірина Едуардівна,

канд. техн. наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та промислової теплотехніки
НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

Фуртат Юрій Олегович,

канд. техн. наук, ст. наук. співр.
ІПМЕ ім. Г.Є. Пухова НАНУ

Вступ. Характерною рисою сучасного науково-технічного прогресу є інтенсивне зростання енергоємних технологічних процесів у всіх сферах народного господарства, що приводить до збільшення масштабів видобутку і експлуатації паливно-енергетичних ресурсів, зменшенню і поступовому виснаженню їх запасів і пошуку нових джерел енергії.

Геотермальні ресурси поряд із сонячною, вітровою, припливно-відпливною енергією є тем новим, поновлюваним джерелом енергії, яке в перспективі реально може зайняти значне місце в паливно-енергетичному балансі низки районів нашої країни.

Матеріали та методи. Широкий інтерес до геотермальної енергетики в нашій країні та за кордоном пояснюється не тільки тим, що використання глибинного тепла Землі дозволяє заощадити мільйони тон коштовного органічного палива, але й численними перевагами цього виду енергії в економічному і екологічному плані.

Комплексне освоєння геотермальної енергії припускає використання її для теплоенергопостачання ряду галузей промисловості, сільського і комунального господарства, інтенсифікації нафтовіддачі шарів тощо.

В наш час геотермальна енергетика обмежена використанням високотемпературних свердловин, що самовиливаються або вскриваються. Освоєна лише незначна частина геотермальних ресурсів, запаси яких у межах земної кори величезні.

Перспективним напрямком розвитку геотермальної енергетики є створення підземних циркуляційних систем для використання тепла сухих порід.

Одним з перспективних методів підвищення нафтовіддачі шарів є витиснення нафти теплоносіями, зокрема, гарячою водою, комплексний вплив тепла на всі параметри шарової системи дозволяє сильно збільшити нафтовіддачу, підвищити коефіцієнт нафтовіддачі, особливо при видобутку високов'язкої нафти. При нагнітанні гарячої води в нафтовмісні шари відбувається неізотермічне витиснення нафти, закономірності якого визначаються впливом температури на в'язкість нафти і води, зміною молекулярно-поверхневих сил, тепловим розширенням шарової системи тощо.

Висновки. Для успішного вирішення завдань тепломасопереносу в реальних умовах, розрахунків термогідродинамічних режимів в циркуляційних системах необхідна подальша розробка методів моделювання і спеціалізованих моделюючих пристроїв, тому що вирішення цих проблем відомими методами і засобами сполучене з великими технічними труднощами, витратами часу, а в деяких випадках і взагалі нездійсненне.

Ціль дослідження, що проводиться розробка методів моделювання нелінійних нестационарних процесів тепломасопереносу в підземних циркуляційних системах при добуванні глибинного тепла Землі і видобутку нафти на аналогових, цифрових і гібридних обчислювальних пристроях для прогнозування поведінки досліджуваних підземних циркуляційних систем і визначення оптимальне режимів їх роботи.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

ПРАКТИКУМ РОЗВ'ЯЗАННЯ ФІЗИЧНИХ ЗАДАЧ З ВИКОРИСТАННЯМ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ

Чепок Ольга Олеговна

к. ф.-м. н., асистент кафедри вищої
математики та статистики

Супранович Алеся Олександрівна

Студентка

Державний заклад «Південноукраїнський національний
університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна

Вступ./Introduction. Диференціальні рівняння виникли природним чином для описів законів природи, таких як рух матеріальної точки, радіоактивний розпад, процеси теорії горіння та плазми, астрофізичні явища тощо. Видатні вчені, такі як І. Ньютон, Г. Лейбніц, Л. Ейлер, Д. Бернуллі тощо при моделюванні фізичних процесів стикалися з необхідністю розв'язання диференціальних рівнянь, як звичайних, так і у частинних похідних. Побудова моделі фізичної (економічної тощо) задачі та її розв'язання є актуальними задачами сьогодення та вимагають неабиякого хисту, навичок та умінь. На жаль, програма курсу «Диференціальних рівнянь» для здобувачів освіти навіть фізико-математичних спеціальностей не має змоги приділити даній темі достатньо уваги, ми наголошуємо на необхідності цього, щоб показати можливість широкого практичного застосування диференціальних рівнянь практично у кожній сфері людської діяльності [1-4].

Мета роботи./Aim. Запропонувати ввести у вищих навчальних закладах на фізико-математичних спеціальностях додатковий курс, присвячений розв'язання фізичних задач з використанням диференціальних рівнянь.

Матеріали та методи./Materials and methods. У фізичних задачах треба перш за все вирішити, яку з величин взяти за незалежну змінну, а яку - за шукану функцію. Потім треба виразити, на скільки зміниться шукана функція y , коли незалежна змінна x отримає прирощення Δx , тобто записати різницю $y(x+\Delta x)-y(x)$ через величини, о котрих йдеться в умові задачі. Розділивши цю різницю на Δx і переходячи до границі при $\Delta x \rightarrow 0$, отримаємо диференціальне рівняння, з котрого можна знайти невідому функцію. В більшості задач містяться початкові умови (умови Коши), за допомогою яких можна визначити значення констант, що входять в загальне рішення диференціального рівняння. Іноді диференціальне рівняння можна скласти більш простим шляхом, скориставшись фізичним змістом похідної (якщо незалежна змінна – час t , то $\frac{dy}{dt}$ – швидкість зміни величини y). В деяких задачах під час складання рівнянь слід використовувати фізичні закони, сформульовані в тексті перед задачею або групою задач [1-4].

Хочу навести приклади типових задач з фізики на складання диференціальних рівнянь, які можна запропонувати студентам на практичному курсі [1, 4].

Задача 1. Тіло охолодили за 10 хвилин від 100° до 60° . Температура довкілля підтримується 20° . Коли тіло охолоне до 25° ?

Прийняти, що швидкість охолодження тіла пропорційна різниці температур тіла та довкілля.

Розв’язання. Нехай $T = T(t)$ – температура тіла протягом даного часу t після охолодження, $T_0=20^\circ\text{C}$ – температура довкілля, k – коефіцієнт пропорційності. Швидкість охолодження визначається, як зміна температури при нескінченно малій зміні часу, тобто, перша похідна температури як функції від часу $\frac{dT}{dt}$. Оскільки за умовою швидкість охолодження тіла пропорційна (з коефіцієнтом пропорційності k) різниці температур тіла та довкілля ($T - T_0$).

Складемо рівняння:

$$\frac{dT}{dt} = k(T - T_0). \quad (1)$$

Отримане рівняння (1) є рівнянням першого порядку з відокремленими змінними, загальний розв'язок якого має вид:

$$T = 20 + Ce^{kt}. \quad (2)$$

З початкових умов маємо, що $T(0)=100$ °С та $T(10)=60$ °С. Якщо підставити ці значення у отриманий розв'язок (2), маємо значення параметра $C = 80$, та значення коефіцієнта пропорційності $k = -0,1\ln 2$ відповідно. Підставляємо значення цих величин у (2):

$$T = 20 + 80 \cdot 2^{-0,1t} \quad (3)$$

Питання задачі полягає в тому, щоб знайти час за який тіло охолоне до 25°С. Для цього у рівняння (3) потрібно підставити $T=25$ °С та знайти час.

$$20 + 80 \cdot 2^{-0,1t} = 25, \quad 80 \cdot 2^{-0,1t} = 5, \quad 2^{-0,1t} = \frac{1}{16}, \quad -0,1t = -4, \quad t = 40.$$

Відповідь: 40 хвилин.

Задача 2. За 30 днів розпалося 50% від початкової кількості радіоактивної речовини. Через який час залишиться 1% від початкової кількості?

В задачі використовувати закон радіоактивного розпаду: кількість радіоактивної речовини, що розпадається за одиницю часу, пропорційна кількості цієї речовини, яку маємо в даний час.

Розв'язання. Нехай $N(t)$ – кількість радіоактивної речовини в момент часу t після початку розпаду. Тоді у відповідності з законом радіоактивного розпаду маємо

$$\frac{dN}{dt} = kN, \quad (4)$$

де k – коефіцієнт пропорційності. Отримане рівняння (4) є рівнянням першого порядку з відокремленими змінними, загальний розв'язок якого має вид:

$$N = Ce^{kt}. \quad (5)$$

Параметр C тут позначає кількість речовини у початковий момент часу. Тоді з умови $N(30) = 0,5C$ маємо, що $0,5C = Ce^{30k}$. Звідси $k = -\frac{1}{30} \ln 2$. А з

умови $N(t_1) = 0,01C$, де t_1 - час, через який залишиться 1% від початкової кількості речовини (тобто час, котрий потрібно знайти) отримаємо:

$$t_1 = \frac{\ln 100}{\ln 2} \cdot 30 \approx 200 \text{ (днів)}.$$

Відповідь: 200 днів.

Задача 3. Знайти атмосферний тиск на висоті h , якщо на поверхні Землі тиск дорівнює 1 Н/см^2 і щільність повітря $0,0012 \text{ г/см}^3$. Використовувати закон Бойля-Маріотта, за яким щільність пропорційна тиску.

Розв'язання. Нехай $P(h)$ – тиск повітря на висоті h від поверхні Землі. Тоді різниця тисків на поверхні Землі та на висоті h дорівнює вазі стовпчика повітря з площею основи 1 см^2 і висотою h , тобто

$$P(0) - P(h) = \rho gh. \quad (6)$$

Розділимо обидві частини рівняння (1) на h , отримаємо:

$$-\frac{dP}{dh} = \rho g \quad (7)$$

Згідно з законом Бойля-Маріотта, щільність повітря при постійній температурі пропорційна тиску, тобто $\rho = kP$. Тоді рівняння (7) матиме вигляд:

$$-\frac{dP}{dh} = k g P \quad (8)$$

Загальний розв'язок цього рівняння:

$$P = C e^{-kgh} \quad (9)$$

З початкових умов маємо, що $P(0)=1 \text{ Н/см}^2$ та $\rho(0)=0,0012 \text{ г/см}^3$. Якщо підставити ці значення у отриманий розв'язок (9), маємо значення параметра $C = 1$, та значення коефіцієнта пропорційності $k = 0,12 \cdot 10^{-6}$ відповідно. Підставляємо значення цих величин у (9):

$$P = e^{-0,12h} \text{ Н/см}^2.$$

Відповідь: $e^{-0,12h} \text{ Н/см}^2$.

Результати та обговорення./Results and discussion. Диференціальні рівняння мають велике прикладне значення, вони широко використовуються в механіці, фізиці, астрономії, в багатьох задачах з біології та хімії. Це можна

пояснити тим, що нерідко закони Всесвіту, котрим підпорядковуються певні явища, можна записати в диференціальній формі.

Дисципліни про диференціальні рівняння, які зараз в основному вивчаються на фізико-математичних спеціальностях вчать теорії та алгоритму розв'язання різних видів рівнянь. У невеликий термін студентам потрібно надати великий обсяг матеріалу та навчити визначати вид рівняння, вирішувати його за алгоритмом. З цього приводу, зазвичай, відводиться мало часу на задачі, пов'язані зі складанням диференціальних рівнянь або не відводиться зовсім. В результаті для студентів диференціальні рівняння залишаються абстрактними, не мають прив'язки до реального життя, та швидко забуваються.

Висновки./Conclusions Даний курс може бути впроваджений, як компонент практико-орієнтованого підходу, який значно підвищить ефективність навчання. Вважаю, що вивчення диференціальних рівнянь з використанням їх фізичного змісту буде цікаве студентам.

Цей курс потрібно вивчати після завершення дисципліни, присвяченої математичної природі диференціальних рівнянь або паралельно з нею. В разі одночасного навчання цим дисциплінам, рівняння, які складаються на практичному курсі повинні відповідати темі, яку в цей час вивчають на математичному курсі.

Список використаних джерел

1. Диференціальні рівняння: Підручник / А. М. Самойленко, М. О. Перестюк, І. О. Парасюк. Київ:Либідь, 2003, 600 с.
2. [Електронний ресурс]:
<https://www.ukma.edu.ua/courses/ects/curricula/description.php?code=276087>.
3. Програма навчальної дисципліни «Диференціальні та інтегральні рівняння», рівень освіти перший (бакалаврський), галузь знань: «Освіта. Педагогіка», спеціальність 014.08 «Середня освіта (Фізика)». Львівський національний університет імені Івана Франка. 2019. 8 с.
4. Филиппов А. Ф. Сборник задач по дифференциальным уравнениям. Москва: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2000. 175 с.

ARCHITECTURE

ECO-FRIENDLY LOCATIONS FOR RESIDENTIAL DEVELOPMENT IN KRIVIIY RIH

Gunbin Mikhail Yurievich
student

Kharkiv National University of Radioelectronics

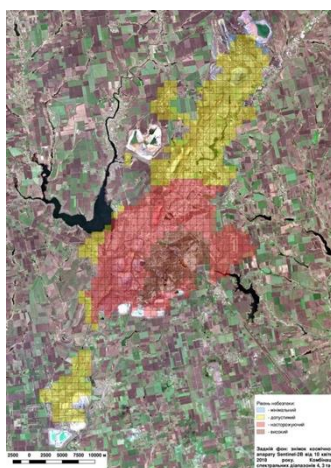
Introductions. Residential areas of Kriviy Rih suffer from industrial emissions into the atmosphere. At the same time, possible places for residential development located quite close to the area remain undeveloped.

A significant number of industrial facilities in Kriviy Rih entails a high level of pollution by suspended substances, nitrogen dioxide and formaldehyde [3]. The city population suffers from a high level of cancer, diseases of the heart and respiratory systems [4].

Aim. The purpose of the work is to identify and designate potentially available locations for additional residential development of the city, taking into account environmental safety.

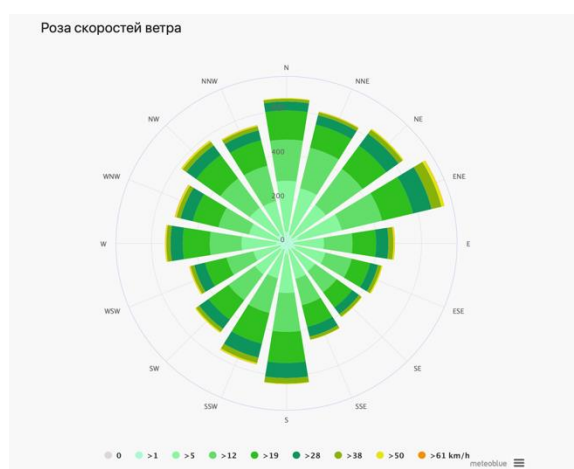
This location of residential complexes should be optimal both in terms of proximity to industrial facilities, and from the side of reducing the negative impact of emissions from them.

Materials and methods. Analyzing the map of the level of environmental air pollution (Fig. 1) exclusively in the city (there is no information on the suburbs) and making adjustments for this, we can form an idea of the spread of the vast majority of pollution caused by the operation of the Southern Mining and Processing Plant, "Arcelor Mittal". Thus, the highest indicators are fixed in Dzerzhinskiy and Tsentralno-Gorodskiy districts, the critical situation is also manifested in the southern part of Dolgintsevskiy and Saksaganskiy district and the northern part of Inguletskiy district.

Fig. 1. Map of air pollution in the city [8].

Let us also pay attention to the wind rose for the city (Fig. 2). The vast majority of winds enter the city from the northeast and north directions, with the same winds dominating in terms of speed. Fewer winds, as well as their smallest velocity, are observed from the southeastern direction. To clarify the results of the work we also use the online map of air pollution [7].

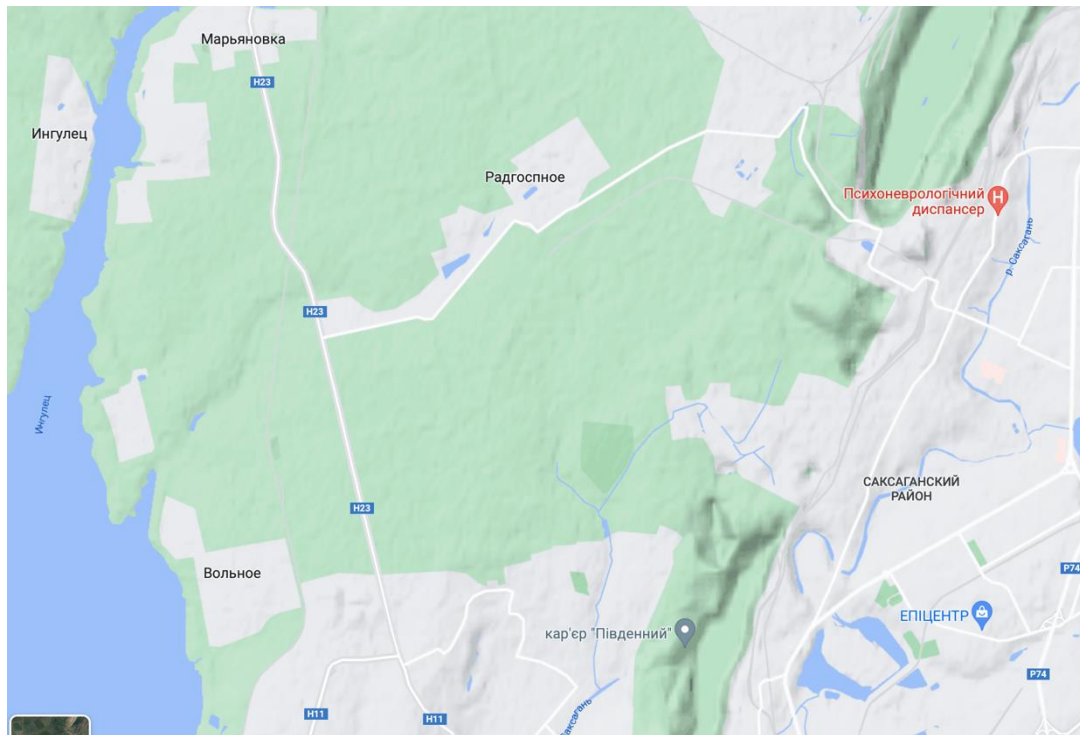

Fig. 2. Wind rose for Kriviy Rih [5].

During the study, we pay attention to the areas, the data of which are missing in Fig. 1. As a result of processing, the predominant distribution of emissions by wind direction according to the wind rose.

Results and discussion. Thus, we note that the residential development of "Krasnaya", "Yugok", "Military Town - 33" and the nearby private developments are in the greatest danger. Despite the spatial logic of placing these residential developments in these very places, I can say that in terms of environmental safety,

this location of these buildings is the worst. I suggest that the areas of Maryanovka and Sovkhoznoye settlements, which are insignificantly distant from the city, should be considered as alternative sites for development.

Fig. 3. Map of areas available for development [9].

The area allows for the placement of several neighborhoods if necessary and such placement will meet the average level of air pollution. The terrain is also quite favorable, as there are no hills and ravines. Close proximity to businesses (10 km.) will allow people to quickly get to work places, especially with the development of modern forms of public transport.

Conclusions. Having analyzed maps of air pollution infrastructure, terrain and wind rose for Kriviy Rih, a place was found that meets the needs of the purpose of the work. The selected area is quite close to the city's enterprises and at the same time safer from an environmental point of view. Fewer harmful substances in this area may help reduce the risks of diseases among the population and increase the life expectancy of city residents.

Sources

1. Сталінська І. В. Конспект лекцій з дисципліни «Забезпечення екологічної безпеки» І. В. Сталінська; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 88 с.
2. Населення [Web resource]. // Державна служба статистики України.
Режим
доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html.
3. Офіційний вебсайт Криворізької міськради [Web resource].
https://kr.gov.ua/ua/news/pg/180920198921658_n/
4. Український центр суспільних даних [Web resource].
https://socialdata.org.ua/prosto_cyfy/
5. Meteoblue weather [Web resource].
https://www.meteoblue.com/ru/погода/historyclimate/climatemodelled/Кривой-Рог_Украина_703845
6. Криворізький ресурсний центр [Web resource].
<https://krmisto.gov.ua/ua/ecology/airpollutants.html>
7. SaveEcoBot [Електронний ресурс]
<https://www.saveecobot.com/maps/kryvyi-rih>
8. Інформатор Кривого Рогу [Web resource].
<https://kr.informator.ua/2018/12/12/kakie-rajony-krivogo-roga-popali-v-zonu-riska-ot-vybrosov-yugoka-i-arselora/>
9. GoogleMaps [Web resource].
<https://www.google.com.ua/maps/@47.892585,33.4283551,13.59z/data=!5m1!1e4?hl=ru>

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 378.091.321:331.102.24

CONDITIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE PROFESSIONAL CULTURE OF A HIGHER SCHOOL TEACHER

Vladymyrova Valentyna,
Senior teacher of the department of Ukrainian
and humanitarian training,
Savitskaya Tatiana,
teacher of a higher education institution of the
educational and scientific center for training foreign citizens
Poltava State Medical University, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the analysis conditions for the implementation of the professional culture of a higher school teacher. The development of modern higher education is impossible without understanding the enormous role of culture and education, personal and creative self-realization of the teacher and student. The changes characteristic of modern society in all spheres of human life and activity, the active development of cultural values objectively require the transformation of higher education into an institution of reproduction and the creation of pedagogical culture. But no matter what changes take place in higher education, they all necessarily concern the university teacher, teacher and scientist as carriers of scientific knowledge, cultural and pedagogical experience of society.

Key words: professional culture, communicative culture, professional qualities, pedagogical influence, personality, subjectivation of pedagogical values.

Introductions. The socio-cultural, intellectual, moral potential of the teacher is manifested in the general and professional-pedagogical culture. This potential constitutes national wealth and must be demanded in a timely manner and rationally used.

Unfortunately, the available scientific and pedagogical research, advanced pedagogical experience lead only to partial improvements in professional and pedagogical culture, in its fundamental basis it remains unchanged. This is explained, in our opinion, by insufficient awareness and theoretical underdevelopment of the very essence of the professional and pedagogical culture of a university teacher as a factor in the formation of a specialist's personality, underestimation of changes in the content, technology and results of the educational process at a university. The need to improve the professional and pedagogical culture of a teacher of higher education is due to the increasing requirements for the level of general cultural and special training of university graduates; change of general educational paradigms, preparation of future specialists for professional, competent entry into the labor market.

Aim. Recognition of professional and pedagogical culture as a complex socio-pedagogical phenomenon leads to an appeal to the analysis of its various aspects. The study of the professional and pedagogical culture of a teacher of higher education in the axiological aspect reveals its content, which is based on pedagogical values. The totality of pedagogical values as norms that regulate the professional and pedagogical activity of a teacher is holistic and acts as a cognitive-acting system that determines the relationship between established views on the problems of vocational education and the professional and pedagogical activity of a teacher of higher education. Pedagogical values are objective, as they are formed historically in the course of the development of society, the education system and are fixed in pedagogical science as a form of social consciousness in the form of ideas, concepts, theories. In the process of preparation and implementation of pedagogical activity, the teacher masters pedagogical values, subject if them. The level of subjectivation of pedagogical values is the degree of realization of the ideal value, the transformation of the potential into the actual. It is an indicator of the personal and professional development of the teacher, his pedagogical culture.

Materials and methods. Pedagogical values act as relatively stable guidelines with which teachers relate their lives and pedagogical activities. Weaving universal

values - goodness and beauty, justice and duty, equality and honor - into the palette of pedagogical values and mastering them creates the basis on which the content of pedagogical education is developed.

The subjective perception and appropriation by a teacher of universal cultural and pedagogical values is determined by his personal qualities, the direction of professional activity, professional and pedagogical self-awareness, personal pedagogical system and thus reflects his inner world.

The degree of appropriation of pedagogical values by a person depends on the activity of his pedagogical consciousness, since the establishment of the value of a particular pedagogical idea, pedagogical phenomenon occurs in the process of evaluation.

The evaluation criterion is the generalized image formed on the basis of psychological and pedagogical knowledge, the results of one's own activity and its comparison with the activities of others. Images of individual pedagogical consciousness may or may not coincide with ideas developed and recognized in society or a professional group about the goals, content, subject and object of pedagogical activity, i.e. about everything that ensures pedagogical competence and expediency of the teacher's activity.

The variety of activities of a higher school teacher stimulates the development of his individuality. Each teacher actualizes only that part of professional activity and those pedagogical values that are vital and professionally necessary for him. Individualized professional-pedagogical experience and related experiences, beliefs, professional connections and relationships constitute his professional self.

Professional consciousness is aimed at analyzing different aspects of the I of the teacher's personality, his professional activities and is called upon to determine the boundaries and prospects of personal meaning, i.e. internally motivated meaning for the subject of this or that action, deed.

Scientists have proposed the following classification of highly professional pedagogical values:

- values that reveal the professional status of a teacher;

- values showing the degree of involvement of the individual in the teaching profession;

- values reflecting the goals of pedagogical activity.

Pedagogical values in this case are grouped based on the satisfaction of the teacher with pedagogical work and his ability; self-realization in it, which, in our opinion, does not reflect the diversity of the teacher's professional activities.

Taking into account the fact that pedagogical values, being a condition and result of the corresponding activity, have different levels of existence, we divide them into the following groups: social-pedagogical, professional-group and individual-personal.

Socio-pedagogical values function on the scale of the whole society and are concentrated in the public consciousness in the form of morality, religion, philosophy. These are ideas, ideas, norms and rules that regulate educational activities and communication within the framework of the whole society.

Professional group values are a set of ideas, concepts, norms that regulate the professional and pedagogical activities of certain groups of specialists (teachers of schools, colleges, lyceums, university professors). This set is integral in nature and acts as a cognitive-activity system with relative stability and repeatability [1, 2, 7].

Individual-personal values are a system of a person's value orientation, a complex socio-psychological formation that reflects its target and motivational orientation.

The criterion for the development of the personality of a teacher as a professional, an indicator of his pedagogical culture, is the formation of values - goals determined by motives that specify the needs that occupy a dominant position in the hierarchy of needs of this activity and constitute the "core" of the teacher's personality as a master professional [3, 4].

These needs include the needs of self-development, self-realization and the development of others. In the teacher's mind, the concepts of "personality of the future specialist" and "professional" acquire a teleological character, and the

corresponding concepts are associated with axiological functions that determine the state of all other axiological functions [5, 6].

The basis for the construction of individual-personal concepts of the goals of professional and pedagogical activity is a scientifically based qualitatively descriptive model of the activity of a professional specialist, developed on the basis of state professional and educational standards.

Results and discussion. The study made it possible to imagine how teachers assess the importance of psychological and pedagogical knowledge, that almost 80% of teachers of all departments highly appreciate the importance of psychological and pedagogical knowledge for building their activities. However, the fact that only 14.4% of teachers of special and general technical disciplines and 19.5% of social and humanitarian disciplines are in need of serious psychological and pedagogical training is alarming.

The process of solving a pedagogical problem, therefore, consists of successive actions: pedagogical analysis of the problem, designing and predicting the solution system, evaluating its functioning, organizing and correcting the solution. In turn, each stage is a set of particular tasks that have their own internal specifics and solution logic.

Conclusions. The professional and pedagogical culture of a teacher of higher education as a socio-pedagogical phenomenon is considered as a measure and a way of creative self-realization of an individual in various types of pedagogical activity and communication aimed at mastering and creating pedagogical values, technologies and abilities of an individual.

Such an understanding of professional and pedagogical culture allows us to enter it into two categorical series:

- 1) professional culture, pedagogical culture (as a specific concept),
- 2) the culture of pedagogical activity, the culture of pedagogical communication, the culture of the personality of the teacher (as a generic concept).

When studying the essence of professional and pedagogical culture, the main groups of contradictions were identified and analyzed:

- socio-pedagogical - between socio-cultural processes, the conditions of the surrounding social reality and the functioning of professional - pedagogical culture;
- general pedagogical - between the variety of values of pedagogical culture and the degree of their development, involvement in the activities of the teacher;
- personal and creative - between the social form of existence of professional pedagogical culture and the individually creative form of its appropriation and development, overcoming pedagogicality, stereotyping in the assessments and actions of students and their own activities.

REFERENCES

1. Владимирова В. І. Комунікативна культура як прояв професійної культури сучасного викладача / В. І. Владимирова, О. М. Шевченко // Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи : зб. статей VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 25–26 листопада 2021 р. – Полтава, 2021. – С. 50–54.
2. Vladymyrova V. Use of intensive technologies of learning foreign languages as a means of stimulating communicative competence / V. Vladymyrova, O. Shevchenko, T. Savitskaya // Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects : proceedings of the 8th International scientific and practical conference, Berlin, Germany, 23–25 January 2022. – Berlin : CPN Publishing Group, 2022. – P. 338–345.
3. Исаев В.Ф. Профессионально – педагогическая культура преподавателя, 2002.
4. Кроль В.М. Психология и педагогика: Учеб. пособие для техн. вузов. – М.: Высш. шк., 2001. – 319 с.
5. Лещенко Т. О. Шляхи удосконалення мовної підготовки іноземних студентів. Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2018 р. Чернівці, 2018. С. 111–113.
6. Шевченко О. М. Педагогічні умови підготовки іноземних студентів-медиків у процесі вивчення української мови // Естетика і етика педагогічної дії

: зб. наук. пр. Інститут пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – 2019. – Вип. 20.– С. 178-187.

7. Shevchenko O. Competence-oriented training of foreign students / O. Shevchenko, V. Vladymyrova, T. Savitskaya // Science, innovations and education: problems and prospects : proceedings of the 4th International scientific and practical conference, Tokyo, Japan, 10–12 November 2021. – Tokyo : CPN Publishing Group, 2021. – P. 253–259.

**БІОМЕХАНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНІКИ РОЗБІГУ ТА
ВІДШТОВХУВАННЯ В СТИБКАХ У ВИСОТУ СПОРТСМЕНІВ РІЗНОЇ
КВАЛІФІКАЦІЇ**

Горлов Анатолій Серафимович

к.п.н., доцент,

Харківський національний університет мистецтв
імені І. П. Котляревського

Бубнов Володимир Олександрович

Старший викладач

Національний технічний університет
«Харківський Політехнічний Інститут»

Анотація. Стаття присвячена одній з головних проблем діагностики і управління щодо індивідуальної підготовки юних легкоатлетів-стрибунів у висоту – біомеханічному обґрунтуванню ефективного підходу до раціоналізації і оптимізації техніко-фізичної підготовленості молодих спортсменів при використанні інноваційних технологій. На підставі зрівняльного біомеханічного аналізу техніки відштовхування у провідних спортсменів України та провідних юніорів Харківської області виявлені основні відмінності кінематичних характеристик, які дають змогу ефективно вдосконалювати індивідуальну технічну підготовленість юних стрибунів резервного спорту.

Ключові слова: кінематичні характеристики рухів, часові і просторові показники характеристик руху, біомеханічне обґрунтування, індивідуалізація техніко-фізичної підготовленості.

Вступ. / Introductions. Стрибок у висоту з розбігу як спортивна вправа має більш ніж столітню історію і в теперішній час користується великою популярністю серед любителів спорту у всьому світі. За час свого існування техніка стрибку і методи тренування зазнавали значних змін, а разом з цим неухильно зростали і світові рекорди. Застосування більш ефективної техніки стрибків, засобів і методів тренувань дозволило зайняти вітчизняним

стрибунам передові позиції в світовій легкій атлетиці. До таких українських спортсменів належать світові та європейські досягнення Валерія Брумеля (2,28 м – 1964 р.), Рудольфа Поварніцина (2,40 м – 1985 р.), Геннадія Авдеєнка (2,38 м – 1987 р.) та Богдана Бондаренка (2,42 м – 2013 р.). В теперішній час відзначається новий етап розвитку стрибків у висоту як виду легкої атлетики в Україні. Але цей процес поки йде повільно. Щоб зберегти завойовані позиції в цьому виді спорту, необхідно збільшити темпи росту спортивної майстерності молодих стрибунів. Проте робити це потрібно не за рахунок штучного форсування підготовки, а за рахунок підвищення культури тренувального процесу за рахунок осмисленого творчого підходу до своєї праці і на цій основі зміцнювати ефективність тренування що до вдосконалення індивідуальної техніки рухів юного спортсмена [1, с. 3; 2, с. 25].

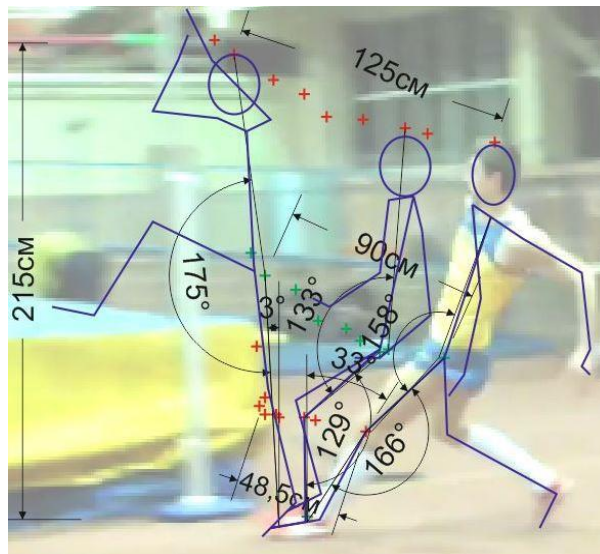
Мета роботи. / An aim of work. На підставі зрівняльного біомеханічного аналізу техніки відштовхування у провідних стрибунів у висоту – фіналістів чемпіонату України та у провідних стрибунів-юніорів чемпіонату Харківської області 2020 року виявити основні відмінності кінематичних характеристик, які дають змогу покращити спортивний результат у юних спортсменів з мінімальними затратами енергії, акцентувавши увагу на ефективне технічне виконання стрибка.

Матеріали й методи. / Materials and methods. Дослідження здійснювалися в двох групах спортсменів. До спортсменів високої кваліфікації ми віднесли дорослих стрибунів-фіналістів зимового чемпіонату України, які мають результати на рівні МС та МСМК (далі ми будемо їх називати стрибуні 1 групи). До спортсменів низької кваліфікації ми віднесли стрибунів-фіналістів зимового чемпіонату Харківської області серед юніорів, які мають результати змагань на рівні 1-го дорослого розряду і КМС (стрибуни 2 групи).

З цією метою вимірювалися кутові показники в колінному суглобі ноги, яку ставлять спортсмени на відштовхування, цієї ж ноги в момент вертикалі та в момент відриву ноги від опори; кути в тазо-стегнових суглобах ноги, яку ставлять стрибуні у вище перелічених моментах. Крім цього, вимірювалися

наступні часові показники: загальний час відштовхування та час моментів фази амортизації і фази активного відштовхування (ФАВ). Часові та кутові параметри реєструвалися за допомогою методики відеоаналізу рухів стрибунів при використанні принципу пропорційності у кінематичних вимірах та комп'ютерних програм векторної графіки Corel-DRAW (рис. 1). В дослідженнях була задіяна цифрова відеокамера «FinePix» HS20EXR з змінною швидкістю відеозйомки.

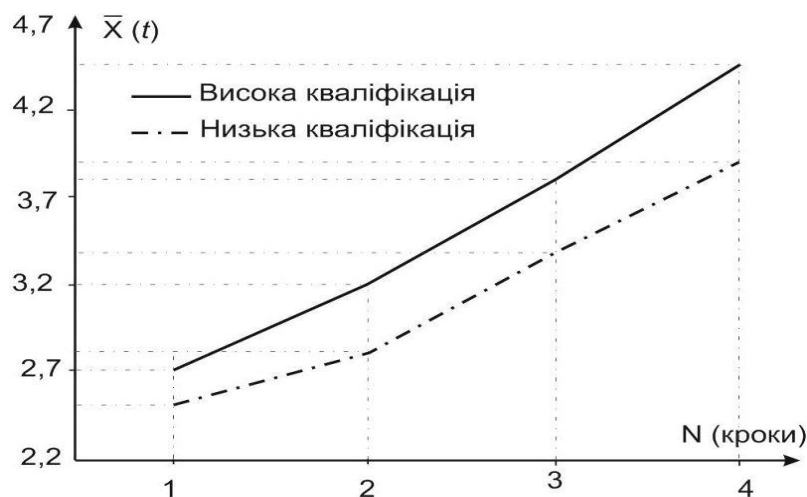
Рис. 1. Динаміка можливих кутових параметрів стрибка у висоту в фазі відштовхування юних спортсменів другої групи

Результати і обговорення. / Results and discussion. В результаті раніше проведених досліджень було встановлено, що для підвищення ефективності відштовхування стрибунів повинен зробити прискорення на останніх трьох кроках розбігу [3, с. 32]. В проведених дослідженнях по даній темі була визначена наступна динаміка останніх 4-х кроків розбігу у стрибунів високої і низької кваліфікації (на графіку нумерація кроків має протилежний вигляд). У стрибунів 1-ої групи темп зростає з 4 кроку до останнього в наступній послідовності: 4-й $-x_1=2,7\pm 0,16$ кр/с; 3-й $-x_2=3,2\pm 0,19$ кр/с; 2-й $-x_3=3,8\pm 0,21$ кр/с та останній $-x_4=4,5\pm 0,37$ кр/с. У стрибунів 2 групи динаміка дещо інша: 4-й $-x_1=2,5\pm 0,15$ кр/с; 3-й $-x_2=2,8\pm 0,17$ кр/с; 2-й $-x_3=3,4\pm 0,22$ кр/с та останній $-x_4=3,9\pm 0,28$ кр/с (рис. 2-а).

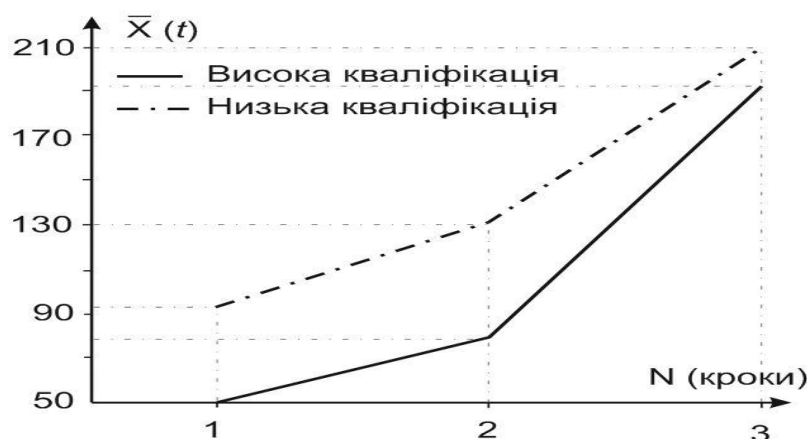
Аналізуючи характер середньо-статистичних показників динаміки темпу останніх кроків у спортсменів першої і другої групи встановлено, що у стрибунів високої кваліфікації відмічений найбільш високий градієнт темпу кроків ($\Delta x_1=0,5$; $\Delta x_2=0,6$ та $\Delta x_3 =0,7$ кр/с), у стрибунів-юніорів відносно: $\Delta x_1=0,3$; $\Delta x_2=0,6$ та $\Delta x_3=0,5$ кр/с. Отже, завдяки цим показникам підтверджується факт збереження та збільшення набраної швидкості розбігу стрибунів 1-ої групи; стрибуні ж 2-ої групи прискорюють темп тільки на двох останніх кроках, чим обмежують себе в досягненні достатньо високої швидкості (див. рис. 2-а).

Досить цікаві результати були отримані при вивченні періоду взаємодії ноги з опорою. У спортсменів 1-ої групи була помічена така закономірність, що при збереженні довжини кроків зберігається тривалість опорних фаз (в межах 193–203 *мс*) і зменшення польотної фази. Така тенденція була зафіксована на останніх 3-ьох кроках розбігу: на третьому кроці від відштовхування $x_1=190\pm 18,7$ *мс*, на передостанньому $x_2=80\pm 9,3$ *мс*, на останньому $x_3=50\pm 4,6$ *мс*, що дуже добре показує збільшення рухової активності при виносі та постановці ноги на опору (рис. 2-б).

За рахунок скорочення польотної фази стрибуні 1-ої групи і збільшують темп рухів на останніх трьох кроках. У стрибунів 2-ої групи показники декілька інші. Тривалість часу польоту, на відміну 1-ої групи, у них декілька вища (206–219 *мс*), що в свою чергу і збільшує час амортизації при постановці ноги на опору. В той же час динаміка тривалості польотної фази така ж, як і у 1-ої групи – має тенденцію до зниження: на третьому кроці $x_1=212\pm 19,1$ *мс*, на передостанньому $x_2=130\pm 12,6$ *мс* і на останньому $x_3=94\pm 10,2$ *мс*, що показує нераціональну організацію рухів стрибунів 2-ї групи. При цьому, знижується рухова активність і звідси темп рухів на останніх кроках значно нижчий (див. рис. 2-б).

а)

б)

Рис. 2. Середньо-групова динаміка зміни показників темпу (а – крок/с) і часу польотних періодів останніх кроків розбігу (б – мс) стрибунів у висоту фіналістів чемпіонату України серед дорослих спортсменів і чемпіонату Харківської області серед юніорів

Важливим елементом часової організації в стрибках у висоту є загальний час відштовхування, яке включає в себе також ФАВ, яка починається зразу після закінчення фази амортизації. Загальний час відштовхування у стрибунів 1 групи складає 140–190 мс. При цьому час фази амортизації і час ФАВ (65–89 мс) приблизно рівні. Це означає, щоб ефективно виконати відштовхування (в останній момент опору поштовхової ноги ЗЦМТ стрибуна повинен знаходитись над вертикаллю), спортсмену необхідно фазу амортизації закінчити ще до вертикального положення ЗЦМТ над опорою. У стрибунів 2-ої групи час

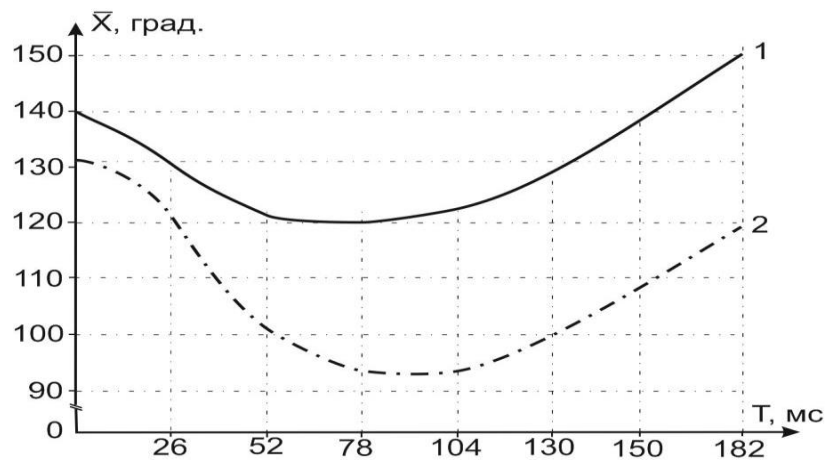
відштовхування за рахунок неефективних підготовчих рухів складає 205–230 мс, природно, що фаза амортизації збільшується (див. рис. 2-б). Аналіз закономірностей часової організації рухів в стрибках у висоту у стрибунів 1-ої та 2-ої групи показує, що стрибуни 1-ої групи володіють більш досконалою її побудовою, яка забезпечує більш раціональне виконання рухових дій і дозволяє з найменшими затратами переводити горизонтальну швидкість у вертикальну, що є одною з основних причин досягнення більш високого результату. В той же час стрибуни другої групи, затрачаючи на ті ж дії в середньому на 15–30 % часу більше, змушені долати більш значні ударні і горизонтальні зусилля, що не дозволяє використовувати свій фізичний потенціал.

Як відомо, головна задача *розбігу* в стрибках у висоту – є набір оптимальної швидкості та підготовка до виконання відштовхування. При аналізі результатів відеозйомки стрибунів у висоту різної кваліфікації було встановлено, що у спортсменів 1-ої групи рух ноги починається від тазостегнового суглобу з подальшим залученням в роботу стегна, гомілки, стопи. Структура бігового кроку є природньою та ефективною і забезпечує стрибуну вільну і не скуту амплітуду бігових рухів, сприяє підтримці високої рухової активності у фазі взаємодії ноги з опорою протягом всього розбігу, створює умови для підвищення темпу і швидкості на передвідштовхувальних кроках розбігу. Все це говорить про те, що ефективність розбігу в стрибках «фосбюрі-флоп» залежить від того, наскільки природньо стрибун біжить [4, с. 249].

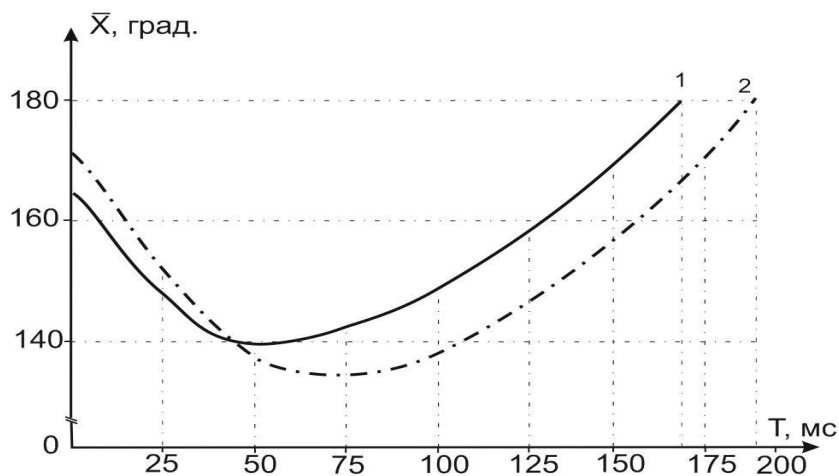
Динаміка рухів стрибунів багато в чому обумовлюється положенням його тулубу в *передвідштовхувальній фазі*, яке в свою чергу визначається необхідністю надати тілу стрибуна ефективні передвідштовхувальні дії, що б забезпечити необхідні умови для виконання відштовхування. Стрибуни, як відомо, переходять в передвідштовхувальне положення за рахунок виносу відштовхувальної ноги після проходження моменту вертикалі. В момент постановки махової ноги тулуб стрибунів 1-ої групи має деякий нахил вперед (кут в тазостегновому суглобі 173°), в той час, як у стрибунів 2-ої групи цей кут

дорівнює 180° , а то і часто має й негативні значення $-183-186^\circ$. При виносі ж відштовхувальної ноги вперед, у стрибунів 1-ої групи одночасно відбувається переміщення тазу, при цьому кут в тазостегновому суглобі дорівнює $178-180^\circ$. Стрибуни ж 2-ої групи не встигають поставити відштовхувальну ногу одночасно з виведенням тазу і тому таз в них провалюється, що призводить до неефективного відштовхування, якби «вдогін» (рис. 3-а).

Висока бігова активність ($K=1,3-1,6$) стрибунів 1-ої групи, на останньому кроці сприяє досягненню більшої горизонтальної швидкості рухів до початку виконання відштовхування і не викликає негативних перевантажень цієї ноги. У зв'язку з цим особливо важливо в підготовчо-перехідній фазі стрибка додати тілу стрибуна найбільш вигідну початкову позу в момент постановки ноги на місце відштовхування. У цей момент виникають ударні сили різної величини, які залежать від характеру постановки поштовхової ноги і, зокрема, стопи, від траєкторії ЗЦМТ, а також багато в чому обумовлюються структурними змінами бігових кроків і їх ритмом в передвідштовхувальній фазі. Було відзначено, що стрибуни 1-ої групи постановку стопи на місце відштовхування роблять активним рухом, що нагадують загібання, і ставлять одночасно зверху на всю стопу, що дозволяє зменшити час відштовхування і провести його більш активно. У той же час стрибуни 2-ої групи постановку стопи здійснюють з п'ятки, при цьому вони втрачають швидкість, збільшується час амортизації і загальний час відштовхування. Для підвищення ефективності відштовхування тіло стрибуна повинно мати максимальний поступальний рух, це багато в чому залежить від коефіцієнта бігової активності махової ноги. Чим він вищий, тим більше поступальна швидкість ЗЦМТ стрибуна, що дозволяє виконати відштовхування з більшою швидкістю і тим самим зменшити навантаження на поштовхову ногу. Тому недоцільно значно знижувати ЗЦМТ в процесі проходження через махову ногу. У стрибунів 1-ої групи пониження значно менше. Це ми можемо визначити по куту згинання в колінному суглобі, де у них він становить $118-120$. У стрибунів 2-ої групи цей кут значно менше ($90-94$), а тому зниження ЗЦМТ більш значніше (див. рис. 3-а).

а)

б)

Рис. 3. Динаміка кутових показників в колінному суглобі в останньому кроці розбігу в процесі проходження через крутеневу ногу (а) та у фазі відштовхування (б) у стрибунів у висоту-фіналістів чемпіонату України серед дорослих спортсменів і фіналістів чемпіонату Харківської області серед юніорів: 1 – дорослі спортсмени України; 2 – юніори Харківської області

Структура рухів стрибуна при виконанні *відштовхування* органічно впливає з розбігу і цілеспрямовано перетворює горизонтальну швидкість розбігу у вертикальну. При цьому ефективно використовується потужність поштовху для отримання найбільшої швидкості зльоту під оптимальним кутом до горизонту. Інша функція поштовху – забезпечити найбільш оптимальні умови для успішного переходу через планку. У діях стрибуна при

відштовхуванні виділяють три основні моменти: постановка ноги на місце відштовхування, амортизація і активне відштовхування. Динаміка кутів, що характеризують згинання поштовхової ноги в колінному суглобі в цих моментах неоднакова. З постановкою ноги на місце відштовхування починається згинання колінного суглобу, що досягає своєї мінімальної величини в момент закінчення фази амортизації. Мінімальний кут колінного суглобу у стрибунів 1-ої групи досягає $140,5 \pm 6,58^\circ$, у стрибунів ж 2-ої групи він трохи нижче і дорівнює $135,5 \pm 6,71^\circ$. Причому у першій групі згинання колінного суглоба припиняється трохи раніше, ніж у другій. Це трохи скорочує тривалість амортизаційної фази, а з цим і тривалість поступаючої роботи поштовхової ноги (див. рис. 3-б).

Висновки. / Conclusions. 1. Аналізуючи характер середньостатистичних показників динаміки темпу останніх кроків розбігу у спортсменів першої і другої групи встановлено, що у стрибунів високої кваліфікації відмічений найбільш високий градієнт темпу кроків. Отже завдяки цим показникам підтверджується факт збереження та збільшення набраної швидкості в розбігу у стрибунів 1-ої групи; стрибуні ж 2-ої групи прискорюють темп тільки на двох останніх кроках, чим обмежують себе в досягненні достатньо високої швидкості розбігу.

2. Хвилеподібний характер зростання темпу останніх 4-х бігових кроків в розбігу спортсменів 2-ої групи приводить до падіння рухової активності в фазі взаємодії з опорою, зменшується за рахунок «вихлясту» гомілки в момент постанови ноги на місце відштовхування, амплітуда бігового кроку знижує швидкість розбігу.

3. В фазі взаємодії ноги з опорою і польотної фазі у спортсменів 1-ої групи була помічена така закономірність, що при збереженні довжини кроків зберігається тривалість опорних фаз (в межах 193 – 203 мс) і зменшення польотної фази. За рахунок скорочення польотної фази стрибуні 1-ої групи і збільшують темп рухів на останніх трьох кроках. У стрибунів ж 2-ої групи показники декілька інші. Тривалість часу опору, на відміну 1-ої групи, у них

декілька вища (206 – 219 мс), що в свою чергу і збільшує час амортизації при постановці ноги на опору.

4. Відзначено, що стрибуни 1-ої групи постановку стопи на місце відштовхування роблять активним рухом, що нагадують загібання, і ставлять одночасно зверху на всю стопу, що дозволяє зменшити час відштовхування і провести його більш активно. У той же час стрибуни 2-ої групи постановку стопи здійснюють з п'ятки, при цьому вони втрачають швидкість, збільшується час амортизації і загальний час відштовхування. Для підвищення ефективності відштовхування тіло стрибуна повинно мати максимальний поступальний рух, це багато в чому залежить від коефіцієнта бігової активності махової ноги.

Список літератури:

1. Ахметов Р. Ф. Теоретико-методичні основи управління системою багаторічної підготовки спортсменів швидко-силових видів спорту (на матеріалі дослідження стрибків у висоту): дис. ... док. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.01 /Ахметов Рустам Фагімович. – Житомир, 2006. – 468 с.

2. Horlov A. S., Garder S. E., Horlov O. A. Bleschunova E. N. Influence of kinematics parameters of individual technique of motions for youths – jumpers in length on a sporting result // Health, sport, rehabilitation. 2019 (5)3. №3. С. 24-36.

3. Бобровник В. І. Технологія формування технічної майстерності легкоатлетів-стрибунів високої кваліфікації на етапі збереження високих спортивних досягнень / В. І. Бобровник, Е. К. Козлова // Știința culturii fizice. – Chișinău: USEFS, 2010. – 5/2. С. 28 – 42.

4. Козлова Е. К. Раціональна організація рухів в головних системнообразуючих елементах техніки стрибка у висоту / Е. К. Козлова / IX Міжнар. наук. конгрес «Олімпійський спорт і спорт для всіх»: тези доп. – К., 2005. – С. 249.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ»

Ковба Микола Вікторович

аспірант

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Для сучасної людини патріотизм і патріотичне виховання набувають особливого значення. В умовах війни ці поняття для кожного українця стали визначальними. Адже життя і майбутнє українського народу значною мірою залежить від їх громадянської позиції, патріотичних почуттів. Для нашого народу постала історична місія – захистити себе і всю планету від рашистської навали. Служити Батьківщині і захищати її від ворогів – це обов’язок кожного українця. Нам потрібно нівелювати минулі внутрішні розбіжності, бути одним фронтом проти зла, ствердити незламність свого духу, сконцентрувати зусилля для боротьби з ворогом, для перемоги. Сьогодні потрібні нові підходи і нове трактування педагогічного інструментарію патріотичного виховання.

У педагогічній науці проблема патріотичного виховання завжди була предметом наукових дискусій. Історіографія проблеми дає можливість виокремити два напрями дослідження означеної проблеми: патріотичне виховання як напрям сучасного виховання (Ю. Буклов, О. Вишневський, О. Невмержицька, Б. Пантюхов, М. Чепіль, Я. Яців та ін.), як соціокультурне явище (А. Бойко, С. Гончаренко, В. Кузь, О. Сухомлинська та ін.). Філософські, соціально-педагогічні, психологічні засади патріотичного виховання досліджують О. Бояринцев, В. Кульчицький, М. Тарнавський, О. Федоренко, О. Чекан та ін. Теоретичні засади патріотичного виховання потребують наукового осмислення та практичного втілення в освітній процес.

Мета статті – розкрити сутність поняття «патріотичне виховання» у дослідженнях українських науковців.

Матеріали і методи. Специфіка теоретичного характеру дослідження зумовлена застосуванням загальнонаукових методів, за допомогою яких досягається реалізація мети: семантично-термінологічний метод, аналіз, синтез, систематизація, узагальнення,.

Виклад основного матеріалу. Поняття «патріотизм» у педагогічній літературі трактується по різному. Науковці звертають увагу на різні форми прояву, їх зміст. Дедалі більше уваги приділено патріотичному самоусвідомленню, національно-етнічній та державній самоідентифікації.

Довідково-енциклопедична література містить поняття «патріотизм». В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко трактує патріотизм як соціально-історичне явище, яке виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Патріотизм – «одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури» [1, с. 249].

«Енциклопедія освіти» визначає патріотизм як «суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині і захищати її від ворогів» [2, с. 633].

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу позиція авторів «Родинно-сімейної енциклопедії», яка містить визначення понять «патріотизм», «патріотичні почуття», «геройко-патріотичне виховання». Патріотизм трактується як одна із емоційних якостей людини, має моральне значення, оскільки проявляється в її громадянській позиції, в пам'яті і прихильності до своїх батьків [3, с. 293]. Вірність Україні є невід'ємною ознакою національно свідомого громадянина. Патріотичне виховання розглядається як культивування вищих ідей, пов'язаних з суспільними цінностями свого народу, із захистом Батьківщини. У зміцненні патріотичних почуттів велику роль

відіграє героїко-патріотичне виховання, яке «покликане формувати бойовий, морально-психологічний дух, спонукати до фізичного вдосконалення громадянина-патріота, виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, оволодівати військовими і військово-технічними знаннями, а також вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії українського народу, його збройних сил» [3, с. 402]. Продуктивна сила патріотизму полягає у підготовці дитини з раннього дитинства до захисту і примноження здобутків рідного народу і рідного краю.

У державних документах («Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», «Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні», «Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття)», Законах України «Про освіту» і «Про вищу освіту», «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді») визначено мету, принципи, завдання і зміст виховання української молоді. Основне завдання – виховання у дітей і молоді любові до України, до рідного народу, поваги до державної мови, національних цінностей українського народу. Важливо забезпечити умови для формування і розвитку загальнолюдських і національних цінностей, національної самосвідомості, патріотичних почуттів.

Дослідники (Г. Гуменюк, Т. Завгородня, В. Кремень, Н. Ничкало, Ю. Руденко, М. Чепіль та ін.) акцентують увагу на вихованні патріотів, які здатні виконати обов'язок перед українським народом, вірити в Батьківщину, забезпечити їй повагу цивілізованого світу. Справжній патріот не обмежується пасивною любов'ю Батьківщини, він активно захищає державу, примножує її багатства, працює для свого народу.

Доцільно звернути увагу на територіальний патріотизм, який ґрунтується на любові до того місця, де народилася людина, до клімату, місцевості тощо. Рідний край, рідна земля, рідна домівка – усе це людина сприймає від народження, змалечку її переживання наповнені любов'ю до всього близького, яким вона захоплена і пронесе крізь життя. «Свідомість своєї території» (В. Пачовський) стає підґрунтям територіального патріотизму. Дитина

усвідомлює, що окрім містичних вузлів з дитинства, що цей край є рідним і близьким, а згодом це усвідомлення доповнюється вивченням рідної мови, географії, історії, літератури, культури.

У теорії виховання науковці виокремлюють державницький патріотизм (І. Бех, О. Вишневський, М. Чепіль). Формування у молоді державницького світогляду, державницького почуття пов'язане з державною ідеологією і громадянськістю. Державницький патріотизм має об'єднувальну силу, не дивлячись на міжетнічні протиріччя. Чимало діячів – представників інших етносів, відстоювали і боролися за українську ідею, відстоювали волю України (В. Антонович, У. Кравченко, С. Русова, О. Теліга та ін.).

Життєвою домінантою для нашого суспільства є виховання у молоді любові до України, до її традицій, звичаїв, обрядів, шанобливого ставлення до сім'ї, родини, історичних діячів, сучасних героїв, які відстоюють і борються за ідеали. Рівень державницько-патріотичного самоусвідомлення передбачає вияв любові до своєї Батьківщини, держави, її територіальної цілісності як вияв патріотизму.

Сьогодні жінки і діти повинні фізично вижити, щоб віковично продовжити боротьбу проти рабства за волю і світле майбутнє. Підрастаюче покоління необхідно довести до свідомості героїчні дії і закарбувати в пам'яті події, що випали на нашу долю. Не на часі аморфні поняття, жорстока реальність має бути фіксованим фактором у розумінні кожного з нас наскільки ми причетні до глобальних процесів з якими зіткнулося людство на початку ХХІ ст.

Висновки. Можемо констатувати, що патріотичне виховання є процесом передачі особистості національних цінностей, який спрямований на формування патріотичної свідомості, патріотичних почуттів, переконань і поведінки. Патріотичне виховання сьогодні зорієнтоване на формування у молоді ідеї Української держави, виховання патріота, якому не байдужа доля України, її майбутнє, майбутнє українського народу.

Список літератури

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1996. 376 с.
2. Енциклопедія освіти / Гол. ред. В. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Родинно-сімейна енциклопедія. / За заг. ред. Ф. Арвата. Київ: Богдана, 1996. 438 с.

СТРУКТУРА ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Кожевникова Алла Власівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Колесникова Інна Вікторівна

здобувачка другого рівня вищої освіти
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Вступ. Сучасні глобальні соціокультурні процеси зумовили формування нової парадигми освіти, яка ґрунтується на принципах природовідповідності, культуровідповідності та індивідуально-особистісного розвитку. Глобалізація суспільства та інтеграція України в Європейський простір вимагають від сучасної вищої педагогічної освіти підготовки майбутніх вчителів до ефективної професійної діяльності в умовах полікультурного простору. Тому перед закладами вищої педагогічної освіти постає важливе завдання – формування полікультурної компетентності здобувачів, майбутніх вчителів початкової ланки освіти.

Мета дослідження: розкрити структуру полікультурної компетентності в контексті професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Методи, які були використані у процесі дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури; вивчення передового педагогічного досвіду

Результати та обговорення. Полікультурна компетентність педагога є складовою його педагогічної культури та невід’ємною частиною професійно-педагогічної підготовки сучасного фахівця. «Саме полікультурна компетентність визначає активну життєву позицію людини, її здатність вільно

орієнтуватися у різних сферах соціального та професійного життя, приводить її внутрішній світ у гармонію з соціумом. Значення такої якості стає ще більшим в умовах переходу освіти від традиційної до орієнтованої на особистість. У наш час суспільство потребує активних, компетентних фахівців, людей, які здатні самостійно приймати важливі рішення, готові до відповідальності, людей, які вміють ставити амбітні цілі та планувати шляхи їх досягнення» [6].

Дослідники О. Івашко та І. Соколова зазначають, що формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя передбачає подолання міжкультурних непорозумінь, конфліктних ситуацій і стереотипи у стосунках; демонстрування різних стратегій поведінки для налагодження (підтримки) контакту з представниками іншомовної культури; реалізація принципу полілінгвізму та полікультурності; спілкування з представниками різних етнічних груп, визначати зв'язки між мовою та культурою країни, мова якої вивчається та навчати учнів їх бачити; визначення особливостей національної специфіки в соціокультурній поведінці її представників; здійснення активного діалогу культур у процесі вивчення рідної та іноземних мов; здійснення міжкультурної комунікації на підставі сформованих знань лексики з національно-культурним компонентом з метою досягнення взаєморозуміння з представниками інших національностей; сприяння врегулюванню міжособистісних відносин та національних конфліктів; ініціювання міжкультурних контактів з метою опанування цінностей, духовної спадщини культури, що вивчається, виступаючи водночас представником національної культури, а також культури етносу; вміння прогнозувати та розпізнавати соціокультурні проблеми, які призводять до помилкової інтерпретації фактів культури, крос-культурних конфліктів та брати відповідальність за усунення кроскультурного непорозуміння; виступати представником національної культури, усвідомлюючи себе полікультурним суб'єктом та активно діяти в полікультурному середовищі [5].

Щодо визначення структури полікультурної компетентності, то тут у науковців немає єдиної думки. Структуру полікультурної компетентності

майбутніх фахівців досліджували відомі вітчизняні та зарубіжні науковці: І. Васютенкова, Л. Гончаренко, Л. Данилова, О. Зеленська О. Івашко, В. Кузьменко, І. Кушнір та ін.

Л. Данилова у своєму дослідженні виділяє наступні компоненти полікультурної компетентності особистості: *мотиваційно-ціннісний компонент* (мотиви, мета, ціннісні орієнтири особистості, що передбачає ставлення до майбутньої суспільно-корисної діяльності як до цінності та потреби учня у формуванні й самовихованні своєї полікультурної компетентності); *когнітивний компонент* (характеризує сукупність знань про культуру, сутність і способи самовиховання полікультурної компетентності; здатність до систематизації й узагальненню знань); *діяльний компонент* (передбачає наявність умінь вступати в міжкультурну комунікацію з носіями іншомовної культури, передавати інструментарій самопізнання й саморозвитку іншому, рефлексувати власну діяльність і поведінку); *емоційний компонент* (обумовлює позитивне оцінювання педагогічних явищ із опорою на соціальні та особистісні значимі цінності, здатність сприймати внутрішній світ іншого й ототожнювати себе з ним) [6, 14].

Дослідниця полікультурної компетентності І. Васютенкова в основі полікультурної компетентності виділяє наступні структурні елементи: *професійний компонент* – культура спілкування, інформаційна, рефлексивна і методична культури; *культурологічний компонент* – знання і розуміння рідної та іноземних культур, культури спілкування з етносами; *особистісний компонент* представлений сукупністю якісних характеристик, які виражають моральну позицію особистості і пронизує усі структурні елементи полікультурної компетентності [1].

О. Зеленська пропонує наступну структуру полікультурної компетентності:

1) інформаційно-когнітивний компонент – теоретичні знання, на основі яких формуватимуться уміння і навички, а також когнітивна складова полікультурного спілкування, яка передбачає включення та активізацію всіх

психічних процесів, що пов'язані з пізнанням як зовнішнього оточення, так і самопізнання внутрішнього світу особистості;

2) комунікативно-діяльнісний компонент – передбачає наявність у курсантів таких умінь і навичок:

– здатність щодо взаємодії з представниками інших культур, впевненість у собі та своїх силах для здійснення цілеспрямованої комунікації;

– вміння допомогти співрозмовнику підтримати спілкування, здатність поставити себе на його місце;

– здатність до спілкування в різноманітних комунікативних ситуаціях, здійснення мовленнєвої діяльності відповідно до мети комунікації, свідомого вибору форм, типів мовлення тощо;

– ініціювання та активну участь у суспільно-корисній та продуктивній діяльності під час проведення міжнародних акцій проти культурної агресії, дискримінації, вандалізму;

– володіння способами формування і формулювання думок за допомогою мови та вмінням використовувати такі способи в процесі сприйняття і породження мовлення;

– здатність отримувати, переробляти і передавати іншомовну інформацію в процесі міжособистісної суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

– прагнення до конструктивного діалогу як основи міжкультурної взаємодії, вміння ефективно працювати у полікультурній групі.

3) емоційно-аксіологічний компонент полікультурної компетентності вираджується у ціннісному ставленні до підлеглих як носіїв певної культурної самобутності, сприйнятті полікультурності як фактору взаємного збагачення особистісного культурного досвіду [2, 49-50].

I. Кушнір виділяє *когнітивний, аксіологічний, креативний і практичний* компоненти. У складі когнітивного компоненту є знання історії, звичаїв, культури іншої держави. Аксіологічний компонент містить знання про систему інших цінностей, їхній зв'язок між соціальними, культурними чинниками. Креативний компонент розглядається як формування в особистості певної

ієрархічної ціннісної системи відношень і ставлень, яка ґрунтується на повазі і толерантності [4, 89].

Дослідженням формування полікультурної компетентності педагога займалися також вітчизняні науковці Л. Гончаренко та В. Кузьменко. На думку вчених полікультурна компетентність є складовою частиною професійної компетентності педагога та зумовлена роботою в багатокультурному середовищі. Автори у своєму посібнику зазначають, що полікультурна компетентність являє собою здатність особистості жити й діяти в багатокультурному суспільстві. Ними було запропоновано таку структуру полікультурної компетентності:

- 1) полікультурна грамотність;
- 2) уміння використовувати свої знання в педагогічній діяльності;
- 3) професійно значимі особистісні якості [2, 49].

Висновки. Аналіз наукової педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що визначення змістових компонентів полікультурної компетентності залежить від позиції, відносно якої вона розглядається вченими. З одного боку, полікультурна компетентність розглядається як статичне особистісне утворення, що засновується на принципах співіснування та взаємодії з представниками різних національностей, рас та культур на основі взаємоповаги і толерантного до них ставлення, а з іншого – як складова частина професійної компетентності педагога. На думку багатьох дослідників, від структури та змісту полікультурної підготовки залежить якість професійної освіти педагога.

Список використаних джерел

1. Васютенкова І.В. Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последипломного образования: автореф. дисс. канд. пед. наук: 13.00.01 / И. В. Васютенкова. СПб., 2006. 27 с.
2. Гончаренко Л.А., Кузьменко В.В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: Навчальний посібник для студентів. Херсон: РПО, 2006. 92 с.

3. Зеленська О. М. Аналіз результатів пілотного дослідження щодо визначення рівня сформованості полікультурної компетентності курсантів ВВНЗ / О. М.Зеленська. // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко А. Й. Хмельницький, ХГПА, 2008. С. 48 – 53.

4. Кондратьєва О. М. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу): дис ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2017. 265 с.

5. Соколова І. В., Івашко О. А. Формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів-філологів // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки, 2009. №. 1, с. 162.

6. Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 122 с.

ФЕНОМЕН ПЕДАГОГІЧНОГО ПОШУКУ МИХАЙЛА ГОРДІЄНКА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО НОВАТОРСТВА СПРЯМОВАНОГО НА РАЦІОНАЛІЗАЦІЮ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Кривонос Олена Валеріївна,

психолог дошкільного навчального закладу «Теремок»
м. Охтирка, Сумська обл.

Пивовар Ніна Михайлівна,

доцент кафедри педагогічної майстерності
та менеджменту імені І. А. Зязюна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

Хілінська Тетяна Володимирівна,

старший лаборант кафедри ботаніки,
екології та методики навчання біології,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

На сучасному етапі освіта виступає одним із головних чинників розвитку людини. Разом з тим сьогодні в педагогічній науці існують певні суперечності між наявністю у сфері освіти значних свобод у виборі методів та засобів для педагогічної творчості і відсутністю мотиваційних умов, механізмів, належної професійної підготовки для впровадження нововведень у педагогічну практику.

Подолання усталеності у сучасній системі освіти можливе за умови реформування освітнього процесу, новаторських змін, відновлення певних історичних інновацій для подальшого їх творчого використання.

Актуальність даної теми полягає у тому, що донині в українській педагогіці явище педагогічного новаторства широко і предметно не досліджувалося. Не вивченими залишаються питання методологічного підґрунтя, на якому слід би розвивати дану тематику, також не розроблені точні критерії, за якими той чи інший досвід педагогів-новаторів, щодо упровадження новацій можна кваліфікувати як самостійний феномен

новаторства у самій освіті. Не розроблена точна методика саме впровадження досвіду педагогічного новаторства у освітню галузь. Впровадження спадщини педагогів-новаторів при більш широкому вивченні дасть спробу оновити і вдосконалити освітній процес в сучасних умовах.

Три останні десятиліття у новітній історії України йдуть активні пошуки соціально-позитивних та продуктивних педагогів. Поки що вони лише тінями проступають на фоні широко відомих педагогів світу ХХ століття (Януш Корчак, Антон Макаренко тощо). Але поступово вони постають реальними людьми, котрі зробили свій потужний внесок до скарбниці педагогічної науки і практики.

Крім того, у світі надзвичайно гострою залишається проблема безпритульних дітей і дітей-сиріт: безробіття, воєнні конфлікти, епідемії зумовлюють їх появу. Аналіз досягнень і недоліків подолання безпритульності у 20-х роках ХХ століття допоможе уникнути помилок у розв'язанні цієї проблеми і сприятиме створенню наукових підходів щодо практики виховання даного контингенту дітей [8].

Саме тому саме сьогодні такою важливою педагогічною постаттю спливає із забуття М. А. Гордієнко – педагог, директор Охтирського спеціального дитячого будинку №1 для сиріт загиблих у Великій Вітчизняній війні фронтовиків та партизанів.

«Михайло Андрійович Гордієнко народився у м. Охтирці п'ятого листопада 1910 р. Освіта – вища педагогічна. В Охтирському Дитячому містечку ім. М. О. Скрипника на Монастирській горі (Охтир-горі) був комсомольським організатором у Народній сільськогосподарській школі (НСШ) аж до розформування Дитмістечка у 1939 р. До початку війни працював директором Середино-Будського дитбудинку ім. Миколи Островського (Сумська обл.). Звідти й пішов на фронт. Офіцер, служив політпрацівником Уральського військового округу, воював у Сталінграді, комісований після поранень. Повернувшись інвалідом на батьківщину в Україну, отримав посаду директора дитбудинку у селі Іванівка Охтирського р-ну Сумської обл., а

невдовзі став директором Охтирського спецдитбудинку №1 для сиріт загиблих фронтників та партизанів. «За взірцеву постановку та високу якість учбово-виховної роботи» у дитбудинку Міністерство народної освіти УРСР у квітні 1947 р. нагородило М. А. Гордієнка знаком «Відмінник народної освіти». Працював у дитбудинку з тією ж напругою, як і раніше, навіть тоді, коли йому ампутували ногу» [3].

Більше двадцяти років життя – до самої своєї смерті від невиліковних ран війни 10 липня 1960 року – Михайло Андрійович віддав вихованню дітей-сиріт.

На особливу увагу заслуговує його діяльність саме в Охтирському спецдитбудинку. Тут він застосував запозичені у свого наставника Матвія Лукича Довгополюка ідеологію, принципи та методи виховання тих дітей, котрі отримали великі психологічні травми від війни та безпритульності. Багато хто з них побували свідками не лише реальних боїв за місто, але й примусовими очевидцями публічних страт людей через повішення: партизанів та злочинців на площі Леніна та на розі вулиць Фрунзе і Київської, куди окупанти зганяли, окрім дорослого населення, і дітей з ближніх працюючих в окупацію шкіл. Інколи молодші хлопчики-школярі бігали на такі видовища самотійно [1].

Перш за все Гордієнко застосував, як і свого часу Довгополюк в Охтирському Дитмістечку на Охтир-горі, метод народної педагогіки: виховання та психологічне лікування у праці, що має найтісніший зв'язок із реальним життям, що вирує поза парканом дитячого закладу. Михайло Андрійович започаткував при спецдитбудинку підсобне господарство (ближнє село Пологи), де працювали не лише наймані працівники, але й вихованці, які потім бачили плоди своєї праці не тільки в кагатах та на свино-молочно-товарній фермі, але й на столах у спільній на всіх їдальні. (До речі, у їдальні було встановлено обов'язкове чергування дітей для самообслуговування їх колективу. Завжди чергували діти і в своїх спальнях, а також і в класних, ігрових кімнатах, прибираючи, прикрашаючи їх тощо).

Підсобне господарство цього дитбудинку на Всесоюзній виставці народного господарства отримало медаль учасника.

Різноманітні гуртки, що привчали до праці, тимурівське шефство, поєднання педагогічного керівництва з самоуправлінням, самодіяльністю, – це також елементи системи соціалізації дітей-сиріт, які застосовував Гордієнко-директор як педагог, як послідовник М. Л. Довгополюка, а отже – і А. С. Макаренка. Ідея гуманістичного виховання, демократії, самоуправління, котрими послуговувалися у практичній педагогіці і Макаренко, і Довгополюк, була з молодих літ притаманна й світогляду Гордієнка. Зустрічі з недавніми фронтовиками, партизанами, шефство над інвалідами війни стали тією живою ланкою, котра поєднувала сиріт із загиблими за Батьківщину батьками, з не схоластичними, а живими ідеями патріотизму, виховувала у дітей почуття особистої відповідальності за все, що діється навколо них та загалом у світі, тим самим створюючи в уявленнях дітей не хутірський світогляд, а крупномасштабний. Окрім того, таке непідробно щире патріотичне виховання прищеплювало любов до тих, хто були його носіями у це дитяче середовище – все ж таки частково замкнене в силу своєї своєрідної специфіки.

Вихователька дитбудинку А. М. Павленко згадувала [4]: «Якось у мене запитали: який коефіцієнт корисної дії педагогіки у вашому дитбудинку? Я впевнено і з гордістю за своїх випускників відповіла: високий! І небезпідставно. Судіть самі, базуючись у своїх судженнях хоча б ось на чому: багато наших дітей, закінчивши ВУЗи, технікуми, училища, стали висококласними спеціалістами, і, зокрема, що особливо радує, як і ми, – педагогами! Однією з перших стала учителькою Зоя Кан. Багато літ віддали улюбленій педагогіці Ніна Горобець, Рая Галкіна, Галя Головка, Фрося Киясь, Ніна Хашина, Ваня Дацюк, Мишко Жувак, Вася Жила, Паша Андросова, Оля Зосимова, сестри Таня й Маша Пономаренки. Педагогічний стаж кожного – десятки років».

Крім того, абсолютно кожен випускник дитбудинку постійно згадував і згадує досі незвичайну особистість самого Михайла Андрійовича: високогуманну людину, доброго батька для них усіх. Ось що стверджує Г. П. Гапонова (уроджена Хілько): «Ще продовжується війна... Йде територією дитбудинку комісований фронтовик, герой Сталінграду, – наш директор,

Михайло Андрійович... Йде, як завжди, у військовій формі. Назустріч йому – хлопчина. Обов'язково зупинить: Синку! Підійди-но сюди. Скажи: тебе ніхто не зобиджає? Ти не голодний?! Наїдаєшся? Ну, йди собі.

Побачить дівчинку: Дочечка! Тебе ніхто не зобиджає?! Не голодна? Добре... Біжи собі далі. Ми доводилися йому не просто дітьми-вихованцями: кожен, буквально кожен для нього – рідний синок або рідна дочечка. І національність дитини ні на що не впливала! Серед нас, українців, був і татарин, і корейка, і євреї. Я попервах усе тікала додому... Кілька разів утікала! Тоді з дитбудинку прийдуть – заберуть мене, назад. А директор і питається мене у своєму кабінеті, сам на сам: Галю, скажи мені: ну чого ти тікаєш? Хіба тобі тут так погано? Не знаю... Ні... Непогано. Та я... Я до мами... своєї... хочу! Може, тебе тут хтось зобиджає? Так ти скажи – я накажу! Ні... просто... до мами... При такому турботливому ставленні втікати я скоро перестала. А невдовзі посміливішала й у такому великому колективі.

Загалом-то я була дуже сором'язливою. А так хотіла співати! Сама. Голос був... Та соромилася страшенно. І відважувалася співати лише у хорі. Правда, потім почала читати зі сцени вірші. Байки, зокрема.

Тепер розумію, що підсвідомо брала приклад з нашого нового батька – Михайла Андрійовича. Він бо завжди виглядав упевненою у собі особистістю, вольовою людиною, що здатен був сам приймати не просто важливі – незвичайні рішення. Уявити тільки: він навіть не відправляв до міських гуртожитків тих зі своїх випускників, котрі вступали до Охтирського мед- чи педучилища. По три роки, попри всі правила (а це яка була епоха, страшно подумати!), ще утримував їх у дитбудинку! Годував і одягав, – усе, як положено. Бо були ми для нього всі, до єдиного, не просто державні, «казьонні» вихованці, а такі любі, такі дорогі серцю синочки й дочечки. Справді рідні!»

Як пише А. М. Павленко: «На похороні Михайла Андрійовича Гордієнка дівчинка-сирота з блокадного Ленінграду Віта Зекрета, ридаючи, приказувала: «Прощавай, наш Батьку! Ми тебе ніколи не забудемо!». Отож, і згадуються

слова Піфагора: «Бережіть сльози своїх дітей, аби вони могли плакати на Вашій могилі!»).

Для сьогоднішніх практичних педагогів, котрі працюють з дітьми-сиротами та недавніми безпритульними, працюють у загалом нелегких соціально-економічних умовах буде великою знахідкою знайомство із Михайлом Гордієнком – заново відкритою педагогічною постаттю. Відкритою не для поверхового знайомства, а перш за все для використання його особистих творчих здобутків, великого досвіду.

Фундамент багатьох сучасних новацій в освіті, які є актуальним і зараз, закладений багатьма попередніми дослідниками, котрі у просторі свого часу виступали як новатори. Але, на жаль, залишається ще не розробленою методика впровадження досвіду педагогічного-новаторства в освітню галузь.

Впровадження ж спадщини педагогів-новаторів при більш широкому вивченні дасть спробу оновити і вдосконалити освіту дітей у сучасному світі, бо вона є невичерпною скарбницею цінних думок, ідей, починань та висновків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Леся Криницька, документальна повість-есе «Дочки і синочки, або Життя за Піфагором: «Бережіть сльози своїх дітей, аби вони могли плакати на Вашій могилі!» (Історія дитячого будинку – історія самої Охтирки), Харків, видавництво «Факт», 2019 р.

2. Єлена Криницька «Мігрант часу, або Стерео Довгополюка» (філософія одного вбивства як неслужбове розслідування). Рукопис. Травень 2013 р.

3. Наталія Михайлівна Гордієнко, спогади, рукопис. Власний архів Г. П. Гапонової (Хілько), м. Охтирка.

4. Анна Павленко, спогади виховательки дитбудинку «Нас водила молодість...», Охтирська міськрайонна газета «Прапор перемоги» від 9 травня 1998 р., Всеукраїнська газета «Роксолана» №№ 26, 27, 28 за 1998 р., газета «Город А», № 35 від 28 серпня 2003 р. Власний архів Г. П. Гапонової (Хілько).

5. Спогади багатьох випускників різних років Охтирського спецдитдому №1. Рукописи. Фотографії. Власний архів Г. П. Гапонової (Хілько).

6. Штань О. О. аспірантка, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, «Охтирський Свято-Троїцький чоловічий монастир як осередок дитячого виховання у 1920–1930 рр.» <http://molodyvcheny.in.ua/ru//conf/ped/archive/471/>

7. Олександр Галкін «Штрихи виховання». Рукопис, подарований автором Єлені Криницькій для подальшої роботи. Січень 2013 р. м. Охтирка. Власний електронний архів.

8. Ольга Кривич Полтавський Національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка «Організаційно-методичні засади діяльності Охтирського дитячого містечка імені М. О. Скрипника як виховного закладу інноваційного типу (20-ті роки ХХ століття). <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7592/1/Krivich.pdf>

Директор дитбудинку М. А. Гордієнко

Директор дитбудинку М. А. Гордієнко у літньому таборі під час проведення засідання ради піонерської дружини.

Директор дитбудинку М. А. Гордієнко серед вихованців

ПРО РОБОТУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (М. КРОПИВНИЦЬКИЙ)

Окольніча Тетяна Володимирівна,

доктор педагогічних наук, професор
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет ім. В. Винниченка

Костенко Лариса Давидівна,

доктор педагогічних наук, доцент
начальник Управління освіти Кропивницької міської ради
м. Кропивницький, Україна

Вступ. Через воєнні дії в Україні діти позбавлені спокою, вільного неба над головою. У нових умовах ведення бойових дій діти є найвразливішою групою. Їх захист є пріоритетом. Учні зазвичай доволі гостро переносять будь-які кризові ситуації, і війна – не виключення. Дітям зараз дуже складно, адже вони уже розуміють, що відбувається, але ще не мають достатньо життєвого досвіду, щоб ефективно боротися зі своїми емоціями. Сьогодні в умовах воєнного стану, ми маємо поглибити наявні в наших дітей знання, і охопити усі вікові категорії учнівського контингенту, розширити у них вже набуті знання поведінки під час ситуацій, що несуть загрозу життю і здоров'ю громадян, поглибити теоретичну обізнаність дітей та допомогти їм набутти додаткових спеціальних найпростіших навиків власного убезпечення, удосконалити їх знання щодо надання першої посильної домедичної допомоги.

Мета. Розкрити шляхи впровадження інформаційно-теоретичного курсу з практичними аспектом «Знай! Умій! Врятуй!» (м. Кропивницький), який розроблено для поглиблення в учнів теоретичної обізнаності та набуття додаткових спеціальних найпростіших навиків власного убезпечення в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи. При написанні тез були використанні загальнонаукові методи дослідження, емпіричні (опис) та теоретичні (аналіз, узагальнення, пояснення).

Результати і обговорення. З метою допомоги учням емоційно у найважчі хвилини війни, у зв'язку із необхідністю поглиблення у них вже набутих знань поведінки під час ситуацій, що несуть загрозу життю і здоров'ю громадян, вражаючих факторів війни, з метою теоретичної обізнаності та набуття додаткових спеціальних найпростіших навиків власного забезпечення, уміння надавати першу посильну домедичну допомогу, у місті Кропивницький, протягом квітня-травня 2022 року, в освітній процес закладів загальної середньої освіти впроваджується інформаційно-теоретичний курс з практичними аспектом «Знай! Умій! Врятуй!». Цей проєкт стартує з перших днів квітня та охопить абсолютно усі вікові категорії учнівської молоді Кропивницького.

У місті створено робочу групу освітян, яка працює над реалізацією усіх завдань проєкту. Кілька років тому схожий проєкт успішно був реалізований у нашому місті завдяки плідній співпраці освітян і фахівців медичної галузі та ДСНС. Нині у школах викладається предмет «Захист України», яких охоплює більш дорослу категорію учнів.

Членами робочої групи розроблено тематичні заняття для учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів, які проходять дистанційно. Під час занять дітям надаватиметься теоретична інформація по актуальним темам цивільного захисту населення, психологічної допомоги і надання першої домедичної допомоги, також демонструватиметься відеоматеріал з практичним аспектом.

До створення відеороликів долучаються вчителі предмету «Захист України» Ліцею «Сокіл» і школи № 16, спеціалісти з цивільного захисту населення, практичні психологи інклюзивно-ресурсного центру № 1, фахівці Центру дитячої та юнацької творчості та Станції юних техніків. Також посильну допомогу надаватимуть представники Кропивницької міської організації Червоного Хреста України.

У відеороликах обов'язково використовуватиметься відеоматеріал рекомендований організацією Червоного Хреста України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, який є у вільному доступі.

Увесь зазначений інформаційно-теоретичний курс з практичним аспектом «Знай! Умій! Врятуй!» розрахований на два місяці теоретично-практичних занять з цивільного захисту, психології та наданню першої домедичної допомоги.

По завершенню курсу, фахівцями управління освіти будуть розроблені тестові завдання, пройшовши які, учні отримають сертифікат учасника інформаційно-теоретичний курс з практичним аспектом «Знай! Умій! Врятуй!».

Також ми пропонуємо усім нашим учням завести собі щоденники для зазначеного проекту, у яких будуть записуватися власні коментарі з вивчених тем, пропозиції, враження, здобутки і досягнення.

Окремою темою в цих щоденниках запропоновано висвітлювати власну волонтерську діяльність наших учнів, адже наші діти, спільно з дорослими активно долучаються до різних напрямів волонтерства у Кропивницькому. Висвітлену волонтерську діяльність у щоденнику узагальнюватимуть класні керівники. Надалі планується створити друковані матеріали стосовно прикладів активної громадянської позиції наших учнів.

Після перемоги планується проведення загальних учнівських зборів, на яких відпрацюються набуті знання і навички на практиці.

Висновки. Отже, інформаційно-теоретичний курс з практичними аспектом «Знай! Умій! Врятуй!» створено з метою допомогти дітям знизити рівень стресу, впоратися з емоційним навантаженням та з метою піклування про їх здоров'я та безпеку під час війни.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» (3 КЛАС)

Откович Ірина,

Студентка другого курсу другого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальність 013 Початкова освіта
факультету початкової та мистецької освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна
Науковий керівник
Калита Наталія
к. пед. н.

Розкрили специфіку викладання і навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; охарактеризували методи і прийоми розвитку творчих здібностей молодших школярів; висвітлили вправи, які використовують вчителі для уроків «Я досліджую світ».

Коли впроваджували Нову українську школу у початковій освіті, то було важливим напрям інтеграції. Вона мала низку ознак: створювались інтегровані курси (Я досліджую світ та інші), які об'єднували кілька освітніх галузей; запровадження інтегрованого навчання, де був би тематичний і діяльнісний підхід. Інтеграція – це об'єднання в єдине ціле раніше розрізнених частин та елементів системи на підставі їх взаємозалежності й взаємодоповнюваності.[3] «Я досліджую світ» - це один із інтегрованих курсів, запровадженого в Новій українській школі. В цей курс інтегрують різні галузі, зокрема за типовою освітньою програмою розробленою під керівництвом Шияна Р.Б., входить: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична. У зв'язку з цим, скоротили навчальні предмети. Але формують основні та предметні компетентності, звертають увагу на цінності, враховують індивідуальні потреби і можливості молодших школярів. У 3 класі на інтегрованому курсі «Я досліджую світ» діти вивчають такі чотири розділи: світ людей, людина та її

здоров'я, світ природи, світ техніки.[2] Багато завдань для групової роботи, а також надають перевагу дослідницьким методам навчання, творчим та проблемно-пошуковим.

Основним задумом Нової української школи є компетентнісний підхід до навчання. Учні початкової школи мають навчитися застосовувати свої знання у житті, не накопичувати і не вчити напам'ять терміни, формули, а вміти їх використати на практиці. Вчителі повинні дати дітям поштовх до самостійного пошуку і здобування знань, до творчості, і активних досліджень.

У вивченні інтегрованого курсу «Я досліджую світ» велике значення мають творчі завдання, які мають за мету використовувати набуті знання у життєвих ситуаціях (це вправи з дослідницької й пошукової діяльності, творчості). В навчанні має бути діяльнісний підхід. Він спрямований на розвиток ключових компетентностей, які має розвивати учень. Тому у даному курсі надається перевага практичним роботам, різним дослідам, спостереженням за природою, екології навколишнього середовища, моделюванню, вирішенню різних життєвих ситуацій, практичній діяльності з охорони природи та багато іншого.

На сьогоднішній день, вчитель початкових класів має розвивати мислення у дітей, вчити аналізувати різні ситуації, заплановувати свої дії наперед, оцінювати себе, свою роботу та інших, самостійно здобувати потрібну інформацію, застосовувати свої знання у інших видах діяльності, взаємодіяти з однолітками. Тому у навчально-виховному процесі, особливо на уроках «Я досліджую світ», потрібно розвивати творчі здібності молодших школярів, навчити їх критично мислити, знаходити індивідуальний підхід до кожної дитини.

Творчість - це дитячий розвиток, який властивий дитині у будь-якому віці. Для кожного періоду дитини є своя творча діяльність, яка забезпечує нормальний розвиток її здібностей і можливостей. Коли відбувається пошукова творча діяльність, то розвиваються пізнавальні інтереси, а також відбувається саморозвиток особистості. Важливе значення для молодшого школяра є

формування дитини, яка мислить творчо, бо навчальні програми початкової школи потребують саме таких учнів. Готуючи дітей до сучасного життя навчання має бути розвивально-соціальне, а для цього потрібно нормальний фізичний, психічний і соціальний розвиток творчої особистості. [5]

Важливим є розвиток творчого учня в Новій українській школі, адже творча особистість вміє творчо мислити, побачить вихід у різних нестандартних ситуаціях, їй легше пристосуватися до життя. Тільки творча людина, зможе створити щось нове, управляти процесом, пропонувати нові ідеї, нові технології, нові напрямки розвитку, допоможе у вирішенні складних життєвих ситуаціях.

Серед методів і прийомів розвитку творчих здібностей, пізнавальної діяльності, самостійності, самовдосконалення дітей на уроках «Я досліджую світ» потрібним є використання в навчанні молодших школярів 3 класу різного виду завдань: навчальні, розвивальні, пізнавальні, інтелектуальні, нестандартні, пошукові, творчі.

Для розвитку творчих здібностей можна використовувати:

1.Метод гри. Застосування творчих ігор на уроках «Я досліджую світ» дозволяє учням відтворювати знання, вміння, навички, допомагає розвивати творчі здібності, формувати основні компетентності учнів, а також сприяє розвитку пізнавальної діяльності.

Наприклад: гра «Хто Я?», «Істота, неістота», «Поле чудес», «Крокодил», «Що?Де?Коли?»

2.Методи інтерактивного навчання. Це навчання відбувається у постійній співпраці між учнями, які працюють у групах, колективно, по парах. Учень і вчитель мають рівні права. В інтерактивному навчанні моделюються різні життєві ситуації, відбуваються рольові ігри, пошук вирішення проблем і їх аналіз.

Наприклад: «Мозковий штурм», «Займи позицію», «Мікрофон», «Акваріум».

3. Розвиток критичного мислення. Діти вчать висловлювати власну думку, розвивають усне мовлення, а також творче мислення.

Наприклад: «Крісло автора», «Опиши (намалюй) навпаки».

4.Метод «Знайди схожість». Багато винаходів у нашому житті мають схожість у природі. Наприклад, підводний човен схожий на рибу, літак на птаха. Щоб винайти щось, потрібно бути спостережливим, вміти придумати, фантазувати і бачити на що схожі різні предмети.

5.Учні 3 класу на уроках «Я досліджую світ» потрібно залучати до участі у творчих проєктах, що дає поштовх до потенціалу молодших школярів. Творчі проєкти можуть бути такого виду: малюнок, журнал, газета, плакат, різні значки, постери, реклама, збірки, колективний колаж, відеофільм, вечірки, свято(ігри), солодкий стіл, вистава, сценка з казки, годівничка для пташок, еко-торбинка, та інше.

Проектна діяльність потрібна не тільки для того, щоб поглибити знання, а й для того, щоб навчитись самостійно виконувати завдання, вміти сформулювати і поставити запитання, працювати в парі або в команді, знаходити нестандартні рішення проблем, розкрити свій потенціал, своє внутрішнє «Я», проявляти творчість, бути оригінальними, вміти представити свою роботу або свій проєкт.

Ми вважаємо, що у молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» формуються здібності майбутньої творчої особистості. І наше завдання, як вчителів, допомогти учням розвиватися, залучати їх до творчої діяльності, впливати на подальший розвиток.

Література та джерела

1. Бондарчук П. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

2. Я досліджую світ:підручник для 3 кл.закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч.1. Ч.2./ Т.В.Воронцова, В.С.Пономаренко, І.В.Гарбузюк, О.Л.Хомич, Н.В.Андрук, К.С.Василенко. – Київ: Видавництво «Алатон», 2020.

3. Коваленко Л.А. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ», 2020.
4. Бібік Н.М., Софій Н.З., Онопрієнко О.В., Найда Ю.М., Пристінська М.С., Большакова І.О. Нова українська школа: poradnik для вчителя. Київ, Україна: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017.
5. Методи і прийоми розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів початкових класів. Методичний посібник. Упорядник М.П.Крилевець. – Полтава:ПОІППО, 2009.
6. Г.Чорнобривченко, Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів НУШ.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНИХ
ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Садовенко Світлана Миколаївна,

доктор культурології, кандидат педагогічних наук, доцент, с.н.с.,
професор кафедри режисури та акторської майстерності,
професор кафедри академічного і естрадного вокалу та звукорежисури
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,
заслужений діяч мистецтв України
м. Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-9166-5259

Вступ./Introduction. Найбільш типовим для української педагогічної практики можна визначити педагогічний підхід, в основі якого лежить теорія перцепції. Стрижневою категорією цього підходу, визначеного як *особистісний*, індивідуальний, є музичне сприймання, яке визначається як основа розвитку музичних здібностей особистості. Прихильники його (Л. Виготський, О. Запорожець, В. Зінченко, В. Макаров, Є. Назайкінський, О. Ростовський, С. Садовенко, А. Симонович та ін.) наголошують на тому, що, відповідно до спадковості, біологічної обумовленості музичних здібностей, етапів індивідуальної психолого-фізіологічної зрілості, для ефективного розвитку музичних здібностей необхідно цілеспрямовано, в процесі виховання і у певній послідовності залучати дитину до, так званого, «музичного середовища».

Інший підхід – *системний* – визнає ефективність контрольованого, планомірного підходу до розвитку музичних здібностей за цілеспрямованою, заздалегідь розробленою програмою в процесі виховання дитини (В. Бехтерев, П. Каптерев, Б. Теплов та ін.). Зокрема, Б. Теплов наголошував, що музичні здібності у значної кількості дітей вперше починають розвиватися лише в результаті планомірної педагогічної роботи, і «це ні в якому разі не свідчить про слабкість цих здібностей». Основою цього підходу стали перенесені

Б. Тепловим із психологічної сфери в педагогічну галузь наукового знання положення щодо природи й розвитку звуковисотного слуху, сприймання тембру, метроритмічного чуття та формування інших музичних здібностей. Велике значення для музичної практики мав експериментальний доказ виховання людського слуху до розрізнення висоти звуків. На підставі аналізу власних матеріалів, а також результатів вітчизняних і численних закордонних досліджень у галузі музичної педагогіки, психологічного аналізу індивідуальних властивостей та особливостей багатьох видатних музикантів, порівняння їх біографічних даних та творчого шляху Б. Теплов створив вчення про музичні здібності. Дослідник поставив проблему музичності, насамперед, як проблему якісну, а не кількісну. Це означало, що для вирішення педагогічних завдань, пов'язаних з музичним розвитком дитини, насамперед, варто звертати увагу на природу її музичності і, відповідно до цього, планувати цілеспрямовану стратегію навчання [1].

Мета роботи./Aim. Розгляд організаційно-методичних засад формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку з розкриттям сутності основних педагогічних підходів – особистісного, системного, інтегративного.

Матеріали і методи./Materials and methods. Становлення означених підходів стало наслідком багаторічного наукового пошуку ефективних стратегій музичного виховання. Теоретичні засади особистісного підходу були закладені філософами ХІХ ст. (Г. Спенсер, Ч. Дарвін). Особливої популярності цей напрям набув у середині ХХ ст. Цьому сприяли дослідження, проведені А. Бандурою, В. Бехтеревим, Л. Виготським, О. Леонтєвим, С. Рубінштейном. Значну роль для розвитку особистісного підходу відіграли наукові праці, присвячені визначенню взаємозв'язку оточуючого середовища та поведінки дитини. Зокрема, емпіричні експерименти, спрямовані на вияв впливу емоційних переживань на зміну поведінки дошкільників, були здійснені А. Бандурою та Р. Уолтерсоном. У ході експериментальної роботи дітям демонструвалися фільми, в яких доросла людина невіжливо поводитися з лялькою. Фільми супроводжувалися агресивною, гучною музикою. Після

перегляду подібних сцен діти переходили в кімнату з великою кількістю різноманітних іграшок, частина з яких використовувалась актором для вияву агресії. Дітям дозволяли вільно погратися, протягом певної кількості часу (наприклад, 10-20 хвилин), уважно при цьому спостерігаючи за зміною їхньої поведінки. Дослідники намагалися встановити: чи будуть діти відтворювати поведінку актора, і якщо будуть, то якою мірою. В цілому результати експерименту виявили великий копіювальний ефект: діти часто наслідували побачену на екрані поведінку дорослої людини.

Експерименти, що емпірично обґрунтовували основні положення теорії А. Бандури – навчання через сприймання та спостереження, були продовжені Т. Лібетом і А. Бероном. Науковці досліджували вплив популярних у дітей передач на зміну емоційного стану дитини. У дослідженні узяли участь діти двох вікових груп: 5-6 та 8-9 років. Дітям першої групи демонструвалися уривки детективного серіалу. В кіносюжеті демонструвалася погоня, дві бійки, стрілянина та один сюжет з використанням холодної зброї. Друга група, у відповідності до інших експериментальних умов, дивилася популярну передачу, у якій діти спостерігали за цікавими спортивними змаганнями. Експеримент, проведений після перегляду передач, довів, що діти з першої групи виявляють більшу агресію та емоційну збудженість в порівнянні з дітьми другої групи.

Дослідження, проведені А. Бандурою, Т. Лібетом, А. Бероном у середині 60-х років ХХ ст., приголомшили американську наукову спільноту і стали причиною широкої рефлексії та наукового дискурсу. Проте, положення, висловлені А. Бандурою та його послідовниками, вже довгий час вважалися класичними у наукових дослідженнях, зокрема, Л. Виготського. У 1925 році психологом була здійснена спроба обґрунтувати взаємозалежність поведінки і чуттєвого сприймання. Культурно-історична концепція, на засадах якої була побудована робота дослідника, охоплювала сферу психічно регульованої поведінки. Відповідно до основних положень, що стверджуються Л. Виготським, об'єднанню біологічних і соціальних процесів особистості

сприяє мистецтво, допомагаючи соціалізації людини та її включенню в суспільство. Мистецтво, за Л. Виготським, представляє собою «спосіб урівноваження людини зі світом у найкритичніші й відповідальніші хвилини життя» [2, с. 437].

Головною особливістю методології особистісно-орієнтованого підходу у музичному вихованні виступає відхід від традиційного в загальній педагогіці поділу на методи навчання і методи виховання у викладанні музики. Залучення до музичного мистецтва одночасно має навчати і виховувати. Процес навчання музичному мистецтву відбувається як своєрідний перехід, трансформація художніх цінностей і смислів, зрозумілих і прийнятих однією людиною, у сферу цінностей і змістів інших людей через діалог і творчість. Зміст особистісного підходу полягає в тому, що, залучаючи дитину до музичної діяльності, вихователь (музичний керівник) орієнтує її на максимальну багатогранність соціального і суб'єктивного значення музики для людини, підтримуючи в неї почуття певної розкутості, волі і суб'єктивного вибору в зверненні до музичних творів. Дитина занурюється у світ музики, рефлексує під неї. При багаторазовому виникненні позитивних переживань у дитини непомітно формуються психологічні установки, закладаються основи поведінки.

Результати і обговорення./Results and discussion. Досліджуючи музичне сприймання, Л. Виготський відзначав, що особливістю музики, яка відрізняє її від інших видів мистецтва, є відсутність прямого підтвердження музичного впливу на діяльність людини безпосередньо в момент сприймання музичного твору. Дія музики виявляється у створенні нагальної потреби в діяльності, попередньої установки на подальшу поведінку. Поряд з усвідомлюваними процесами в ході музичного сприймання має місце виникнення несвідомих психічних реакцій. Таким чином, було доведено *кореляційну залежність поведінки дитини від середовища*, в яке вона потрапляє. Тому, у процесі формування музичних здібностей, важливо використовувати спеціально дібрані

музичні твори, які, впливаючи на афективну сферу дитини, здатні розвивати у неї вищі психічні функції – мислення, волю, мотивацію.

На нашу думку, значний позитивний вплив на особистість дитини, зокрема дошкільного віку, має український дитячий музичний фольклор, пісні календарних та обрядових свят і ритуалів (колискові, забавлянки, побутові пісні, заклички, примовки, дитячі ігри, веснянки, колядки, щедрівки тощо). Адже, сприймання музики дітьми раннього віку відбувається несвідомо, втім дуже емоційно. Поступово, з набуттям життєвого та музичного досвіду, в міру оволодіння мовою, дитина починає сприймати музику більш осмислено, співвідносити музичні звуки з життєвими явищами, визначати характер музичного твору. У дітей старшого дошкільного віку, в процесі збагачення життєвого досвіду та досвіду слухання музики, сприймання музики створює більш різноманітні враження [3].

Сприймання музики дорослою людиною відрізняється від дитячого тим, що у дорослих музика здатна викликати більш багаті життєві асоціації, почуття, а також можливість на іншому, ніж у дітей, рівні осмислити почуте. Разом з тим, якість сприймання музики корелюється не лише з віком. Нерозвинене сприймання музики відрізняється поверховістю. Воно може бути притаманне і дорослій людині. Якість сприймання багато в чому залежить від смаків, інтересів. Якщо доросла людина зростала в «немузичному» середовищі, у неї найчастіше формується заперечливе відношення до «серйозної» музики. Така музика не викликає емоційного відгуку і тоді, коли людина не звикла співчувати вираженням в ній почуттям з дитинства.

У сприйманні творів мистецтва беруть участь як емоції, так і мислення. При слуханні музики роль емоційного компонента особливо значна. Якщо людина має розвинуте сприймання, то вона здатна осягнути зміст музичного твору навіть при одному прослуховуванні. При повторних прослуховуваннях сприймання музичного образу поглиблюється, твір відкривається новими гранями. Коли досвід сприймання музики ще малий, для осмисленого відчуття музичного твору, як правило, потрібно декілька прослуховувань. Тому

необхідною умовою духовного виховання стає розвиток музичного сприймання, його всебічне тренування.

Розуміння розходження музичних нюансів розвивається у дітей, починаючи з раннього віку. На кожному віковому етапі найбільш яскраві виразні засоби музики дитина розрізняє за допомогою тих можливостей, якими вона володіє – рух, слово, гра тощо. Відтак, розвиток музичного сприймання має здійснюватися за допомогою різноманітних видів діяльності.

На перше місце варто поставити *слухання музики*. Перш ніж виконати пісню чи танець, дитина має послухати музику. Одержуючи з дитинства різноманітні музичні враження, малюк звикає до мови, інтонацій народної, класичної і сучасної музики, накопичує досвід сприймання музики, осягає різні стилі, «інтонаційний словник» різних епох. Видатний скрипаль Ф. Гальтон відзначав: «Щоб зрозуміти прекрасну казку японською мовою, треба хоча б трішечки її знати» [4, с. 48].

Спостереження свідчать про те, що діти раннього віку з задоволенням слухають стародавню музику Й. Баха, А. Вівальді, В. Моцарта, Ф. Шуберта й інших композиторів – спокійну, бадьору, ласкаву, жартівливу, радісну. На ритмічну музику вони реагують мимовільними рухами. Протягом усього дошкільного дитинства коло знайомих інтонацій розширюється, закріплюється, виявляються переваги, формуються початки художнього смаку і музичної культури в цілому.

Засвоєння музичної мови, як і розмовної мови, починається у ранньому дитинстві. Через перші добрі й лагідні слова, з посмішкою мами, через забавки, колискові, дитячі пісеньки тощо перволітки починають пізнавати оточуючий світ, знайомляться з родиною, культурою свого народу. Чуттєвий зв'язок між матір'ю і дитиною, що існує від дня народження немовляти, дістає відбиття у зворушливо щирих і безпосередніх утішках, колискових піснях. Розраховані на одного слухача, вони набувають рис найінтимнішого жанру. Саме тому дитячий фольклор з культурної спадщини різних народів, хоч і написаний неоднаковими мовами, є навидовижу інтернаціональним.

З часом сприймання музики здійснюється не лише через її слухання, але й *через музичне виконавство* – спів, музично-ритмічні рухи, гру на музичних інструментах, створення музики тощо. Усі види музичної діяльності взаємодіють між собою. Музичне сприймання дитини не буде формуватися повною мірою, якщо воно засновано лише на слуханні музичних творів. Важливо для формування музичного сприймання використовувати саме всі види музичного виконавства. Усе більше визнання одержує та ідея, що поза реальним зв'язком із суб'єктом сприймання текст музичного твору представляє собою лише звуковий феномен. Він наділяється змістом лише тоді, коли попадає в поле дії музичної свідомості людини. На думку Л. Виготського, будь-яке сприймання творів мистецтва є активним творчим процесом, під час якого відбувається виникнення яскравих почуттів, уявлень. Тому роль і призначення музики полягає, як зазначає психолог, у «зрівноважуванні організму із середовищем» [2, с. 317].

У цьому контексті відзначимо, що музика не є прямим відображенням реальності, вона особливим чином перетворює, абстрагує й узагальнює реальність. У результаті зазначеного процесу кожен момент звучання набуває особливого значення. Обґрунтування цього положення ми знаходимо у працях Б. Асаф'єва, Ю. Бичкова, В. Медушевського. Дослідники, визначаючи сутність музичного мистецтва, наголошували на тому, що воно розкривається через розуміння інтонації, яка відбиває дійсність у єдності образного і понятійного, раціонального й емоційного, утримуючи інформацію без суворо закріплених за нею значень, звертання до «сприймання-мислення» (В. Медушевський). Як зазначає Б. Асаф'єв, «Музика – це мистецтво живої, інтонаційно осмисленої мови» [5, с. 21].

Художній зміст музики розкривається в процесі безпосереднього контакту з твором, освоєння звукової інтонації через особливу музичну діяльність – «інтонування». Виступаючи специфічним видом людського мислення, музика несе основну функцію – функцію людського спілкування,

особливістю якого є «єднання людей навколо яскраво позитивного ідеалу» [там само, с. 7].

Специфічною формою відображення і пізнання дійсності в музиці виступає художній образ, що являє собою єдність почуттєвого і раціонального, афекту й інтелекту. Це положення узгоджується із сучасною теорією перцептивної діяльності, що характеризує музичне сприймання як емоційне й інтелектуальне осмислення художнього твору на основі наявного у людини духовно-практичного досвіду.

Таким чином, *особистісний підхід* для ефективного формування музичних здібностей передбачає необхідність у певній послідовності (відповідно до етапів індивідуальної психолого-фізіологічної зрілості вихованця) залучати дитину до певного роду музичного середовища з орієнтацією на здібності суб'єкта. Орієнтація на особистісний підхід вимагає застосування особливих методів виховання, спрямованих на створення відповідного середовища, у якому відбувається музичне сприймання. За допомогою комплексу специфічних методів має реалізуватися головна мета такого підходу у музичному вихованні, щоб сприймати твори мистецтва і спілкуватися його засобами з іншими людьми, у відповідності до загальної мети художнього виховання дитини.

Виховний ефект багато в чому залежить від відношення особистості до твору мистецтва, зацікавленості у виді діяльності. Сам процес музичного впливу залежить від таких факторів, як диференціація настрою, почуттєвого тону відчуттів, викликаних конкретним музичним твором; рис особистості дитини, що сприймає музику. Відтворення структури музичної реакції можливо лише в тих випадках, коли створюються реальні умови для структурного аналізу засобів, використаних у музиці. Ретельно дібраний музичний репертуар, сприятиме формуванню художнього смаку слухачів. Таким чином, *методи навчання* в педагогіці музичного виховання виконують навчальну і виховну функції одночасно.

Особистісно-орієнтований підхід щодо музичного виховання і навчання представлено у працях сучасних українських науковців. Зокрема, педагог В. Макаров (Харків) запропонував оригінальну методику музичного виховання, у якій надав великого значення таким напрямкам роботи з дітьми дошкільного віку: спілкування з природою; дія мистецтва та літератури; розвиток музично-творчих здібностей; виховання особистих якостей тощо. А. Шевчук (Київ) спрямувала свою методику на забезпечення єдності національної освіти і культури, гуманізацію виховання і розвитку особистості на важливому етапі дошкільного дитинства. Головними принципами методики О. Ростовського (Ніжин) став індивідуальний підхід до кожної дитини; спрямування педагогічних впливів на виховання особистісного ставлення до музики; орієнтація на духовний розвиток особистості засобами музики; опора на внутрішні сили і можливості дітей у музичній діяльності; урізноманітнення музичної діяльності; взаємодія вчителя і дітей у музично-виховному процесі та ін.

На нашу думку, повноцінна реалізація наведених принципів, з якими ми повністю погоджуємось, може бути здійснена в комплексній співпраці вихователів, батьків і самих дітей на основі українського дитячого музичного фольклору. Важливою умовою формування музичних здібностей є накопичення досвіду виконавства. Наша точка зору була зосереджена в авторській методиці і відповідній навчальній програмі і вже протягом сімнадцяти років успішно зреалізовується в Центрі позашкільної роботи Святошинського району міста Києва, на базі якого успішно діє зразковий художній колектив театр пісні «Ладоньки».

Висновки./Conclusions. Музичне виховання не може ґрунтуватися на вузько суб'єктивістській чи механістичній позиції. Воно має бути спрямоване на цілісний розвиток духовних та естетичних якостей особистості. Кожен вид музичної діяльності, з притаманними йому рисами, впливає на оволодіння дітьми тими способами діяльності, без яких музична діяльність не може бути здійснена і специфічно впливає на музичний та загальний розвиток. Тому так

важливо в музичному вихованні дошкільників використовувати різновиди музичної діяльності. Це сприяє формуванню музичних здібностей і веде до музичного та загального розвитку особистості.

Дотримання принципів *інтегративного* підходу є вирішальною умовою формування у дітей дошкільного віку музичних здібностей, зокрема на матеріалі українського фольклору. Серед них нами виокремлено такі: принцип емоційної насиченості навчально-виховного процесу; принцип забезпечення психологічної комфортності дітей шляхом створення невимушеної, святкової атмосфери під час занять; принцип добровільності участі дітей у музично-ігровій діяльності; принцип різновікового комплектування груп; принцип активізації творчого самовираження дітей. Найбільш сприятливі умови для реалізації цих принципів створюються в процесі музично-естетичного виховання дошкільників засобами фольклорного мистецтва в позашкільних закладах освіти.

Отже, проблема розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку нерозривно пов'язана з обґрунтуванням *організаційно-методичних засад*, що забезпечують їх формування. Розробляючи методику формування музичних здібностей дошкільників, вважаємо за необхідне дотримуватися таких організаційно-методичних засад, за яких *інтегративний* підхід сприятиме музично-естетичному розвитку та ефективному поступовому формуванню у них музичних здібностей.

Під *організаційно-методичними засадами* нами розуміється: організація навчально-виховного процесу, що передбачає органічне поєднання колективної, групової, індивідуальної форм роботи та використання різних методів музичного виховання й навчання; застосування на кожному етапі роботи різновидів музичної діяльності; свідоме обмеження навчального матеріалу вітчизняним музичним фольклором; створення природного музично-ігрового середовища, що відповідає інтересам і потребам дітей дошкільного віку; моделювання в музично-ігровій формі реальних життєвих ситуацій,

взаємин дітей та дорослих; систематичне спонукання малят до пошуково-творчої музичної діяльності й самовираження в ній.

Список літератури

1. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. Москва, 1947. 325 с.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
3. Садовенко С. М. Світ фольклору: Український дитячий музичний фольклор як засіб формування музичних здібностей дітей дошкільного віку. Науково-методичний посібник. Київ : КТ «Київська нотна фабрика», 2007. 332 с.
4. Гальтон Фрэнсис. Наследственность таланта: Законы и последствия: Пер. с англ. Москва : Мысль, 1996. 272 с.
5. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. 2-е изд. Ленинград : Музыка, 1973. 144 с.

СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ХЕДХАНТИНГ»

Скиба Юрій Андрійович,

д.пед. н., доцент,
заступник директора з наукової роботи,
Інститут вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Вступ. Інтернаціоналізація вищої освіти сприяє посиленню конкуренції в освітній сфері. Для підвищення конкурентоспроможності заклади вищої освіти України активно використовують різні технології для нарощування власного інтелектуального капіталу. «Нині людський капітал є найважливішою складовою національного багатства. Експертами Світового банку були проведені експериментальні грошові оцінки елементів національного багатства. Результати розрахунків показали, що в структурі національного багатства домінує людський капітал, який становить близько 2/3 від його підсумкової оцінки. На основі цих розрахунків було зроблено остаточний висновок про те, що головним фактором відтворення стає не накопичення матеріальних благ, а накопичення знань, вміння» [2, с.547]. Враховуючи вищезазначене вважаємо за доцільне впровадження у сферу вищої освіти інноваційних технологій добору управлінського й академічного персоналу.

Мета роботи - здійснити термінологічний аналіз поняття хедхантинг і формування його сутності у вищій освіті.

Матеріали і методи. Для розв'язання завдань наукового дослідження застосовано такі методи: аналіз, синтез, порівняння сутності поняття хедхантинг – для встановлення його сутності і змісту; узагальнення – для використання поняття хедхантинг у вищій освіті.

Результати і обговорення. У післявоєнний період відбуватиметься серйозна боротьба за висококваліфікований управлінський персонал закладів вищої освіти. Оскільки успіх закладу вищої освіти в значній мірі залежить від

професіоналізму та компетентності різних категорій управлінського персоналу (від завідувача кафедри до проректора). Висококваліфікований управлінський персонал є базисом стійкості, прогресу та конкурентоспроможності закладу вищої освіти та сприяє економічному зростанню. Для науково-педагогічних працівників це можливість кар'єрного зростання, а для керівництва закладу вищої освіти це мотивація до збереження наукового-педагогічного потенціалу, підвищуючи їх лояльність та вмотивованість [7].

Нині в Україні приймання на роботу у закладах вищої освіти здійснюється через відкритий конкурс, проте в умовах кадрової автономії заклади вищої освіти можуть застосовувати нові технології приймання висококваліфікованого управлінського персоналу та науково-педагогічних працівників.

Однією з технологій добору управлінського персоналу є хедхантинг, який передбачає цілеспрямований пошук і прийняття найбільш цінних і перспективних управлінців закладів вищої освіти. Здійснимо дефініційний аналіз поняття «хедхантинг» (див. у табл.1).

Таблиця 1

Аналіз дефініції «хедхантинг»

Автор	Визначення поняття «хедхантинг»	Джерело
Алешкевич М.М.	«...залучення, частіше переманювання, конкретного спеціаліста або керівника, коли відоме прізвище та ім'я або місце роботи та посада»	[1]. http://e-lib.mslu.by/bitstream/edoc/5143/1/8.pdf
Гарматюк О., Чура О.	«вид послуг, при якому компанії, що займаються пошуком та відбором керівників вищої ланки, «переманюють» чітко визначеного ексклюзивного спеціаліста для компанії замовника»	[3]. http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/15529/2/Conf_2016_Garmatiuk_O-Innovative_approaches_in_27-28.pdf
Гринишин М.	«..це коли замовляють переманювання конкретної	[5]. https://www.education.ua

	людини з конкретної компанії...»	/blog/12686/
Капитанов С. В.	«..це метод прямого і цілеспрямованого переманювання кандидатів, що цікавлять, з однієї компанії (нерідко конкуруючою) до іншої»	[6]. https://ipi1.ru/s/08-00-00-ekonomicheskie-nauki/1417-khedkhanting-i-executive-search.html
Костинець В.В.	«...передбачає переманювання співробітників з однієї організації в іншу»	[7]. https://www.er.knutd.edu.ua
Сопор V. Erineac E.	«...специфічна методика, складова частина Executive search, що передбачає переманювання конкретного людину або групи людей з іншої компанії»	[8]. https://irek.ase.md/xmlui/bitstream/handle/1234567890/889/Conop_V_Erineac_E_SIMPOZION_19-20_iunie_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Як видно з табл.1 загалом автори підкреслюють, що це технологія переманювання співробітника з однієї організації до іншої. Проте, одні автори (Костинець В., Сопор V., Erineac E.) зазначають, що хедхантинг це загалом переманювання співробітників, інші (Алешкевич М., Гринишин М., Гарматюк О., Чура О.) наголошують, що це переманювання визначеного ексклюзивного фахівця. На нашу переконання, хедхантинг у сфері вищої освіти це вид послуги, при якому рекрутингові агенції, або відділи управління людськими ресурсами здійснюють пошук та добір висококваліфікованих і конкурентоспроможних кандидатів на різні управлінські посади закладів вищої освіти.

Висновки. У роботі розглянуто поняття «хедхантинг», що є однією із сучасних технологій добору висококваліфікованих фахівців у сфері бізнесу. На основі здійсненого дефініційного аналіз даного поняття запропоновано уточнене його тлумачення для застосування у сфері вищої освіти. Хедхантинг це вид послуги, при якому рекрутингові агенції, або відділи управління людськими ресурсами здійснюють пошук та добір висококваліфікованих і

конкурентоспроможних кандидатів на різні управлінські посади закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Алешкевич Н. Н. Инструменты коммуникации в современных технологиях рекрутинга. 2019. с.4-11. URL : <http://e-lib.mslu.by/bitstream/edoc/5143/1/8.pdf>
2. Біліченко С.П. Вплив світових тенденцій на формування людського капіталу та системи освіти України. Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітнянські аспекти: зб. наук. пр. за матеріалами IV Всеукр. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 30-31 березня 2020 р.). Дніпро: НМетАУ, 2020. с.547-552. URL: https://conf-nmetau_accounting_2020.pdf
3. Гарматюк О., Чура О. Інноваційні підходи в системі в системі підбору персоналу. Інноваційні засади управління підприємствами в умовах сталого розвитку : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м.Тернопіль, 25 березня 2016 р.) 2016. с.27-28. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/15529/2/Conf_2016_Garmatiuk_O-Innovative_approaches_in_27-28.pdf
4. Гармаш С.В. Інновації у кадровому менеджменті. Вісник НТУ «ХП». 2012. № 25 (931) с.146-150. URL : https://vestnik_NPI_2012_25_2_Harmash_Innovatsii.pdf
5. Гринишин М. Head hunting и Executive search. В чем разница? 2013. URL: <https://www.education.ua/blog/12686/>
6. Капитанов С. В. Хедхантинг и executive search. Как переманить сотрудника из другой организации? URL: <https://ipi1.ru/s/08-00-00-ekonomicheskije-nauki/1417-khedkhantering-i-executive-search.html>
7. Костинець В.В. Хедхантинг як технологія підбору суперкадрів в сфері туризму. Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку: тези доповідей Міжн. наук.-практ. інтернет-

конференції. (м. Київ, 9 квітня 2020 р.) Київ: КНУТД, 2020. С. 168-170. с.168-170. URL: <https://www.er.knutd.edu.ua>

8. Conor V., Erineac E. Подбор персонала. Хедхантинг: принципы и технологии. Lucrările științifice ale Simpozionului Științific al Tinerilor Cercetători, Ediția a XVIII-a (Chișinău, 19-20 iunie 2020). 2020. с.290-293. URL: https://irek.ase.md/xmlui/bitstream/handle/1234567890/889/Conor_V_Erineac_E_SIMPOZION_19-20_iunie_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Швидун Віктор Миколайович

к.п.н., доцент
директор навчально-наукового інституту педагогіки

Швидун Людмила Тарасівна

старший викладач
комунальний заклад вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»
м. Дніпро, Україна

Вступ./Introduction. Суспільство суттєво впливає на розвиток системи освіти будь-якої країни. В Україні стабільний соціально-економічний розвиток, забезпечення міжнародної конкурентоспроможності залежать не лише від забезпечення матеріально-технічними та природними ресурсами, а й від підготовки фахівців, здатних розв'язувати актуальні проблеми, складні завдання дослідницького та/або інноваційного характеру. Пріоритетними вимогами суспільства, держави до випускників навчальних закладів є: уміння самостійно вчитись; здатність до творчого вирішення практичних завдань; уміння гнучко адаптуватися до мінливих життєвих ситуацій; самостійне та критичне мислення; усвідомлення, де і в який спосіб отримані теоретичні знання можуть бути реалізовані; навички роботи з інформацією (збирати необхідні факти, аналізувати їх, висувати гіпотези, робити узагальнення, аргументовані висновки) тощо.

Мета роботи./Aim. Мета даної роботи полягає у здійсненні поліаспектного аналізу використання інноваційних технологій у системі освіти України та розробці пропозицій щодо їх запровадження у практику діяльності закладів освіти.

Матеріали та методи./ Materials and methods. Здійснено аналіз існуючої джерельної бази з проблем запровадження інноваційних технологій у системі освіти України.

Використано методи:

- загальнонаукові (аналіз та синтез науково-педагогічного матеріалу);
- конкретно наукові (структурний, термінологічний, теоретичного аналізу наукової літератури, статистичний, психологічний, вербально-комунікативний метод).

Результати та обговорення./Results and discussion. Сталий, успішний розвиток держави передбачає продовження реформування системи освіти та трансформацію освітньої парадигми з функціональної підготовки до компетентнісного розвитку особистості. Важливе місце у даних процесах відіграють педагоги, оскільки саме вони мають забезпечити у здобувачів освіти формування компетентностей, застосовувати технології розвитку особистості, здатних забезпечити оптимальний баланс між соціальними та індивідуальними потребами, розвиток механізмів саморозвитку, відповідно, готовність до реалізації власної індивідуальності.

Тому, обговорюючи питання впровадження інноваційних технологій у навчальний процес, доцільно, в першу чергу говорити про зміну ролі вчителя у контексті реалій інформаційного суспільства.

Погоджуємось з авторами посібника «Педагогічні технології в підготовці вчителів» – « ... формування особистості майбутнього вчителя передбачає системний підхід до його підготовки шляхом зміни основних компонентів навчального процесу: мотиваційно-ціннісного, змістового, процесуального, особистісно орієнтованого, суспільно зумовленого, оцінного» [4, с. 13].

Ще однією проблемою при реалізації інновацій, яку ми розглядали раніше, є наявність певних суперечностей, з якими стикаються педагоги у своїй практичній діяльності: невідповідністю традиційних методів навчання та виховання учнів новим – особистісно зорієнтованому навчанню, формуванню компетентностей тощо; обмеженістю термінів навчання та швидкістю

оновлення інформації, що призводить до проблеми вибору оптимального рівня знань, необхідного сучасній людині; невідповідністю конкретного педагога до впровадження інновацій на належному рівні; між прагненнями новаторів оновлювати освітній процес та протидією з боку консервативно налаштованих колег тощо [6].

Сьогодні серед науковців не існує єдиного підходу до визначення поняття «педагогічна технологія». Проте, аналізуючи погляди дослідників, зокрема В. Гриньова [1], О. Дубасенюк [2], О. Мариновської [3], Л. Пуховської [5] та інших робимо висновок про наявність певного спільного бачення серед дослідників використання педагогічних інновацій – зміст педагогічної технології повинен бути чітко спроектований, теоретично обґрунтований, мати експериментально підтверджену ефективність при практичному застосуванні. Обов'язково необхідно враховувати, що успішне запровадження та використання педагогічних технологій є складовою частиною діяльності всього педагогічного колективу закладу освіти.

Учителі мають розуміти, що підвищення ефективності освіти відбувається завдяки організованій, цілеспрямованій діяльності суб'єктів освітнього процесу на основі чіткого та вмотивованого визначення освітніх цілей, відповідного формування змісту освіти із конкретизацією вибору адекватних форм організації навчання, методів та засобів його реалізації, з використанням принципів: цілісності, діагностичної цілеспрямованості, завершеності, інтенсивності побудови освітнього процесу, відповідності, природовідповідності, професійно-етичної відповідності, сучасності, оптимізації.

При цьому, на нашу думку, слід обов'язково врахувати наступні фактори: компетентність учителів, їх теоретичну підготовку й практичну здатність до використання педагогічних технологій та моніторингу результатів освітнього процесу.

Для успішної реалізації окреслених завдань вважаємо доцільним акцентувати увагу на наступних аспектах діяльності педагогічних працівників:

- використання сучасних цифрових технологій і ресурсів у професійній, інноваційній та дослідницькій діяльності;
- організація освітнього процесу на основі особистісно зорієнтованого, компетентнісного, контекстного підходів та сучасних досягнень освітніх, педагогічних наук, управління навчально-пізнавальною діяльністю, об'єктивне оцінювання результатів навчання здобувачів освіти;
- розробка та реалізація інноваційних і дослідницьких проєктів у сфері освіти/педагогіки та міждисциплінарного рівня із дотриманням правових, соціальних, економічних, етичних норм, принципів академічної доброчесності;
- розробка та викладання освітніх курсів у закладах освіти з використанням методик, інструментів і технологій, необхідних для досягнення поставлених цілей.

Висновки./Conclusions. Таким чином, здійснивши аналіз впровадження інноваційних технологій в освітній процес, ми дійшли певних висновків. Сталий, успішний розвиток держави передбачає необхідність подальшого реформування системи освіти України, в тому числі за рахунок ефективного застосування інноваційних технологій в освітньому процесі. Педагогічні технології мають бути чітко спроектовані, теоретично обґрунтовані, мати експериментально підтверджену ефективність при практичному застосуванні.

Оскільки процес розробки та впровадження інновацій відбувається за безпосередньої діяльності науковців та педагогів-практиків, окреслено можливі напрями діяльності педагогічних працівників.

Список використаної літератури:

1. Гриньова В. Модернізація національної освіти на засадах компетентнісного підходу: поняттєво-термінологічний апарат і суть проблеми. *Рідна школа*. 2016. № 4. С. 20–24.
2. Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики*: збірник науково-методичних праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 12-28. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/42971148.pdf>. (дата звернення 22.03.2022).

3. Мариновська О.Я. Педагогічна інноватика. Менеджмент інновацій: навч. – метод. посіб. / Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 504 с.
4. Педагогічні технології в підготовці вчителів : навч. посіб. /за заг. ред. І. Ф. Прокопенка. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. 457 с.
5. Пуховська Л. П. Професійна освіта та інновації: досвід країн Європейського Союзу. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2017. № 14. С. 124–130.
6. Швидун В. М. Підготовка майбутніх учителів до використання педагогічних технологій у контексті нової української школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т.4. С. 50-53.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ОН-ЛАЙН МУЗИЧНИХ ЗАНЯТЬ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Штанько Марина Михайлівна
Викладач фортепіано 1 категорії
КПСМНЗ ДМШ 6 ім. М.В. Лисенка
м. Харків, Україна

Вступ. На початку 2022 року Україна зіткнулася з найсерйознішим випробуванням у своїй історії – з відвертою агресією з боку північного сусіда, який віроломно вторгся на територію країни, вбив тисячі мирних громадян, зруйнував та пограбував українські міста. Така нічим не спровокована агресія є провідним стрес-фактором для всього українського суспільства.

Для осіб, які зазнали вплив стресів, що пов'язані з участю в бойових діях, з перебуванням у зоні боїв, а також, які пережили втрату близьких, майна, роботи і т. ін., характерним є зниження емоційного тону, посилення негативних емоційних проявів, депресивні стани і, як результат цього, – зниження рівня психологічної стабільності. Це визначає необхідність створення умов для повернення емоційного, психологічного комфорту для таких осіб, визначає необхідність пошуку нових шляхів їх психологічної реабілітації.

Мета. Метою тез є обґрунтування можливості використання он-лайн музичних занять з метою стабілізації психічних станів осіб під час військових дій.

Матеріали і методи. З метою обґрунтування зазначеної проблеми в статті застосовувалися матеріали досліджень таких вчених, як О. Антонова-Турченко, Л. Дробот, С. Генік, Н. О. Павленко, О. Є. Реброва, в яких на теоретичному рівні та на основні експериментальних досліджень сформульовані висновки відносно перспективності використання музичної психотерапії для стабілізації емоційних та психічних станів.

У процесі роботи над статтею автором застосовувалися методи аналізу, узагальнення, класифікації, метод власних спостережень за результативністю

он – лайн музичних занять з метою стабілізації психолого-емоційних станів осіб, що опинилися в центрі військових подій.

Результати й обговорення. Одним з таких засобів, що впливає на різні сторони внутрішнього світу особистості, є музика. Музика традиційно вважається одним із найпотужніших засобів емоційного регулювання психічної діяльності людини [4].

Історичні міфи свідчать, що легендарний грецький лікар Асклепій, який є свого роду символом музичної терапії, був сином Аполлона, а лікував Асклепій своїх пацієнтів не тільки цілющими ліками, але і співом та звуками своєї ліри.

Як зазначає С. Генік, музичне мистецтво, поєднане з досягненнями сучасної психології та психотерапії, може творити чудеса – позбавляти людей важких захворювань, знімати занепокоєння, депресію, агресію, дратівливість, просвітлювати і гармонізувати внутрішній світ людини.

Ефективність використання музики як засобу психологічного впливу отримала підтвердження у численних дослідженнях, сьогодні існує багато наукових даних, що підтверджують високу ефективність музичної психотерапії у роботі з широким спектром психічних та психосоматичних захворювань, а також – у кардіології, гастроентерології, неврології та психології, яка використовує музику як терапевтичний засіб.

Поява музичної терапії як галузі теоретичного та практичного знання. Що виникло на стику мистецтва та науки належить приблизно до 20 - 30-х років ХХ ст. В даний час музикотерапія є окремим психокорекційним напрямом (в медицині та психології), що має у своїй основі два аспекти впливу: психосоматичний (в процесі якого здійснюється лікувальний вплив на функції організму) та психотерапевтичний (в процесі якого за допомогою музики здійснюється корекція відхилень в особистісному розвитку, психоемоційному стані).

Саме катарсичний (очисний) вплив музики дозволяє використовувати її в такій якості в корекційній роботі особами, які зазнали серйозних психологічних навантажень. Саме тому цілеспрямоване застосування музики в

психотерапевтичних цілях розглядається в якості ефективного терапевтичного інструменту [2].

Слід вказати й на те, що літературні джерела свідчать про широке застосування музики як засобу підняття бойового духу армії під час війни, однак, не досліджують можливостей психотерапевтичного впливу музики на особистість, що перебуває у стресових ситуаціях, пов'язаних із військовими діями [1], зокрема з тими, що відбуваються зараз на території України.

Розглядаючи цю проблему, слід сказати про те, що в процесі проведення різноманітних акцій, перегляду матеріалів, пов'язаних із військовими діями на території України, нерідко звучить музичний супровід, що є фоном для візуального чи вербального ряду. У такі моменти під час прослуховування музики перед очима кожного слухача, навіть далекого від війни, виникнуть трагічні епізоди, пов'язані з руйнуванням міст, загибеллю наших бійців, нелюдських звірств окупантів. При цьому психічні стани слухачів завжди опосередковані особистісними особливостями людини, її асоціаціями, минулим досвідом, а, наприклад, втрата близької людини під час бойових дій у більшості випадків викликає неприйняття гучної веселої музики. Ймовірно, з цим пов'язані традиції, що існують у світі, хвилини мовчання і скасування всіх свят у дні національної жалоби.

Справді, легка і позитивна мелодія, що звучить у момент смутку може викликати виключно негативні емоції та асоціації, при тому, що класична музика, народні фольклорні мотиви здатні мобілізувати людей, створити в групі людей та навіть у суспільстві активний емоційний фон.

На підставі цього можна констатувати, що людина, під час прослуховування музичних творів, здатна відчувати не лише естетичні впливи, а й свої особисті емоційні переживання, пов'язувати їх з тією чи іншою музичною темою, музичним стилем, з виконавцем і навіть із назвою музичного твору. Таким чином, не підлягає сумніву можливість використання музики у психотерапевтичній роботі з особами, які постраждали від військових дій. Цей висновок змушує шукати найприйнятніші форми такої роботи.

На нашу думку, завдання широкого охоплення аудиторії, яка опинилася в центрі військових подій, а також складності безпосередньої комунікації осіб, які потребують реабілітації та тих фахівців, які мають належний досвід у проведенні такої роботи, визначають необхідність проведення музичних терапевтичних занять у режимі он-лайн.

Пріоритетними цілями організованих нами музично-психотерапевтичних он-лайн занять є: терапевтична, корекційна, адаптаційна у поєднанні з виховною та розвиваючою. Ці цілі визначають специфіку музично-психотерапевтичного он-лайн заняття, до яких відносяться :

- відсутність оцінювання рівня творчої реалізації, суджень у плані «правильно – неправильно», «красиво – некрасиво» тощо;
- прийняття учасників у будь-якому емоційному стані;
- високий ступінь свободи та самостійності у виборі видів музичної діяльності у психокорекційному процесі;
- щирість, відкритість у спілкуванні, де педагог – рівноправний партнер, фасилітатор;
- спонтанність у вираженні своїх почуттів та переживань, індивідуальний стиль самовираження [3].

Загальна стратегія циклу музично-психотерапевтичних он-лайн сеансів може бути такою:

- катарсичне очищення від негативних переживань у процесі музичних занять . виконання вправ, які виконуються під музику;
- прослуховування драматичних за характером музичних творів, спрямованих на актуалізацію внутрішнього конфлікту;
- глибоке заспокоєння та звернення до так званого «внутрішнього лікаря», тобто до власних можливостей організму на основі включення механізмів саморегуляції;
- формування в процесі медитації власного ідеального образу, наповненого позитивними переживаннями – добрим здоров'ям, спокоєм, усмішкою, любов'ю, радістю, високою самооцінкою.

Конкретні технології, що використовуються в процесі таких занять, включають такі підходи:

формування елементарних вмінь ігри на музичних інструментах для дітей та дорослих ;

- спів вокалізів на зразок індійських мантр, спрямованих на формування та розвиток навичок концентрації уваги та зосередження на своєму внутрішньому світі;

- виконання пісень та музичних афірмацій, націлених на формування в учасників занять впевненості у своїх силах, високої самооцінки, внутрішнього спокою, незворушності у скрутній ситуації, гуманістичного ставлення до оточуючих, позитивного ставлення до навколишнього світу як риси особистості;

- спів пісень відповідного змісту, як заспокійливого, і надихаючого характеру, що пробуджують мотиваційний ентузіазм;

- перегляд під музику різних за тематикою слайдів, націлених на збагачення зорових та слухових уявлень учасників занять, активізацію їх естетичних переживань засобами образотворчого мистецтва та художньої фотографії;

- оздоровча медитація під музику, сенс якої полягає у досягненні глибокого спокою, в якому включаються механізми саморегуляції.

Серед позитивних феноменів, зафіксованих у процесі музичної он-лайн психотерапії, відзначимо найбільш значущі: вона створює позитивний емоційний настрій у групі; полегшує процес комунікації учасників заняття, при цьому спільна участь у музичній діяльності сприяє створенню відносин взаємної довіри та емпатії; зміцнює культурну ідентичність особистості, допомагає подоланню емоційного бар'єру; дозволяє звернутися до тих реальних проблем, які з якихось причин важко обговорювати вербально; дає можливість на символічному рівні експериментувати з різними почуттями, досліджувати і висловлювати їх у соціально прийнятній формі; дозволяє розкутувати думки та

емоції, які людина звикла пригнічувати; розвиває почуття внутрішнього контролю.

Висновки. Наші спостереження показують, що музична психотерапія ефективна при порушеній адаптації, пов'язаній з військовими діями, вона знижує стомлення, коригує негативні емоційні стани та їх прояви; вона дозволяє отримати доступ до внутрішніх переживань осіб, які отримали стрес, пов'язаний з участю у військових діях, дозволяє коректно допомогти їм, стабілізують їх емоційний стан.

Результати проведених он-лайн музичних занять підтверджують ефективність використання музичної психотерапії в психологічній реабілітації осіб, які постраждали від війни: такі заняття допомагають педагогу-психотерапевту створити безпечну атмосферу, відкрити доступ до внутрішнього світу особистості, звернутися до найпотаємніших переживань і почуттів ефекту у плані стабілізації станів осіб, які зазнали негативного психічного впливу військових дій.

Література:

1. Антонова-Турченко О. Музична психотерапія: посібник-хрестоматія / О. Антонова-Турченко, Л. Дробот. – К.: ІЗМН, 1997. – 260 с.
2. Генік С. Музична терапія / С. Генік // В кн. Генік С. Людина. Сім'я. Україна. - І.-Франківськ: 2000. – 598 с.
3. Павленко Н. О. Музикотерапія в інтерактивному навчанні / Н. О. Павленко // Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. праць. – Київ – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – Вип. 4. – С. 133–143.
4. Реброва О. Є. Теоретичне дослідження художньо-ментального досвіду в проекції педагогіки мистецтва: Монографія / О. Є. Реброва. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 295 с.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ МАТЕРИНСТВА У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Багрій Вікторія Вадимівна

викладач кафедри практичної психології

Легка Андріана Іванівна

викладач кафедри практичної психології

Інститут управління, психології та безпеки

Львівський державний університет внутрішніх справ,

м. Львів, Україна

Вступ. У сучасній науці про людину дослідження проблеми материнства є одним з найважливіших, оскільки воно безумовно займає чільне місце серед людських цінностей життя. Базовими компонентами повної сім'ї є материнство та батьківство. Червоною ниткою сучасної психолого-педагогічної науки у темі материнства проходить формування цінностей.

Усвідомлення материнства є вищою цінністю, яке показує взаємозв'язки змісту свідомості, що породжує щастя й радість нашого земного життя. Під материнством ми розуміємо життєтворче генетичне та природне сутнісне творення особи, інтегроване цінністю індивідуальної свідомості, реалізоване матір'ю, силою її жертвовної любові у діяльність щодо забезпечення гармонійного розвитку дитини у освітньо-виховному служінні людському роду.

Материнство – це природний психічний жіночий стан та одна з багатьох ролей жінки у суспільстві. Саме тому вона вкладена у природі жінки як потреба у тому, щоб бути матір'ю та обумовлюється нормами та цінностями соціуму. Звичайно, це також має неабиякий вплив на особистісне ставлення матері до дитини та загалом детермінує материнську поведінку. Проблеми цінності материнства присвячені різні теоретичних й практичні дослідження.

У психології готовність до материнства пояснюється з різних сторін. Науковці характеризують даний феномен через можливість мами

забезпечувати необхідні базові потреби під час формування її дитини, яка проявляється у певному типі ставлення мами до її дитини.

Саме тому **мета** роботи спрямована на визначення особливостей сприймання жінок власного материнства як цінності у сучасному світі.

Матеріал і методи. У ході написання роботи було використано дані літературних джерел та дані проведених наукових досліджень у теоретичному визначенні особливостей готовності до материнства та цінності материнства для жінки. Класифікувати цінності за різними основами здійснювали низка психологів – Ш. Шварц, М. Рокич, І. Попова, Н. Лапін, Л. Косова. тощо. У науковому напрацюванні використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання.

Результати та їх обговорення. Огляд теоретико-методологічної основи дозволив зрозуміти, що тема материнства є провідним напрямом сучасної теорії про людину. Саме материнство є на провідному місці у цінностях життя людини та впливають на відчуття радості проживання [1].

Вона також є індивідуальною цінністю та у пріоритеті в соціумі щодо визначення сенсу життя, особистісного саморозвитку молодої жінки та майбутньої матері. Сьогодні стрімко змінюються соціальні та економічні умови життя в соціумі, проте поняття материнства не є у свідомості людей однорідним та сталим, адже міняється і вигляд сім'ї, її уклад.

Моральна свідомість стає пріоритетною складовою морально-духовного виховання особи. Під нею ми розуміємо демонстрування та значимість соціального та особистісного значення. Особа є власником моралі та індивідуальної свідомості через взаємодію з культурою та середовищем соціуму [2].

Дослідниця Н. Рудова вказує, що особистісне відношення до материнства як цінності виявляється як сформована особистісна позиція, яку ми бачимо у перспективному біографічному проектуванні, має деякі показники: інформаційно-змістовному (база знань духовно-моральних основ життя); ціннісно-смісловому (відповідальність майбутнього батьківства перед цінністю

життя майбутньої дитини); потребнісно-мотиваційному (сформованість природних прагнень до повноцінного материнства) [3].

Н. Рудова також визначає систему формування ціннісного ставлення до материнства і визначає наступні його ознаки: заохочення молоді розвивати духовно-моральні цінності; розвиток ціннісного ставлення до майбутнього материнства, життєвий досвід, який включає зміст і способи поведінки молоді у сім'ї; застосування способів духовно-морального виховання використовуючи гуманістичні, екзистенційні та релігійні цінності; необхідно застосовувати різні форми, методи та засоби виховання; розширенням середовища освітнього закладу, у напрямі соціокультурного значення материнства, яке одержує для вихованців особистісне значення [4].

Науковці акцентують увагу на тому, що у жінки складається цінність материнства (девіантна чи адекватна) відповідно до цінностей її сім'ї, в якій вона виховувалась як майбутня мама. Тому аналіз і пошук мотивів особистісної спрямованості відносно індивідуальної материнської цінності варто описувати з позиції майбутнього проектування тенденцій у біографії. Та не слід забувати про визначені ідеали у батьківській сім'ї, що диктуються соціальними тенденціями.

Психологічні дослідження Г.Г. Філіппової [5] показують, на скільки є важливим аспект розвитку цінності дитини. Слід сказати про підсилення розподілення цінностей у багатодітній родині. Там діти не завжди можуть отримати від батьків відповідну кількість уваги. Найбільше, звичайно, страждають старші діти, які допомагають батькам в догляді за молодшими, що тягне за собою розвиток феномену «перевищеної турботи». Постійний догляд за малими дітьми заважає емоційній взаємодії, що є актуальною для зростаючої особистості, а також і іншим базовим потребам того віку. Фруструються інші цінності та знижується цінність дитини як така, адже вони не реалізуються в цих умовах. Це може призвести до доволі сильного напруження та емоційної складності під час догляду за власними дітьми, сприйняття часу, що проведений в догляді за дітьми, як втраченого і т.ін. У таких жінок знижується

потреба у спілкуванні з власними дітьми, материнство стає обов'язком, а не щастям та радістю. Тобто тут бачимо чіткий вплив на індивідуальну цінність такої особи.

Материнська цінність має змогу втілюватись в моделі материнства як відношення до своєї мами, яка проживає відповідні емоції у спілкуванні зі своєю дитиною. Згодом сама мама дає оцінку собі та іншим як матері. Тут неабияку роль відіграє усвідомлення донькою того факту, наскільки сама мама емоційно задоволена своїм материнством. Звичайно, що усе це корелюється з соціальною та культурною моделлю, яка є прийнятною у власному соціумі, що безумовно мало вплив на закріплення моделі материнства у своєї матері.

Висновки. Представлені нами праці та погляди різних авторів звісно не повністю розкривають тему формування материнства, але демонструють той факт, що максимально розкрити розвиток материнства можливо за умови та з допомогою виокремлення різних чинників та глибокого аналізу досвіду жіночого життя в соціумі. Потрібно застосовувати напрацьований психологами матеріал, порівнювати його та аналізувати, виокремлювати материнство як окрему особистісну цінність. Це дозволить систематизувати її особистісний розвиток та формування відповідних потреб. Така генеза наявна від народження жінки як майбутньої мами та проходить через етапи особистісного розвитку.

Список використаних джерел

1. Баженова О.В. Готовность к материнству: выделение факторов, условий психологического риска для будущего развития ребёнка. Баз Л.Л., Копыл О.А. Синапс. 1993. №4. 354 с.
2. Бангерская Т. Трудное счастье материнства. Семья и школа. 1987. №3. 234 с.
3. Батуев А.С. Психофизиологические доминанты материнства. Психология сегодня. 1996. Вып. 4. с. 69-70.
4. Рудова Н.Е. Система воспитания ценностного отношения к материнству. 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. –

СПб, 2009. Библиотека авторефератов и диссертаций по педагогике:
<http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertaciya-sistema-vospitaniya-tsennostnogo-otnosheniya-k-aterinstvu#ixzz2GOlyxgwS>.

5. Филиппова Г.Г. Трудная радость материнства. Семья и школа. 2001. № 1-2. 287 с.

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН УКРАЇНЦІВ ТА ПРОФІЛАКТИКА МОЖЛИВИХ УСКЛАДНЕНЬ

Борисова Зінаїда Олексіївна
Дубровіна Олена Віталіївна
Дубровіна Еліза Артурівна

Introductions. Ситуація, в якій опинилась Україна, починаючи з 24 лютого 2022 року ставить надмірно підвищені вимоги до психологічних характеристик навіть пересічних українських громадян, що були вимушені швидко адаптуватися до нових умов, реалізовувати нові стратегії адаптації до ситуації. У даному випадку особливо критичними и можемо визначити два аспекти. Перший стосується того, що такі зміни є надмірно раптовими, не передбачуваними для громадян, що ускладнило адаптацію до стану воєнних дій. Другий аспект стосується того, що в таких умовах загроза, яка виникла, стосується найбільш вагомих і значущих сфер життя людини – її життя, здоров'я, благополуччя, можливості забезпечувати базові фізіологічні потреби, тощо. До того ж з 24 лютого весь уклад життя громадян України змінився повною мірою, що є надмірно вагомим стресом для особистості. Тож, проблема впливу військових дій на психологічний стан українців виступає надмірно важливою сьогодні та потребує наукового вирішення.

Aim. Метою статті виступає представлення результатів наукового психологічного дослідження впливу військових дій на психологічний стан українців, показників їх тривожності та переважаючих копінг-стратегій.

Materials and methods. Нами проведене експрес-дослідження впливу військових дій на психологічний стан українців в умовах військової агресії. У даному дослідженні використано методики «Особистісна та ситуативна тривожність» (Ч. Спілбергер) та Методика копінг-тест Р. Лазаруса. Дані методики відображають базові психологічні характеристики особистості в умовах військових дій – рівень тривожності та переважаючі допінг-стратегії, які відображають спроможність особистості адаптуватися до ситуації. У

експрес-опитуванні взяли участь 60 респондентів із різних областей України віком 20-45 років. До вибірки увійшли 30 жінок та 30 чоловіків. Дослідження проведене на початку березня 2022 року.

Results and discussion. За результатами проведеного дослідження виявлено, що більшість досліджуваних (68%) характеризується високим рівнем ситуативної тривожності. Вони надмірно тривожно та складно переживають ситуацію військових дій, мають виражені ознаки тривоги та стресу. Вони схильні надмірно переживати через несприятливі події, що відбуваються в умовах військових дій чи можуть статися (обстріли, можливі поранення, втрата життя чи майна, необхідність виїзду з країни тощо). Такі їх переживання виражаються у почутті постійної занепокоєності, роздратування, страхів, що типово для особистості в складних умовах життя.

Середній рівень тривожності характерний для 22% досліджуваних. Вони також переживають стан тривоги, проте при цьому мають достатньо виражений психологічний ресурс для нормалізації емоційного стану, спроможні виконувати поточні справи та завдання, опанувати стан тривоги в умовах імовірної загрози ураження під час бойових дій. Лише 10% респондентів характеризуються зниженим показником тривожності та не мають виражених переживань в умовах війни. Вони займаються звичними для них справами не зважаючи на повітряні тривоги, загрози обстрілів. Імовірно, вони мають надмірно високий показник стресостійкості.

Схожим чином розподілилися і показники особистісної тривожності досліджуваних, що, імовірно, зазнали коригування в умовах стресової ситуації під час війни. Так, високий рівень тривожності зафіксовано у 56% респондентів, середній – у 28%, та низький – у 16%. Хоча, як зазначали самі досліджувані, до цих подій такої оцінки своїм стандартним особистісним характеристикам стосовно рівня тривоги вони не надавали.

Нами вивчені і переважаючі допінг-стратегії досліджуваних, як ресурс, який дає їм можливість адаптуватися до ситуації бойових дій. Ці дані подано у таблиці 1

Показники допінг-стратегій українців в умовах бойових дій

Копінг-стратегії	Рівні вираженості		
	низький	середній	високий
Конфронтаційний копінг	24%	24%	52%
Дистанціювання	16%	36%	48%
Самоконтроль	43%	35%	22%
Пошук соціальної підтримки	14%	22%	64%
Прийняття відповідальності	64%	24%	12%
Втеча-уникнення	10%	32%	58%
Планування вирішення проблеми	70%	18%	12%
Позитивна переоцінка	26%	24%	52%

Як свідчать дані таблиці 1., у досліджуваних переважають копінг-стратегії, що є мало продуктивними відносно необхідності пристосовуватись ситуації військових дій. Разом із тим, переважаючі допінг-стратегії досліджуваних відображають типове емоційне реагування особистості на початком впливу суттєвої кризової ситуації.

Так, переважаючими копінг-стратегіями досліджуваних виступають конфронтація, дистанціювання, пошук соціальної підтримки, втеча-уникнення та позитивна переоцінка.

Отже, в умовах військових дій громадяни намагаються реалізувати різні групи копінг-стратегій. Вони часто дистанціюються від ситуації та при цьому протистоять їй психологічно. Вони, не зважаючи на очевидну реальність бойових дій, намагаються упевнити себе в тому, що це все відбувається не з ними, до їхнього міста війна не дійде, використовуючи конструкти «це буде відбуватися в інших містах, але не в нашому», «Нас це на пряму навряд чи торкнеться». Тобто, вони реалізують фактичне заперечення реальності, що також закономірно на початкових етапах пристосування до стресової ситуації. Також, досліджувані часто використовують стратегію за типом втечі-

уникнення, намагаючись виїхати з країни, переміститися в максимально безпечні для них умови, або ж просто психологічно дистанціюються від ситуації воєнних дій.

Дещо іншою є стратегія позитивної переоцінки, яка також виражена серед досліджуваних у набуває проявляється у формі намагання переоцінити негативну значущість військових дій для їхнього життя. Зокрема, такі досліджувані демонструють впевненість у тому, що «не все так погано», «наші збройні сили нас звільнять та вирішать усі наші проблеми», «ми з усім впораємось», тобто у загрозовій ситуації війни вони намагаються віднайти позитивні моменти і акцентувати увагу саме на них.

Найбільш вираженою є стратегія пошуку соціальної підтримки серед українських громадян в умовах військових дій, що виражається в надмірній активізації соціальних контактів, навіть із мало знайомими людьми, консолідації українського суспільства. По суті це виступає достатньо дієвою та продуктивною копінг-стратегією під час війни, оскільки, дає людям не лише можливість обмінюватися інформацією, але і зменшувати рівень психологічної напруги під час приговорювання з іншими людьми змісту того, що відбувається. Це є одним із дієвих варіантів пристосування до складної ситуації військових дій.

Продуктивні копінг-стратегії планування вирішення проблеми, самоконтролю та прийняття відповідальності мало виражені серед респондентів на високому рівні. Тобто, більшість людей в умовах війни, яка розпочалася, ще не виробили дієвий та результативний алгоритм дій і знаходяться в стані розгубленості. Хоча така ситуація і є закономірною, оскільки їм необхідний певний час для адаптації до ситуації, з одного боку, і вони не прагнуть брати на себе прояви відповідальності за те. Що не в змозі змінити, – з іншого.

Отже, серед респондентів найбільш вираженими є не продуктивні копінг-стратегії, які закономірно поєднуються з проявами тривожності та засвідчують труднощі людей в адаптації до ситуації бойових дій.

Conclusions. Проведене дослідження відображає достатньо кризову ситуацію впливу бойових дій на психологічний стан українських громадян. Зокрема, більшість респондентів характеризується надмірно вираженим станом тривожності, не спроможністю нормально та повноцінно функціонувати в умовах війни. Вся їх діяльність генералізована навколо переживань з приводу військових дій та їх загрози життю і здоров'ю громадян. Разом із тим, підвищений рівень тривоги закономірно поєднується з властивими респондентам не продуктивними копінг-стратегіями уникнення, дистанціювання та позитивної переоцінки. Фактично, більшість українських громадян не спроможні результативно застосовувати копінг-стратегію планування вирішення проблеми, тобто не розробляють дієвий алгоритм реалізації дій, спрямованих на зменшення загрози власному життю.

Єдина ефективна копінг-стратегія, що використовується, це пошук соціальної підтримки, яка дозволяє громадянам зменшити рівень напруги зважаючи на здійснення соціальних контактів та емоційний обмін.

Тобто, на початку війни українські громадяни, які прийняли участь у дослідженні, демонструють достатньо знижений потенціал стресостійкості, хоча вони і намагаються віднайти ресурс для позитивного функціонування, а характерні для них прояви тривоги не засвідчують принципову неможливість здійснювати діяльність, спрямовану на забезпечення свого життя та здоров'я.

З огляду на такі дані надмірно актуальною постає проблема профілактики можливих ускладнень у українських громадян за підсумками переживання такого стресу від військових дій. Мова йде, перш за все, про стан емоційного виснаження, надмірне афективне реагування, стан стресу. Профілактична та корекційна робота має бути комплексно спрямованою та охоплювати різні психологічні аспекти функціонування особистості громадянина. Зокрема, переважаними профілактичними та корекційними завданнями можуть виступати – зняття гострих стресових станів і реакцій після виходу з ситуації активних бойових дій (наприклад, при вивезенні з-під обстрілів чи окупованого міста), оптимізація емоційного і фізіологічного функціонування, відпрацювання

поведінкових навичок само заспокоювання, відновлення психологічного благополуччя, переструктурування ціннісно-сислової сфери особистості із опорою на цінність життя, значущість соціальних контактів та близького оточення для людини. Логіка профілактики психологічних порушень в умовах військового стресу передбачає обов'язкове першочергове зняття гострих стресових реакцій і паралельне включення до роботи з більш глибокими особистісними структурами, що і є перспективою подальших наукових розвідок автора.

МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ «БАЗОВИХ» ТА «СПЕЦІАЛЬНИХ» ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ЖІНОК-МЕНЕДЖЕРІВ КОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Литвинчук А. М.

аспірантка лабораторії організаційної та соціальної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Вступ. У сучасних, достатньо складних соціально-економічних умовах, особливого значення набуває проблема підвищення ефективності діяльності комерційних організацій. Це потребує вдосконалення структури управління комерційними організаціями, пошуку нових організаційно-психологічних умов розвитку комерційних організацій, додаткових ресурсів в цій області. Однією із таких організаційно-психологічних умов є активна інтеграція жінок в процес управління комерційними організаціями.

Стан розробленості проблеми. Проблема лідерства знайшла відображення в роботах ряду зарубіжних (Бендас Т.В. [1]) та вітчизняних авторів (Карамушка Л.М., Фелькель Т.Г. [5]), в яких розкрито сутність лідерства, основані підходи до його вивчення, особливості вияву лідерства в різних соціальних сферах (державне управління, бізнес, освіта та ін.). Однак, що стосується особливостей вияву лідерських якостей у жінок-менеджерів комерційних організацій, а також діагностичних методик для їх вивчення, то ця проблема, є недостатньо розробленою.

Мета дослідження. Визначити методики для дослідження «базових» та «спеціальних» лідерських якостей жінок-менеджерів комерційних організацій.

Матеріали і методи. Для проведення дослідження нами підібраний комплекс методик, який включає три групи методик для вивчення таких показників: 1) «базових» та «спеціальних» лідерських якостей жінок-менеджерів комерційних організацій; 2) чинників мезорівня (характеристик організації), які впливають на розвиток лідерських якостей жінок-менеджерів комерційних організацій; 3) чинників мікрорівня (характеристик працівників),

що впливають на розвиток лідерських якостей жінок-менеджерів комерційних організацій.

У цій роботі ми проаналізуємо методики, які відносяться до першої групи.

Слід зазначити, насамперед, що відповідно до підходу Фелькель Т.М. [10], лідерські якості нами були підрозділені на «базові» та «спеціальні». До «базових» якостей жінок-менеджерів комерційних організацій відносяться якості, які свідчать про загальну схильність до управління та керівництва, а до «спеціальних» якостей належать ті якості, які потрібні для здійснення лідерства в комерційних організаціях.

Для вивчення *«базових» лідерських якостей* жінок-менеджерів комерційних організацій використовується методика «Чи здатні ви стати керівником?» [3], зорієнтована на вивчення загальних здібностей до управління та керівництва.

«Спеціальні» лідерські якості жінок-менеджерів комерційних організацій, з урахуванням наявних в літературі підходів [1; 5] та власного теоретичного аналізу проблеми були підрозділені нами на такі підгрупи: а) інноваційно-креативні якості; б) якості партнерської взаємодії; в) емоційно-регулятивні якості; г) гендерні якості. Слід підкреслити, що перші дві групи якостей (інноваційно-креативні якості та якості партнерської взаємодії) виділені нами на основі розробок Фелькель Т.Г. [5], але вони «наповнені» новим змістом, який стосується діяльності контингенту досліджуваних. Наступні дві підгрупи (емоційно-регулятивні та гендерні якості) виділені нами самостійно, з урахуванням специфіки категорії менеджерів та особливостей їх управлінської діяльності.

До *інноваційно-креативних якостей* жінок-менеджерів комерційних організацій нами віднесено такі якості, як адаптаційна мобільність, просування організаційних змін та здатність до підприємництва (включає, в свою чергу, такі характеристики, як потреба в досягненнях, потреба в незалежності (автономії), творчі здібності, вміння йти на розумний, зважений ризики,

цілеспрямованість та рішучість). Для їх дослідження використовуються такі методики: «Експертна оцінка «Адаптаційна мобільність» (Карамушки Л.М., Москальова М.В) [4], опитувальник «Просування організаційної зміни» (Н. Форстера) [13], «Тест на загальні здібності до підприємництва (GET TEST)» [7].

До групи *якостей партнерської взаємодії* жінок-менеджерів комерційних організацій віднесено такі якості, як орієнтація на поєднання лідерських та адміністративних якостей, здатність використовувати різні лідерських стилі (доброзичливий, структурований та змішаний), уміння використовувати всі складові емоційного інтелекту (емоційна обізнаність, управління своїми емоціями, самомотивація, емпатія, розпізнавання емоцій інших людей). Для вивчення таких якостей використовуються такі методики: «Ви керівник чи...?» (К. Фрайлінгера, І. Фішера) [12], «Методика вивчення лідерського та гендерного стилів менеджера» (шкала лідерських стилів) (А.Кенна, Д.Зигфрида, модифікація Т.В. Бендас) [1], опитувальник для визначення емоційного інтелекту (Н. Холла) [11].

Група *емоційно-регулятивних якостей* жінок-менеджерів комерційних організацій включає такі характеристики, як самоефективність, життєстійкість та організаційна стресостійкість. Їх дослідження здійснюється за допомогою таких методик: «Тест на самоефективність» [5], «Тест самооцінки життєстійкості» (модифікація опитувальника Форверга на контактність Т. О. Ларіної) [8], «Шкала організаційного стресу» [2].

І до *гендерних якостей* жінок-менеджерів комерційних організацій віднесено такі, як орієнтація на використання різних гендерних стилів (фемінний, маскулінний, нейтральний), впровадження різних стратегій гендерної взаємодії в організації (партнерсько-професійний, партнерсько-соціальний, конфліктно-дистаційний), реалізація балансу «робота-життя». Для їх вивчення використовуються такі методики: «Методика вивчення лідерського та гендерного стилів менеджера» (шкала гендерних стилів) (А.Кенна, Д. Зигфрида, модифікація Т.В. Бендас) [1], «Методика діагностики типів

гендерної взаємодії персоналу організацій» (Ткалич М.Г.) [9], «Опитувальник з визначення балансу «робота-життя» персоналу організацій» (Ткалич М.Г.) [10].

Результати і обговорення. До перспектив подальшого дослідження відноситься проведення емпіричного дослідження за допомогою підібраних методик та визначення типів жінок-менеджерів комерційних організацій щодо розвитку у них лідерських якостей.

Висновки. Використання вказаних методик дасть можливість діагностувати особливості лідерських якостей жінок-менеджерів комерційних організацій та виявляти проблемні зони в розвитку цих якостей.

Література

1. Бендас Т.В. Психологія лідерства. СПб: Пітер, 2009. С.359-363.
2. Водопьянова Н.Е. Психодіагностика стресса, Спб: Пітер, 2009. С. 62-66.
3. Козловська О.В, Романюк А.Й., Урумський В.І. Діагностика професійної компетентності педагогічних працівників. Збірник тестів для керівників закладів освіти. Тернопіль, 1999. С. 14–17.
4. Карамушка Л.М., Москальов М.В. Психологія підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами. Київ-Львів: «Сполом», 2011. С.186-187.
5. Карамушка Л.М., Фелькель Т.Г. Лідерство в організації: аналіз основних підходів та важливість їх застосування в організаціях системи вищої освіти. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 2. С.52-60.
6. Митина Л.М. Психологія розвитку конкурентноспособности личности. М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Изд-во НПП «МОДЭК», 2002. С.217-219.
7. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва: Навч. посіб. К.:Каравела, 2006. С.334.
8. Профілактика порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій: Навч. посібник. За наук. ред. Т. М. Титаренко. Київ, 2011. С.254-256.

9. Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій: Монографія, Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015. С. 312-315.

10. Фелькель Т. Г. Роль аспірантури в розвитку лідерських якостей аспірантів. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред.: С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. К. : А.С.К., 2011. Вип. 34. С. 316–322.

11. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. С.57-59.

12. Фрайлингер К., Фишер И. Управление изменениями в организации.; пер. с нем. – М.: Книгописная палата, 2002. С. 31–33, С.251–252.

13. Forster N. Maximum performance: a practical guide to leading and managing people at work. Cheltenham ; Northampton : Edward Elgar Pub., 2005. 594 p.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

ON THE ISSUE OF THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY IN THE AGE OF GLOBALIZATION

Issina Gaukhar Ilikeshevna

Doctor of Philology, Professor

Muratbek Nurgul

Master student

Karaganda University named after Ye. A. Buketov

Introduction. National identity is one of the stable elements of human existence, the core of the spiritual world of the individual and his self-awareness. Like any identity, this type of identity is a system consisting of certain components. National identity is a complex multifaceted phenomenon, the study of which includes social, philosophical, psychological, cultural, ethnic aspects. Modern global challenges have sharply actualized the problem of national identity.

The Kazakh ethnos in its centuries-old history forms an ethnic mentality and a peculiar culture in which philosophical, historical, ethno-psychological foundations are the essence of the formation of the national identity of the Kazakhs.

The aim of our research is to study the factors of formation and development of national identity - a process that is becoming more complex and controversial in connection with the ongoing globalization processes in the world.

Materials and methods. The study of the problems of ethnicity as one of the varieties of social identity, which is the most complex socio-psychological phenomenon, requires an interdisciplinary approach. Researchers pay great attention to the relationship between historical and social facts, considering any kind of identity at the individual and group levels, as well as in historical and social time and space measurement. The modern approach to the study of ethnic identity suggests that identity is not some kind of frozen model, but a phenomenon that undergoes specific changes due to a number of important historical, social, and cultural factors.

Results and discussion. National identity appears as a result of the interaction and work of the spiritual world of the individual and public consciousness, the identification of a person and society with their historical past, present and future. The unity of the ontological, epistemological, emotional and value components, their interconnection forms a stable ethnic activity. National identity as a complex system, on the one hand, means originality, uniqueness, dissimilarity with other types of identity in various ethnic communities. On the other hand, national identity contains more than just identity, where the community of people turns into a national community, what binds them together and what acts as a link between them.

The main criteria and stages of the formation of the Kazakhs as an independent ethnic group are reflected in the scientific research of such domestic scientists as Zh. Moldabekov (the process of ethnic self-knowledge), A.Kh. Kasymzhanov (traditions of the Kazakh steppe), G. Yesim (ethnic space of the Kazakhs), A.K Kasabek (traditions of ethno-national culture), G. Zh. Nurysheva (philosophical and anthropological analysis of the meaning of life in Kazakh culture), D. Kshibekov (mentality and traditions in Kazakh culture), M. Sh Khasanov (space of Kazakh culture), M. S. Shaikemelev (Kazakh identity), Z.N. Sarsenbaev (ethnos and values).

National identity is a historical process in essence and multifactorial in structure. National self-consciousness is inextricably linked with the formation of national identity. This explains the increased interest of people in the history of their ethnos, national origins, values and traditions, the need to restore the cultural past. National identification, being a more stable formation compared to other forms of identification, is due to the essential need of a person and society to streamline their ideas about themselves and their place in the world around them. National identity is determined by the desire of a person to see his individual reflection in the picture of the world.

Today in Kazakhstan, the problem of national identity is of undoubted relevance, as it is directly related to such issues as: the national idea, civic identity, patriotism, tolerance and other issues. The study of the historical past of the nation will allow us to revive and increase traditional values and form the worldview of the

younger generation. Appeal to national issues, in our opinion, is gaining a wide scope, since the ethnos appears as an element of an integral system of world social life, constantly undergoing changes under the influence of global processes.

In the 20th century, humanity inevitably faced global problems and challenges, the solution of which sometimes determines the fate and further development of human civilization. A number of problems in world development in the era of globalization, associated with the development of specific ethnic societies, can lead to catastrophic consequences. Threats and risks, the instability of the modern world certainly stimulate social tension in the globalization space.

Philosophical understanding of the problem of national identity is a necessary conceptual constant for the development of a state national policy that meets the imperatives of modernity, the search for new guidelines for the development of Kazakhstan as a multinational, multi-confessional state in the context of globalization.

To date, there are many concepts regarding the phenomenon of globalization, but there is still no generally accepted understanding. Academician A.N. Nysanbaev considers the process of globalization as a complex multifaceted process, including the interpretation of identity and difference, universalism and fragmentation. According to him, the phenomena that we face today have occurred countless times in the past, and they were caused by the same processes. It is the integration of huge populations into imperial systems, their cultural hegemony and their subsequent disintegration with cultural fragmentation perceived as local rebirth in dying empires - all these are ancient and often accompanied by violence phenomena [1].

In the processes of globalization, there is a shift in value bases, the spiritual priorities of a person are being squeezed out, and the egoistic consumer principle prevails. A person is increasingly moving away from his own inner "I" and from the world of other people, blindly following the advantages of Western values and the Western model of development. The whole paradox lies in the fact that globalization simultaneously contributes to the growth of ethnic identity and the development of ethnic systems, but at the same time puts the ethnos on the brink of extinction.

According to the Kazakh philosopher A.G. Kosichenko, globalization is nothing but a new form of colonial policy. This policy aims to redistribute the planet's natural resources in favor of the major powers, which are increasingly in need of these resources in order to provide their citizens with their usual high standards of living. In order for such a redistribution to become legitimate, new ideologies about the planetary ownership of natural resources are being launched [2].

However, not all states in the world are ready to comply with the dictated rules of globalization. There are countries where the role of the obligatory preservation of national traditions is assumed by the state. As S. Huntington argued, the main destruction and clashes in the emerging global world will take place not in the ideological or economic field, but precisely in the cultural-national field of identity. Culture will become the greatest divider of mankind. Nation-states will remain the most powerful actors in world affairs, but the main conflicts in world politics will be between nations and groups of people representing different civilizations. The cultural dividing lines of civilization will be the front lines of the future [3].

Kazakhstan in the context of globalization is undoubtedly also included in the nature of global relations. The novelty of globalization lies not in its scale and measure of impact, but in the fact that it changes human consciousness by involving it in a single cultural and communication space, where a person is unified and loses personal specificity, this is the main negative meaning.

Conclusions. Thus, it can be assumed that globalization processes directly affect the development of the state as a social institution, and the national identity associated with it. Undoubtedly, the influence of globalization causes changes at different levels of identity, including national ones. It is difficult to say whether national identity will give up any position to other senses of belonging, be it religious or other identity. We can confidently agree that the national identity of the Kazakhs is subject to changes to some extent, where it is strengthened; in another case it is dissolved. Therefore, it is important to preserve the national identity of the Kazakhs, as it is a kind of national code, passed down from generation to generation, which contributes to the preservation and expression of the Kazakh ethnic group.

References:

1. Nysanbaev A.N. The impact of globalization on the dynamics of modern Kazakh society. Vol. 8. Almaty: Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies of the CS MES RK, 2016.- 372 p. [in Russian]

2. Kosichenko A.G. Influence of globalization on the processes of the peoples of Central Asia and the liberal-democratic values of modernity // Mat. int. conferences. Urbanization and nomadism in Central Asia: history and problems: Almaty. Dyke Press, 2004. [in Russian]

3. Huntington, Samuel P. The Clash of Civilizations? — Foreign Affairs, Vol. 72, № 3 (Summer 1993). Published by Council on Foreign Relations. pp. 22–49.

HISTORICAL SCIENCES

ІСТОРИОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ ВИСВІТЛЕННЯ РОЛІ ДОПОМОГИ КРАЇН ЗАХОДУ СРСР У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Пивовар Сергій Федорович

канд. іст. наук, професор

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Вступ. Сучасна російська історіографія прагне довести, що допомога Західного світу Радянському Союзові в роки Другої світової війни була несуттєвою і фактично не вплинула, як на результати воєнних дій на фронті, так і на економічний потенціал країни. 9 травня 2021 р. президент Російської Федерації (РФ) В. Путін виступив з промовою, в якій фактично заперечив внесок західних союзників у перемогу і цинічно заявив: «... У вирішальних битвах, що визначили результат боротьби з фашизмом, наш народ був один, один на складному, героїчному та жертвовному шляху до Перемоги» [12]. Натомість незаангажовані дослідники з різних країн світу стверджують, що допомога країн Заходу для СРСР була дуже важливим або навіть вирішальним чинником його перемоги у війні з Німеччиною та її союзниками.

На жаль, в українській історіографії немає узагальнюючого дослідження, в якому б аналізувалась репрезентація різних точок зору з цього питання.

Мета роботи: з'ясувати сутність оцінок висвітлення в історичній науці ролі допомоги західних союзників Радянському Союзу в роки Другої світової війни, проаналізувати особливості відмінностей їх репрезентації, підвести підсумок вивчення цього питання на даний момент і позначити можливі тенденції його подальшого дослідження.

Матеріали та методи. Для розкриття теми дослідження використано наукові монографії, статті й автореферати, опубліковані документи, електронний ресурс.

Теоретичною основою роботи є цивілізаційний підхід до історичного процесу і метод наукової об'єктивності. У роботі використано порівняльно-історичний метод, а також методи ретроспективного і перспективного аналізу історіографічних джерел. Застосування принципу історизму дозволило систематизовано простежити еволюцію розуміння й інтерпретації оцінок висвітлення ролі допомоги урядами країн Заходу Радянському Союзові.

Результати й обговорення. Фактично висвітлення питання надання допомоги СРСР західними союзниками почалося вже восени 1941 р., але це були переважно газетні публікації. Після завершення Другої світової війни різні аспекти цієї теми знайшли своє відображення спочатку в історично-мемуарній літературі, а згодом стали об'єктом історичних досліджень у США, Великій Британії (ВБ) і СРСР. Спрямованість змісту досліджень цієї проблеми значною мірою визначалась особливостями історичного етапу, політичними, ідеологічними й економічними чинниками.

З початком «холодної війни» в радянській історіографії утвердилася догматична теза, що поставки західними союзниками промислових товарів до СРСР були незначними – не більше 4% обсягу радянської промислової продукції. Започаткував це твердження представник найвищого партійно-державного керівництва М. Вознесенський у праці «Воєнна економіка СРСР у період Вітчизняної війни» [4].

Свідоме применшування значущості постачання допомоги СРСР, який вже у перші місяці німецько-радянської війни опинився в катастрофічному становищі, обумовлювалось заідеологізованістю радянської історіографії, покликаною правлячим режимом доводити «переваги» соціалістичного ладу над капіталістичним. У наступні десятиліття радянські історики навіть не наважувалися піддавати сумніву цей «факт». Їхні праці не відрізнялися в

оцінках і були орієнтовані на «викриття фальсифікацій буржуазної історичної науки». Допомогу країн Заходу радянські автори висвітлювали як програму, що діяла в «імперіалістичних та експансіоністських інтересах».

Своєрідним апогеєм оцінювання ролі допомоги західних союзників СРСР стало 5-е видання 1-го тому «Історії зовнішньої політики СРСР» (1986). Визнаючи сам факт надання військової й економічної допомоги, автори праці піддають гострій критиці політику урядів США і ВБ, звинувачуючи їх у тому, що вони «часто не виконували своїх зобов'язань», що «ця допомога була недостатньою» чи несвоєчасною. «Основний потік поставок по ленд-лізу із США у СРСР припав на 1943–1944 рр., тобто на час, коли... вже було досягнуто корінного перелому у війні, – наголошують автори. – Для результату битв під Москвою і Сталінградом постачання по ленд-лізу фактично не мали значення». Натомість, на підтвердження своїх слів, історики наводять сфальсифіковані чи некоректні факти [7, с. 440–442].

Слід визнати, що в цей період були й протилежні, неофіційні оцінки, які залишалися поза межами радянської історіографії. Так, лише в 1993 р. були опубліковані висловлювання Г. Жукова, зафіксовані радянською спецслужбою у травні 1963 р. Наголошуючи, що книга «Історія Великої Вітчизняної війни» є «лакованою» й «абсолютно неправдивою», маршал, зокрема, заявив: «... Не можна заперечувати, що американці нам гнали стільки матеріалів, без яких ми не могли б формувати свої резерви і не могли б продовжувати війну...» [10, с. 234].

Після розпаду СРСР ситуація змінилася: відкрились окремі спецховища архівів РФ; з'явилися деякі праці зарубіжних дослідників; у частини істориків виникло прагнення звільнитися від ідеологічних стереотипів, характерних для радянської історіографії; відбулася певна концептуальна еволюція у ставленні учених до питання відносин між альянтами у роки Другої світової війни, зокрема, до теми ролі допомоги країн Заходу СРСР.

Так, В. Краснов та І. Краснов у монографії «Ленд-ліз для СРСР. 1941–1945», оцінюючи значення поставок західними союзниками в СРСР,

зазначають: «... Була несправедливою і необ'єктивною в роки холодної війни радянська політика і радянська преса, які огульно принижували значення допомоги СРСР від його союзників. Мусувалась одна й та сама цифра обсягу ленд-лізівських поставок...». Натомість, як наголошують автори, «деяких дуже важливих видів озброєнь і техніки, що поставлялися союзниками, взагалі не було у Збройних силах СРСР» [8, с. 4, 222].

Деякі вчені навіть наважилися стверджувати, що без допомоги Заходу СРСР не зміг би перемогти Німеччину. Так, російський історик Б. Соколов, розвінчуючи сфальсифіковані оцінки радянської історіографії, дійшов однозначного висновку: «Оскільки без сприяння Англії та США СРСР не міг би вести війну проти Німеччини, то твердження радянської пропаганди про економічну перемогу соціалізму у Великій Вітчизняній війні та про здатність СРСР самостійно перемогти Німеччину – не більше ніж блеф» [11, с. 217].

Однак «відлига» в російській історіографії закінчилася зі зміною влади у РФ на початку XXI ст. Для сучасних історичних праць характерні применшення ролі допомоги Заходу для СРСР, і водночас – гіперболізація ролі СРСР у перемозі над Німеччиною. Так, автори «Історії Радянської держави» Ш. Мунчаєв і В. Устінов доводять, що «у перший період війни Радянський Союз не отримував допомоги від союзників», а «до кінця 1941 р. в СРСР надійшло американських військових матеріалів лише на 545 тис. дол., що становило 0,1% від загальної суми постачання 1941 р.». Оцінюючи загальне значення допомоги Заходу, автори зазначають, що вона, «безумовно, відіграла певну допоміжну роль», що це є «свідчення військової співпраці СРСР і США в роки війни. Але перемогу у війні Радянський Союз виграв завдяки вітчизняній зброї» [9, с. 504].

На відміну від радянської й сучасної російської, західна історіографія оцінює роль поставок до СРСР у його перемогах на фронтах німецько-радянської війни значно об'єктивніше. Так, у 1969 р. була опублікована монографія американського історика Р. Джонса «Дороги до Росії: Ленд-ліз Сполучених Штатів Радянському Союзу» [13]. У 2015 р. вийшов російськомовний варіант цієї праці під назвою «Ленд-ліз. Дороги до Росії.

Військові поставки США для СРСР у Другій світовій війні. 1941-1945» [6]. На основі опублікованих офіційних і неофіційних документальних американських, британських і радянських джерел, у тому числі документів окремих осіб і організацій, автор дослідив різні аспекти допомоги США Радянському Союзові в 1941–1945 рр. Історія ленд-лізу в СРСР – це «розповідь про вільні поставки недовірливому союзнику, про те, як Червоній армії забезпечили мобільність і наділили її неймовірною ударною міццю, про те, як нація, що зазнала величезних втрат, отримала безумовно безцінний промисловий потенціал, щоб дати початок відновленню свого господарства..., – зазначає Р. Джонс. – Ленд-ліз наблизив закінчення війни..., і з цього погляду програма повністю виконала своє призначення» [6, с. 195].

Італійський історик-марксист Дж. Боффа у праці «Історія Радянського Союзу» зазначає: «Якщо обмежитися основними засобами ведення війни..., то сприяння західних союзників виглядає досить скромно». Однак «картина змінюється, якщо ми поширимо аналіз і на інші галузі економіки, – визнає автор. – Змінюється не стільки через глобальні кількісні показники цієї допомоги..., скільки через якісні характеристики. Вони були справді дорогоцінними з погляду подолання найсерйозніших вузьких місць радянської економіки» [1, с. 131, 132].

Відомий французький історик Н. Верт у праці «Історія радянської держави» звертає увагу на той факт, що ще під час війни «проблема постачань» викликала суперечки між альянтами на найвищому рівні. Західні союзники звинувачували Кремль у тому, що він «повністю замовчував закордонну допомогу». Натомість СРСР «підозрював союзників у намірі підмінити матеріальним внеском відкриття другого фронту». «У дійсності ж поставки по ленд-лізу готових виробів, напівфабрикатів і продовольства відіграли економічно дуже важливу роль, – наголошує автор, – тією мірою, якою вони дозволили радянській економіці зменшити негативні наслідки спеціалізації на військовому виробництві...» [2, с. 279].

Сучасна українська історична наука також не залишилась осторонь зазначеної теми, хоча впродовж тривалого часу все ж ігнорувала її. Так, Р. Пилявець стверджує, що «без ленд-лізу Радянський Союз навряд чи зупинив би німецьку агресію» і водночас наголошує, що нині в РФ «відновилася тенденція применшення ролі допомоги союзників у війні», але це є актуалізація міфу [3, с. 113, 114].

Загалом слід визнати, що в дослідженні цієї проблеми ще залишаються «білі плями». Не випадково російська дослідниця П. Головатіна в своєму дисертаційному дослідженні дійшла висновку, що, «незважаючи на величезний масив праць щодо ленд-лізу..., тема досі знаходиться на стадії збору інформації, як у вітчизняній (російській – С. П.), так і сучасній англо-американській історіографії ленд-лізу» [5, с. 26].

Разом з тим, перед сучасними істориками постає й інша проблема: з'ясувати, яким чином поставки західних союзників до СРСР сприяли формуванню його військово-промислового комплексу в повоєнні роки.

Висновки. Таким чином, з'ясовано, що висвітлення у світовій історіографії питання оцінки ролі допомоги західними союзниками СРСР у роки Другої світової війни суттєво відрізнялося. Особливості відмінностей історіографічної репрезентації оцінок обумовлювались передусім умовами цивілізаційного протистояння між СРСР/РФ і Західним світом.

Дослідження західної історіографії характеризувалися прагненням до наукової коректності, максимальної об'єктивності в оцінюванні ролі військової та матеріальної допомоги західних альянтів Радянському Союзу в його воєнних перемогах.

Натомість оцінки радянської історіографії ролі поставок західних союзників до СРСР були тенденційними і заангажованими, що дає підстави вважати їх ненауковими. Для російської історіографії 1990-х рр. була характерна тенденція до зміни застарілої інтерпретації ролі, яку відіграли країни Заходу в досягненні СРСР перемоги над Німеччиною. Натомість сучасна

російська історична наука повернулася до антинаукових традицій, до прагнення дискредитувати роль Заходу. Адекватному й цивілізованому розумінню значення цієї проблеми перешкоджає правлячий у РФ режим, який нав'язує вченим-історикам заідеологізовані антинаукові цінності та наративи. Хоча загалом у сучасній світовій історіографії виявляється тенденція розглядати допомогу Заходу СРСР як приклад міжкультурного діалогу, взаєморозуміння й толерантності у міжнародних відносинах.

Використані джерела та література

1. Боффа Дж. История Советского Союза. Т. 2. От Отечественной войны до положения второй мировой державы. Сталин и Хрущёв. 1941–1964 гг.: Пер. с итал. – М.: Междунар. отношения, 1990. – 632 с.
2. Верт Н. История советского государства. 1900–1991: Пер. с фр. – М.: Прогресс: Прогресс-Академия, 1992. – 480 с.
3. Війна і міф. Невідома Друга світова. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 272 с.
4. Вознесенский Н. А. Военная экономика СССР в период Отечественной войны. – М.: ОГИЗ-Госполитиздат, 1947. – 192 с.
5. Головатина П. М. Англо-американская и отечественная историография помощи Советскому Союзу по ленд-лизу в годы Второй мировой войны (1941–1945 гг.). – Автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. ист. наук. – Екатеринбург – 2006. – 28 с.
6. Джонс Р. Ленд-лиз. Дороги в Россию. Военные поставки США для СССР во Второй мировой войне. 1941-1945. – М.: Центрполиграф, 2015. – 350 с.
7. История внешней политики СССР. 1917–1985 гг. В 2-х томах. – Т. 1 (1917-1945 гг.). – Изд. 5-е, перераб. и дополн. – М.: «Наука», 1986. – 536 с.
8. Краснов В. Н., Краснов И. В. Ленд-лиз для СССР. 1941–1945. – М.: Наука, 2008. – 246 с.

9. Мунчаев Ш. М., Устинов В. М. История Советского государства / 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Норма : ИНФРА, 2013. – 720 с.

10. Портреты без ретуши: Г. К. Жуков: неизвестные страницы биографии // Военные архивы России. – М.: ТОО «Пересвет», 1993. – Вып. 1. – С. 175–245.

11. Соколов Б. В. Тайны Второй мировой. – М.: Вече, 2000. – 480 с.

12. Соколов М. «Народ один», один Путин // URL: <https://www.svoboda.org/a/31249202.html>

13. Jones R. H. The Roads to Russia: United States Lend-Lease to the Soviet Union. – Norman: University of Oklahoma Press, 1969. – 326 p.

CULTUROLOGY

УДК 304

СТАНОВЛЕНИЕ ФИЛОСОФСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ НА КОММУНИКАЦИЮ В КУЛЬТУРЕ

Гостева Оксана Викторовна
аспирант кафедры искусствоведения
и общегуманитарных дисциплин
факультета «Искусства и дизайна»
Международного гуманитарного университета
Одесса Украина

Введение

Коммуникация является одной из важнейших составляющих культуры и развития общества. Именно благодаря коммуникации стали возможными взаимопроникновение культур, поликультурное общество и глобализация в целом.

Развитие человеческого общества с первых его исторических ступеней неразрывно связано с культурой. Культура – это совокупность материального и духовного достояния определенной человеческой общности накопленного, закрепленного и обогащенного в течение длительного периода, которое передается от поколения к поколению, включая все виды искусства, культурное наследие, культурные ценности, науку, образование и отражает уровень развития этого сообщества.

Культура играет все большую роль в формировании и укреплении гражданского общества, развития творческих способностей человека, построении правового общества. Культура влияет на все сферы общественной и индивидуальной жизнедеятельности – труд, быт, досуг, мышление, образ жизни общества и личности.

Связь философии с культурой несомненна и взаимна. Характер философии, ее проблемы, категории ценностно, культурно обусловлены.

Коммуникация в культуре находила осмысление прежде всего в философском понимании содержания коммуникации в культуре и деятельности общества как коммуникативной системы.

Цель

Целью данной работы является исследование становления и развития философских воззрений на коммуникацию и культуру. Это исследование является актуальным на современном этапе развития общества в целом и культурного пространства, в котором живет это общество.

Материалы и методы

Материалами для данной работы являются работы классиков мировой философии, посвященные проблемам понимания, взаимопонимания и того, насколько успешность либо не успешность взаимопонимания влияет на характер и эффективность человеческих отношений.

Метод – обзор ключевых философских тезисов по данной теме.

Результаты и обсуждение

Во второй половине XX столетия в философии формируется теория коммуникации, которая оказала огромное влияние на философское осмысление социального взаимодействия. А в практическом приложении эта теория дала возможность перестраивания, коррекции и контроля межчеловеческих (в том числе межкультурных) отношений.

В этой связи представляется значимым рассмотрение герменевтических проблем коммуникации. Герменевтика приобретает новый смысл – метода исторического познания культуры, внутрикультурного и межкультурного диалога, понимания смыслов различных культур, влияния культурного достояния на развитие современной культуры.

Неоценимый вклад в развитие герменевтики внес **Фридрих Даниэль Эрнст Шлейермахер** (*Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher*; 21 ноября 1768-12 февраля 1834) — немецкий философ, теолог и проповедник.

Шлейермахер автор идеи герменевтического круга, понимаемого в качестве основного принципа интерпретации. Дух, который пронизывает целое (например, текст), оставляет свой отпечаток на его отдельных частях. Части должны быть поняты на основе целого, а целое должно быть понято как внутренняя гармония частей.

«Чем сложнее герменевтическая задача, тем больше ее решение требует совместной работы; чем меньше необходимых условий, тем теснее должны объединиться индивидуальные направления для ее решения».

«Мы привыкли понимать под стилем лишь соответствующее обращение с языком. Однако мысль и язык повсюду переходят друг в друга, и самобытный способ восприятия предмета переходит в способ упорядочения и тем самым в способ обращения с языком. Поскольку человек постоянно пребывает в многообразии представлений, то всякий образ возникает в результате включения и исключения. Но если этот образ или какой-то другой берет свое начало не в индивидуальной самобытности, но заучен или затвержен, обусловлен привычкой или же нацелен на эффект, то становится манерой, а манерность есть признак плохого стиля».

По мере того, как развивается и совершенствуется общественная жизнь, меняется и культура. Среди крупных культурных форм значительное распространение приобретает массовая культура.

Массовая культура представляет собой совокупность явлений культуры XX в., характерных для экономики, управления, досуга, общения и особенно сферы художественной культуры.

Четкое определение понятию «масса» и «элита» дает **Хосé Ортéга-и-Гассéт** (*José Ortega y Gasset*, 9 мая 1883 - 18 октября 1955) — испанский философ, публицист, социолог и эссеист.

В «Восстании масс» Ортега-и-Гассет даёт определение понятию «масса». «Масса — всякий и каждый, кто ни в добре, ни в зле не мерит себя особой мерой, а ощущает таким же, как и все, и не только не удручён, но доволен собственной неотличимостью». «Масса — это те, кто плывет по течению и

лишён ориентиров. Поэтому массовый человек не созидает, даже если возможности и силы его огромны». Автор сравнивает «массового человека» с избалованным ребёнком с врождённой неблагодарностью ко всему, что сумело облегчить ему жизнь.

Ортега-и-Гассет отмечает изменение роли «массы» в обществе, он пишет, что «сегодня массы достигли жизненного уровня, подобного тому, который прежде казался предназначенным лишь для немногих, массы вышли из повиновения, не подчиняются никакому меньшинству, не следуют за ним и не только не считаются с ним, но и вытесняют его и сами его замещают», но при этом они остаются массой. «Масса не желает уживаться ни с кем, кроме себя». Он считает, что в хорошо организованном обществе «масса» не будет действовать сама по себе, и он описывает её роль таким образом:

«Она существует для того, чтобы её вели, наставляли и представляли за неё, пока она не перестанет быть массой или, по крайней мере, не начнёт к этому стремиться. Но сама по себе осуществлять это она неспособна. Ей необходимо следовать чему-то высшему, исходящему от избранных меньшинств. Это не частный вывод из ряда наблюдений и догадок, а закон социальной «физики» под стать Ньютоновым по своей непреложности».

В XX веке решающим для становления герменевтической теории восприятия стал вклад Х-Г. Гадамера.

Ханс-Георг Гадамер (*Hans-Georg Gadamer*; 11 февраля 1900 - 13 марта 2002) — немецкий философ, один из самых значительных мыслителей второй половины XX в., известен прежде всего как основатель «философской герменевтики».

Главный труд — «Истина и метод. Основы философской герменевтики» (нем. *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 1960), в котором он сформулировал своё учение. Понимание, говорит, Гадамер, это опытное познание истины. Именно понимание определяет наше отношение к миру и людям. Культурное наследие прошлого необходимо постоянно истолковывать заново в свете современности и в свете неопределённого

будущего. Для этого и существует метод герменевтики. Метод этот заключается в том, чтобы слушать и вести диалог, в готовности серьезно отнестись к иному мнению, в способности признать правоту противника. Как писал Гадамер, *«Высший принцип герменевтики заключается в том, что контрагент может оказаться прав»*.

Гадамер исследует задачи исторической науки. По мысли Гадамера, у историка, обращающегося к какому-либо историческому тексту, всегда есть некоторое «предварительное понимание» этого текста, заданное ему традицией, в которой он живёт и мыслит; оно может корректироваться в процессе работы над текстом, но историк не может полностью освободиться от предпосылок своего мышления.

«Классическая дисциплина, занимающаяся искусством понимания текстов, — это герменевтика... ..она указывает то же направление, в котором перемещает проблему эстетики наша критика эстетического сознания. Ведь герменевтика должна тогда пониматься настолько всеобъемлюще, что в нее будет включаться вся сфера искусства и его проблематики. Каждое произведение искусства — не только литературное — должно пониматься как любой другой подлежащий пониманию текст, и таким пониманием необходимо овладеть. Тем самым герменевтическое сознание обретает всеобъемлющие масштабы, превосходящие даже масштабы сознания эстетического. Эстетика должна входить в герменевтику. Это не только высказывание, относящееся к объему проблемы; оно справедливо и в содержательном отношении, а именно: герменевтика должна, напротив, в целом определяться так, чтобы познание искусства входило в ее компетенцию. Понимание должно мыслиться как часть смыслового свершения, в котором образуется и осуществляется смысл всех высказываний — высказываний искусства и всех других традиций».

С точки зрения историзма и критики буржуазного сознания рассматривает культуру и коммуникацию **Ролан Барт** (*Roland Barthes*; 12 ноября 1915, - 26 марта 1980) — французский философ, литературовед, эстетик, семиотик, представитель структурализма и постструктурализма.

Структуралистский период творчества Ролана Барта ознаменован появлением работ «Система моды», «Основы семиологии» и «Мифологии». В них Барт придает новый статус семиотике, включая в её состав многочисленные коннотативные знаковые системы. Главная цель Барта — тотальная критика буржуазной культуры. Барт видел два пути для этой борьбы — попытку создания «контрязыка» и «контркультуры», и всестороннее изучение буржуазного образа мышления, изучение социальных механизмов, лежащих в основании языка.

С 1970-х годов начинается наиболее оригинальный этап развития Барта — постструктуралистский. Постструктурализм предлагает перенос внимания исследователя с моделирования языковых систем на анализ динамичного процесса «означивания».

Барту интересна не система знаков и денотативных значений, а возникающие в процессе коммуникации «коннотативные» значения, особое содержание которых позволяет тому или иному обществу дистанцироваться в культурно-историческом. Барт утверждает, что в массовом сознании происходит фетишизация языка. В сознании людей укореняется множество разнообразных мифов, которые появляются благодаря наделению языковых конструкций силой описываемых ими вещей и явлений.

«Примерно около 1850 года произошли и совпали три новых великих исторических события: демографический взрыв в Европе; переход от текстильной промышленности к металлургической индустрии, ознаменовавший рождение современного капитализма, и, наконец, последовавший за июньскими днями 1848 года раскол французского общества на три враждующих класса, иными словами — бесповоротное крушение всех либеральных иллюзий. Эти обстоятельства поставили буржуазию в новое историческое положение. До той поры мерой и неоспоримым воплощением всякой универсальности продолжала оставаться сама буржуазная идеология; буржуазный писатель, являясь единственным судьей всех человеческих бед, не встречая на своем пути ни одного человека, который мог бы со стороны взглянуть на него самого, не

испытывал никакого разлада между своим социальным положением и своим интеллектуальным призванием. Теперь же эта идеология превратилась в одну из многих возможных; универсальность ускользнула от нее; преодолеть сама себя она может отныне лишь путем самоосуждения. Писатель становится жертвой раздвоения, ибо появляется зазор между его сознанием и его социальной судьбой. Так рождается трагедия Литературы. С этого-то момента и начинают множиться различные виды письма».

Одним из основоположников философии постмодернизма является **Жан Бодрийяр** (*Jean Baudrillard*; 27 июля 1929 - 6 марта 2007) — французский социолог, культуролог и философ-постмодернист.

Ж. Бодрийяр решительно разоблачал любые схемы, где Ты и Я включены в объединяющее их целое, даже если это целое назвать «коммуникацией». Первична их раздельность, а не единство. И философски отразить радикальность этой идеи чрезвычайно трудно. Жан Бодрийяр анализирует, как современный поток информации, создающий огромное количество копий и симулякров, в конце концов уничтожает реальность.

Жан Бодрийяр — интеллектуальный «гуру» постмодернизма, который открывает нам глаза на «нереальность происходящего». «Мы живём в мире симулякров» — сказал он, подтвердив это примерами: труд больше не является производительным, он, скорее, несёт социальную функцию («все должны быть при деле»), представительные органы власти никого уже не представляют, теперь не базис определяет надстройку, а наоборот. Так, по Бодрийяру, мы утратили связь с реальностью и вошли в эру гиперреальности — эпохи, в которой картинка важнее содержания, а связь между предметами, явлениями и их знаками нарушена.

Немалую роль в этом процессе Жан Бодрийяр отводит СМИ: по его мнению, современный безумный поток информации создаёт огромное количество копий и симулякров, которые в конце концов уничтожают реальность. Более того, замечает Бодрийяр, чем больше становится информации, тем меньше смысла, хотя, по логике, всё должно быть наоборот.

Анализу именно этой проблемы посвящена целая глава его книги «**Симулякры и симуляции**».

«... факт состоит в том, что оно-таки подорвано, причем именно по этой самой причине: там, где, как мы полагаем, информация производит смысл, происходит обратное. Информация пожирает свой собственный контент. Она пожирает коммуникацию и социальное. ... Вместо того, чтобы создавать коммуникацию, информация исчерпывает свои силы в инсценировке коммуникации. Вместо того, чтобы производить смысл, она исчерпывает свои силы в инсценировке смысла. Перед нами очень знакомый гигантский процесс симуляции...».

Также представляет интерес анализ творчества украинского философа Г. Сковороды – основоположника украинской философской школы.

Выводы

Говоря о коммуникации в культуре, мы говорим о понятии, заряженном философским значением. Это понятие оказывается в фокусе самых разнообразных подходов, вбирая в себя целый комплекс различных концепций.

По мере того, как эволюционировало общество, благодаря технической революции, научным и географическим открытиям, эволюционировала и культура. Естественно философия как форма познания и система знаний об общих характеристиках, понятиях и принципах реальности, а также бытия человека, об отношении человека и мира не могла остаться в стороне. Философы не только изучали и поясняли процессы, происходившие в мире, но часто предугадывали пути дальнейшего развития человечества. Мы видим, что иногда их воззрения казались парадоксальными, но, как правило, впоследствии оказывались верными.

POLITICAL SCIENCES

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРИНЦИПИ І ТЕХНОЛОГІЇ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУРИ, ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

Шелест Олександр Сергійович

Студент аспірант

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Вступ./Introduction. Хоча різні дослідники виявили, що політична культура відіграє важливу роль у формуванні уподобань людей і чим ці їхні уподобання, у свою чергу, впливатимуть на їхнє ставлення до уряду, культурний вплив політичної довіри в основному ігнорується. Існують різні концепції політичної культури, знайомство з цими концепціями дає нам право коригувати, обробляти та визнавати політичну культуру в суспільстві. Сучасні автори визначають використання влади в застосуванні міри політичної культури населення як важливого чинника визначення політичної системи та її функціонування. Із цього виходить, що політична культура — це сукупність поглядів, ставлення та поведінки до політичної системи в цілому. Водночас вона несе в собі процес історичного розвитку, який передається від покоління до покоління, політична культура також постає у формі ідеалів та цінностей.

Політична культура включає такі властивості: ставлення до авторитету, переконання чи уявлення про істину, логічний чи прагматичний метод прийняття рішень, почуття симпатії, охолодження, неприйняття, довіру чи впевненість, знання та інформацію, основні цінності. Ставлення до влади можна пояснити як покірне, благоговійне або рівноправне. Тобто політична культура одночасно виражає і впливає на моделі політичних переконань і поведінки в межах даної політичної системи: вона інформує про дії політичних акторів; осмислює політичні символи, осередки ідентифікації та фундаментальні переконання та цінності; і загалом відображає і впливає на

орієнтацію населення на інститути та практику уряду. Це ширше поняття, ніж «менталітет народу» чи «політичний стиль», терміни, які більш правильно стосуються дій або припущень певної підгрупи всього населення (і зокрема її політичного керівництва); водночас це вужче поняття, ніж більш знайомі поняття, такі як «національний характер» або «громадська думка», які мають значно ширший діапазон, ніж політична система як така. В останні роки поняття політичної культури все частіше використовується в порівняльному аналізі політичних систем.

Щоб зрозуміти політичні явища, ми повинні розуміти культурні процеси та структури – а щоб зрозуміти культурні процеси та структури, ми повинні вміти сприймати політику та історичні вбудовування, які призвели до їх створення. Приймаючи таку цілісну перспективу, ми за замовчуванням приймаємо неминучий плюралізм культур, акторів і способів існування у світі. Саме цей плюралізм робить політичну реальність таким плідним і цікавим місцем для соціологічного мислення.

Ціль роботи./Aim. Ця робота направлена на дослідження специфічного механізму: відносин між культурою та інституціями. Обидва терміни часто є досить розпливчастими в літературі, що спонукає більш детальне їх вивчення. Увага приділена тим дослідженням, які вивчають об'єкти соціально-гуманітарного знання висунули новаторські теоретичні положення. П. Бергман і Т. Лукман, синтезуючи абстрактні теорії та емпіричні знання, дали філософський аналіз соціологічних категорій та характеристики структур та інститутів, що становлять соціальну реальність. Вони розкрили дуалістичність соціуму як об'єктивної та суб'єктивної реальності, що створюється людиною, надаючи зворотний вплив на людину.

Культурні цінності можна назвати як набір культури, який складається з атрибутів і можливих зв'язків між ними. Комбінації атрибутів створюють культурні конфігурації, які забезпечують значення, інтерпретацію та виправдання індивідуальних і групових дій. Культурні конфігурації також

узаконюють і підтримують різні інституційні механізми. Культура має значення, оскільки вона формує набір можливих культурних конфігурацій і через цей канал інституцій. Проте зміни в політиці та інституціях можуть спричинити перебудову існуючих атрибутів, породжуючи дуже різні культурні конфігурації. Культурна стійкість може бути результатом динаміки політичних та економічних факторів, а не наслідком незмінної культури. Ми розрізняємо культури за тим, наскільки вони плинні, при цьому більш плинні культури дозволяють отримати багатший набір культурних конфігурацій. Гнучкість, у свою чергу, залежить від того, наскільки специфічними (порівняно з абстрактними) та заплутаними (порівняно з окремо стоячими) є атрибути в наборі культур. Автор проілюструє ці ідеї на прикладах з Африки, Англії, Китаю, ісламського світу, Індії.

У цій статті віддається перевага терміну культура над неформальними інституціями; ми вважаємо це більш доречним і менш заплутаним. Формальні та неформальні інститути можуть взаємодоповнювати і взаємодіяти. Подумайте, наприклад, про юридичні формальні інститути та довіру. Перші краще працюють у суспільстві з високим рівнем довіри, принаймні тому, що з більшою довірою приходить менше судових розглядів. Або різні культурні особливості сім'ї та стосунків між її членами впливають на правову організацію соціальної держави. Власне, головною темою цієї роботи є саме дослідження взаємодії формальних політичних інститутів і культури.

Матеріали та методи./Materials and methods. Як правило, дослідження, що розглядають взаємозв'язок між культурою та політичними інституціями виділяють один причинно-наслідковий аспект, віддаючи перевагу одному з напрямків, які надають перевагу або культурним, або політичним. З іншого боку, враховуючи цю взаємозалежність, політичні інституції та культура еволюціонують разом, що може створити множинні стабільні рівноваги з різними наборами інституцій та культурних норм, що самозакріплюються.

Національні уряди та інші зацікавлені сторони вирішують ключові проблеми державної політики, такі як управління водою, харчуванням, інфраструктурою, охороною здоров'я, освітою, соціальним забезпеченням, економічним розвитком, навколишнім середовищем, міжнародними відносинами, безпекою та системами управління, можуть значно відрізнятись між країнами та регіонами також. Культурні фактори впливають на економічну поведінку, політичну участь, соціальну солідарність, формування та еволюцію цінностей, які тісно пов'язані з тим, як і чому державна політика розробляється по-різному в різних країнах.

Проблема з обома визначеннями інституцій полягає в тому, що вони занадто багато збігаються з культурою, оскільки «норми» та «конвенції» використовуються для визначення як інститутів, так і культури.

Враховуючи цю неоднозначність, виміряти культуру та інституції окремо було б можливим лише за умови врахування формальних інститутів (формальних правових систем, формального регулювання) як інститутів. Таким чином, коли ми описуємо наші вимірювання та коли ми переглядаємо літературу про взаємодію між культурою та інституціями, ми називаємо культуру цінностями та переконаннями, або неформальними правилами, а інститути — як формальні інститути.

З точки зору семантики, вважати непродуктивним і заплутаним позначати культуру (тобто, цінності та переконання) як неформальні інститути. Очевидно, що культура (або неформальні інституції) та формальні інституції взаємопов'язані, але ярлик «неформальні інституції» означає, що формальні інститути визначають неформальні, а останні мають другорядне значення. Як тільки ми погоджуємося, що формальні та неформальні інститути взаємодіють, і що одне з них може спричинити інше, тоді визначення певних цінностей та переконань як культури чи неформальних інститутів стає лише питанням семантики.

Результати та обговорення./Results and discussion. Політику та формування політики не можна зводити ні до формальної законодавчої діяльності професійних політиків, основних політичних партій, експертів чи груп інтересів, ні до діяльності бюрократичних політичних установ, таких як міністерства та урядові установи. Вузько зрозуміла політика як формальна політика, як відомо політичним соціологам, завжди вбудована в ширшу сферу політики як соціальної практики. Іншими словами, політика, вироблення політики та її реалізація глибоко і по суті переплетені з сучасним суспільством, яке в своїх різноманітних і конкретних проявах включає цілий ряд дуже різноманітних суб'єктів та інтересів, включаючи приватних, а також публічно активних осіб, зайнятих і люди, які шукають роботу, сім'ї з обома батьками, які працюють, капіталістичні підприємці, професіонали – але однаково колективні суб'єкти, такі як протестні рухи, неурядові організації, громадські об'єднання тощо. Передбачається, що політика має впливати на суспільство, а в сучасному наративі суспільства, щоб покращити становище окремих людей, а також суспільства в цілому. Таким чином, політика та формування політики є глибоко соціальними, оскільки їхній *raison d'être* – це керувати суспільством, а отже, впливають на суспільство та окремих людей і прагнуть залучити їх, а також формувати відмінні форми поведінки. Це означає, що політика та її наслідки передбачають складний спектр взаємодій між політичними, соціальними та економічними акторами, які беруть участь у інтерактивних практиках спілкування, оповіді та виправдання, переконання, легітимації, а також у процесах суб'єктивації та домінування на з одного боку, і діяльність критичної рефлексії, творчості й уяви, з іншого.

Існують також деякі важливі сфери державної політики, які, ймовірно, могли б отримати користь від більш глибокого розгляду національних культур та їх базових комбінацій суспільних культурних орієнтацій та упереджень. Ці області були визначені через очевидну відсутність обговорення в літературі:

- Перевірка гіпотези впливу культурних змінних на успіх/невдачу державної політики

- Дослідження впливу національної культури на розвиток та використання різних ідеологій/методологій формування політики
- Зв'язок між національними культурами та уподобаннями до різних типів багаторівневих систем управління
- Роль окремих осіб і груп у розробці державної політики, яка суперечить домінуючих характеристик національної культури, але все ще широко сприймається як успішна
- Методи розуміння та підтримки полікультурного діалогу та розвиток
- Роль державної політики у розвитку та особливо зміні національних культур.

Політика відображає культуру за необхідністю. Політики повинні відповідати сучасним потребам, бажанням та умовам, які переживають їхні виборці. Вони повинні реагувати на культуру, яка б їхня «база». Політика зосереджується на належному (або неналежному) здійсненні примусової влади. Культура складається із моделей соціальної поведінки. І також ми не повинні забувати про суспільство, елемент без якого політика і культура неможливі. Основною і, можливо, найбільш природною формою людського існування є не ізоляція, а спільнота, починаючи з сім'ї. Суспільство починається з громад, які мають спільні культури, спільноти з часом зливаються і стають суспільствами. Але суспільствам потрібна організація, вони потребують забезпечення, їм потрібно розвиватися і адаптуватися, їм потрібна безпека, їм потрібен захист. Суспільству потрібні лідери. І так у нас з'являється політика.

Висновки./Conclusions. Аспекти формування суспільства і ці переконання ще більше підкріплюються недоліками організації, функціонування, надійності державних інституцій. Їхнє спрямування на племінні та суспільні відносини, де меритократія рідко визнавала широкомасштабне поширення корупції. Державні інституції пошкоджені та не функціонують повністю, під впливом політичної культури, тому що якби

громадяни краще усвідомлювали свою роль, то значення, яке вона має як суверенність та підзвітність представників, була б повною. Якби політичний клас усвідомлював відповідальність, яку він несе перед своїм сувереном, тоді конституція, закони та вся правова система мали б величезну цінність.

PHILOLOGICAL SCIENCES

THE FEATURES OF THE ENGLISH VOCABULARY OF ADVERTISING 2020 TRAVEL AGENCIES

Fabrykina Viktoriia,

4th year student

The Faculty of Romance and Germanic Languages

The National University of Ostroh Academy

Ostrog, Rivne region, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the study of some problems related to lexical material in English-language advertising texts. The analysis of the conceptual spheres of scientists allows us to give a strong statement that advertising has repeatedly become the object of linguistic research.

Keywords: lexical materials, English-language advertising texts, conceptual spheres, advertising, linguistic research.

Modern tourism is impossible to imagine without advertising. This is such a capacious and multifaceted type of market activity that it is often singled out in an independent direction. Advertising has firmly taken its place in the introduction of business in all areas. Significant funds are spent on advertising, about 5-6% of the company's revenue in developed countries. Research and new methods of promoting products through advertising are constantly being conducted. According to world practice, the tourism industry is one of the largest advertisers.

First of all, it is worth defining what we invest in the concept of "advertising". The concept of advertising was first formulated in the 1970s and 1980s by one of the meters of advertising of the XX century, David Ogilvy, the founder of the famous advertising company Ogilvie & Mather. According to the Law of Ukraine "On Advertising" [3] advertising is information about a person or product that is disseminated in any form and in any way and is designed to form or maintain awareness of consumers of advertising and their interest in persons or goods.

According to the method of influence, tourist advertising is divided into rational and emotional. Rational advertising appeals to the mind of the consumer and is emotional to the senses [4]. The division of advertising appeal into informational, persuasive and a reminder has very striking differences. An information request is a way to convey some information about a travel agency, product, service, features, and innovations. An example is the following: "Weekend tour to the city of Henichesk for hot springs. The cost of the trip is UAH 850/person ". Persuasive advertising is a more persistent type of advertising, the main tasks of which are constant methodical persuasion of potential consumers about the benefits of the advertised product, the formation of a desire to buy this product instead of competing brands, and encouraging the purchase of goods or services. For example, advertising under the motto "Natalie Tours - always a good choice!" aimed at convincing the consumer of the clear advantages of the travel agency and its services. [7].

Reminiscent advertising is designed to make the customer aware of the existence of a particular product. In practice, the boundaries between these types of advertising are very blurred [4]. Speaking of lexical techniques used in tourism advertising, it should be noted that they are all focused on the semantic structure of the word and are divided into three major groups:

- the first group includes those techniques that are based on the interaction of two meanings of the word: metaphor, metonymy, irony (comparison of traditional and contextual meanings of the word), pun (based on polysemy or homonymy of words), epithet and oxymoron (combination of logical and expressive meanings of the word);
- the second group consists of lexical and phraseological techniques based on the atypical use of stable phrases: language clichés, proverbs, sayings, quotes;
- the third group includes stylistic devices, the purpose of which is the intensification of certain characteristics of an object or phenomenon: hyperbole, summer, artistic comparison [3].

As for the grammatical organization of tourist advertising texts, there are also some characteristic features. One of these is the use of inversion and passive constructions in tourism advertising - Detroit Edison is pleased to be ... If you are

interested Rarely are negative forms, as they create a negative impression of the product or service, which advertising text should avoid image - Looks good Tastes good Does you good; It is an ideal choice ...

The semantic-communicative task of the advertising text is a call to action, which determines the predominant use of the verb in comparison with other parts of speech because the verb is the only part of speech that has the form of an imperative [5]. View the most famous neighborhoods and attractions: Museum Mile, The Dakota, Lincoln Center, Time Warner Center, Columbus Circle, Central Park, Metropolitan Museum of Art, The Guggenheim, Apollo Theater, Museum of Natural History, Museum of Modern Art & more. (City Sights NY). In the given fragment there is a list of the basic sights, and thus the offer always remains open: and more. This allows potential consumers to continue the list by including their imagination, making them active participants in choosing a tour. For example: See the U.S. Capitol, Senate & White House; Air & Space Museum; Lincoln Washington, Korea & Vietnam Memorials & more. (Washington D.C.) Walk the Freedom Trail, and visit Boston harbor, the site of the famous Tea Party. (Boston Freedom Trail)

The above examples show a great variety of verbs, both in the paternal form and in the imperative mood. They can be divided into the following groups: verbs of movement - walk, pass through, ride, cross, stroll through, move; verbs of sensory perception - see, view. Verbs make up about 50% of words in a tourist advertising text [2]. If you look at English-language advertising, then there are verb combinations such as "Buy this", "Discover that", "Try some today", "Do not forget", and "Treat yourself" - are very common. They are found in all parts of the ad text - in the title, main ad text, and echo phrase, for example: The design of the invitation to joint action - let is also used. It is important to use the semantically correct verb with the most accurate meaning to leave a vivid impression of what is said. For example: While mums and dads will enjoy the chance to unwind and soak up the sun. To unwind - to begin to relax after a period of work or tension. To soak up - to absorb something into the senses or the mind.

The use of these verbs creates an image of rest after hard work and relaxation in the sun, symbolizing joy, and positive emotions. The use of verbs with adverbs of frequency - always, already enhances the positive dynamics of the image - Always dreamed of having your swimming pool? It is not enough for a modern tourist to just look and get positive emotions, he needs to learn something new that will impress him and at the same time he will be able to get some practical results, such as saving money or making profitable purchases [2], for example: Visit historic Harlem and witness the current Renaissance. (Harlem Gospel Tours). This advertising text contains an invitation not only to visit Harlem but also to witness the cultural revival.

It is worth noting the special nature of the use of personal and possessive pronouns in advertising texts. The convincing tone of advertising appeal (which is also typical for tourist advertising texts) is often based on the consistent application of the following communicative model: "We, our" - to identify the advertiser, "you, your" - to address a potential buyer and "they, they are" to refer to possible competitors [1], for example: Whenever you wish to make more than just a small move, include the West LB in your plans. We appreciate global thinking and, as one of Europe's leading banks, we have both goals - with you. Established as a German wholesale bank, we offer you all services from one source, made to measure reliable and if you like, worldwide. (Bank advertising). Personal and possessive pronouns of the 2nd person are often used, as they increase the advertising appeal, for example: Your car. Your own phone. Your own place. Your dad's insurance? (Nationwide Insurance)

Thus, the analysis of various sources and literature allowed us to identify the features of tourist services that determine the specifics of advertising in tourism. Advertising in the market of tourist services is characterized by information completeness and responsibility for the accuracy of the information, it is marked by emotionality and persuasiveness. In conclusion, it should be noted that this specificity applies to informing consumers of tourism services, attracting their attention and reminders, and modifying their behavior, forming a positive image of tourism enterprises and their services.

REFERENCES

1. Zayachkovskaya GA Marketing of international tourist services: monograph. Ternopil: VPC "Economic Thought of TNEU", 2011. 394 p.
2. Zubareva M.A Peculiarities of advertising and PR in tourism//Grani.2015.№7.C.15-20.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_7_5.
3. L. O. Ivanova Spetsyfika reklamy nA tourism market posluh Marketynh // ta lohistyka in systemi menedzhmentu: tezy dopovidey I.X Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (Lviv, 8-10 lystopada 2012) / Natsionalnyy universytet & quot; Lvivska politehnika & quot; [and others]. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2012. P. 164–165.
4. Munin G.B Tourism product marketing: textbook. method Kyiv: Condor, 2012. 364 p.
5. Novikova N.G Communicative and pragmatic features of tourist advertising texts // Scientific notes of the National University [Ostrohskaya; Sir. : Philological. 2012. Vip. 29. pp.152-154.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_29_51
6. 17. On advertising: Law of Ukraine № 270/96-BP of 03.07.96(asof18.04.2020).URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-bp>
7. Student scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Philological" / ed. count. : A.A Khudoliy, I.V Kovalchuk. Ostrog: Ostroh Academy National University Publishing House. Vip. 14. 2021

TYPES OF COMBINATORICS IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE TEXTS (BASED ON THE TEXT CORPUS “RADIO ELECTRONICS”)

Tomenko Marina Gennadiievna,

Senior Lecturer

Odessa National Polytechnic University “Odessa Polytechnic”

Odessa, Ukraine

Introduction. In modern numerous studies the authors distinguish the following types of combinatorics: semantic, lexical (within which there are phraseological and stylistic ones), syntactic, morphological, compatibility of phonemes and even kinakems (primary phonological units) [1]. At the same time they proceed from the belonging of units to different levels of the language as well as from the conditions and features of the combinatorics of units only in some specific aspect.

So, for example, stylistic compatibility reveals the possibilities and conditions for the emergence of new or additional shades of the meaning of a word, depending on the speech situation [1]. Semantic compatibility reveals the conditions of semantic agreement/disagreement of words, their semantic selectivity [2]. In addition, depending on the belonging of the unit to certain lexical and grammatical classes of words, the compatibility of verbs, adjectives, adverbs, etc. is distinguished.

The study of the combinatorial properties of linguistic units is relevant for all levels of the language but the study of the combinatorics of the word is of particular importance and value – the base unit of the language, which is both a phonetic, morphological, and lexico-grammatical whole, and which therefore can be characterized from the viewpoint of each of these sides.

Aim. The purpose of the work is to describe all types of links possible in combinatorics, and to present relevant examples taken from a text corpus referred to the scientific and technical discourse – “Radioelectronics”.

Materials and methods. As mentioned above in the Purpose of the work point, the development of various aspects of combinatorics took place on the basis of the text corpus of the specialty “Radioelectronics”. The corpus was compiled on the

scientific articles published in US and UK journals. The volume of the corpus amounts to 300 thousand tokens.

The set of methods used in the research process includes the following: contextual analysis of the text corpus, distributive analysis, probabilistic modeling method.

Results and discussion. The study of the combinatorial properties of a word in lexical and grammatical terms reflects its nature as a lexical grammatical unit [3]. Each word as a lexical-grammatical unit can enter into lexical-semantic and grammatical relations with other words, being characterized in this case by a certain set of grammatical and lexical relations.

The study of combinatorics in the lexical plan (lexical compatibility) is traditionally carried out taking into account the lexical-semantic relations of the combined words, which (connections) depend on the lexical meaning of these words.

Syntactic links determine the combinatorics of words in grammatical terms. To explain the regularities of combinatorics in grammatical terms, one of the most important questions is the one of word connections.

When considering the grammatical connections of words in a sentence, one can take into account the morphological forms of the combined words, and determine such ways of word connections as agreement, control and adjacency. On their basis, morphological-syntactic compatibility or compatibility of word classes is distinguished.

Based on the syntactic functions of the combined words, they talk about the connections between the members of a sentence, for example, subjects – predicate, predicate – object, etc. In this case the compatibility of the members of the sentence is distinguished.

There is another approach to determining the relationships of words in a sentence, when the nature of the relationship between related words is considered: mutual dependence, one-way dependence and free dependence [4]. On this basis subordinating, coordinating and predicative connections are established.

These three types of links are very generalized because indicate only the presence or absence of dominance between the combined words. They reflect the most general nature of relations: relations of subordination, coordination and predication. For example, a noun can enter into a predicative relation with a verb in a personal form, with an adjective – into a subordinating one, with a noun – into a subordinating and coordinating ones. The verb is able to enter into a predicative relationship with a noun, non-personal forms of the verb (infinitive and gerund), subordinate clause, adjective, adverb, numeral; in the subordinative – with a noun, adjective, adverb; in a coordination – with a verb.

In the given paper the examples presented are taken from the text corpus of one of the sublanguages of scientific communication – “Radio electronics” in which all types of connections were studied – subordinating, coordinating and predicative.

Subordinating connections are characterized by the inequality of the units included in them, i.e. dependence of one of the components on the other. They are divided into kernel and adjunctive depending on the status of the analyzed word: whether it is an active, controlling component of the combination, or vice versa – dependent, controlled.

Let us give the examples taken from the sublanguage “Radio electronics” itself. Kernel connection example: “...*Every machine includes a cassette flip out button*” we observe a kernel connection for the verb ‘*includes*’, which governs the noun ‘*button*’, for the noun ‘*machine*’, which the word ‘*every*’ depends on, and for the noun ‘*button*’, which governs the words ‘*cassette*’ and ‘*flip out*’. The adjunct connection is traced for the word ‘*every*’, which depends on the noun ‘*machine*’; ‘*button*’ which is subjected to the verb ‘*includes*’, as well as for the words ‘*cassette*’ and ‘*flip out*’, which in their turn depend on the word ‘*button*’.

The coordinating connection is distinguished by the absence of any dominance between grammatically related words. It is believed that between two or more words in a sentence, a coordinating link is established if each of them is connected by the same (subordinating or predicative) link with a common word for them [5]. For example, in the sentence “*The central unit contains adequate hardware and software*”

to process the engine data it collects ...” the words ‘*hardware*’ and ‘*software*’ are connected to each other by a coordinative link, since each of them is subordinate to the third word ‘*contains*’.

A predicative connection is an interdependence that exists between the subject and the predicate. For example, in the sentence “*The current flows from negative to positive*” the words ‘*current*’ and ‘*flows*’ are considered equally dominant in this approach.

Conclusions. Thus, we can conclude that subordinating, coordinating and predicative connections characterize the most common signs of relationships between combined units without differentiating their semantics and syntactic meaning.

Bibliography

1. Барлас Л.Г. Проблема сочетаемости слов в стилистическом аспекте. *Синтаксические связи и отношения*. Ростов-на-Дону, 1972. С. 32-42.

2. Левитене Л.Г. Вопросы валентности и семантического согласования. *Науч. труды государственного педагогического ин-та иностранных языков*. 1975. Вып. 91. С. 44-51.

3. Степанова М.Д. О “внешней” и “внутренней” валентности. *Иностр. языки в школе*. 1967. № 3. С.13-19.

4. Апресян Ю.Д. О понятиях и методах структурной лексикологии. *Проблемы структурной лингвистики*. Москва, 1962. С. 141-162.

5. Алексеев П.М., Турыгина Л.А. Частотный англо-русский словарь-минимум газетной лексики. Москва, 1974. 260 с.

ПРАКТИЧЕСКИЕ ЗАНЯТИЯ ПО АВТОРСКОЙ ПРОГРАММЕ «РИТОРИКА»

Душабаева Санабар Турсунбаевна
Преподаватель
Казахстан, Жамбылская область
Меркенский район,
Общеобразовательная школа-лицей
№ 9 имени Владимира Саввы

Занятие 1 Что значит общаться?

I Общение – форма связи между людьми, взаимодействие, действие, совершаемое вместе, сообща. И если мы заглянем в толковый словарь В. Даля, то узнаем, что слово “общаться” означает быть заодно, с кем-либо знаться, дружиться, делиться сообща, давать кому-либо долю участия.

«Самая большая роскошь – это роскошь человеческого **общения**».

(А.Экзюпери)

- 1 Рассмотреть иллюстративный материал
- 2 Охарактеризовать общение по следующим критериям
  - по количеству участников -личное (межличностное)
  - групповое
  - по количеству участников - массовое
  - по использованию средств связи - словесное
  - несловесное
  - в зависимости с кем и в каких - официальное
  - обстоятельствах общаемся - неофициальное

–использованы формы речи - устное

- письменное

Подвести к мысли о том, что средства общения чаще всего бывают **вербальными** (словесными).

II Важно понимать, что слово оказывает огромное воздействие на человека: *«Словом можно убить, словом можно спасти, словом можно войска за собой повести».*

Рассмотрим «Слово о словах» В Солоухина.

Когда ты хочешь молвить слово,

Мой друг, подумай – не спеши,

Оно бывает то сурово,

То рождено теплом души.

Оно то жаворонком вьётся,

То медью траурной поёт.

Покуда слово сам не взвесишь,

Не выпускай его в полёт.

Им можно радости прибавить

И радость людям отравить.

Им можно лёд зимой расплавить

И камень в крошку раздолбить.

Оно одарит, иль ограбит,

Пусть ненароком, пусть шутя,

Подумай, как бы им не ранить

Того, кто слушает тебя.

Будь слову своему хозяин.

- К какому виду речевой деятельности можно отнести данное стихотворение?(Разговор)

Часто мы становимся свидетелями непонятной речи как в стихотворении «Сильное кино» А.Барто

Заранее, заранее всё было решено:

У школьников собрание, потом у них кино.

Домой придёт мой старший брат,

Он мне расскажет всё подряд,

Он объяснит мне что к чему,

А я большая! Я пойму.

И вот он начал свой рассказ:

- Они ползут, а он им – раз!

А тут как раз она ползла,

А он как даст ему со зла!

Они ей – раз! Она им – раз!

Он был с ней заодно...

Ух, сильное кино!

Нет, видно я ещё мала:

Я ничего не поняла.

- Что помогает герою рассказать о фильме?(Жесты, мимика, интонация)

- Какое это средство общения? (невербальное)

III Выражением лица без слов можно рассказывает о чувствах и настроении человека. Этот язык лица называется *мимикой*.

-Угадайте. В каждом сообществе людей есть жесты, понятные всем?
(глухонемых)

Какое настроение, эмоциональное состояние передают жесты.

Дайте названия мимики смайликов.

Занятие 2 А вместе мы называемся так.

На прошлом уроке мы с вами говорили об общении и разработали основные правила при общении. Мы с вами решили ,что основное правило «Стараться внимательно выслушать собеседника».

-Как вы понимаете слова Д.С.Лихачева «Общаясь ,люди создают друг друга»?

Послушайте отрывок из рассказа Н.Носова «Бобик в гостях у Барбоса»

Дворовый пёс Бобик попал в гости к домашнему Барбосу:

- А что это за штука у Вас на стене висит? Всё тик-так, да тик-так, а внизу болтается.

- Это часы, - ответил Барбос. – Разве ты часов никогда не видел?

- Нет, а для чего они?

Барбос и сам толком не знал, для чего часы, но все-таки принялся объяснять:

- Ну, это такая штука, понимаешь... часы... они ходят...

- Как ходят? – удивился Бобик. – У них ведь ног нету!

- Ну, понимаешь, это только так говорится, что ходят, а на самом деле они просто стучат, а потом начинают бить.

- Ого! Они ещё и дерутся? – испугался Бобик.

- Да нет! Как они могут драться!

- Ты же сам – бить!

- Бить – это значит звонить: бом-бом!

- А, ну так бы и говорил! (Н. Носов)

Вопросы к тексту:

-Произошло ли общение между героями? (Да.)

- Что мы называем общением? (Контакт между людьми)

- Скажите, как называется те, кто общается одним словом?

(Партнёры, собеседники, коммуниканты.)

- Какими средствами общения пользуется человек? (Языком, жестом, мимикой, пантомимикой.)

ЗАПОМИНАЕМ

Того ,кто слушает и получает информацию мы называем адресат.

Того ,кто говорит, отправляет, передаёт информацию мы зовем адресант.

Прочитаем отрывки из сказки А.С.Пушкина

«Сказка о мертвой царевне».

Ответим на вопросы и выполним задания.

1.К красну солнцу наконец

Обратился молодец.

"Свет наш солнышко! ты ходишь

Круглый год по небу, сводишь

Зиму с теплою весной,

Всех нас видишь под собой.

Аль откажешь мне в ответе?

Не видало ль где на свете

Ты царевны молодой?

Я жених ей".-- "Свет ты мой,--

Красно солнце отвечало,--

Я царевны не видало.

Знать, ее в живых уж нет.

Разве месяц, мой сосед,

Где-нибудь ее да встретил

Или след ее заметил".

2.Только месяц показался,

Он за ним с мольбой погнался.

"Месяц, месяц, мой дружок,

Позолоченный рожок!

Ты встаешь во тьме глубокой,

Круглолицый, светлоокий,

И, обычай твой любя,
Звезды смотрят на тебя.
Аль откажешь мне в ответе?
Не видал ли где на свете
Ты царевны молодой?
Я жених ей".-- "Братец мой,--
Отвечает месяц ясный,--
Не видал я девы красной.
На стороже я стою
Только в очередь мою.
Без меня царевна видно
Пробежала"

3.Елисей, не унывая,
К ветру кинулся, взывая:
«Ветер, ветер! Ты могуч,
Ты гоняешь стаи туч,
Ты волнуешь сине море,
Всюду веешь на просторе.
Не боишься никого,
Кроме бога одного.
Аль откажешь мне в ответе?
Не видал ли где на свете
Ты царевны молодой?
Я жених ее".-- "Постой,--
Отвечает ветер буйный,--
Там за речкой тихоструйной
Есть высокая гора...»

Вопросы и задания

1. К кому обращается Елисей с просьбой?

2. Как он каждый раз называет адресанта своих речей?
3. Какие слова используются Елисеем?
4. В каких эмоциональных состояниях находится королевич Елисей, когда он обращается с просьбой к солнцу, месяцу, ветру?

-Что мы называем общением?

- Как можно назвать того, кто слушает, получает информацию? (Адресат.)

- Как называют того, кто говорит, отправляет, передаёт информацию?

(Адресант.)

- Как называются те, кто участвует в общении одним словом?

(Партнёры, собеседники, коммуниканты.)

- Какие средства общения использует человек?

(Язык, жесты, мимику, пантомимику.)

Занятие 3 Наша коммуникативная задача

Голос это физический инструмент, который требует хорошей настройки, он требует заботы и его технической сохранности. Только тогда он, как музыкальный инструмент, готов будет порадовать и самого обладателя и слушателя благозвучием

Проговаривание скороговорки обычным голосом

Клара у Карла украла доллары, а Карл у Клары кварталный отчет.

Произнесем

Утвердительно. Вопросительно.

Как вы понимаете слова Д. С. Лихачева: «Общаясь, люди создают друг друга» ?

-Люди учатся смотреть на мир, узнавать жизнь, понимать и оценивать окружающих сообща,

учитывая мнение друг друга, создают друг друга.

Познакомимся со стихотворением татарского поэта XVI века

Махмуда Хаджи-оглы «Язык людскому роду дан!»

Язык людскому роду дан,

Как чудо из чудес, как талисман.

Мысль в голове мелькнёт, но в тот же миг

Она из головы летит в язык.

Кто справедлив и чей язык правдив,

Тот ни на глаз, ни на руку не крив.

А если крив язык, то весь, как есть,

Ты крив - и утерял людскую честь.

Язык людской! Будь в силе и в красе,

Будь прям и прав - исправимся мы все!

А если крив останешься - как нам

Исправиться, Адамовым сынам?!

Не лживым словом будем спасены,

Правдивым словом будем спасены!

- Какие чувства вызвало это стихотворение?

«Вежливость обходится дешево, а ценится дорого» (пословица)

Коммуникативная (речевая) задача- это такая задача, такое намерение, которое осуществляется с помощью речи.

Коммуникативные задачи:

1. сообщить

2. поделиться чувством

3. объяснить

4. убедить

Работа с текстом

Обратите внимание на вежливые слова и аргументированность просьбы.

Сказания русского народа. И.П. Сахаров

«Живет, растет Кикимора у кудесника в каменных горах. От утра до вечера тешит Кикимору кот-баюн – говорит сказки заморские. Со вечера до бела света качают Кикимору во хрустальчатой колыбельке. Ровно через семь лет вырастает Кикимора. Тонешенька, чернешенька та Кикимора, а голова-то у нее малым-малешенька, со наперсточек, а туловища не спознать с соломиной. Стучит, гремит Кикимора от утра и до вечера; свистит, шипит Кикимора со вечера до полуночи; со полуночи до бела света прядет кудель конопельную, сучит пряжу пеньковую, снует основу шелковую. Зло держит Кикимора на весь люд честной».

- Получилось ли общение у героев?

- Почему?

Задание: Просмотрите фрагмент из киножурнала «Ералаш» - «Зачем?»

- Как девочка готовит маму к плохой новости?

- Как действует девочка?

- Какие слова она использует?

- Какая у нее интонация?

- Были ли в вашей жизни аналогичные ситуации?

Итог урока:

- Что такое коммуникативная задача?

- Какие бывают задачи?

Творческое задание

Разыграем следующие речевые ситуации:

1) Твой адресат –мама

Твоя коммуникативная задача-«подготовить» ее к родительскому собранию

2) Твой товарищ опечален плохим результатом теста. Придумай способ его поддержки.

3) Твои родители открыли шашлычную. Предложи своим друзьям посетить заведение и попробовать фирменные шашлыки.

4) Ты нарисовал большую коллекцию аниме. Пригласи своих друзей познакомиться с твоими работами.

Девиз творческого задания:

Лишь пять вещей

Должны все знать,

И вам язык – не враг:

Кому сказать,

О ком сказать,

Когда,

И где,

И как. Роджерс Уодд

ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІЖНОГО АНГЛІЙСЬКОГО СЛЕНГУ

Крайчинська Галина Вацлавівна,

к.п.н., доцент

Романюк Ірина Миколаївна,

Студентка

Національний університет «Острозька академія»

м. Острог, Україна

Вступ. Англійська мова стає дедалі поширеною у світі, а особливо актуальною у використанні. Рушійною силою прогресу виступає молодь, яка запозичає англійський лексикон формуючи молодіжний сленг. Використовують «сленг» у різних сферах життя. Таке явище в мовленні стає все більшою проблемою при спілкуванні. Причому такий лексикон стає дедалі актуальнішим і може створити деякі труднощі у розмові людей. Важливо йти в ногу з часом і розрізняти мовлення сучасної молоді.

Мета. Дослідити таке явище як «сленг», його актуальність та доречність вживання.

Матеріали та методи. Матеріали цієї роботи можуть бути використанні при проведенні теоретичних та практичних занять з метою вивчення урбаністичної комунікації. Дана тема буде актуальною для навчально-виховної роботи з учнями та студентами. Матеріал може підійти для укладання словників сленгової та жаргонної лексики. Основними методами даної роботи є аналіз літератури щодо англійського сленгу; опрацювання джерел наукової літератури; синтезувати усю зібрану інформацію та літературу; класифікація матеріалу згідно змісту роботи; узагальнення добутої інформації та матеріалу.

Результати та обговорення. Крок за кроком світ змінюється та удосконалюється, мова, в свою ж чергу, також динамічно розвивається. Мова тісно пов'язана із усім, що відбувається у суспільстві, таким чином доповнюючи новими фразами та виразами лексикон людей.

На сьогодні мова – це потужний засіб для спілкування та зв'язку між людьми у різних сферах спілкування. Як основний засіб спілкування, за

допомогою неї можна донести усю потрібну інформацію. Культура, історія, світ, розвиток, країни – все це інформація отримана людьми завдяки мові. Крім того, зараз вона є показником змін в житті суспільства. Інакше кажучи, мова молоді відображає усі стилістичні та лексичні особливості рівня мови людей.

З точки зору лінгвістики, «сленг» є терміном пов'язаним із молодіжною мовою. Д.Гріноу та Д.Кітрідж описують сленг, як бродягу, що «тиняється в околицях літературної мови і постійно намагається знайти собі дорогу в найвишуканіше товариство» [1, с.42]. Ю.Василенко пропонує молодіжний жаргон назвати сленгом і дає визначення молодіжному сленгу як синтезована лексика різних молодіжних груп та індивідуальної молоді. Суть привабливості сленгу полягає у дещо грубуватій лексиці, яка надає мовленню експресивного забарвлення. Це є доволі актуально для молоді [2, с. 90].

«Сленг» - це таке поняття, яке об'єднується з певною групою понять: «діалектизм», «вульгаризм», «жаргон», «розмовна мова». Сленг є активним у використанні і людей освічених та певної професійної чи вікової ланки. Найактуальнішим прикладом є молодіжний сленг. Читання англійської літератури, порозуміння з однолітками «живою» мовою для спілкування не буде стовідсотковим без обізнаності сленгу.

Цей лексичний пласт є дуже динамічним: у ньому постійно з'являються нові висловлювання, а старі — такі, що втрачають популярність і передбачувано виходять із застосування конструкції, — поступово забуваються і зникають.

Сленг перебуває у тісному взаємозв'язку з культурою, історією та іншими соціальними аспектами життя країни. Саме тому при освоєнні розмовної англійської фахівці рекомендують не зупинятися виключно на освоєнні загальноновживаної та літературної лексики, а приділити особливу увагу вивченню сленгу, зокрема, як лінгвістичному відображенню життя молоді та підлітків.

Проте, слід взяти до уваги і те, що вживання сленгу не завжди є доречним відповідно до тих чи інших ситуацій. Як результат, використання сленгізмів не

у коректному місці чи ситуації, може скласти враження про вас, як про невиховану та грубу людину. Найчастіше таке непорозуміння можна зустріти у спілкуванні людей різних поколінь. Ось чому така лексика є молодіжним сленгом, бо краще використовувати її при розмові з молодими людьми. Хоча додаткові знання ніколи не завадять і вміння використовувати сленг у певних ситуаціях є характеристикою чудового володіння мови.

Висновки. Підсумовуючи увесь вище згаданий матеріал можна зазначити, що таке поняття як «сленг» є популярним у наш час. Люди використовують словник сленгізмів у різних сферах часто не помічаючи цього. Крім того, для того, щоб не виникало ніяких непорозумінь і конфліктів при розмові варто зазирнути у тему сленгізмів глибше і стати на крок до молоді ближче. Не дарма головним поняттям даної роботи є поняття «молодіжний сленг».

Проте, слід пам'ятати про доречне та вміле використання сленгу. Спілкування не повинно бути перенасичене сленгізмами, подібними виразами чи фразами.

Список використаних джерел

1. Richard A. Slang and Euphemism. N.Y.: New American Library, 2000. С. 42
2. Василенко Ю. А. Сучасний український молодіжний сленг / Ю. А. Василенко // Львівський національний університет імені Івана Франка. – 2009. – 90 с .

УДК 811.11:378.147.091.33 – 027.22

PRINCIPLES OF DESIGNING A COURSE BOOK FOR MEDICAL STUDENTS

Краснікова Світлана Олександрівна

к. ф. н., професор

Козка Ірина Кирилівна

к.ф. н., доцент

Аль-Газо Наталія Віталіївна

старший викладач

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Introduction. Methodologists state the main function of a course book: supplying knowledge with the help of conceptions, data, terminology; consolidation and reinforcement of knowledge which is ensured by a system of exercises and tests; knowledge assessment provided by tasks for self-control; knowledge integration consisting of habits and skills acquired beyond one discipline and acquired in studying some disciplines [2: 100]. The function of social and cultural upbringing is also crucial. It concerns habits and skills of social behavior, people's relations in a society, in social and cultural environments.

The aim of the work is to analyze the implementation of the principles of a foreign language teaching in creating a course book for university medical students, to present scientific grounding for designing a syllabus of the language course for medical students and forming the communicative competence with the help of pre-textual, textual and post-textual exercises.

Materials and methods. The goal of studying the English language at a medical higher educational institution is getting the communicative competence as a means for further successful professional activities. The development of this competence will make it possible for the students of medical universities and medical faculties of universities to find solutions to any language issues in their future professional career.

The first-year students of medical and dental specialties have started studying a new educational subject “The English language”. This educational discipline deals with medical terminology and lexical and grammatical peculiarities of the English language lexis connected with the systems of a human body. Practical lessons envisage the work on medical terminology based on original medical texts, mastering skills and habits of scanning and skimming, formation of communicative competence based on the syllabus themes.

The goal of the discipline is to form professionally-oriented communicative competence of the students on the basis of study of the English language content involving terminology and vocabulary of systems of a human body in English.

The course facilitates the professional training in the field of medicine and a profound study of medical subjects. The structure of the course includes the amount of hours, a list of topics, general and special competences formulated in terms of instruction results and requirements for the higher education quality assessment (tasks and means of control). The purpose of the discipline is to provide training of highly qualified professionals in the domain of medicine, capable of finding solutions to complex medical issues, maintaining scientific research, obtaining new facts and implementing their professional competences into medicine practice. The course ensures students’ acquiring of knowledge, skills, ways of thinking and ethical values which are sufficient for future medical specialists to carry out their professional activities.

The course lasts for 20 hours of a classroom work and has 50 hours of self-studies for the students of medical specialties. Such themes are included into the syllabus: structure of a human body, musculoskeletal system, cardiovascular system, lymphatic system and immunity, nervous system, digestive system, respiratory system, urinary system, reproductive system, and endocrine system. The tasks to each theme envisage doing exercises, listening to original texts on medical and dental specialties, and watching video. Means of control comprise writing a test, questions, finding solutions to current issues of different branches of a medical science connected with the systems of a human body, searching for the Internet in order to

find new data, reading international scientific magazines with the aim of finding solutions to the current issues of medicine which the future medical specialists will face in their future professional activities.

Results and discussion. The group of pre-textual tasks includes the following exercises:

Task 1. Check if you understand the meaning of the following terms. The terms are given: *vessel, nutrient, myocardium, ventricle, septum, mitral valve, diastole, systole, epicardium, chamber, tricuspid valve, tachypnea, bradypnea, oropharynx, epiglottis, mediastinum, pylorus, gallbladder, pancreas, jejunum, immunoassay, salivary gland, ulcer, ileum, etc.*

Task 2. Give the definitions of the terms:

Vessel, epicardium, ventricle, superior vena cava, septum, emphysema, apnea, sputum, intestine, mucosa, ascites, etc.

We have chosen some terms for this task to stimulate the students' knowledge, to develop the habit of working with medical dictionaries and to facilitate their memory skills.

Task 3. Study the pictures "Structures of the Heart", "Structures of the Respiratory System", "Structures of the Digestive System".

Task 4. Study the word parts. In this exercise we also present the meaning of these word parts:

endo- (within, inner), -ectasis (dilation), peri- (around), ather/o (fatty), -itis (inflammation), dors/o (back), ped/o (foot), or/o (mouth), -osmia (smell), steth/o (chest), -lith (stone), bucc/o (cheek), -emesis (vomiting), gingiv/o (gums), gloss/o (tongue), lapar/o (abdomen), -pepsia (digestion), etc.

Task 5. Divide the terms into the word parts (prefix, root, and suffix). Give the meaning of each word part and the definition of the word itself.

The students are asked to divide the terms into the combining parts (*angioscope, phlebectasia, atrioventricular, bronchiectasis, buccolabial, cholecystic, hematemesis, etc.* For example: *bucc/o* = cheek, *-labi/o* = lip, *-al* = pertaining to. The general meaning of the term = "pertaining to the cheeks and lips". *Cholecyst/o* =

gallbladder, - *ic* = pertaining to. The general meaning of the term = "pertaining to the gallbladder". *Hemat/o* = blood, - *emesis* = vomiting. The general meaning of the term = "vomiting blood".

Task 6. Complete the term by writing the missing word or word part.

1 *Hemi__ectomy* = removal of half of the stomach. 2 __*itis* = inflammation of the appendix. 3 *Pyloric __* = narrowed condition of the pylorus. 4 *Chol____gram* = X-ray image of bile ducts (vessels). 5 __*bilirubin____* = excessive level of bilirubin in the blood. 6 *Gastric __* = partial removal and repair of the stomach.

Task 7. Then the students read the text, using techniques of scanning and reading with the aim of searching for a necessary information.

The text in the unit "Cardiovascular system" says about the main structural parts of the circulatory system and their functions, about the transportation of deoxygenated blood to the lungs to get oxygen, about the transportation of oxygenated blood away from the heart to the tissues and cells, about the four chambers of the heart and its three layers, and about different heart conditions. The text of the unit "Respiratory system" analyzes functions of the structures of upper and lower respiratory tracts, the processes of inhalation and exhalation. It seemed advisable to include into the unit which tackles the diseases of the digestive system the text for reading "Structures of the digestive system" and the text which deals with invasive and noninvasive diagnosis of a *Helicobacter pylori* infection. It is very important for a future doctor to know the methods investigation of different diseases. The test of a gastric mucosal biopsy obtained through a gastroscope, which is considered to be the gold standard for *Helicobacter pylori* detecting, has been

The text in the unit "Cardiovascular system" says about the main structural parts of the circulatory system and their functions, about the transportation of deoxygenated blood to the lungs to get oxygen, about the transportation of oxygenated blood away from the heart to the tissues and cells, about the four chambers of the heart and its three layers, and about different heart conditions. The text of the unit "Respiratory system" analyzes functions of the structures of upper and lower respiratory tracts, the processes of inhalation and exhalation. It seemed

advisable to include into the unit which tackles the diseases of the digestive system the text for reading “Structures of the digestive system” and the text which deals with invasive and noninvasive diagnosis of a *Helicobacter pylori* infection. It is very important for a future doctor to know the methods investigation of different diseases. The test of a gastric mucosal biopsy obtained through a gastroscope, which is considered to be the gold standard for *Helicobacter pylori* detecting, has been discussed in the text.

Conclusions. To start with, it was an urgent need to develop methodological basics for designing a course book of the English language for university medical students.

Firstly, the authors have come to the conclusion that the efficiency of the communicative competence formation of medical students depends on keeping a definite tasks sequence and principles of a foreign language teaching in designing units of the course book. We have grounded the application of didactic and methodological principles in designing a course book. Furthermore, we have analyzed the structure of the units and have shown how they have been constructed. We have presented scientific grounding for designing a syllabus of the language course for medical students and forming the communicative competence with the help of pre-textual, textual and post-textual exercises. According to the syllabus, the goal of the discipline is to form professionally-oriented communicative competence of the students on the basis of study of the English language content involving medical terminology and lexis of systems of a human body. Such themes are included into the syllabus: structure of a human body, musculoskeletal system, cardiovascular system, lymphatic system and immunity, nervous system, digestive system, respiratory system, urinary system, reproductive system, and endocrine system.

Moreover, the researchers have presented a system of tasks that develop speech and language competences in reading, writing, listening and speaking for medical students in tackling the systems of a human body. It is very crucial to include into the course book the tasks on listening to authentic medical texts, watching video, and exercises for self-studies.

REFERENCES

- 1 Panova, L.S., Andriyko, I.F., Tezikova S.V., and others. (2010). [*Metodyka navchannya inozemnykh mov u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh*]. Kyiv: VC “Academiya” [in Ukrainian].
- 2 Nikolayeva, C.J., Bigich , O.B., Gaponova , S. V. and others. (1999). [*Metodyka navchannya inozemnykh mov u serednikh navchalnykh zakladakh*]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
3. Bailey, K.M. (2005). Practical English Language Teaching: Speaking. Mc Graw – Hill [in English].

УКРАЇНСЬКИЙ МЕДИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ЧАСТИНА ЛІКАРСЬКОЇ ДЕОТОЛОГІЇ

Шутак Лариса Богданівна

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри суспільних наук та українознавства
Буковинський державний медичний університет

Навчук Галина Василівна

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри суспільних наук та українознавства
Буковинський державний медичний університет

Значення національної фахової мови як державотворчого, культурологічного, морально-психологічного, патріотично-виховного чинників активно досліджується в працях не лише лінгвістів (Н. Бабич, С. Єрмоленко, Г. Золотухіна, Н. Литвиненко, Л. Мацько, З. Мацюк, Н. Місник, О. Сербенської, С. Шевчук, В. Юкала), але й учених-філософів, письменників, діячів культури, політиків тощо.

Аналіз наукових джерел (Г. Золотухіна, Н. Литвиненко, Н. Місник, В. Юкала) засвідчує, що функціонування державної мови в медичній галузі розглядається як у національно-культурній та морально-патріотичній, так і в професійно-клінічній та професійно-науковій площинах, остання з яких потребує поглибленого вивчення.

Відповідно до вищесказаного *метою* нашого дослідження стало вивчення особливостей усного (професійного та побутового) мовлення медиків, а саме наукового й розмовного різновидів медичного дискурсу, що безпосередньо стосується професійно-клінічного аспекту. Матеріалом для аналізу послужили вислови, дібрані з медичного дискурсу в комунікативних ситуаціях *лікар – пацієнт, пацієнт – лікар, лікар – молодший медичний персонал* та ін.

Зазначимо, що спілкування у професійно-клінічній сфері – це розмови між колегами та молодшим медичним персоналом, діалоги з пацієнтами, їхніми

родичами, це намагання створити сприятливу атмосферу спілкування, застосовуючи при цьому як мовленнєві, так і психотерапевтичні чинники. Слово лікаря покликане повернути тому, хто потребує, втрачену гармонію з навколишнім світом, бо, як відомо, мистецтво слова має унікальні цілющі, пізнавальні, виховні можливості [1, 25].

Значення мистецтва слова в медицині розуміли ще в середні віки: тоді гуманітарна освіта була для лікаря своєрідним допуском до практичної роботи. Пройшли віки, одні методи забуті, інші втратили своє значення, а слово, як еліксир, що зцілює, так і залишилося в арсеналі найефективніших лікувальних засобів. Навряд чи потрібно доводити, яку повагу й довіру плекають пацієнти до лікаря, який володіє методом словесного переконання. Проте на вустах у вмілого лікаря слово лікує, на вустах же невмілого – раниць. У цьому випадку слово вже буде не психотерапією, а її протилежністю – *ятрогенією*, що в перекладі з грецької означає „хвороба, викликана лікарем”.

Термін „ятрогенія” почав широко застосовуватися в медичній практиці після виходу з друку в 1925 р. статті Бумке „Лікар як причина душевних розладів”. Він має грецьке походження: *iatros* (лікар) та *genes* (походження) й означає психогенне захворювання, або невроз, що виникають під впливом дій лікаря, його поведінки або слів. На початку ХХ ст. швейцарський психіатр Є. Блейлер зауважував, що хвороба може посилюватися, ускладнюватися або виникати внаслідок недисциплінованого мовлення та мислення медичного працівника, особливо під час обстеження пацієнта, коли виявляються ранні ознаки хвороби. До середини ХХ ст. під *ятрогенією* розуміли захворювання, що виникають внаслідок необережних висловів медичного працівника. Згодом ятрогенними почали називати всі захворювання, що виникають внаслідок лікарської помилки. Крім того, з’явилося поняття „ятропатогенія”(ятропсихогенія негативного знаку) – це не короткочасна реакція хворого на неправильний, некоректний вислів або дію лікаря, а зафіксований невротичний розлад, який має зазвичай реальні причини в особистості пацієнта й характері стосунків з лікарем.

Негативні впливи лікаря на хворого можуть мати широкий патогенетичний діапазон: від явних *ятрогеній* (ефект, зумовлений здебільшого неправильною поведінкою лікаря) до *псевдоятрогеній* (ефект, зумовлений переважно неправильним, суб'єктивним сприйняттям хворим поведінки лікаря). Брак взаємної поваги та довіри між лікарем і пацієнтом, невміння вислухати один одного – це основні причини появи ятрогенії. Недоречність, нетактовність, фамільярність у мовленні лікаря, особливо під час першої зустрічі з хворим, нерідко є джерелом різноманітних хвороб, у тому числі і ятрогенії. Під час розмови з пацієнтом треба уникати необґрунтованого вживання медичної термінології, грубих, жаргонних виразів. Навіть найпоширеніші терміни в уявленні хворого можуть набувати іншого змісту, стати хворобопровокувальними. „*Стенокардія*”, „*серцевий шум*”, „*астенія*”, „*гіпертензія*”, „*вегетативно-судинна дистонія*” та інші подібні вербальні визначення сприймаються хворим як загрозові для його життя. Так, наприклад, лікар-терапевт сказав пацієнту, що в нього вегетативно-судинна дистонія. Це повідомлення спричинило тривалий тривожний стан, тому що хворий чув у поліклініці від інших пацієнтів розмову про померлого, в якого був такий діагноз. У виникненні ятрогенії певне значення має й емоційний стан лікаря під час спілкування з хворим. Він зобов'язаний подбати про те, щоб його роздратування й проблеми не передавалися пацієнтові, також повинен пам'ятати, якщо він втратить самоконтроль, етичну самодисципліну, то глибоко вразить хворого.

Потреба людини в спілкуванні – одна з життєво необхідних, головних потреб кожного із нас, особливо в період хвороби. „Кожен знає, яку магічну оздоровлюючу дію може набути одне втішне слово з боку лікаря і, навпаки, як іноді вбивчо діє на хворого суворий, холодний вирок лікаря, який не знає або не бажає знати сили свого переконання,” – зауважував В.М. Бехтерев. [5, 37]. Лікарський фах передбачає щоденний біль, страх з боку пацієнтів, який значно пом'якшується й зменшуються, якщо поряд з хворим співчутливі рідні, друзі, медики. Зрозуміло, що спілкування хворого з добрими, чуйними лікарями,

медсестрами, родичами сприяє встановленню оптимального взаєморозуміння, більш цілющого душевного зв'язку.

Лікар може розмовляти грамотно, але голосом, що звучить брутально, з інтонацією, що коливається, з важкою для сприйняття дикцією, з безглуздими наголосами, чергуванням гучності звучання слова. А загалом виходить, що його не почули й не зрозуміли [2, 10].

Свідченнями високої культури і професіоналізму кожного лікаря є доречність його мовлення, тобто відповідність сказаного ситуації спілкування.

Усе це треба мати на увазі, розмовляючи з хворим. Так, повідомляючи діагноз, лікареві бажано говорити простою, зрозумілою мовою і пам'ятати, що деякі терміни мають у просторіччі зловіщий, нагнітаючий відтінок і тому є небажаними. Ось, наприклад, якщо хворий з тривогою запитує: „*Невже у мене астма?*” – зрозуміло, що цей термін означає для нього невиліковну хворобу з муками. Досвідчений лікар, зметикувавши, відповість: „*Ні. У Вас бронхіт з астматичним компонентом*”. Різниця між цими захворюваннями не така вже й велика, а лікування майже однакове, проте ця відповідь хворим буде сприйматись набагато легше. Краще сказати *серцевий напад*, аніж *тромбоз коронарних артерій*; *новоутворення* краще, ніж *рак*; *підвищений тиск* краще, ніж *гіпертонія*. Ці слова не тільки м'якші, але й більш зрозумілі. З цього приводу відомий англійський хірург Келнан писав: „Будь-якою ціною, шановні колеги, уникайте діагнозів, що нагнітають страх”. Так, хворий, звичайно, може заявити, що він хоче знати всю правду, але пом'якшити правду милосердям – ось гідна практика[6, 664].

Особливого змісту та інтонаційного інтересу набувають й такі короткі й виразні слова, як „*так*” і „*ні*”. Інколи вони містять неглибокий і не завжди розкритий зміст, тому не треба ними зловживати. Ученими встановлено, що ці частки володіють так званим „нагнітаючим психологічним ефектом”. Коротка, однозначна відповідь з вуст фахівця завжди звучить різко. Тому лікареві, відповідаючи хворому „*так*” чи „*ні*”, варто розвинути думку далі, тобто продовжити речення, задля уникнення формування у пацієнта помислів

двозначного характеру: про приреченість або про надію, а то й про впевненість у не сьогодні-завтрашньому одужанні чи смерті [4, 653].

Ознакою неввічливості й безкультур'я є різкий тон лікаря, крик, грубість, безтактність у ставленні до хворих, їх родичів і близьких. Така неетична, аморальна поведінка лікаря не може бути виправдана ніякими об'єктивними причинами, вона завдає психічної травми хворому та викликає справедливі нарікання й обурення [3, 15].

Проявом такої безтактної поведінки є грубі, образливі, безпардонні репліки, наприклад: *„не говоріть нісенітниці”*, *„безглуздя”*, *„чепуха”*, *„верзіння”*, *„марення сивої кобили”*, *„достатньо, змилуйтесь!”*. До хамських реплік належать і такі, як: *„ти брудний, як свиня”*, *„який же ти сопливий”* (до дитини). Треба зазначити, що цинічність і грубість набувають особливо руйнівної сили на вустах лікаря-педіатра [4, 102].

Медичному персоналу ніколи не варто висловлюватися жаргонно-згрубілими словосполученнями *„наш хворий”*, *„не наш хворий”*, *„цікавий хворий”*, *„нецікавий хворий”* або *„швидка допомога привезла одні шлунки”*. Медична сестра перед ін'єкцією, оглядаючи руку хворого, скрикує: *„У Вас же немає вен!”*. – *„А де ж вони?”* – зі страхом питає хворий. Чи консультант на обході: *„Тут селезінки немає”* і т. д. Такі вирази посилюють відчуття страху, схвильованості пацієнта й можуть стати джерелом ятрогенії [5, 269].

Звертаючись до питання культури сміху й жартів лікаря, зазначимо, що, на жаль, стосовно них немає єдиної думки, однозначного вирішення. Дехто вважає, що сміх і лікарня – несумісні поняття. У багатьох хірургічних клініках над входними дверима операційних написані слова Горация: *„У присутності хворого нехай замовкнуть розмови і щезне сміх, оскільки над усім володарює хвороба”*. Проте до лікаря чи студента медуніверситету можуть бути адресовані слова Пилипа Честерфілда, подані ним у „Листах до сина”: *„А якщо я вже заговорив про сміх, то повинен тебе особливо застерегти: мені би дуже хотілося, щоб люди часто бачили на твоєму обличчі посмішку лікаря, але ніколи не чули, як ти смієшся”*[6, 653].

Проте гумор на вустах людей, які не вміють ним користуватися, – небезпечна зброя, а в спілкуванні з хворими жарти чи анекдоти, якщо вони без смаку, недоцільні. Наприклад, неприпустимими є вислови до пацієнтів на кшталт: „*Пожили, бабуся, – і досить*”; „*Невже ви так боїтеся смерті?*”; „*Не хвилюйтесь, розтин покаже*”; „*Все ясно, як у морзі*”; „*Тяжко у лікуванні, легко в труні*”; „*Спокійний, як пульс покійника*”. Такими, що травмують, є прислів'я-прогнози: „*Двом смертям не бувати, а однієї не обминути*”; „*На коні, що лікувався, далеко не від'їдеш*”. Наведені жарти викликають у всіх випадках негативну реакцію хворого і його родичів. Це вульгарна фамільярність і дешевий спосіб здобути популярність.

Лікарю не можна забувати, що найменша двозначність у мовленні може травмувати хворого. Наприклад, звертання масажиста до хворого під час підготовки до масажу: „*Протягніть ноги*”(замість „*Випряміть ноги*”. А чого варті вислови на зразок: „*Лягайте, мамаша! Зараз ми знімемо Вам голову*”, „*Схоже на пухлину*” та ін. Усі ці неточності, „дрібниці” можуть стати джерелом ятрогеній, що є результатом мовленнєвої безграмотності лікаря.

Дослідження особливостей медичного дискурсу (професійного та побутового) мовлення медиків сприяє вивченню й вирішенню багатьох проблем культури мови, зокрема фахової, стилістики, лексикології, граматики. У перспективі варто сформулювати практичні рекомендації медикам щодо нормативного слововживання. Такі дослідження у перспективі можуть слугувати медикам як практичні рекомендації щодо нормативного і рівноправного діалогу між лікарем і пацієнтом у різноманітних комунікативних ситуаціях.

Література

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення / Н.Д. Бабич. Львів: Світ, 1992. 242 с.
2. Золотухін Г.О., Литвиненко Н.П., Місник Н.В. Фахова мова медика: Підручник /Г.О. Золотухін, Н.П. Литвиненко, Н.В. Місник. К.: Здоров'я, 2002. С. 5 -15.

3. Ковбан Л.Б., Навчук Г.В. Ділова українська мова: Методичний посібник для студентів I-го курсу медичного інституту/ Л.Б. Шутак, Г.В. Навчук. Чернівці, 1996. С. 28 - 30.
4. Культура фахового мовлення: Навч. посібник / За ред. Н.Д. Бабич / Н.Д. Бабич. Чернівці: Книги –XXI, 2006. С. 5-9, 38-114.
5. Шутак Л.Б., Навчук Г.В., Ткач А.В. Українська мова професійного спрямування: навчальний посібник для студентів вищих медичних навчальних закладів освіти I–IV рівнів акредитації / Л.Б. Шутак, Г.В. Навчук, А.В. Ткач /За ред. Г.В. Навчук. Чернівці, 2008. С. 268 -307.
6. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / Під заг. ред. Ю.В. Вороненка, В.Ф. Москаленка. Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. С. 645 -668.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

МЕХАНІСТИЧНИЙ МАТЕРІАЛІЗМ І МЕДИЦИНА

Черкасов Святослав Васильович

д.філос.н., професор

Опалько Раїса Сергіївна

Студент

Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова
м. Вінниця, Україна

Вступ. Фізіологічні дослідження з найдавніших часів до наших днів керувалися явно філософською основою, яка була або механістичною, або віталістичною. Механістична філософія стверджує, що всі життєві явища можна повністю пояснити з точки зору фізико-хімічних законів, які керують неживим світом. Віталістична - що справжньою сутністю життя є душа, або життєва сила, і що тіло існує для душі та через неї, що є незбагненим у строго наукових термінах. Триумф ньютонівської фізики знайшов відображення в механістичному матеріалізмі французьких філософів і лікарів епохи Просвітництва та механістичної філософії, прийнятої багатьма натуралістами.

Мета роботи. Дослідження проявів механістичного матеріалізму європейських філософів в медицині та працях лікарів.

Матеріали та методи. Аналіз наукової літератури та періодичних видань, аналіз, синтез і узагальнення результатів досліджень науковців щодо даної проблеми.

Результати та обговорення. Нові ідеї про хімію, фізіологію та медицину пропагували викладачі провідних медичних шкіл Європи, зокрема Альбрехт фон Галлер, який провів величезну кількість експериментів і узагальнив стан фізіології в своїх *«Елементах фізіології»*. Наприклад, дослід фон Галлера над нервовою системою привів його до висновку, що душа не має нічого спільного з тілом, крім відчуттів і руху, які, здавалося, мають своє джерело в

мозковій речовині; отже, мозкова речовина має бути осередком душі. Хіміки вісімнадцятого століття також зробили великий внесок у розуміння зв'язку між циркуляцією крові та обміном газів при диханні. Стівен Хейлз (1677-1761), який винайшов пневматичний жолоб, досліджував гідравліку судинної системи, хімію газів, дихання рослин і тварин, а також вимірювання артеріального тиску.

Відповідно до механістичної філософії, також відомої як матеріалізм, усі явища, навіть якщо вони не є явно механічними за своєю природою, можуть бути зведені до первинних якостей, притаманних матерії. Частково механістична філософія представляла собою відмову від аристотелівської фізики і триумф наукової революції, що призвело до нових способів мислення про космос і динамічні функції тіла. Механістична філософія, систематизована філософом і математиком Рене Декартом (1596-1650), який описав тварин і людське тіло як машини, має особливе значення для історії фізіології.

Твори Декарта дали найбільш впливову філософську основу для механістичного підходу до фізіології. Фундаментальна платформа механістичної філософії Декарта полягала в тому, що всі природні явища можна було пояснити в термінах матерії та руху.

Картезіанська доктрина, по суті, розглядала тварин як машини і пояснювала їх діяльність як рух матеріальних тілець і тепло, вироблене серцем. Навіть людей можна було розглядати як земні машини, які відрізнялися від тварин завдяки «раціональній душі», яка керувала мисленням, бажанням, свідомим сприйняттям, пам'яттю, уявою та розумом. Учні Декарта вважали його першим філософом, який наважився пояснити людину суто механічним способом. Картезіанська концепція тварин і людського тіла як машин досягла свого остаточного вираження в працях Жульєна Ламетрі, автора *L'homme Machine* (1748). Механістична філософія дозволила натуралістам досліджувати природу, не покладаючись на віталістичну «душу» і «дух», які були характерними для античної та ренесансної науки. Частиною природної історії залишилася лише розумна душа людини.

Ламетрі стверджував, що ми не можемо по-справжньому зрозуміти ні душу, ні матерію. Проте на ясність думки, очевидно, впливали лихоманки та інші хвороби. Це довело, що думка, нібито функція розумної душі, насправді є функцією мозку і залежить від фізичних умов. Експерименти на тваринах показали, що перистальтика продовжується навіть після смерті і що ізольовані м'язи можна штучно стимулювати до скорочення. Ламетрі міркував, що якщо ці факти вірні для тварин, то вони мають бути правдивими і для людей. Проте, на відміну від Декарта, Ламетрі заперечував твердження, що люди істотно відрізняються від тварин. Для Ламетрі люди були по суті різновидом мавп, які перевершували їх головним чином завдяки силі мови, Ламетрі далі стверджував, що навіть розум повинен безпосередньо залежати від фізико-хімічних процесів. Такі речовини, як опій, кава та алкоголь, впливають як на тіло, так і на розум, впливаючи на думки, настрої, уява і воля. Більше того, хвороби вражали і розум, і тіло. Ламетрі вчив, що атеїзм є єдиним шляхом до щастя і що мета людського життя полягає в тому, щоб відчувати насолоди почуттів.

Хоча Еразма Дарвіна, англійського натураліста і лікаря, зараз згадують насамперед у зв'язку з його онуком Чарльзом Дарвіном (1809-1882), він був широко відомий у свій час. Дійсно, широке коло наукових інтересів зробило його лідером Місячного товариства, асоціації, до складу якої входили деякі з найважливіших британських учених і винахідників вісімнадцятого століття. Головний трактат Еразма Дарвіна «*Зономія, або закони органічного життя*» (1794-1796) присвячений медицині, патології та мінливості видів. На відміну від Декарта, Еразм Дарвін намагався довести, що той самий інтелектуальний принцип існував у людей і тварин. Його *Зономія* розглядала по суті всі центральні питання біології кінця XVIII ст. За Еразмом Дарвіном, всі тварини виникли з «живої нитки». Загалом його підхід до життєвих явищ був механістичним, особливо уявлення про епігенез; він вірив, що всю природу можна пояснити в термінах матерії та руху.

Висновок. Рене Декарт (1596-1650р.р.) вперше висловив гіпотезу про рефлекс і прагнув представити у примітивному вигляді рефлекторну дугу. Організм тварини він зображав, як своєрідну машину. Відомий французький філософ Жульєн Ламетрі (1709-1751р.р.), за аналогом Рене Декарта, анонімно опублікував книжку «Людина-машина». Такі описки мають певне актуальне значення і сьогодні, тому що за своєю сутністю людський організм - це саморегулююча, самоуправляюча, самовідтворююча складна система, в якій існують інформаційно-енергетичні зв'язки між різними структурними рівнями та безліч контурів зворотних зв'язків.

Механістична філософія, однак, не працювала добре, коли стикалася зі складними життєво важливими явищами, такими як розмноження, розвиток і диференціація, харчування та зростання. Оптимізм щодо пояснювальної сили механістичної філософії почав падати до середини вісімнадцятого століття. Багато фізіологів прийшли до висновку, що механічні пояснення діяльності живих істот неможливі і недоречні.

ECONOMIC SCIENCES

U.D.C. 368.023.5

INSURANCE INTERMEDIARIES OPERATION IN DEVELOPMENT OF UKRAINIAN INSURANCE MARKET

Bondarchuk Daryna

2d year Master's student in "Finance, Banking and Insurance"

Balytska Mariia

PhD, Assistant of Insurance, Banking and Risk Management Department

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

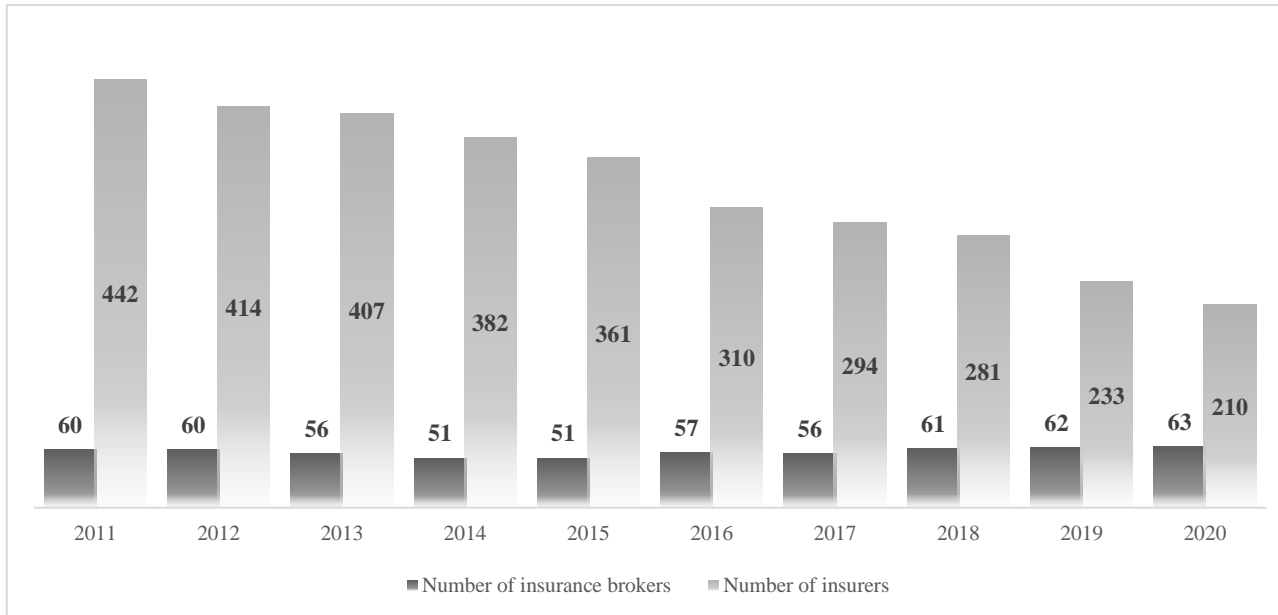
Introductions. Insurance intermediaries are important figures in the insurance market because they help consumers to choose insurance programs. Their operation affects the efficiency of insurance tools. The optimal number of insurance intermediaries provide the development other members of the insurance market.

Aim of this article is analysis of direct insurance intermediaries operation in development of Ukrainian insurance market by using indicators related to number of active insurance companies and insurance intermediaries to insurance companies ratio.

Materials and methods. Graphical and analytical tools were used for this article. Statistical analyses of National Bank of Ukraine, National Commission for State Regulation of Financial Services Markets and BIPAR data assisted research assisted research.

Results and discussion. Insurance intermediaries are key players in terms of selling of insurance services. They provide basic market conditions because they play a bridging role between seller and buyer of insurance policies. Insurance agents and brokers, as direct insurance intermediaries, are involved in the process of marketing insurance services. That's why an adequate number of insurance intermediaries in the market is one of the main conditions of its effective work [1].

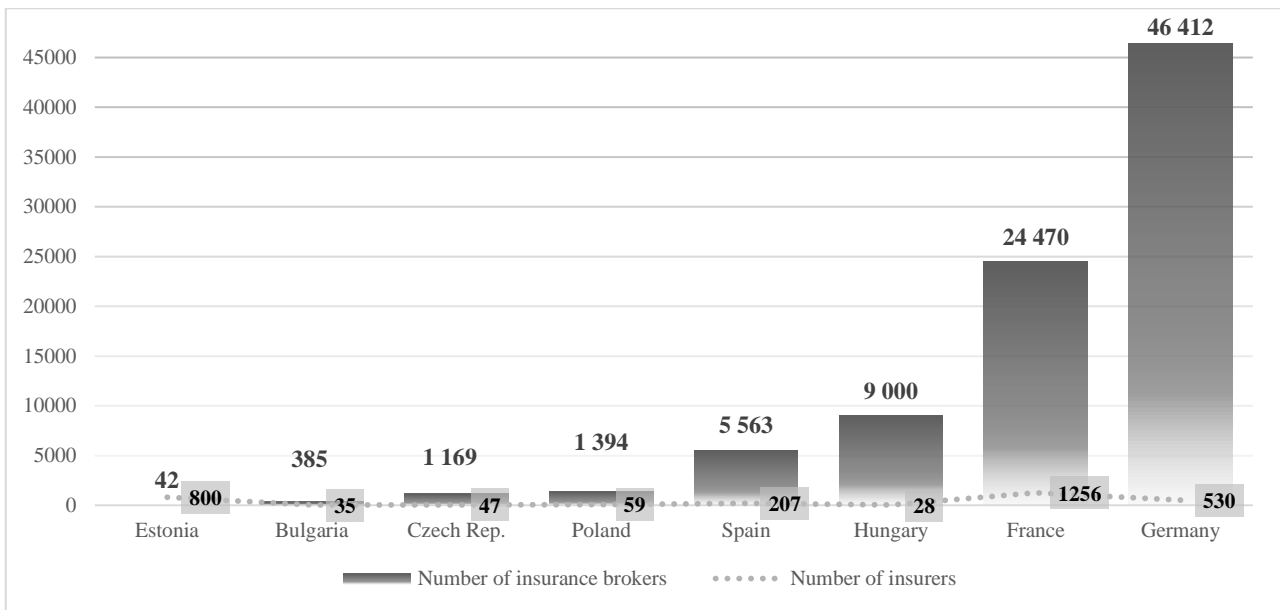
Insurance brokers to insurance companies ratio is one of the indicators of the performance of insurance intermediation. This indicator shows how many insurance brokers can help an insurer to sell insurance services. The dynamics of this ratio over the last 10 years in Ukraine is shown in figure 1.

Fig. 1. The dynamics of insurance brokers to insurance companies ratio in Ukraine in the 2010-2020 period [2; 3; 4; 5; 6]

The figure shows that the number of insurance brokers had varied depending on the situation in the financial market in Ukraine. The number of insurance intermediaries decreased after the political-economic crisis had begun in 2014. Recovery of economic stability had brought the number of intermediators back to the pre-crisis level, after which their number increased. For the last 10 years, the ratio of insurance brokers to insurance companies in Ukraine was between 3 and 7. The number of intermediaries is relatively stable, while the number of insurance companies has gone into marked decline. This trend was due to the fact that the liquidated insurers were not interested in the real selling of insurance services because they have operated either as captive companies or as fraudulent subjects.

The value of this indicator in different countries was considered for determining the optimum level of insurance brokers to insurance companies ratio in the market (figure 2).

Fig. 2. Insurance brokers to insurance companies ratio in a different country of Europe in 2020 [7; 8]

Figure 2 helps to understand that the number of brokers far higher than the number of insurers in the insurance market worldwide. Bulgaria has the lowest insurance brokers to insurance companies ratio among developed countries (11:1). This ratio is 24:1 in the neighbouring territories of the Czech Republic and Poland. Insurance brokers to insurance companies ratio exceeds 20:1 (France 20:1, Spain 27:1, Germany 87:1) in the most developed countries. Hungary is the top of a sample in this indicator because there are 321 brokers per insurance company in the country. If the average for the group (20 brokers per insurer) took as a reference, 4 200 insurance brokers should operate in Ukraine in 2020. Thus, the hypothesis of a shortage of insurance brokers in Ukraine is confirmed.

In conclusion, therefore, it can be mentioned that there are not enough of the licensed insurance brokers in in the Ukrainian market. This case requires a decision at the state level, because insurance brokers can operate on the common tax system only. Such conditions of work could be the objects of activities of the informal insurance intermediaries. This players are advisors in law, but they sells insurance services in practice. And therefore the shadow market emerges and subsequently a normal kind of customer receives services outside of regulation. These factors reduce

the quality of insurance services and constitute a serious disincentive for development of insurance instruments in the country.

Sources

1. Приказюк Н.В. Розвиток страхової системи України: дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 535 с.
2. Державний реєстр страхових та перестрахових брокерів. Реєстри та переліки Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/split/registers-lists> (дата звернення: 30.03.2021).
3. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за підсумками 2016 року. Дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/sk_%202016.pdf (дата звернення: 30.01.2022).
4. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за підсумками 2017 року. Дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/2017_rik/sk_%202017.pdf (дата звернення: 30.01.2022).
5. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за підсумками 2018 року. Дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/2018_rik/2018/sk_%202018.pdf (дата звернення: 30.01.2022).
6. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за підсумками 2019 року. Дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_2019.pdf (дата звернення: 30.01.2022).
7. Figures on insurance intermediaries in Europe. VIPAR Report. December 2019. Available at: <https://brokersireland.ie/wp->

[content/uploads/2020/01/BIPAR-report-Figures-on-insurance-intermediaries-Dec2019.pdf](#)

8. Total number of companies on the European insurance market as of 2019, by country. Available at: <https://www.statista.com/statistics/438318/insurance-sector-number-of-firms-europe-by-country/>

IMPROVING THE EFFICIENCY OF USING FIXED ASSETS FOR AIR TRANSPORTATION

Damirov Mahir Rasim oglu

Doctoral student of the National Aviation Academy

Summary

The article considers the increase in the efficiency of the use of fixed assets in air transportation. Here, using the example of the Republic of Azerbaijan, the impact of income from air transport and investments in fixed assets on fixed assets was assessed using the EViews software package. In the course of the study, a model of the relationship between these indicators was built and predicted.

Key words: freight transportation, air transport, fixed assets, investments, income, gross domestic product, software package, model.

Main part. The increase in revenue from air freight contributes to economic growth by influencing economic growth. Cargo transportation in air transport is mainly closely related to investments in this area and the commissioning of fixed capital. In this regard, it is important to assess the impact of revenues from air transport and investments in fixed assets on the use of fixed assets. For this purpose, to assess the relationship between these factors, if we conduct an econometric assessment based on the data of the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan, we can determine the degree of impact of these factors. The following table shows the dynamics of these indicators for 2000-2020 [6].

Table1

Dynamics of indicators affecting the main backgrounds used in air transport in the Republic of Azerbaijan

Years	Investments in air transport, bln. manat (X)	Gross income from air transport services, bln. manat (Y)	Fixed assets put into operation (Y)
2000	0,009	0,064	0,0078
2001	0,003	0,066	0,0013
2002	0,001	0,074	0,0003

2003	0,032	0,133	0,013
2004	0,011	0,161	0,04
2005	0,118	0,179	0,0941
2006	0,108	0,223	0,108
2007	0,083	0,326	0,054
2008	0,0998	0,372	0,068
2009	0,032	0,331	0,1
2010	0,214	0,389	0,229
2011	0,18	0,558	0,031
2012	0,28	0,619	0,153
2013	0,282	0,78	0,01
2014	0,082	0,838	0,619
2015	0,397	0,828	0,399
2016	0,01	1,054	0,0101
2017	0,4022	1,647	0,397
2018	0,0394	2,067	0,039
2019	0,0337	2,396	0,034
2020	0,1097	3,035	0,136

Source. (6) compiled based on the data.

According to Table 1, the dependence between the factors affecting the main backgrounds used in air transport in the Republic of Azerbaijan for 2000-2020 was studied from EViews, MatLab, MS Excel, MathCad, etc. from ready-made mathematical software packages for regression analysis. can be used. For this purpose, using the EViews software package, we obtain the following result based on the data in Table 1.

Dependent Variable: Y
Method: Least Squares
Date: 03/29/22 Time: 12:14
Sample: 2000 2020
Included observations: 21

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X2	0.017781	0.039070	0.455117	0.6545
X1	0.670670	0.259162	2.587838	0.0186
C	0.026760	0.050743	0.527363	0.6044
R-squared	0.292720	Mean dependent var		0.121124
Adjusted R-squared	0.214133	S.D. dependent var		0.162782
S.E. of regression	0.144304	Akaike info criterion		-0.902219
Sum squared resid	0.374828	Schwarz criterion		-0.753002
Log likelihood	12.47330	Hannan-Quinn criter.		-0.869835
F-statistic	3.724803	Durbin-Watson stat		2.268185
Prob(F-statistic)	0.044292			

Source: Eviews compiled by the author based on the software package.

Based on the results obtained from the Eviews application software package, the regression equation will be as follows:

Estimation Command:

```
=====
LS Y X2 X1 C
```

Estimation Equation:

```
=====
Y = C(1)*X2 + C(2)*X1 + C(3)
```

Substituted Coefficients:

```
=====
Y = 0.0177814950399*X2 + 0.670670117854*X1 + 0.0267598769649 (1)
```

Source: Eviews compiled by the author based on the software package.

Based on this correlation equation, it can be concluded that a single increase in factor (X1), which represents the volume of investments in fixed assets in air transport in the Republic of Azerbaijan, leads to a 0.671 unit increase in fixed assets used in air transport, revenue from air freight (X2).) an increase of one unit led to an increase in the volume of fixed assets used in air transport by 0.178 units.

The multiplicity correlation coefficient $r = \sqrt{R^2} = \sqrt{0.293} = 0.541$ indicates a weak relationship between the dependent variable Y, which represents the level of fixed assets used in air transport, and the free variables (X1 and X2) that represent the factors included in the model. The fact that the coefficient of determination $R^2 = 0.293$ means that the corresponding regression equation is explained by 29.3% of the variance results, and 70.3% by the influence of other factors. The small coefficient of determination indicates that the regression equation represents a relatively weak expression of the initial data and that the majority of the result factor (70.3%) is explained by factors not included in the model.

The following graph shows the dynamics of the Fitted and Actual values, as well as the residuals between them, based on the regression equation of the built-in model (2) and the EViews application software package [1, 2, 3].

Graph1.

Dynamics of actual prices and balances between them, obtained from the EViews application software package.

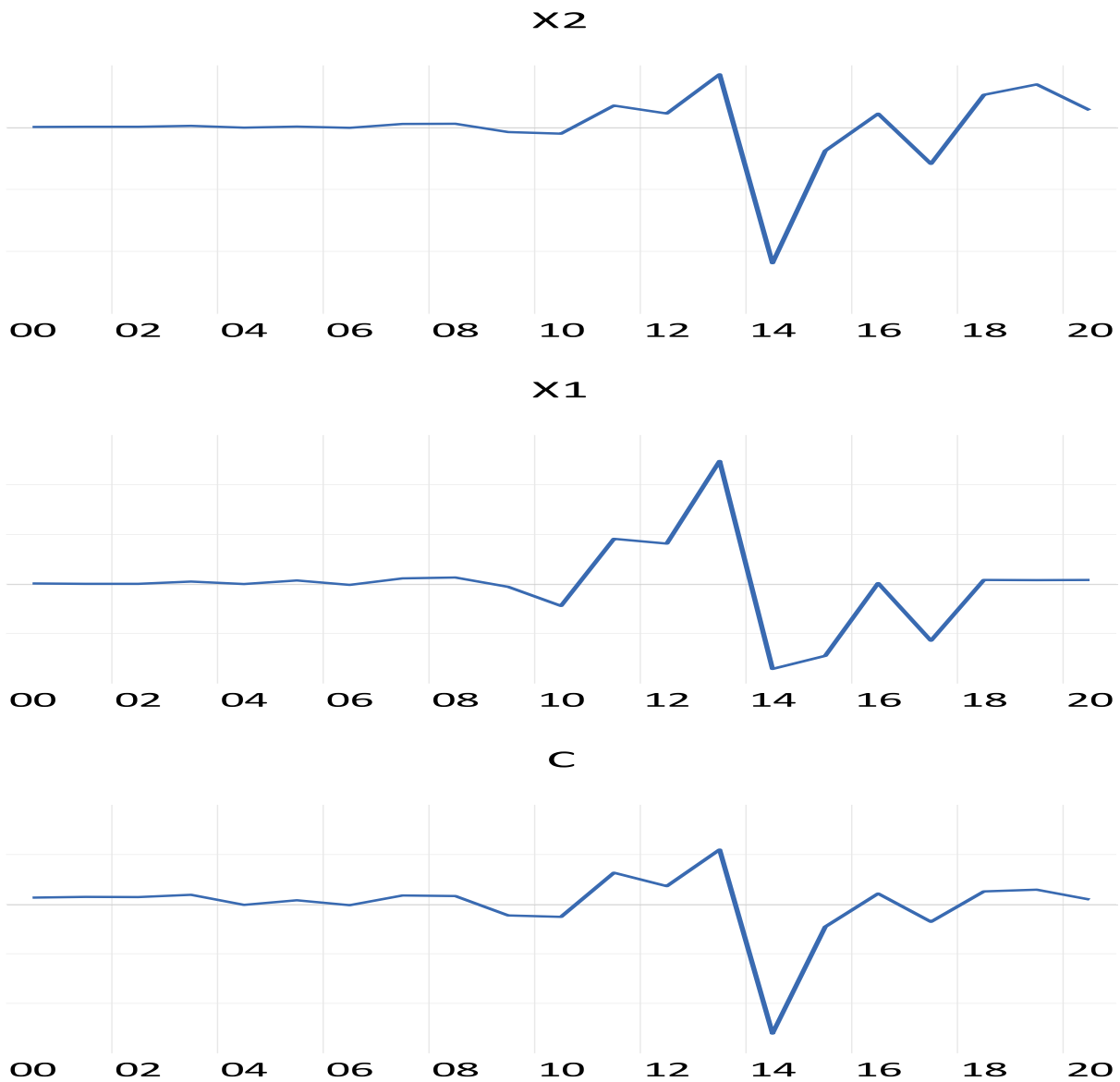

Source: Eviews compiled by the author based on the software package.

According to Table 1. Investments in fixed assets in air transport, which affect the value of fixed assets used in air transport in the Republic of Azerbaijan for 2000-2020, the income from cargo transportation according to the EViews program will be

as follows.

Gradients of the Objective Function

Source: Eviews compiled by the author based on the software package.

Let's use Fisher's criterion to check the adequacy of the model, which expresses the equation of the relationship between the factors of income from fixed assets, investments in air transport, which affect the value of fixed assets in the Republic of Azerbaijan for 2000-2020. It should be noted that according to the EViews program, the statistical significance of the set of regression equations as a whole can be checked with the help of the F-Fisher criterion. For this purpose, the F-Fisher criterion should be compared with the value of $F_{table}(a; m; n-m-1)$ [4, 5]. According to Table 2, which reflects the results of the Eviews software package,

$$F\text{- statistic (Fisher's criterion)} = 3.725$$

In EXCEL, we set the value of table F using the formula $F_{table}(a; m; n-m-1) = F_{aspobr}$,

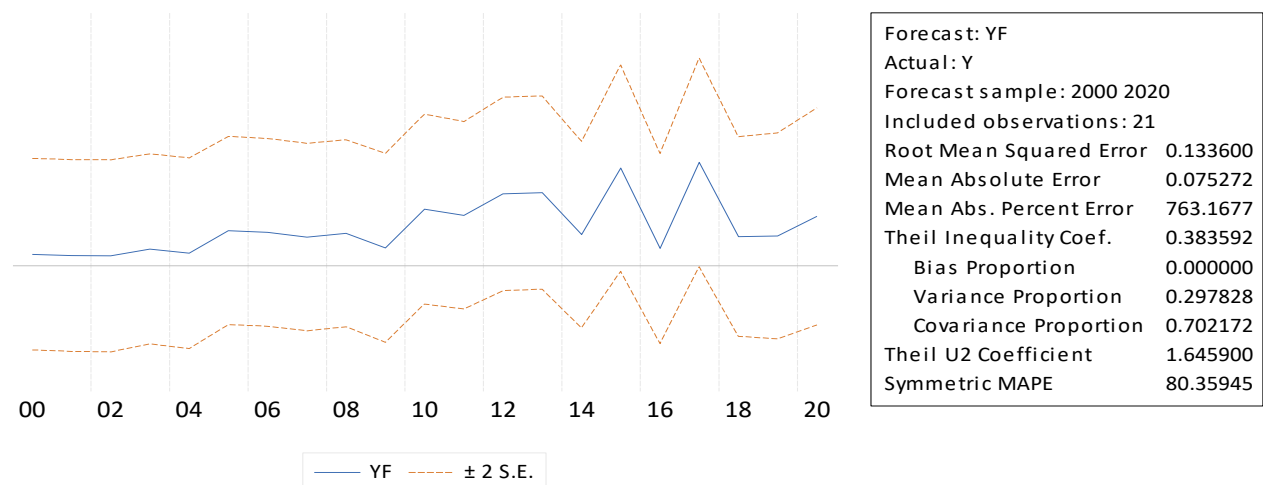
$$F_{table}(a; m; n-m-1) = F(0,05; 2; 18) = 3.16$$

When the F-Fisher criterion is compared with the value of $F_{table}(a; m; n-m-1)$, it appears that the F-Fisher criterion $> F_{table}$ ($3.725 > 3.16$). This means that the regression equation as a whole is statistically significant. This means the adequacy of the established model (1).

The following graph shows the annual estimates and standard errors of air transport revenue found by the regression equation obtained under the Eviews application software package, as well as a number of characteristics of the use of the equation for forecasting purposes [5].

Graph 3

Annual prices and standard errors of fixed assets put into operation in air transport in the Republic of Azerbaijan

Source: Eviews compiled by the author based on the software package.

Using the schedule, it is also possible to determine the forecast prices of fixed assets used in air transport in the Republic of Azerbaijan.

Result. According to the Eviews software package, the cost of fixed assets used in air transport in the Republic of Azerbaijan is determined. There is a relationship between the volume of investment in fixed assets and the level of income, expressed by the regression equation $Y = 0.0177814950399 * X2 + 0.670670117854 * X1 + 0.0267598769649$. And it was also found that with the help of this model, it is possible to determine the forecast prices for fixed assets.

REFERENCES

1. Aziz Kutlar, “Applications of panel data econometrics with Eviews”, Istanbul 2017, 152 pages.
2. Yadigarov T.A. (2020a). Operations research and solution of econometric problems in MS Excel and Eviews software packages: theory and practice (Monograph). Baku, "Europe" publishing house, 352 pages.
3. Yadigarov T.A. (2020b). "Customs statistics and modern information technologies" (Monograph). Baku: Europe, 520 pages. Baku, "Europe" publishing house, 2020-520 pages.
4. Yadigarov T.A. Econometric assessment of the associative activity of the Republic of Azerbaijan with the countries of the world//68th International Scientific Conference on Economic and Social Development - 24-25 May, 2021 - Aveiro, Portugal. p. 187-197
5. Yadigarov T.A. Econometric assessment of the level of development of balanced foreign economic relations in conditions of uncertainty. Journal Finance: Theory and Practice. 2022, № 1p. 79-90. SCOPUS DOI: 10.26794/2587-5671.
6. <https://www.stat.gov.az/source/transport/>

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ (НА ПРИКЛАДІ ТОВ «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ»)

Брайловська Ольга Олександрівна

доктор економічних наук, професор

Миронов Андрій Андрійович

студент

Київський національний лінгвістичний університет

м. Київ, Україна

Вступ. В умовах швидких глобалізаційних змін, зокрема формування ринкової кон'юнктури у суспільстві, факторів середовища функціонування підприємства керівники стикаються з проблемами під час побудови структур управління.

Організаційні структури є невід'ємною компонентою будь-якої системи управління підприємством. Розвиток організації, зміна організаційних цілей викликають необхідність змін організаційних структур для забезпечення ефективного розвитку підприємства та досягнення ним організаційних цілей.

У науковій літературі значна увага приділяється організаційним структурам управління, проте критичний аналіз останніх вітчизняних і зарубіжних розвідок з цього питання показав, що більшість з них мають виключно теоретичний характер, що на практиці не дозволяє керівникам підприємств скористатись ними для створення чи забезпечення ефективності чинних організаційних структур управління.

Особливої актуальності набуває проблема докорінної зміни внутрішнього механізму управління підприємствами та його формування з метою ефективного функціонування підприємств у довгостроковій перспективі.

Проблеми теорії, методології, удосконалення організаційної структури управління підприємством були розглянуті низкою вчених та практиків.

Вітчизняні учені М.Г. Грещак, Й.М. Петрович досліджують особливості формування та функціонування внутрішнього господарського механізму;

провідний теоретик менеджменту Пітер Ф. Друкер указує на інтерес до пошуку єдиного правильного типу організаційної структури; К. Уолш запропонував систему показників ефективності діяльності підприємств та ефективності управління підприємством; З.Л. Алієва заініціювала використання системи дев'ятнадцяти показників оцінки ефективності підприємства; М. Хаммер порекомендував відмовитися від показників, які не висвітлюють проблеми клієнтів підприємства; Й. Рюегг-Штюर्म і Л. Ахтенхаген закликають не обмежуватися виключно типом організаційної структури тощо.

Мета роботи. Метою роботи є дослідити теоретичні основи організації управлінської праці на підприємстві, проаналізувати організаційну структуру, її вплив на організацію управлінської праці та її ефективності у ТОВ «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ», запропонувати шляхи підвищення ефективності управління підприємством через удосконалення його організаційної структури.

Матеріали та методи. Емпіричною базою дослідження є товариство з обмеженою відповідальністю «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ», на матеріалах якого здійснюється ґрунтовний прикладний аналіз фактичного стану досліджуваної проблеми.

Методологічною базою роботи є загальнонаукові методи дослідження: спостереження і узагальнення, аналіз і синтез, порівняння, структурно-логічний метод, графічний, розрахунково-аналітичний. Зокрема, метод спостереження використаний при дослідженні підприємства на практиці, а саме вивчення організаційної структури управління підприємством. Висновки щодо фінансового стану на основі комплексу всіх розрахованих фінансових показників, а також загальні висновки були отримані за допомогою методу узагальнення. Метод аналізу і синтезу використовувався для вивчення організаційної структури, її впливу на організацію управлінської праці та її ефективності у ТОВ «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ». Метод порівняння був застосований при дослідженні як теоретичних основ поняття «організаційної структури управління підприємством», її видів і особливостей, так і при порівнянні фінансових показників емпіричної бази дослідження. Використання

графічного методу було доцільне при побудові різноманітних схем по методології управління персоналом в організації та схеми організаційної структури управління підприємством. Розрахунково-аналітичний метод застосований при розгляді звітів про фінансові результати різних років та на їх основі зроблені розрахунки показників.

Результати та обговорення. На основі набутих під час проходження виробничої практики з менеджменту у Товаристві з обмеженою відповідальністю «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ» практичного досвіду і знань про сучасні методи організації виробництва та планування пропонуємо такі заходи щодо підвищення ефективності підприємницької діяльності із вказівками на можливі шляхи впровадження пропозицій.

Відзначимо, що ТОВ «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ» є не лише студентською базою практики, а і суб`єктом підвищення кваліфікації за кількома програмами з відривом і без відриву від виробництва, розуміючи, як *система підвищення кваліфікації* і періодична *атестація* сприяє росту ефективності менеджменту, а з ним і ефективності управлінського процесу, виконує стимулюючу роль у підвищенні ефективності праці.

На нашу думку, керівництву слід розглянути можливості підвищення кваліфікації своїх співробітників у інших суб`єктів, адже обмін професійним досвідом, вивчення підходів і методів у роботі конкуруючих організацій, ведення дискусій по обміну ідеями, підтримка ефективних комунікацій з колегами з інших зовнішніх організацій може стати свіжим струменем у досягненні поставлених цілей, поглибить взаєморозуміння між працівниками, спонукатиме до прояву ініціативи, до досягнення кращих результатів у праці, що в свою чергу вестиме до *просування по службі*, ще одного чинника підвищення ефективності підприємницької діяльності.

Одним з найбільш важливих шляхів підвищення ефективності управління вважається активна *підтримка новаторства* в організації. Хочу відмітити підтримку атмосфери творчого пошуку керівниками ТОВ «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ». Адже моя ідея щодо створення і «розкрутки» веб-

сайту компанії і її офіційних сторінок у соціальних мережах типу Facebook, Instagram задля рекламної популяризації підприємства, привертання нових клієнтів, підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку пропонуванних послуг, отримала схвальне рішення з боку вищого керівництва і була взята до уваги.

Одним з найбільш діючих шляхів підвищення ефективності управління є *мотивація*, що у ТОВ «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ» виражається лише через одержання матеріальних благ.

Пропонуємо керівництву розглянути мотиви змістовності і статусності праці, пояснити співробітникам її суспільну корисність і визнання, що орієнтують на певну інтенсивність роботи.

Слід відзначити, що задля забезпечення ефективного управління ТОВ «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ» керівник вдало користується *перевагами делегування*, доручаючи виконання певних завдань підлеглим, що вивільнює її для виконання найбільш важливих робіт, а підлеглих стимулює у розширенні рівня прийняття рішень, розвиває їхню ініціативність, уміння й навички, професійну компетенцію.

Організаційною структурою управління у ТОВ «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ» є лінійна департаменталізація, яка залишилася з моменту заснування, бо на той час бізнес був сімейним, а послуги надавалися здебільшого однотипні і не потребували диференціації фахівців.

Наразі чисельність співробітників ТОВ зросла, підприємство діє у стабільних зовнішніх умовах, а отже, варто змінити і вид організаційної структури управління на *традиційну департаменталізацію*, адже вона заснована на комбінації лінійної й функціональної департаменталізації, що дозволить легко розподілити організацію на окремі елементи, кожний з яких матиме свої чіткі певні завдання й обов'язки.

Комунікаційні зв'язки між співробітниками наразі здійснюються за допомогою особистих мобільних телефонів та е-мейл скриньок, що, на нашу думку, є неприпустимим з точки зору сучасної ділової етики документообігу і

значно ускладнюють роботу, особливо в умовах пандемії COVID-19, яка призводить до значних суспільних та організаційних змін. Для скорішого відновлення діяльності компаній керівники повинні втілювати концепцію майбутнього роботи (Future of work), сформовану на основі методів і підходів, які застосовують під час кризи, зосереджуючи зусилля на покликанні, потенціалі, перспективі та можливостях своїх робітників.

Існує чимало цифрових засобів, безкоштовних у тому числі, що дозволять перевести *інформаційну систему* ТОВ «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ» на новий рівень, підвищити імідж підприємства на ринку надання послуг. Це і цифрові інструменти Google, Microsoft Office 365 та ін., програми миттєвого обміну повідомленнями Pidgin, Rocket, на кшталт відомих Telegram, Viber, Skype, які дозволять створити корпоративні електронні адреси усім співробітникам, перейти на електронний документообіг, бути завжди на зв'язку, спілкуватися, не залишаючи робочого місця і не витрачаючи кошти, не користуючись особистими телефонами і поштовими скриньками.

Пропонуємо розпочати *роботу зі створення культури організації*: проведення виїзних різно-тематичних тимбілдінгів задля залучення, розвитку та згуртування команди, спільне святкування визначних дат, сумісне проведення вікендів і навіть відпочинку. Початок цьому може бути покладений святкуванням 15-річчя заснування компанії, адже вироблення спільних цінностей, визнаних і схвалених співробітниками, є одним із шляхів підвищення ефективності управління підприємством.

Висновки. Наголошуємо, що саме комплексне використання запропонованих вище методів з урахуванням мети і стратегії розвитку підприємства, сприятиме досягненню найбільшої ефективності управлінської діяльності ТОВ «КИЇВІНВЕСТПРОЕКТ».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безус А.М., Менеджмент : навчальний посібник. Київ : АМУ, 2015. 268 с.

2. Маркіна І.А. Методологія сучасного управління : Монографія. Київ : Вища школа, 2001. 311 с.
3. Мошек Г.Є., Миколайчук І.П., Палеха Ю.І. Основи менеджменту. Теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Ліра-К. 2018. 528 с.
4. Остап'юк Н.А. Методика оцінки фінансового стану підприємства в умовах інфляції. Вісник ЖДТУ. 2011. Вип. 1(55). С. 127 – 129.
5. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання : підручник. 3-тє вид., переробл. і доповн. – Київ : Знання, 2008. 630 с.
6. Романова Т.В., Даровський Є.О. Чинники, що впливають на збільшення прибутку підприємств України в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3976> (дата звернення: 07.04.2022).
7. Яріш П.М., Касьянова Ю.В. Методи проведення аналізу фінансових результатів діяльності організацій. *Управління розвитком*. 2013. Вип. 4 (144). С. 159 – 162.

ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Гончарук Наталія Іванівна

Студентка ОС «Магістр»

ОП «Фінансові інститути та ризик-менеджмент»

Лобова Оксана Миколаївна

к.е.н, доцент кафедри страхування, банківської справи
та ризик-менеджменту

Київський Національний університет ім. Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Вступ. Сьогодні, однією з найголовніших умов ведення будь-якої господарської діяльності і одним з найголовніших індикаторів, які характеризують роботу та фінансовий стан підприємства є – фінансова стійкість. Саме цей показник показує наскільки успішно та стабільно працює підприємство, наскільки воно є фінансово незалежним, стійким до переліку зовнішніх та внутрішніх факторів та чинників впливу у фінансово-господарській діяльності.

Ціль. В даній роботі ми визначимо всі внутрішні та зовнішні фактори, які відносяться до фінансової стійкості страхових компаній та визначимо, яким чином вони впливають на них, також знайдемо шляхи їх вирішення та оптимізацію цих ж самих факторів для страховиків.

Матеріали та методи. В залежності від того, яку політику та стратегію управління вибирає страхова компанія в своїй роботі і буде залежати рівень фінансової стійкості. Виходячи з цього, необхідно сказати, що всі шляхи до мінімізації ризиків зменшення фінансової стійкості страхової компанії входять до самої системи фінансового контролінгу та управлінської політики самого підприємства. Тому вирішення проблем пов'язаних з ризиками зменшення фінансової стійкості підприємства залежить від політики та стратегічних рішень фінансового менеджменту, які обирає компанія для себе. [1 с. 23-27]

Тобто, з вище зазначеного можна сказати, що формуючи політику та розробляючи певну стратегію управління фінансовою стійкістю страхової компанії, загальну увагу необхідно звертати на фактори і чинники, які мають безпосередній вплив на фінансову стійкість. Відповідно їх можна розкласти на зовнішні та внутрішні фактори.

Якщо пояснювати простими словами, то зовнішні фактори – це ті фактори, які не залежать від роботи самого підприємства, вони просто на основі тих чи інших подій впливають на роботу самої компанії. Внутрішні ж фактори – навпаки, залежать тільки від організації роботи в середині самої компанії. [4 с. 93] Розглянемо їх більш детально.

Результати та обговорення. До зовнішніх факторів можна віднести:

- Економічні умови;
- Політична ситуація в країні;
- Розвиток інформаційних технологій;
- Рівень конкуренції на ринку;
- Соціальна ситуація в суспільстві;
- Екологічна ситуація в суспільстві;
- Рівень законодавчої бази;
- Податкова політика;
- Розвиток страхового та фінансового ринку.

До внутрішніх факторів відносять:

- Стан фінансових ресурсів;
- Розмір статутного капіталу та власних оборотних коштів;
- Динаміка доходів та витрати;
- Вибір галузі на підприємстві;
- Структура послуг та їх частка у платіжному попиті;
- Склад працівників;
- Організованість роботи.

Тобто виходячи з даного переліку, ми можемо ще раз проговорити момент того, що зовнішні фактори, які безпосередньо впливають на страхову

компанію не є підвладними впливу людей або самої компанії в ой час, як внутрішні фактори можуть постійно змінюватись та керуватись в середні компанії, тим самим бути під постійним контролем. [3 с. 220].

Тому для збереження та підвищення фінансової стійкості страхової компанії та мінімізації дії таких ризиків на фінансову стійкість на довготривалий термін необхідно більше працювати з внутрішніми факторами, постійно їх контролюючи та не випускаючи з виду. Це можна робити таким чином. З основного:

1) В залежності від зовнішньої ситуації (на сьогоднішній день хорошим прикладом є ситуація з загостренням війни на Донбасі, поширенням в ЗМІ невтішних новин, та ситуація з Covid-19) регулювати ціни на страхові та супутні послуги;

2) За рахунок удосконалення та розширення номенклатури послуг, мінімізувати постійні витрати страхових компаній.;

3) Шукати можливості різностороннього просування страхових послуг на ринок (удосконалення маркетингу). [1 с. 369],[2 с. 25]

Ці поради досить непогано підходять для стратегічних напрямків подолання ризиків мінімізації фінансової стійкості компанії, якщо на неї впливають внутрішні та зовнішні чинники (з переліку). Якщо ж ми будемо говорити про розробку реальної політики, то ту потрібно занурюватись набагато глибше та аналізувати основні ризики при веденні страхової діяльності. Якщо розглядати ситуацію в Україні за осанні 6-8 років, а саме політичну та економічну і розглядати також їх вплив на топ провідних компаній, то можна відзначити такі основні ризики:

- Загальний стан фінансового ринку;
- Валютні ризики;
- Робота банківського сектору;
- Нестабільна ситуація в Україні;
- Недовіра населення до страхових компаній;
- Низькій рівень платоспроможності юридичних та фізичних осіб.

Висновок. Звісно, цей перелік не є повним та є ще маса більш дрібних, але тим не менш важливих проблем, які негативно впливають на роботу страхових компаній, а разом і з тим на їх фінансову стійкість. Але зазвичай ці проблеми вирішуються в середині компанії просто коректуючи мотиви своєї роботи. Для прикладу можна навести неправильно заданий орієнтир на певний круг клієнтів щодо однієї чи іншої страхової послуги. Саме тому потрібно постійно переглядати круг своїх споживачів, їх потреби та введено заданих ними параметрів вносити корективи в свій продукт.

Отже, висновок до всього вище сказаного. В будь-якому випадку, подолання ризиків мінімізації фінансової стійкості для компанії, залежить від внутрішніх, зовнішніх факторів, а також її індивідуальних потреб.

Список літератури:

1. Донченко Т. В. Теоретичні основи формування механізму управління фінансовою стійкістю підприємства // Вісник хмельницького національного університету. : Економічні науки. – 2010. – № 1. – С. 23-27.

2. Ковальчук Н. О. Фінансова стійкість вітчизняних підприємств як передумова їх стабільного функціонування / Н. О. Ковальчук, Т. В. Руснак // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 11. – С. 368–371.

3. Оспіщев В.І., Нагорна І.В. Класифікація чинників впливу на фінансову стійкість підприємств / В.І. Оспіщев, І.В. Нагорна // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2009. – Вип. 2. – С. 218–223 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2009_2_34.

4. Русіна Ю.О. Економічна сутність фінансової стійкості підприємства та фактори, що на них впливають [Текст] / Ю.О. Русіна, Ю.В. Полозук // Міжнародний науковий журнал. – 2015. – № 2. – С. 91–94

ХЕДЖУВАННЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ

Демчук Аліна В'ячеславівна

Студентка

Національний університет водного
господарства та природокористування

м. Рівне, Україна

Введення/Introduction. Нестабільність та постійна присутність коливання курсу гривні щодо іноземних валют під час фінансової кризи підкреслив актуальність проблеми ефективного управління валютними ризиками у комерційних установах нашої країни.

Ціль роботи/Aim. Метою даної статті є доведення доцільності та ефективності застосування методу оптимального керування валютним ризиком, його оптимізацію та мінімізацію, на основі аналізу методу хеджування валютних ризиків.

Матеріали та методи/Materials and methods. У даній статті проаналізовано сутність поняття ризику від проведення валютних операцій, розглянуто метод мінімізації ризиків – хеджування валютних ризиків, проаналізовано найбільш використовувані види хеджування в сучасній комерційній практиці, проведено аналіз досліджень стосовно даної наукової теми.

Результати та обговорення/Results and discussion. Організації усіх видів є схильними до ризиків та втрат внаслідок коливання обмінних курсів та нестабільності процентних ставок, які корегує НБУ. Слід зазначити що відносно значні коливання процентних ставок та зміна курсів валют можуть призвести до загрози втрати прибутковості організацій та припинення їхньої діяльності. Ризик – це здебільшого економічна категорія. Знищення величини ризику здійснюється через різні фінансові методи, серед яких виділяють диверсифікацію, лімітування, страхування ризиків та хеджування ризиків.

Вирішенню проблеми виникненню та оптимізації ризиків від проведення валютно-обмінних операцій та загалом стосовно аналізу валютних курсів присвятили дослідження такі видатні економісти як: С. Перепелиця, [2] Н. Соколинська [3] та С. Пуплік [1].

Хеджування - це фінансовий процес, який означає дію стосовно зменшення або компенсації ризику, також це операція, яка доповнює фінансову та звичайній комерційну діяльність стосовно страхування проти коливання та виникнення різних цінових рівнів, ринкових цін [1,4].

Хеджування валют - це передусім є маніпуляцією з певними інвестиційними інструментами, що спрямовані на мінімізацію та зниження фінансових ризиків які виникають через наявність несприятливих та негативних, загрозливих факторів на фінансових ринках, від яких залежить курс валют [1].

Саме тому будь- яка комерційна фірма або компанія яка має пряму залежність свого прибутку та фінансового результату від проведеної діяльності від коливання валют є зацікавленою в наявності інструментів та методів які дозволить контролювати та керувати валютними ризиками в межах своєї комерційної діяльності.

Будь-які грошові потоки які є в іноземній валюті несуть за собою прямі валютні ризики. Якщо фінансовий облік на фірмі проводиться в єдиній грошовій формі та знаках, то в процесі переоцінки активів компанії в іноземній валюті можуть бути присутні можливі збитки або ж навпаки прибутки.

За технікою здійснення операцій виділяють **2 основних типи** хеджування [4]:

1. **Короткий хедж** - розпочинається продажем ф'ючерсного контракту та завершується його купівлею.

2. **Довгий хедж** - розпочинається операція купівлею та закінчується продажем ф'ючерсного контракту.

Слід зазначити що **короткий хедж**, доцільно використовувати для власників товару або виробників товарів, які потребують захисту ціни

майбутнього продажу товару на наявному ринку, а **довгий хедж** буде доцільно використовувати для продавців, або споживачів товарів для захисту від необдуманого та раптового підвищення ціни товару, який вони планують придбати.

Проте хеджування не може повністю зробити неможливими валютні ризики, які пов'язані із несприятливим валютним кліматом та ринковими змінами цін, проте нехтувати хеджування все ж не варто оскільки відсутність проведення та застосування даного методу на підприємстві може призвести до суттєвих фінансових втрат для компанії, а застосування хеджування навпаки ж може зберегти значні суми для фірми., які потім можна успішно реінвестувати в бізнес.

Для хеджування валютних ризиків на міжнародних фінансових ринках використовують форвардні контакти, які поділяються **на такі основні типи [4]:**

1. **Форвардний опціон із відкритим терміном виконання** - дає право самостійно обирати дату виконання угоди в певний заздалегідь продуманий та обраний проміжок часу.

2. **Форвардний контракт із валютним контрагентом** - використовується коли є наявні значні валютні потоки

3. **Непрямий форвардний валютний контракт** - використовується коли форвардні курси для певної валюти на ринку не розраховують.

4. **Форвардний контракт із опціоном анулювання** - даний контракт дає право одній із сторін договору відмовитися від своїх зобов'язань.

Висновки/Conclusion. За результатами проведеного дослідження стосовно хеджування валютного ризику ми можемо підсумувати, що даний метод дає ефективність знизити валютні ризики, дає змогу не залучати із обороту компанії значні фінансові ресурси, дає хорошу можливість заморозити рівень валютного курсу при наявності несприятливих ситуаційних змін на фінансових ринках, та допомагає підприємцям значно зберегти власні оборотні кошти компанії, які можна потім ефективно реінвестувати в бізнес.

Використана література

1. Пуплікoв С.І. Валютні операції: теорія та практика валютних операцій в трансформаційній економіці. Мн.: Топник, 2015. – 316 с.
2. Перепелиця С.В. Основні підходи до управління ризиками/ Банківський вісник.- 2015. – № 7. – С. 31-36.
3. Соколинська Н.Є. Валютні ризики та методи їх регулювання/ Банківські послуги- 2016г. – № 9. – С. 32-41.
4. Кудрицька Ж.В., Гнилицька А.Ю. Хеджування валютного ризику/ Вісник Економіка і суспільство. Випуск 11, 2017./Мукачівський державний університет. С.1-4

УДК 338.45.621

ЗБУТ ЯК СКЛАДОВА ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: СУТЬ, ФУНКЦІЇ, ЧИННИКИ

Мартин Ольга Максимівна

к.е.н., доцент

Грунт Ростислав Тарасович

студент

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

м. Львів, Україна

Анотація. Розглянуто економічний зміст збуту продукції як складової виробничо-господарської діяльності, конкретизовано два концептуальні підходи до трактування його суті. Розглянуто чинники, що впливають на процес збуту, а також умови, що посилюють значення збуту в сучасних ринкових умовах.

Ключові слова: збут, ринок, чинники збуту, функції збуту, інформація.

В сучасних динамічних ринкових умовах розвитку національної економіки, умовах невизначеності та нестабільності економічних процесів система збуту на підприємстві на управління цим процесом спрямовані на вирішення різноманітних проблем, пов'язаних із узгодженням інтересів підприємств і інтересів споживачів, із підвищенням конкурентоспроможності підприємства, реалізацією його поточних і стратегічних завдань.

Збут продукції є дуже важливим елементом виробничо-збутової діяльності підприємства, оскільки в процесі збуту відбувається рух продукції на відповідний ринок до споживача, який очікує цей товар. Процес збуту є багатогранним, оскільки, з одного боку, відбувається відшкодування витрат виробництва виробленої продукції і задоволення потреб виробника, а з іншого боку – задоволення потреб споживача. Головною метою збуту є реалізація економічного інтересу підприємця (максимального прибутку з забезпеченням

найменших витрат) на основі реалізації товару споживачам, а відповідно задоволення їх платоспроможного попиту.

В науковій літературі існують різноманітні підходи до трактування поняття «збут», зокрема, виділяють чотири концепції збуту: функціональна (базується на функціях торгівлі), інституціональна (передбачає наявність інститутів збуту на різних рівнях регулювання), товарна (враховує поділ товару на різні типи), системна (передбачає наявність структурних елементів і зв'язок із зовнішнім середовищем через обмін товарами і інформацією) [5, с. 71].

На наш погляд, підходи до трактування поняття «збут» можна згрупувати за двома концептуальними напрямками:

1) традиційний або змістовий, який пояснює реальний зміст поняття «збут» [3, с. 189; 4, с. 174]. Так, В.С. Ніценко під збутом розуміє «комплекс процедур просування готової продукції на ринок (формування попиту, отримання обробка замовлень, комплектація та підготовка продукції до відправки покупцям, відвантаження продукції на транспортувальний засіб і транспортування до місця продажу або призначення) і організацію розрахунків за неї (встановлення умов і здійснення процедур розрахунків з покупцями за відвантажену продукцію) [6, с. 113].

2) процесуальний напрям, що відображає економічні відносини, що відбуваються в процесі реалізації товару підприємством і його виходом у зовнішнє ринкове середовище з метою досягнення поставлених цілей. Так, В.А. Гамалій, С.А. Романчук, І.В. Фабрика з позицій широкого трактування вважають, що збут – це процес організації транспортування, підтримки запасів, доробки, складування, просування до оптових і роздрібних торговельних ланок передпродажної підготовки, упакування і реалізації товарів з метою отримання прибутку і задоволення потреб споживачів. «Збут у вузькому значенні (продаж, реалізація) – це процес безпосереднього спілкування продавця і покупця, спрямований на отримання прибутку», процес, який потребує знань, конкретного рівня торгової компетенції і навичок [1, с. 11].

Отже, збут є напрямом економічної діяльності підприємства, який є інструментом задоволення потреб як підприємства, так і споживача, спрямований на досягнення мети та конкретно спланованого результату діяльності, як процес формує і розвиває контакти зі споживачами. Збут продукції реалізується за допомогою шести функцій – транспортування, розподілу, зберігання, сортування, встановлення контакту зі споживачами, інформування [3, с. 189]. На наш погляд, сьогодні особлива роль належить функції встановлення контакту зі споживачами, що проявляється в конкретних діях, що полегшують доступ до наявних груп споживачів, і функції інформування, яка проявляється у будь-яких діях, що забезпечують отримання знань про потреби ринку та умови конкурентного ринкового обміну.

Збут є структурованою системою, у якій складові функціонують у цілісній єдності. Структурними елементами системи збуту підприємства є підсистема контролю збуту, підсистема логістики, підсистема маркетингового забезпечення збуту, підсистема інформаційного забезпечення, підсистема планування збуту, канали руху продукції [7, с. 100].

На збут впливає велика кількість чинників, які можна поділити на внутрішні і зовнішні. В цілому Т.В. Ільченко до таких чинників відносить мотивацію під час купівлі, кількість споживачів, поведінку їх під час купівлі, ринок збуту досліджуваного товару, місткість та насиченість ринку, тенденції змін на ринку, наявність товарів-замінників, конкурентну частку товарів-замінників на ринку [2, с. 57].

Виробник в процесі просування товару до споживача повинен контролювати весь процес товароруку, вдосконалювати його, аналізувати і прогнозувати цей процес. Такі вимоги ставить сам ринок, ринкові процеси і потреба задоволення зростаючих потреб споживачів, інтереси і потреби яких є в центрі ринкових відносин. Практично аспекти з виробничої діяльності в умовах ринку переміщуються у аспекти збутово-виробничої діяльності. Це означає, що кожне підприємство повинно планувати, контролювати та займатися збутовою діяльністю.

В сучасних умовах розвитку ринкових процесів роль збутової діяльності підприємства постійно зростає. Це обумовлено:

по-перше, потребою прискореної реалізації товару і пришвидшенням товарообороту підприємства,

по-друге, потребою удосконалення виробничо-збутової діяльності згідно ринкових вимог;

по-третє, змінами в організаційній структурі підприємства, зміни обумовлені потребами ринку,

по-четверте, потребою максимального задоволення зростаючих потреб споживачів і постійна боротьба за споживача.

Отже, збут є завершальним етапом діяльності підприємства, критерієм його життєдіяльності як в поточному часі, так і в перспективі. Саме збутова діяльність дає максимальну можливість для підприємства отримати не тільки максимальний прибуток, але і забезпечити належне місце підприємству, високий рівень конкурентоспроможності в умовах динамічності розвитку ринкових відносин, можливість втриматись на ринку підприємству у довгостроковому періоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гамалій В.Ф., Романчук С.А., Фабрика І.В. Сучасні проблеми збутової політики українських підприємств. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія : Економічні науки.* 2012. Вип. 22. С. 10-13.

2. Ільченко Т.В. До питання маркетингового планування збуту продукції підприємств. *Економіка і держава.* 2016. № 4. С. 57-60.

3. Ключник А.В. Теоретичний аналіз поняття «збут» та його функції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки.* 2014. Вип. 6. С. 188-191.

4. Кучер О.В., Гофман М.О. Формування принципів маркетингової політики підприємств. *Вісник Кам'янець-Подільського національного*

університету імені Івана Огієнка. Серія : Економічні науки. 2015. Вип. 10. С. 174-178.

5. Молнар О.С., Белень А.І., Чорна А.А. Економічний зміст збуту продукції та процесу його регулювання. Формування ринкових відносин в Україні. 2021. № 10. С. 68-74.

6. Ніценко В.С. Теоретичні засади збутової політики аграрних підприємств. Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. 2015. № 2. С. 111-118.

7. Олефіренко О.М. Теоретичні засади формування збутової політики в системі управління комерціалізацією інновацій. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 23. С. 96-100.

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ Й ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Матвієнко Аліна Петрівна,
к. е. н., старший науковий співробітник відділу
земельних відносин та природокористування,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Вступ. Сучасні реалії використання агроєколандшафтів з кожним роком поглиблюють необхідність їх захисту від деградації. Актуальні питання збереження земельних ресурсів все частіше й гостріше піднімаються як на політичному, соціальному, так і науковому рівнях, адже сільське господарство це найважливіша галузь виробництва продуктів для харчування населення та забезпечення продовольчої безпеки будь-якої країни. Тому, *охорона земель та боротьба з їх деградацією – це проблеми, які сьогодні піднімаються на рівень глобальних. Так, на 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, що проходила у вересні 2015 р., відбувся Саміт, де лідери 193 країн ухвалили 17 глобальних Цілей сталого розвитку на 2016–2030 рр., серед яких і безпечне використання землі (збереження екосистем суші).*

Мета роботи – проаналізувати досвід регулювання у сфері охорони й використання земель сільськогосподарського призначення у різних країнах світу.

Матеріали та методи. Теоретичним підґрунтям проведення дослідження є публікації вітчизняних і зарубіжних науковців з питань земельних відносин, охорони й використання земель, законодавчі та нормативно-правові акти. При опрацюванні матеріалу використані наступні методи наукового пізнання: діалектичний, системного підходу, історико-логічний, порівняння, абстрактно-логічний для узагальнення отриманих результатів та формування висновків.

Результати та обговорення. Збереження земельних ресурсів – завдання кожної країни, оскільки у світі з кожним роком залишається все менше земельних ресурсів, які можуть бути залучені до інтенсивного

сільськогосподарського використання. На разі таким потенціалом володіють всього п'ять країн – Бразилія, Сполучені Штати Америки, Росія, Канада та Австралія [1, с. 176]. Однак із зростанням кількості населення на нашій планеті, цих запасів вистачить на 35–40 років, тому постає необхідність збереження земельних ресурсів як основного фактору сталого розвитку людства [2].

У більшості розвинених країн система державного регулювання землекористування є поєднанням важелів адміністративного впливу з окремими інструментами ринкового саморегулювання. У країнах Європейського союзу заходи щодо охорони земель провадяться в рамках політики сільського розвитку, що ґрунтується на веденні спільної аграрної політики, створенні фондів підтримки фермерів, наданні технічної допомоги, розробленні національних цільових програм і перспективних планів розвитку [3]. Проте, кожна країна також має свої особливості у сфері регулювання охорони й використання земель, зокрема щодо централізації і децентралізації управління, повноважень органів державної влади і місцевого самоврядування, організаційно-правових форм використання земельних ресурсів та власності на них [4].

Так, земельним правом Німеччини визначено заборону дроблення лісових і сільськогосподарських земельних ділянок, їх відчуження зі зміною цільового призначення. Питання охорони ґрунтів регулюються Федеральним Законом «Про охорону ґрунтів» від 17 березня 1998 р., згідно зі ст. 4 якого будь-яка особа, що користується ґрунтом, зобов'язана поводитися так, щоб її дії не призводили до шкідливих змін його якісного стану. Власники і землекористувачі зобов'язані вживати заходів щодо попередження настання шкідливих змін у стані земель, які їм належать. А особа, яка допустила негативні зміни стану ґрунту або ж забруднила земельну ділянку – зобов'язана відновити попередній якісний склад поверхневого шару та очистити засмічені масиви, а також водні ресурси, споганені у результаті їхніх дій. Крім заходів із

відновлення якості ґрунту необхідно також вживати заходів щодо запобігання розповсюдження забруднюючих речовин [5].

А в ст. 17 згаданого вище Закону містяться положення щодо дотримання правил «належної професійної практики ведення сільського господарства» під час використання ґрунтів у процесі сільськогосподарського виробництва для запобігання погіршенню їх якості [5].

Крім того, у Німеччині, поряд із вимогами дотримання аграріями «доброї сільськогосподарської практики», функціонує ще програма захисту ґрунтів «Cross Compliance», яка ґрунтується на двох основних чинниках: 1) ефективно діюча законодавчо-нормативна база; 2) сприяння та заохочення фермерів до ведення еколого-безпечного сільськогосподарського виробництва [6].

У Польщі охорону ґрунтів регулюють два основних закони: «Про охорону навколишнього середовища» від 27 квітня 2001 р. та «Про охорону сільськогосподарських і лісових земель» від 03 лютого 1995 р. Перший з названих законів передбачає превентивні заходи щодо охорони ґрунтів від забруднення та про рекультивацію земель у випадку небажаної зміни їх призначення. Другий – регулює охорону ґрунтів при зміні сільськогосподарського або лісгосподарського використання земель [7; 8].

У Франції законодавство про сільськогосподарські землі базується на положенні, що найкращим правовим механізмом їх охорони є право приватної власності. Адже фермер, переважно, успадковує землю як родинну цінність чи набуває її у власність за власні кошти, а тому бережно ставиться до своїх сільськогосподарських угідь [9; 10]. Також французьке законодавство накладає деякі обмеження на зміну режиму використання сільськогосподарських земель упродовж 10 років з моменту отримання їх в оренду. Якщо орендар раніше змінює вид використання земельної ділянки, то договір оренди може бути припинений [9].

Щодо правової охорони сільськогосподарських земель у Франції, то вона є опосередкованою, а не прямою, в її основу покладено три основні законодавчі підходи: 1) приватне володіння землею, передусім на основі інституту права

приватної власності; 2) стимулювання набуття сільськогосподарських земель найбільш кваліфікованими для цього особами – фермерами, та 3) регулювання державою передачі сільськогосподарських угідь для несільськогосподарських потреб, передусім під забудову[9; 10].

У Нідерландах більша частина ґрунтового покриву сформована в результаті втручання людини у природні процеси шляхом: меліорації земель, добування торфу, внесення гною, скорочення лісів, осушення земель, обробітку ґрунту тощо. Саме тому Нідерланди є однією з тих країн ЄС, в яких політика охорони ґрунтів здійснюється через ухвалення спеціального законодавства [11], а саме Закон «Про охорону (захист) ґрунтів» від 03 липня 1986 року. Його основна мета – забезпечити дотримання певних заходів щодо запобігання погіршення якості ґрунтів, а за необхідності – й робіт з їх очищення від забруднення та їхнього відновлення. Термін виконання таких робіт визначається залежно від ступеня загрози здоров'ю населення та стану довкілля [11; 12].

Крім законів «Про охорону ґрунтів» та «Про охорону навколишнього середовища», важливу роль у правовому забезпеченні охорони сільськогосподарських земель відіграють деякі підзаконні акти, зокрема, Декрет про якість ґрунту від 22 листопада 2007 р. і Положення про регулювання якості ґрунту від 13 грудня 2007 року [11].

В Іспанії ще 1953 року було прийнято Закон «Про охорону і поліпшення сільськогосподарських угідь», яким власників земельних ділянок зобов'язали використовувати агротехнічні прийоми, визначені відповідними нормами Міністерства землеробства. Моніторинг ґрунтів розвинутий значно гірше ніж в інших країнах ЄС, проте є зразковий закон про моніторинг ґрунтів [3].

Унікальним у світовій історії забезпечення охорони й використання земель є досвід Сполучених Штатів Америки, що полягає у мобілізації громадськості та виробників. Незважаючи на закони землеробства, американські фермери у 30-х роках минулого століття у результаті гонитви за прибутками розорали родючі степи Великої рівнини і спричинили тим самим

стрімке поширення пилових бурь і дефляції ґрунтів. Це викликало зниження родючості ґрунтів у найбагатших сільськогосподарських районах США. У зв'язку з цією катастрофою уряд країни змушений був прийняти екстрені заходи з урятування сільського господарства, а тодішній президент Т. Д. Рузвельт зазначив, що «народ, який руйнує свій ґрунт, знищує сам себе». У подальшій своїй роботі органи влади поклалися насамперед на ґрунтозахисну освіту, екологічне виховання землекористувачів, на демонстрацію прикладів ґрунтозахисного ведення господарства та на різнобічне субсидіювання ґрунтозахисних робіт і технологій [13].

Наприкінці 30-х – початку 40-х років сформувались відповідні інститути по охороні земель. Таким чином, «Служба охорони ґрунтів ініціювала створення спеціальних районів охорони ґрунтів як локальних утворень, організованих місцевими жителями для збереження земельних і водних ресурсів. Уже 1947 р. майже 2000 районів охорони ґрунтів увійшли до Національної асоціації районів охорони ґрунтів з понад 1 мільярдом акрів приватних сільськогосподарських земель» [14; 15]. А вже у 50-ті роки було створено низку добровільних програм стосовно використання природних ресурсів як на національному, так і місцевому рівнях. Починаючи з 1990 року, відповідно до Положення «Про охорону» сільськогосподарських законів США (1990, 1996 рр.), запроваджені нові програми, спрямовані на реалізацію земельних, водних та інших питань, а саме [14; 15].

Досвід США засвідчив, що державна політика не може бути вільною від примусових елементів. Відповідно до положення про Службу охорони природних ресурсів, частині працівників надано «повноваження в адміністративному порядку призначати штрафні та інші санкції за порушення встановлених загальнообов'язкових ґрунтозахисних угод зі Службою. Якщо потрібні санкції виходитимуть за межі адміністративних повноважень Служби, її представникам необхідно забезпечити подання до владних і судових органів, виходячи за необхідності з ініціативами аж до конфіскації земельної власності чи примусового її продажу» [16; с. 15].

Висновки. Зарубіжний досвід регулювання використання та охорони земель демонструє, що держава бере активну участь у формуванні земельної політики, особливо щодо збереження родючості ґрунтів і запобігання деградаційним процесам, законодавчо встановлює певні права й обмеження на сільськогосподарське землекористування.

Таким чином, дослідження дає змогу визначити можливі шляхи застосування в Україні досвіду інших країн у державному регулюванні земельних відносин у цілому, й зокрема охорони та використання земель сільськогосподарського призначення, що сприятиме забезпеченню раціонального, ефективного й екологічнобезпечного землекористування й збереженню навколишнього природного середовища для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Новаковська І. О. Управління міським землекористуванням : монографія. Київ : Аграрна наука, 2016. 304 с.
2. Бурлака Н. І. Світовий досвід використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення. *Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси.* : зб. наук. пр. Луц. нац. течн. ун-т. 2012. Вип. 9 (1). С. 142–149.
3. Свиридова Л. А. Світовий досвід державного адміністрування використання та охорони земель із врахуванням вимог екологічної безпеки. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель.* 2016. № 4. С. 74–83.
4. Хвесик М. А., Голян В. А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика : монографія. Київ : Книжкове вид-во НАУ, 2006. 260 с.
5. Gesetz zum Schutz vor schädlichen Bodenveränderungen und zur Sanierung von Altlasten (Bundes-Bodenschutzgesetz – BBodSchG) : Федеральний закон Німеччини від 17.03.1998 р. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/bbodschg/index.html>. (Дата звернення 10.02.2022).
6. Нечипоренко О. М. Організаційно-правові засади ефективного розвитку зрошуваного землеробства. *Біоресурси і природокористування.* 2015. № 1–2. Том 7. С. 137–144.

7. Кучер А. В., Казакова І. В. Польський досвід формування механізму охорони й раціонального використання ґрунтів. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2015. № 2. С. 37–46.
8. Балюк С. А., Гапєєв Л. В. Зарубіжний та вітчизняний досвід законодавчого врегулювання правового захисту ґрунтів. *Вісник аграрної науки*. 2014. № 10. С. 12–16.
9. Кулинич П. Ринок та охорона сільськогосподарських земель у європейському законодавстві. Досвід Франції. *Проект «Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах України»*. URL : <http://www.kse.org.ua/uk/research-policy/land/analytical/?newsid=1706>. (Дата звернення: 09.12.2021).
10. Ботезат О. П. Зарубіжний досвід землекористування як крок до реалізації земельної реформи в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 24. С. 116–119.
11. Кулинич П. Ринок та охорона сільськогосподарських земель у європейському законодавстві. Досвід Нідерландів. *Проект «Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах України»*. URL : <http://www.kse.org.ua/uk/research-policy/land/analytical/?newsid=1707>. (Дата звернення: 11.12.2019).
12. Wet bodembescherming : Закон Нідерландів від 03.07.1986 р. URL : <https://wetten.overheid.nl/BWBR0003994/2017-01-01>. (Дата звернення 11.02.2022).
13. Гавриш Н. Міжнародний досвід правового регулювання, використання, відтворення та охорони ґрунтів. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2012. Випуск 31. С. 208–217.
14. Комісарук Н. Міжнародний досвід в сфері охорони земель сільськогосподарського призначення (США). URL : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/404>. (Дата звернення: 29.11.2019).

15. Кучер О. Агроекологічна політика і Програми в США: досвід для України. URL : <https://propozitsiya.com/ua/agroekologichna-politika-y-programi-v-ssha-dosvid-dlya-ukrayini>. (Дата звернення: 27.12.2019).

16. Медведєв В. В., Булігін С. Ю., Тараріко О. Г., Бураков В. І. Служба охорони ґрунтів України: актуальність, функції, перспективи. *Агрохімія і ґрунтознавство*. 1998. С. 11–15.

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Угненко Кирило Андрійович

Молодший спеціаліст, здобувач вищої освіти
Навчально-наукового економічного інституту,
Державний університет економіки і технологій
м. Кривий Ріг, Україна

Вступ. Банківську систему слушно називають кровоносною системою економіки. Перш за все, банки забезпечують платежі населення та бізнесу.

По-друге, вільні кошти бізнесу та значна частка заощаджень населення зберігаються на рахунках у банках. Ці кошти банки використовують для кредитування. Злагоджена і безперебійна робота банків в умовах війни є важливішою, ніж у мирний час. Саме тому з початку збройної агресії росії Національний банк України створює умови для належної роботи банків у надскладних умовах.

Мета роботи. З'ясувати які умови створить Національний банк України для безперебійної та належної роботи банків, які будуть прийняті актикризові можливі рішення та як залишити банківську систему ліквідною незважаючи на побоювання воєнного часу.

Матеріали та методи. З початку війни до 28 лютого обсяг коштів населення на рахунках найбільших банків зріс, зокрема внаслідок надходження значних виплат наприкінці місяця на рахунки клієнтів банків, у тому числі зарплат. Стримує вплив депозитів доступність безготівкових операцій та обмежена робота банків у низці регіонів.

Банки мають запас високоліквідних активів для забезпечення усіх безготівкових розрахунків і розрахунків за депозитами населення навіть у нинішніх складних умовах. Водночас з метою подальшого підтримання належного рівня ліквідності в банківській системі Правління Національного банку ухвалило такі рішення:

- припинити проведення тендерів із розміщення депозитних сертифікатів строком на 14 днів;

- надалі здійснювати тендери з надання рефінансування банкам, у тому числі бланкового, в межах постанови Правління НБУ від 24 лютого 2022 року №22 "Про особливості підтримання ліквідності банків у період дії воєнного стану". Тендери оголошуватимуться залежно від розвитку ситуації (зараз вони відбуваються щоденно);

- скасувати лютневе рішення щодо збільшення нормативів обов'язкового резервування.

Національний банк робить все необхідне для забезпечення безперебійності як безготівкових, так і готівкових розрахунків та підтримання безперебійного функціонування банківської системи держави в умовах воєнного стану. Водночас Національний банк закликає громадян під час покупок надавати перевагу безготівковим розрахункам, а операторів торговельних мереж та заправних станцій – не допускати жодних відмов у прийнятті безготівкової оплати. [1]

Антикризові рішення регулятора ґрунтуються на трьох ключових принципах:

- захист інтересів клієнтів банків, перш за все вкладників. Вони мають зберігати доступ до власних та кредитних коштів, платежів і переказів;

- підтримання діяльності банків та їх ліквідності. Негативний тимчасовий вплив бойових дій на показники діяльності банків не має призводити до визнання найбільш постраждалих з них неплатоспроможними. Такі фінансові установи за потреби матимуть час на відновлення фінансової стійкості після припинення воєнного стану;

- чесне відображення реального фінансового стану банків. Якими б не були збитки за результатами війни, їх не можна приховувати шляхом "прикрашання" звітності. Дуже важливо бачити справжню картину. Без цього складно буде впровадити ефективний план оздоровлення банківської системи після завершення війни.

Базуючись на цих принципах, НБУ визначив перелік заходів для підтримки роботи банківської системи. Проте доцільність застосування тих чи інших заходів на практиці залежить від сценаріїв розгортання подій. НБУ реагує та приймає рішення дуже оперативно.

Те, що майже через три тижні після початку повномасштабної війни банківська система продовжує працювати, – це перше вагоме досягнення.

Банки значно знизили комісії за свої послуги. Населення та підприємства можуть безперешкодно сплачувати за товари й послуги. Більшість магазинів та заправних станцій приймають безготівкові платежі.

Банківська система залишається ліквідною, незважаючи на початкові побоювання. Початок бойових дій, пов'язані з ними перебої в роботі банківської інфраструктури та вимушена міграція могли спровокувати масовий відтік коштів клієнтів та погіршити ліквідність банків.

Тож 24 лютого НБУ прийняв рішення встановити ліміт 100 тисяч гривень на щоденне зняття гривневих коштів із банківських рахунків. Зняття валютних коштів було повністю заборонено. На сьогодні такі початкові обмеження послаблено. Зокрема, валютні кошти можна знімати до 30 тис. гривень на добу в еквіваленті.

База фондування банків залишається відносно стабільною. Гривневі вклади населення від початку бойових дій зросли на близько 16%. На рахунки надійшли значні обсяги виплат зарплат, соціальних платежів, деякі з них сплачувалися авансом. [2]

З 24 лютого валютний ринок продовжує працювати в режимі обмежень:

1. Офіційний курс зафіксовано. Долар – 29,2549 гривень, євро – 33,1707 гривень.

2. Уповноваженим банкам заборонено торгувати валютними цінностями, крім операцій із купівлі іноземної валюти на придбання товарів критичного імпорту за переліком, затвердженим Кабміном України, а також валютних операцій для проведення мобілізаційних та інших заходів у сферах забезпечення національної безпеки та оборони.

3. Запроваджено заборону проведення транскордонних валютних платежів. Виняток — розрахунки та переведення в готівку з використанням платіжних карт за кордоном і ряд інших операцій. Це необхідно для забезпечення надійного та стабільного функціонування фінансової системи країни та максимального забезпечення діяльності ЗСУ, а також безперебійної роботи об'єктів критичної інфраструктури. [3]

Результати та обговорення. Платежі Уряду України здійснюються без обмежень згідно із законодавством про воєнний стан, запас ліквідності є цілком достатнім для фінансування видатків та погашення зобов'язань.

По-перше, багато українських підприємств продовжили сплату податків до державного бюджету, а деякі навіть сплатили їх заздалегідь. За даними Міністерства фінансів України, у лютому 2022 року до загального фонду державного бюджету надійшло 104,6 млрд грн, що еквівалентно перевиконанню місячного розпису на 29,3% або 23,7 млрд грн. За запланованого дефіциту в сумі 66,2 млрд грн в перші два місяці 2022 року профіцит загального фонду становив 13,1 млрд грн, а державного бюджету України загалом – 24 млрд грн.

По-друге, Національний банк терміново перерахував частину прибутку до розподілу в сумі майже 19 млрд грн до Державного бюджету України для фінансового забезпечення функціонування держави в умовах воєнного стану.

По-третє, міжнародні організації та країни-партнери взяли зобов'язання із виділення значних обсягів фінансування на зміцнення обороноздатності, підтримання економіки України та гуманітарні питання. За оцінками Національного банку, сумарно міжнародна фінансова, технічна та гуманітарна підтримка сягне понад 15 млрд дол. США в еквіваленті, з них більше 5 млрд дол. – безпосередньо до бюджету. Зокрема, ЄС виділить 1,2 млрд євро макрофінансової допомоги Україні. Відреагувала група Світового банку. Очікується фінансування від МВФ. Про підтримку оголосили значна кількість країн демократичного світу.

Додатковим джерелом фінансування потреб української армії є кошти, зібрані організаціями та громадянами України та інших країн, на рахунках НБУ. Зокрема, станом на 2 березня 2022 року на спецрахунок, який Національний банк відкрив для підтримання Збройних Сил України, перераховано вже понад 6 млрд грн в еквіваленті. З них більше 1,6 млрд грн Національний банк вже спрямував на потреби військових. [1]

За необхідності, НБУ готовий підтримувати ліквідність банків через інструменти рефінансування.

Банкам доступне рефінансування на умовах "овернайт" із заставою високоліквідних активів, зокрема державних цінних паперів. Запас таких активів у банків дуже значний.

Так, 24 лютого НБУ виділив кредити овернайт для 9 банків на 26,7 млрд грн. 25 лютого - 25,7 млрд грн для 2 банків. 28 лютого - 670 млн грн для 3 банків. 1 березня - 300 млн грн для 2 банків. 2 березня - 1,85 млрд грн для 2 банків. 3 березня - 150 млн грн для одного банку, 16 березня - 130 млн грн для одного банку, 17 березня - 180 млн грн для одного банку.

До початку масштабної війни Росії проти України в українських банків були значно менші потреби в залученні кредитів овернайт у регулятора. Так, у період з 14 по 18 лютого вони брали ці позики на 200-400 млн грн, а 22-23 лютого - на 2,2 млрд грн.

Заборгованість платоспроможних банків перед НБУ по кредитах рефінансування на 18 березня становила 136,65 млрд грн (на 1 березня - 131,4 млрд грн, на 23 лютого - 92,5 млрд грн, на початок року - 95,15 млрд грн). [4]

З початку повномасштабної війни НБУ також запровадив беззаставне (бланкове) рефінансування строком до 1 року. Його обсяги обмежено на рівні 30% наявних у банку на 23 лютого депозитів населення.

Цей ресурс потрібен, аби банки, в яких спостерігатимуться відпливи коштів фізичних осіб, змогли їх компенсувати. У поточних умовах далеко не всі позичальники спроможні обслуговувати позики. Нині банки запровадили

"кредитні канікули": клієнтам дозволено тимчасово не сплачувати за кредитами.

Законом скасовані штрафні санкції за прострочення виконання кредитних зобов'язань у період дії воєнного стану. НБУ вітає такі кроки назустріч тим, хто має потребу в кредитних канікулах. Непередбачуваність сценаріїв війни не дає змоги точно оцінити, яка частка клієнтів зможе повернутися до нормального обслуговування кредитів. Зрозуміло лише, що втрати для банків будуть суттєвими.

Війна вплинула і на кредитування. В перші дні війни населення активно використовувало доступні кредитні лінії.

Однак у березні портфель кредитів фізичним особам почав скорочуватися. Бойові дії загальмували й видачу нових позик бізнесу – за період із 24 лютого портфель кредитів бізнесу залишився практично незмінним.

Банки готові продовжувати кредитування критично значимих в умовах воєнного стану секторів та підприємств. [2]

Висновки. Вже після завершення війни фінустанови матимуть достатній час, аби привести свою діяльність у норму та знову сформувати запас капіталу.

НБУ максимально спростив вимоги до поточної роботи банків та відмовився від упровадження нових регуляторних вимог. Скасовано регулярну оцінку стійкості, відтерміновано вимоги до капіталу під ринковий ризик, не активуватимуться буфери капіталу.

Водночас НБУ переконаний у тому, що навіть у найскладніших обставинах важливо розуміти справжній стан банків. Тож регулятор очікує, що банки належним чином відображатимуть якість активів.

Прозорість, ефективність та стійкість банківської системи – це те надбання останніх років, яке нині дає змогу утримувати міцні позиції України на "фінансовому фронті".

Тому з упевненістю можна сказати, що українська банківська система гідно витримала перший шок від початку військової агресії РФ і поки що є досить стабільною.

Список використаних джерел:

1. <https://bank.gov.ua> - Стан фінансового сектору України та заходи НБУ з підтримки його безперебійного функціонування в умовах воєнного стану
2. <https://www.epravda.com.ua> – Дадашова П. директор Департаменту фінансової стабільності НБУ «Як працює банківська система під час війни»
3. <https://minfin.com.ua> - Військовий стан: що відбувається з банками та держфінансами в Україні
4. <https://finbalance.com.ua> - НБУ розповів про залучення банками рефінансування під час воєнного стану

LEGAL SCIENCES

HOW PHYSICAL VIOLENCE IN THE FAMILY AGAINST A WOMAN AFFECTS THE PERCEPTION OF HER SURROUNDING WORLD

Drobchak Alla

Senior Lecturer

Nedria Alina

4th year student, group 18 - d

Kryvyi Rih Faculty of the National University

“Odessa Law Academy”

Introductions. Physical violence - direct or indirect impact on a victim with the aim of causing physical harm, fear, pain, injury, other physical suffering or bodily harm.

By using physical violence against a woman in the family, the aggressor inflicts unimaginable trauma on his victim.

Aim. This article is written to help and support women who suffer from domestic violence.

Materials and methods. First of all, these are injuries, abrasions, fractures, etc. But unfortunately, these are not the only injuries that the victim receives. Mental disorders, fear of the outside world and fear of leaving such a person simply ruins women.

In society, girls who have experienced physical violence in the family often behave very secretly, they are afraid and see a threat in every person.

Why do victims enter into such a relationship? Why can't they leave the family in which they are abused? These questions are becoming more and more popular every year. Women who were able to get out of such a marriage ceased to be silent, trying to show others through their own experience that everything is possible.

In my opinion, such a relationship attracts them from the past. Someone from childhood saw physical abuse by dad over mom, someone was insulted and

humiliated at school, or she herself was an aggressor in the past. Accustomed to living in such conditions from childhood, girls subconsciously choose such life partners for themselves. For the same reason, they are often afraid to get divorced, and not even because they are not afraid for their lives. They simply cannot imagine it differently. It is addiction.

There are several signs by which your friends, colleagues or relatives can tell if they are being physically abused. The victims are usually:

- in your conversation, they express fear of their husband or are very anxious to please him;
- follow all his instructions;
- they always call and write to their spouse in order to tell them where they are and what they are doing;
- receive too frequent calls or messages from their husband;
- talk about jealousy and a feeling of ownership in the spouse.

There are also some psychological signs that should alert you:

- very low self-esteem;
- drastic changes in personality;
- increased anxiety, depression, talking, or attempted suicide;
- they constantly wear closed clothes and hide their face and eyes in every possible way, even indoors.

How can we help? You need to follow a simple algorithm of possible actions:

- talk to a woman in private;
- ask if something happened in her life and specifically in the family;
- Explain what exactly worries you about the person;
- if the victim is not ready to share and talk about this, make it clear that you are there and are ready to listen and help at any time;
- make sure that everything said remains between you;
- offer her your help.

According to experts, you shouldn't do the following:

- wait for the victim to turn to you for help;
- blame someone;
- put pressure on her.

What will be the perception of the world around a woman who is physically abused in the family? She often does not reach any heights at work, or she simply does not develop in those directions that she likes. He behaves very secretively, is afraid of communication with other men and avoids him in every possible way. In terms of motherhood, she also cannot fully fulfill her functions (the model of physical violence has a very detrimental effect on the child, as they grow up, they very often adopt the behavior of their parents and live the same life). Such women pale against the background of the rest.

There is a so-called domestic violence alert. Help Signal (or Domestic Violence Help Signal) is an international, one-handed, universal help signal. This gesture can be shown with one hand during a video call or in person to alert others that they feel threatened and need help. The signal was created as a tool to tackle the rising incidence of domestic violence around the world associated with self-isolation measures that were introduced during the COVID-19 pandemic.

The signal is made by raising one hand upward, pressing the thumb against the palm, then bending the other four fingers downward, symbolically capturing the thumb with the rest of the fingers. It was specifically designed as a single, continuous movement of the hand, not as a sign held in one position so that it can be easily seen.

The Call for Help was presented by the Canadian Women's Fund on April 14, 2020. It soon spread around the world after (WFN) adopted it. He has received widespread praise from local, national and international news organizations for helping to provide an up-to-date solution to the increasing incidence of domestic violence.

If you see a person using this gesture during a video call, you should contact using another form of contact (for example, text message or email) to ask questions like yes or no, and only contact emergency services at if the signalman explicitly asks them to do so.

A person who finds himself in a difficult situation can simply show this sign to any passer-by without saying a word. Remember it, and perhaps you can save someone's life.

But it is not enough to recognize this sign, it would be ideal if a certain algorithm of actions was developed when a signal, a call, a statement from citizens that someone turned to them with a request for help was developed. And if we, citizens, knew how to behave, if someone gives this sign: where to go, what to pay attention to. Are we attentive to each other to help a stranger?

Where can you go for help if you suffer from domestic violence?

1. Law enforcement agencies. If you are exposed to domestic violence and decide to punish the abuser, you can contact the law enforcement agencies.

2. Territorial centers of social services for the population. The majority of staff have highly qualified psychologists, social work specialists who can help to understand the current situation, if necessary, redirect you to the appropriate institutions. In addition, the work of crisis rooms and departments has been organized, which can provide temporary shelter.

3. Medical institutions. If you have suffered from physical violence, you can go to medical institutions at your place of residence and "remove" the beatings. In the future, a doctor's opinion can help you if you decide to punish the offender.

4. Religious organizations. You can also seek help from religious organizations, which can listen to you, give advice and guide you on a way to solve the problem.

5. Public organizations. There are a number of non-governmental organizations that can provide you with psychological, social, and sometimes legal assistance if you find yourself in a situation of domestic violence.

There are several main types of domestic violence:

Physical violence:

- you are pushed, beaten, caused any physical harm;
- you are forced to abuse alcohol or drugs;
- you are not being helped when you are sick;

- create situations that pose a risk or threat to your life and the health of loved ones.

Psychological abuse:

- threaten you or a third party with death or injury;
- you are insulted and humiliated;
- you are threatened with taking your children away;
- you are being blackmailed, you are manipulated for your own benefit;
- you are being harassed and intimidated;
- you are being bullied;
- you are constantly monitored and laugh at you;
- you are limited in contacts with family and friends.

Sexual abuse:

- you are being forced into unwanted sex;
- you are forced into prostitution.

Economic violence:

- you are deprived of food and water;
- you are being unlawfully restricted or denied access to your home;
- your personal property is damaged;
- your own funds are being withdrawn;
- you are forbidden to work;
- you are forced to beg.

Results and discussion. Ukraine has launched an anonymous online diary "It seems to me", where victims of domestic violence can tell their story and seek help.

The stories of the victims fall into four categories: economic, physical, psychological and sexual abuse. Each story is anonymous - if you wish, you can leave contact information for feedback.

The site also has hotline numbers, links to an online platform for free psychological counseling, to a site on how to recognize domestic violence.

The “It seems to me” platform was launched by the Institute of Cognitive Modeling, the Ukrainian Red Cross Society and TV presenter Maria Yefrosinina.

Domestic violence in Ukraine. In April 2020, the UN Women in Ukraine said that since the beginning of quarantine, the number of calls to the hotline increased by 30%. In total, in 2020, the National Police recorded more than 208 thousand complaints of domestic violence, said Vasily Bogdan, deputy head of the Department of District Police Officers. As a result of these crimes, 141 people were seriously injured, and more than a thousand people were lightly beaten. 74 people died due to domestic violence.

The Verkhovna Rada is now trying to somewhat increase responsibility for domestic violence. Public benefit works are also planned to be added to fines, community service and the administration. The bill was passed preliminary, the deputies must vote for it in the second reading.

Conclusions. Summing up, I want to emphasize the importance of the topic of violence. It is very important to create centers that help to get out of such a relationship. Raise such topics on social networks, television, radio. Provide psychological assistance to victims, because there are many known cases of suicide. To say that our life is the most valuable thing we have and no one has the right to decide how we should live it, let alone deprive it. I believe that if each of us thinks about this topic more globally and even tries to do something a little, the world will change for the better and very soon women will stop being afraid to talk about it and will start making decisions and fighting.

Links:

1. <https://hromadske.ua/ru/posts/v-ukraine-zapustili-anonimnyj-onlajn-dnevnik-dlya-postradavshih-ot-domashnego-nasiliya>
2. <https://omr.gov.ua/ru/news/219248>
3. <https://www.hilfetelefon.de/ru.html>
4. <https://www.the-village.ru/city/city/251207-nasiliu-net>
5. <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/ru/novosti/krizisnyy-telefon-pomoshchi-zhertvam-molchanie-blizkih-i-sosedey-vedet-k-prodolzheniyu>

6. <https://www.golosameriki.com/a/gestures-help-women-violence/6307199.html>

7. https://pikabu.ru/story/mezhdunarodnyiy_znak_mne_nuzhna_pomoshch_8066885

HARASSMENT AS A FORM OF VIOLENCE. LEGAL PROTECTION OF CLAIMS IN UKRAINE

Nazarenko Yaroslava,

4th year student, group 18 - d

Kryvyi Rih Faculty of the National University

"Odessa Law Academy"

Drobchak Alla

Senior Lecturer of Kryvyi Rih Faculty of the National University

"Odessa Law Academy"

Abstract

The purpose of the article is to analyze the study of such phenomenon as harassment as a form of discrimination that includes any unwanted and irritating physical and verbal behavior that offends or humiliates a person or disrupts his or her privacy. In other words, harassment (persecution) consists of repeated and persistent actions against a person in order to torture, devalue and undermine his authority in the eyes of others, upset or provoke a reaction.

It is known that the term "harassment" gained popularity in the United States in the 70's of the twentieth century - during the mass influx of women into their careers. Despite the fact that both men and women suffer from harassment, the percentage of victims of women is twice as high.

It argues for the idea that it is equally important to develop tactics of behavior with harasser. If you have unpleasant human behavior - constant touching, obsessive attention or persistent offers to drink coffee - you should voice it. Open conflict is always difficult, but in this case you are simply defining your boundaries. The person may not have felt that they are doing something unpleasant to you - and an explanation will help them realize their mistake and be more careful.

It is necessary to stock up on the support of loved ones: the purpose of harassment is often not in future sex or an attempt to spin a romance, but in the process of bullying.

One of the most important steps in combating harassment is to seek the help of professional lawyers. The lawyer will help to make a clear plan of action, how to act in a specific situation, where to focus and monitor the actions of law enforcement. If it is not possible to pay for the services of a private lawyer, you can use the free legal aid provided by the state.

Key words: harassment, legal protection, violence.

Introductions. More than four million Ukrainians are victims of sexual harassment every year. Most victims of harassment do not seek psychological or legal assistance and are not held accountable.

Harassment (oppression, pretending) is a form of discrimination that includes any unwanted and irritating physical and verbal behavior that offends or humiliates a person or disrupts his or her privacy. In other words, harassment (persecution) consists of repeated and persistent actions against a person in order to torture, devalue and undermine his authority in the eyes of others, upset or provoke a reaction.

Harassment is a collective term for gestures, statements, jokes and other actions that offend, humiliate or intimidate a person. Harassment is not always sexual. For example, when a person is accompanied by insults or whistling because of his orientation or race. You can fall victim to this discriminatory behavior anywhere: on the street, at school, at university, at work or on public transport.

The term "harassment" gained popularity in the United States in the 70's of the twentieth century - during the mass influx of women into their careers. Despite the fact that both men and women suffer from harassment, the percentage of victims of women is twice as high.

It is common in society to treat women primarily as sexual objects. When we look at a woman, by default we first evaluate what she looks like. This attitude works even when it comes to a high-ranking woman with a good career: is the figure of the new Minister of Justice attractive? It seems that in such situations it makes no sense. These women are not paid for their appearance, but for their knowledge and skills, but society still pays attention to the body and appearance.

Aim. Harassment can occur not only at work, but also in other areas in schools or on a regular walk. It can affect people of all ages and statuses. The consequences can be both mental and physical. Unwanted touches, gestures, actions, jokes and hints related to appearance, unfortunately, are familiar to many women. All these are different manifestations of harassment. The main criterion is reciprocity: flirting is pleasing to both, and harassment is the "breaking" of the victim's personal boundaries without her consent. However, the limit here is very thin: a woman's fear or inability to say a clear "no" can be perceived by a man as approval of his actions.

Materials and methods. Large global companies have revised the rules for communicating with female colleagues to avoid accusations of harassment, and described how corporate standards of conduct have changed. A short set of rules that large companies are now trying to follow: no meetings alone - only in the presence of other employees; do not buy tickets to neighboring places on business trips during business trips; book hotel rooms on different floors on business trips; do not drink with female colleagues after work; hold meetings in the presence of third parties; come together only when the cabinet door is open.

NexLB has created a bot that discovers sexual harassment and bullying in working chats. The bot algorithm analyzes correspondence between colleagues and customers. Artificial intelligence is looking for keywords indicating harassment. After analyzing the service sends data to the personnel department or the company's lawyers. The developers note that the creation of such a bot was difficult, because often cases of bullying and persecution are very veiled and it was not easy to teach artificial intelligence to distinguish between these language markets. Currently, more than 50 companies are using the bot. Just a few companies work on creating algorithms for finding harassment cases in business correspondence. They are combined into the #Metoobots group.

The term "harassment" is absent in Ukrainian law, but some forms of harassment are indicated. Proving that you have been a victim of harassment is not easy, even though the perpetrator violates the Law on Ensuring Equal Rights and

Opportunities for Women and Men. In cases of sexual abuse, a person faces criminal liability.

In accordance with paragraph 6 of Art. 1 of the Law of Ukraine "On Equal Rights and Opportunities for Women and Men", sexual harassment is an act of a sexual nature, expressed orally (threats, intimidation, obscenities) or physically (touching, slapping), humiliation or insults to persons, material or otherwise subordination. Ukrainian law does not provide for liability for sexual claims.

However, there is Article 154 of the Criminal Code of Ukraine - "Coercion to sexual intercourse." According to Part 1, forcing a person to commit an act of a sexual nature with another person without his or her voluntary consent is punishable by a fine of up to 50,000 hryvnia or arrest for up to six months. According to Part 2, forcing a person without his or her voluntary consent to commit a sexual act with a person from whom the victim is material or dependent is punishable by a fine of up to one thousand non-taxable minimum incomes, citizens or restriction of liberty for up to two years.

Pursuant to part 3, the actions provided for in parts one or two of this article are related to the threat of destruction, damage or seizure of property of the victim or his close relatives or the threat of disclosure of information that discredits him or close relatives are punishable by up to three years in prison or imprisonment for the same term.

The second definition in the legislation, according to which forms of harassment can be classified, is gender-based violence: According to paragraph 7 of Art. 1 of this Law, gender-based violence - actions against persons because of their gender, or common customs or traditions in society (stereotypes about social functions (positions, responsibilities, etc.) of women and men), or related actions. preferably persons of a certain sex or disproportionately injured, causing physical, sexual, psychological or economic harm or suffering, including threats to do so, in public or private life.

Such a crime is subject to administrative liability under Article 173-2 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. The sanction of the article provides for

liability in the form of a fine of ten to twenty non-taxable minimum incomes or community service for a period of thirty to forty hours or administrative arrest for up to seven days.

In order to protect your rights and bring the violator to justice, first of all, you need to gather evidence: eyewitness testimony, other people who have been persecuted by this person, SMS messages, screenshots, emails, photos or videos that record discriminatory actions.

It is equally important to develop tactics of behavior with harasser. If you have unpleasant human behavior - constant touching, obsessive attention or persistent offers to drink coffee - you should voice it. Open conflict is always difficult, but in this case you are simply defining your boundaries. The person may not have felt that they are doing something unpleasant to you - and an explanation will help them realize their mistake and be more careful.

It is necessary to stock up on the support of loved ones: the purpose of harassment is often not in future sex or an attempt to spin a romance, but in the process of bullying.

One of the most important steps in combating harassment is to seek the help of professional lawyers. The lawyer will help to make a clear plan of action, how to act in a specific situation, where to focus and monitor the actions of law enforcement. If it is not possible to pay for the services of a private lawyer, you can use the free legal aid provided by the state.

Call the police by phone or contact the police department in person. If the police do not enter the case in the Unified Register of Pre-trial Investigations, ignore evidence and testimonies, do not interrogate the participants of the case, you can apply to the National Police Chief, apply to the Prosecutor's Office or the Verkhovna Rada Commissioner. The complaint, which will set out all the circumstances of the case on your behalf, must be considered within 15 days and an internal investigation launched.

Write a complaint to the HR manager, head of the company, company, educational institution, where to place all the circumstances and evidence. Contact

the Ombudsman Hotline. If a person has applied to all instances, but there is no positive result, you can apply to the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women.

Results and discussions. Only the victim can report harassment, sexual assault or rape. So even if she told the incident to one of her relatives or friends, they could not report it to the police. The hardest thing in a harassment situation is to believe in your feelings and not dismiss them as insignificant (in our culture, obsession is still considered a compliment). If you feel that your personal boundaries are being systematically violated, it is a matter of persecution.

Street persecution witnesses should also be known to be acting in such situations. First, you must remember your safety. It is worth asking the sacrifice of a person, everything is in order, and frankly and in relation to the warning of the criminal that his behavior is unacceptable, that it must be stopped. Distraction can help stop their actions and give the opportunity to protect. For example, you can ask the mistress, for example, about the home issue you are looking for, or provide that you are familiar with the victims. At the same time, one should not act one to stop illegal behavior. Optionally, it is necessary to ensure support for others, to apply to the police, guard institutions, in which there are or state transport workers. When circumstances do not allow to act, it is necessary to ask the victim of the state of health, whether he needs help.

Conclusions. You need to understand two things: the aggressor is not omnipotent, and you are not to blame for what is happening. The length of the skirt, your appearance, behavior and other factors are not excuses for harassment - as in other forms of violence, the blame lies solely with the aggressor. Therefore, it is not necessary to tolerate harassment and justify the harasser.

Links:

1. <https://lifestyle.segodnya.ua/lifestyle/psychology/pochemu-v-ukraine-tema-harassmenta-zaminaetsya-a-zhertv-nasiliya-obvinyayut-v-provokaciyah-otvechaet-psiholog-1569599.html>

2. <https://www.projectkeshher.org.ua/news/kharasment-na-roboti-shcho-tse-ta-iaak-vid-n-oho-zakhystytys-poiasniuie-iurystka/>
3. <https://zaborona.com/scho-roboti-yakscho-vi-stali-zhertvoyu-harasmentu-seksualnih-domagan-chi-zgvaltuvannya/>
4. <https://thepoint.rabota.ua/sprosyte-yurysta-kak-protyvostoyat-harasmentu-na-rabote/>
5. <https://dp.vgorode.ua/news/sobytyia/347202-kharassment-v-dnepre-cho-hrozyt-za-seksualnye-domohatelstva-y-cho-pod-nymy-ponymauit>
6. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/harasment-i-seksualni-domagannya-shcho-ce-take-i-yak-reaguvati-yakshcho-ti-zhivesh-v-ukrajini-50129484.html>

COMPARATIVE ANALYSIS OF ARTICLE 143 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE TO THE LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES

Tkach Julia Olehivna

Adjunct Professor,
Department of Criminal Law and Criminology,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Dnipro, Ukraine

Введение./Introductions.

In many countries of Europe, human beings, their lives, health and honor are inalienable social values. But, unfortunately, according to recent events, violence, aggression, terror and trafficking in human beings have become more frequent in the world, and have led to the commission of socially dangerous acts, including the illegal removal of human organs for purposes of enrichment.

Цель работы./Aim.

The United Nations is increasingly being informed of the illegal removal of human organs and tissues that are being trafficked because they can be used in genetic research or in religious or magical ceremonies. But they are most often used for transplant purposes.

It should be noted that in most European countries it is difficult to assess the extent of trafficking in human organs and tissues, as the rules governing this area of activity are not sufficiently clear in criminal legislation. At the same time, all major international instruments regulating the transplantation of human organs and tissues provide for the prohibition of the commercialization of transplants. For example, para. 8 of the Declaration on Human Organ Transplantation (1987), art. 21 The Trade in Living Organs Regulations (1985), the Convention on Human Rights and Biomedicine (1996) contain basic provisions that the human body and its parts shall not be a source of income.

Материалы и методы./Materials and methods.

Результаты и обсуждение./Results and discussion.

The Belgian Law on Organ Removal and Transplantation stipulates that the consent of the donor must be in writing and signed in the presence of a competent witness. The Greek Law on Removal and Transplantation of Human Organs and Tissues defines several alternative forms of donor consent: a written form with a notary's certificate, a written form certifying the donor's signature with the police and an oral consent form in the presence of two witnesses with a record in the special register. The legislation of Belgium and Turkey requires the consent not only of the donor but also of his or her spouse [8, с. 88].

In Ukraine, the transplantation of human organs and tissues is carried out in accordance with the Law of Ukraine «On Transplantation of Organs and Other Anatomical Materials to Human Being» under certain conditions: there is voluntary consent of the donor to take an organ, The conclusion of the doctors' meeting on the possibility of transplantation, after acquainting the potential donor with possible difficulties in connection with the future operation, and if the damage to the donor's health resulting from the operation is less than the danger to the recipient's life [1].

According to art. 12 Commercial donorship is illegal under the Act, and legal donors in Ukraine may only be close relatives or one of the spouses. In Spain, removal of transplants from persons with no legal capacity is absolutely prohibited [4]. In Denmark, the use as donors of persons under the age of 21 who are in fact able to consent to a transplant removal operation is permitted in exceptional cases, with parental permission [3]. Norwegian law makes the same rule for minors under the age of 18 [6].

Some countries permit the removal of regenerative transplants from minors, regardless of their actual ability to give informed consent to the operation. For example, the Finnish Law on the Removal of Human Organs and Tissues for Medical Purposes provides that the removal of a regenerative transplant from a person under 18 years of age is permitted without objection, with the consent of its legal representatives and with the authorization of the National Board of Health [8, p. 87].

The law of most countries imposes strict restrictions on the use of organs and tissues by persons incapacitated due to minors or mental illness. For example, Greek and French legislation allows the seizure of only the bone marrow of minors for the sole purpose of transplanting their siblings [10, pp. 56].

The law of some countries permits, subject to certain conditions, the use of persons who have been declared incapable by mental illness or dementia as their first-line donors. These conditions are the actual capacity to consent to the transaction (Turkey) [5], to obtain the approval of the authorized public authorities in the absence of objections from the donor (Sweden) [7, c. 7].

The person who consented to the removal of his organs and tissues for transplantation may withdraw it at any time and in any form. To ensure this right, Spanish law provides that a transplant operation may not be performed earlier than 24 hours after the donor's consent [4].

In the case of posthumous removal of organs and tissues for transplantation, a number of legal conditions must be met: as a rule, with the consent of the donor, expressed in a vital manner, or with the consent of his immediate family.

There are two main approaches to determining the legality of the removal of a transplant from a deceased person in the law of different countries. In a number of countries, the consent of the deceased to the removal of organs and tissues for transplantation purposes is presumed. No seizure is made if it is known that the deceased, while alive, has expressed his opposition to the posthumous use of his organs and tissues for transplantation or if his relatives disagree. France, Italy and Turkey, among others, follow this model.

In Belgium, the presumption of consent to the posthumous use of the body for transplantation is applied to Belgian nationals and residents, and the only basis for the posthumous removal of organs or tissues from other persons is their consent in life. Many foreign experts in medical ethics and the law of health care believe that the legal presumption of consent only serves as a deterrent, creating mistrust in people and encouraging them to find ways to record their objection to the posthumous use of their organs [8, p. 90].

In Sweden, prior to 1988, the presumption of consent was applied, but the new transplantation law replaced it with a presumption of disagreement, while retaining exceptions for «minor interventions»: removal of small organs and glands, e.g. cornea, pituitary gland, which are permitted without any restrictions, even against the will of relatives or the life-giving will of the deceased. The Royal Committee has put forward a proposal to eliminate this exception by extending a single legal regime to procedures for the posthumous removal of all human organs and tissues. The legal regulation of posthumous donorship is linked to the criterion of death. Since life does not end at the same time in all organs of the human body, it is important to determine which of them ends in death and allows organs and tissues to be removed for transplant.

For a long time, death was determined by the cessation of cardiac and respiratory activities. However, modern medicine allows long-term maintenance artificially. In recent decades, the criterion of cardiac death has been replaced by that of brain death (Swedish Transplantation Act 1988) [9].

In most countries, transplantation legislation contains rules designed to ensure the independence of the professional judgment of doctors when a person is pronounced dead and to prevent the emergence of a conflict of interest.

For example, Belgian law prohibits doctors involved in the treatment of a potential recipient from certifying the death of a potential donor. The Norwegian law prohibits the postmortem transplantation of organs to a physician who treated a donor immediately prior to death.

The relevant question is, does a person have the right to sell his organs, which can be seized “ex vivo” 1, for transplant purposes? The few who support a positive answer to this question believe that the sale of organs is the realisation of individual freedom, and organ donation should be materially stimulated, like blood donation and sperm donation.

However, public opinion is generally negative about the commercialization of organ and tissue donation, particularly of non-regenerative organs. There is a well-founded fear that this will lead to the exploitation of the poor, who will be forced to

sell non-renewable resources. The laws of most countries prohibit the purchase and sale of organs on pain of criminal prosecution. It is, however, acceptable and fair that a donor who, as a result of the loss of an organ, had to bear the costs of treatment or disability should be compensated.

The principle of the prohibition of financial gain from the human body is also very important in because of the fact that the donor system itself, which is based on altruism, is threatened.

Considering that it is difficult to persuade a person who is not related to a patient to donate an organ on the basis of moral considerations, there is a need to develop organ donation and to increase the number of organs available for transplantation. In addition, in order to preserve the health of the people, legal and medical principles should be developed to the maximum extent possible in order to give preference to donations from deceased donors.

Many countries around the world do not pay sufficient attention to the illegal imposition of various services and to proposals for undue financial gain from sales preparation, storage, transport, transfer, receipt, import and export removal of illegally removed human organs should be prosecuted.

In view of the results of the studies carried out around the world, it has become necessary to elaborate a new international legal instrument in this area.

The history of such a document began in 2008, when the Council of Europe and the United Nations decided to prepare a joint study on «Trafficking in organs, tissues and cells, as well as trafficking in persons for the purpose of removal of organs». The report was published in October 2009. Among other issues, it highlighted the need to develop an international instrument that would provide a legal definition of the concept of trade in human organs, tissues and cells." A list of measures to be taken by countries to counter trafficking in organs, protect victims and prosecute such acts would be established.

In July 2011, the Committee of Ministers of the Council of Europe adopted a decision on the establishment of a committee of experts on action against trafficking in human organs, tissues and cells, with the task of drafting a Council of Europe

convention in this area. Accordingly, the Committee of Experts on International trade in human organs, tissues and cells and entrusted with the drafting of a Council of Europe convention in this area.

The mandate of the Committee of Experts was to elaborate a draft Convention in the field of criminal law against trafficking in human organs and, if necessary, a draft additional protocol to the Convention to combat trade in human tissues and cells. The Committee brought together recognized experts in the field to demonstrate that the projects are supported by the expert community and reflect advances in scientific thought and practice.

The final draft of the Council of Europe Convention against Trafficking in Human Organs was approved at the 63rd meeting of the European Committee on Criminal Law in December 2012. It was further elaborated by the relevant bodies of the Council of Europe in September 2013.

Выводы./Conclusions.

In case of adoption the Convention against the Traffic in Human Organs by the Committee of Ministers Council of Europe. It will be the first international legally binding instrument to regulate the fight against trafficking in human organs in Europe and possibly the next step to join forces to combat this scourge at the global level.

Used Literature

1. О трансплантации органов и других анатомических материалов человека: Закон ВР Украины от 16 июня 1999 г. № 1007-XIV // СПС КонсультантПлюс.

2. О защите прав и достоинства человека относительно применения биологии и медицины: Конвенция о правах человека и биомедицине (г. Овьедо, 4 апреля 1997 г.). Сайт «Законы Украины». URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_334 (дата обращения: 19.12.1988).

3. Уголовный кодекс Дании / пер. с дат. и англ. С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. СПб., 2001.

4. Уголовный кодекс Испании / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Ф.М. Решетникова. М., 1998.

5. Уголовный кодекс Турции / пред. Н. Сафарова, Х. Аджара. СПб., 2003.
6. Уголовное законодательство Норвегии / науч. ред. и вступ. ст. Ю.В. Голика. СПб., 2003.
7. Залеская М.В. О проблеме презумпции согласия на посмертное изъятие органов в целях донорства // Гражданин и право. 2003. № 6.
8. Фабрика Т.А. Ответственность за незаконную трансплантацию человеческих органов и (или) тканей в зарубежном и российском законодательствах // Вестник Челябинского государственного университета. 2010. Вып. 24.
9. Michailachis D. Legislating death: Socio-legal studies of the brain death controversy in Sweden. Uppsala: Ed. Office, 1995.
10. Michaud J. French laws on bioethics // Europ. j. of health law. Dordrecht, etc. 1995. Vol. 2. № 1.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ОБСТАВИНИ, ЯКІ НЕГАТИВНО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ЕКСТРАДИЦІЇ

Бадалова Тетяна Геннадіївна

Ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, майор поліції
Дніпро, Україна
Науковий керівник:

Федченко Володимир Михайлович

Професор кафедри кримінального процесу
Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Вступ./Introduction.

У сучасному світі злочинність набуває глобального та інтернаціонального характеру. Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю є засобом зміцнення та гарантування внутрішнього та міжнародного порядку і миру. Основною метою міжнародного співробітництва є вироблення спільної стратегії та координації дій держав у запобіганні та безпосередній боротьбі зі злочинністю.

Екстрадиція (видача затриманої особи) одна з форм міжнародного співробітництва, що полягає у співпраці держав в боротьбі зі злочинністю та включає в себе арешт і передачу особи однією державою іншій (за запитом).

Кримінальним процесуальним законодавством України передбачено здійснення видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) (глава 44 КПК України) [1].

Правовими джерелами, у яких визначаються підстави і процесуальний порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, є міжнародні договори, конвенції, угоди тощо.

Правові відносини при здійсненні екстрадиції між Україною та державами – членами ЄС регулюються Європейською конвенцією про видачу правопорушників 1957 року [2], країнами СНД – Конвенцією про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року[3].

Однак, окрім основних правових джерел існують додаткові фактори, які негативно впливають на проведення процедури екстрадиції.

Так, у 2014 році в Україні відбулися історичні події, які вплинули не лише на кордони нашої держави, а й на міжнародні відносини.

06.05.2014 згідно закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» 20.02.2014 статус Автономної Республіки Крим та міста Севастополя визнано тимчасово окупованою внаслідок збройної агресії Російської Федерації, та встановлено особливий правовий режим на цій території, визначено особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму, додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб [4].

Таким чином застосування сили з боку Російської Федерації щодо порушення кордонів України є окремим видом міжнародного злочину (агресії).

Наразі немає конвенції чи міжнародного договору, який визначав би покарання за анексію та більш детальний опис цього злочину. Втім, вже зараз міжнародні інституції сходяться на думці, що вчинений злочин анексії не означає зміни суверенітету щодо анексованої території.

Отже, на теперішній час Автономна Республіка Крим вважається територією України. Однак з компетентних органів Російської Федерації до компетентних органів України надходять інформування про затримання на їх території осіб, які перебувають у розшуку в Україні за скоєння ними кримінальних правопорушень та можливості проведення екстрадиції.

Мета роботи./Aim.

Розглянути на практичному досвіді проблемні питання та обставини, які негативно впливають на здійснення процедури екстрадиції.

Так, розглянемо такі випадки на прикладі кримінального провадження, за ч. 1 ст. 125, ч. 1 ст. 115 КК України, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань у 2012 році на той час слідчим відділом Красногвардійським РВ ДМУ ГУМВС України в Дніпропетровській області де дуже чітко простежується проблема не співпадіння міжнародних угод, законодавства України та історичних подій 2014 року.

Матеріали та методи./Materials and methods.

Згідно з матеріалів кримінального провадження: *«04.11.2011 приблизно о 03.40 годин громадянин К., спільно з раніше знайомим громадянином Л. перебував у приміщення сауни. Під час спільного проведення часу між громадянином К. та громадянином Л. виник конфлікт в результаті якого громадянин К. спричинив легкі тілесні ушкодження громадянину Л. Далі громадянин Л. покинув приміщення сауни та вийшовши на вулицю направився у бік свого місця мешкання, в цей час громадянин К. вийшовши з приміщення сауни сів за кермо свого автомобілю та почавши рухатись здійснив наїзд на громадянина громадянина Л. в результаті якого останній опинився на капоті його автомобіля, однак громадянина Л. продовжив рух, набираючи при цьому швидкість. Проїхавши так близько 10 метрів, громадянин К. різко зупинив автомобіль і, скинув з капота свого автомобіля громадянина Л., після чого продовживши рух переїхав його автомобілем.*

Після скоєння злочину відносно громадянина Л. громадянин К. на своєму автомобілі зник у невідомому напрямку.

У подальшому громадянина К. було оголошено у міжнародний розшук. 20.11.2014 від компетентних органів Російської Федерації надійшов лист про те, що громадянина К. затримано на території м. Джанкой АР Крим та необхідність проведення процедури екстрадиції вказаного громадянина до України».

Згідно вказівок Генеральної прокуратури України та вимог ст. 575 КПК України СВ Красногвардійського РВ ДМУ УМВС України в Дніпропетровській області підготовлено матеріали екстрадиції та направлено до Центрального органу України (Генеральної прокуратури України) для вирішення питання можливості проведення екстрадиції громадянина К.

Результати та обговорення./Results and discussion.

Процес екстрадиції унеможлиблювався тим, що відповідно до закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» Автономну Республіку Крим визнано тимчасово окупованою територією внаслідок збройної агресії Російської Федерації та процедура екстрадиції в цьому випадку суперечила вимогам законодавства України та Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року.

Виключно в розглянутому випадку екстрадицію громадянина К. не здійснено, у зв'язку з тим, що територія АР Крим до теперішнього часу вважається окупованою та продовжує вважатися територією України.

Таким чином підозрювана особа К. до теперішнього часу не притягнута до кримінальної відповідальності за скоєні ним кримінальні правопорушення, натомість з моменту скоєння кримінального правопорушення вже пройшло 11 років.

Згідно статті 12 КК України кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 115 КК України відноситься до категорії особливо тяжкого злочину [5].

Також згідно статті 49 КК України: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минуло 15 років».

Враховуючи вищевикладене, через деякий час притягнути громадянина К. до кримінальної відповідальності буде неможливо.

Висновки./Conclusions.

На нашу думку слід врахувати історичні події 2014 року пов'язані з тимчасовою окупацією території України та внести відповідні зміни до глави 44 КПК України, при цьому слід розробити відповідний механізм застосування чинного законодавства України та не допускати випадки не притягнення осіб до кримінальної відповідальності за скоєнні ними кримінальні правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 жовт. 2020 р. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2020. 452 с.
2. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text(дата звернення 19.05.2021).
3. Конвенцією про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text(19.05.2021).
4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 06.05.2014 р.: URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
5. Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001р.: URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

УДК 342.951

ЩОДО РОБОТИ ПРЕДСТАВНИКІВ АВТОРСЬКОГО ТА ТЕХНІЧНОГО НАГЛЯДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Керечан Дмитро Михайлович

аспірант

Міжнародний економіко - гуманітарний університет

імені академіка Степана Демянчука

Україна, м. Рівне

Ключові слова: воєнний стан, мобілізація, особливий період, відбудовний період.

Keywords: martial law, mobilization , special period, reconstruction period.

Вступ./Introductions.

Автором розглянуто питання можливості виконання передбачених чинними нормативно-правовими актами функцій інженерів технічного нагляду та представників авторського нагляду за будівництвом з позиції адміністративного права в умовах воєнного стану. Питання є актуальним з огляду на введення в Україні воєнного стану з 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та неврегульованістю окремих положень законодавства, покликаних визначати порядок діяльності відповідальних виконавців робіт у будівництві в умовах особливого періоду.

Проблемним і неврегульованим питанням залишається заміна представників авторського та технічного нагляду у випадку їх призову (мобілізації), хвороби, відпустки за власний рахунок з огляду на прийняття Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”[1], а також карантинних обмежень з урахуванням агресії Російської Федерації.

Мета./Aim.

Як відомо, з 24 лютого 2022 року Україна перебуває у воєнному стані через агресію Російської Федерації. Певна частина території (на додаток до

раніше тимчасово окупованих АР Крим та окремих ділянок території Донецької та Луганської областей) тимчасово знаходяться у окупації під російськими військами. Зрозуміло, виконання робіт по реалізації функцій авторського та технічного нагляду на даних територіях є тимчасово неможливим, функціонально обмеженим або ж реалізуються згідно вимог законодавства РФ. Актуальним вважаємо здійснити аналіз можливості виконання відновлювальних робіт на порушених та прилеглих територіях, які зазнали руйнацій під час бойових дій, а також виконання авторського і технічного нагляду та будівельних робіт з урахуванням вимог чинного законодавства на підконтрольних Україні територіях в умовах військового стану.

Враховуючи вищезазначене, **мета дослідження** – на основі діючих нормативно-правових актів провести аналіз можливості їх застосування з врахуванням особливостей воєнного стану, запропонувати обґрунтовані доповнення до чинного законодавства у частині взаємодії інженерів проектувальників, інженерів з ведення технічного нагляду за будівництвом будівель та споруд з державними органами та представниками служби замовника. Це дасть можливість узгодити правові вимоги воєнного стану та основні принципи права з метою належного та законодавчо врегульованого виконання своїх функцій відповідальними виконавцями робіт -представниками авторського і технічного нагляду, полегшити їх практичну реалізацію з метою відновлення економіки України в цілому та будівельної галузі зокрема.

Матеріали і методи./Materials and methods.

Варто відмітити той факт, що економіка та правова система України ще не стикалась у своїй історії з такими форс-мажорними обставинами, спричиненими військовою агресією Російської Федерації щодо України. Це вносить певні особливості у сам процес правового аналізу ситуації, що склалась у економіці України та будівельній галузі і вимагає ретельного розгляду саме з позиції унікальності такої події .Розглядуване автором питання досліджене не в повній мірі і вимагає належної оцінки, а самі нормативно-правові акти, що регулюють це питання — внесення відповідних змін та уточнень з відповідним

науковим обґрунтуванням та з урахуванням сучасного стану речей для правового регулювання авторського та технічного нагляду у будівельній галузі з урахуванням того, що Україна перебуває в умовах військового стану. Застосовувані методи досліджень: порівняння, аналіз поточної ситуації та закордонного досвіду в умовах ведення бойових дій, відбудови держав після їх завершення(в тому числі Лівія, Ірак, Сирія, Афганістан).

Результати і обговорення./Results and discussion.

У відповідності до Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” особливий період — це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.[2]

У зв'язку з військовим станом відповідними самоврядними організаціями припинено прийом документів на підвищення кваліфікації та заміну сертифікатів відповідальних виконавців робіт, виданих до 1 січня 2016 року (безкатегорійних сертифікатів),-робота з атестації призупинена на невизначений час.

Обґрунтовано вважаємо необхідним скасувати норму щодо введення категорійності сертифікатів, виданих відповідальним виконавцям до 1 січня 2016 року. Нагадаємо про неприпустимість погіршення становища особи та обмеження конституційної норми про незворотність дії законів у часі та заборону звуження прав людини. Тобто скасовувати попередню прогресивну норму не є законним, а введення нової розповсюджується з позиції права

можливе лише на осіб, що мають на меті отримати відповідний сертифікат вперше лише з часу введення даної норми в дію.

Звертає увагу норма, що на період дії карантину час перебування працівника у неоплачуваній відпустці не впливає на передбачений законодавством термін неоплачуваної відпустки(15 днів)-ст.84КзПП України та ЗУ “Про відпустки”[3].З огляду на вищенаведене варто відмітити Закон України“Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”[1].Зокрема роботодавець може на прохання працівника надати йому неоплачувану відпустку при цьому не враховуючи норм ст.26 ЗУ “Про відпустки”[3],а також призупинити дію трудового договору на невизначений час-призупинити дію трудового договору. Це виключає можливість виконання працівником трудових обов'язків.

Викликає жвавий інтерес п.3 ст.13 Постанови КМУ від 20.03.2022 № 326 "Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації”, де сказано, що відшкодування всіх виплат та заробітної плати при цьому покладається на країну -агресора[5].

При цьому механізму такого компенсування(аналог репарацій) не передбачено, та й взагалі сама норма видається нам досить сумнівною в плані її реалізації.

Аналіз останніх публікацій та відповідної інформації ДІАМ від 16 березня 2022 року свідчить про той факт, що Міністерством розвитку громад та територій спільно з Міністерством цифрової трансформації України було прийнято рішення про відновлення роботи Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва. Тобто даним рішенням відновлено роботу з виконання передбачених законодавством дозвільних функцій у сфері будівництва, а також реєстрації дозволів на будівництво, видачі відповідних сертифікатів про готовність збудованих об'єктів до експлуатації тощо,що часто входить до обов'язків відповідальних виконавців окремих видів робіт як представників служби замовника або ж пов'язаних осіб. Це позитивний момент.

Щоправда дія ЄДЕІСБ відновлена лише на тих територіях, де на даний момент не провадяться активні бойові дії(з цілком зрозумілих причин).

Введення в дію Закону України “Про внесення змін де деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва[4] є однозначно прогресивним і важливим явищем, так само як і цифровізація системи дозвільних та частини контрольно-наглядових процедур. Однак як свідчить практика та опитування , проведене серед частини діючих відповідальних виконавців, система часто дає збій, не здійснюються належним чином відповідні реєстраційні процедури , не працюють окремі складові системи тощо. Практичне звернення до бази показує частково обмежений функціонал-окремі необхідні функції не працюють, що не дозволяє реально реалізувати права на подання, реєстрацію та отримання необхідних документів. Тобто електронна система потребує вдосконалення та постійного доопрацювання.

Висновки./Conclusions.

Автором було проведено аналіз діючих нормативно-правових актів у галузі адміністративного, трудового права, пов'язаних з виконанням робіт (наданням послуг) інженерами - проектувальниками та інженерами технічного нагляду у будівництві в умовах військового стану.

Відповідальних виконавців робіт- інженерів - проектувальників та інженерів з ведення технічного нагляду доцільно залучати до оцінки масштабів збитків, нанесених цивільній та військовій інфраструктурі через ведення бойових дій, аналізу масштабів руйнувань та встановлення з врахуванням набутого попереднього досвіду можливих шляхів вирішення питань їх відновлення(відбудови) чи реконструкції пошкоджених будівель, споруд.

Для цього необхідно внести певні зміни до чинного законодавства.

1.Передбачити першочерговість бронювання таких спеціалістів у певних організаціях (установах) під час проведення мобілізаційних заходів для надання їм можливості виконання передбачених функціональних обов'язків з метою

якнайшвидшої і якісної відбудови держави та її економіки в цілому, доповнивши відповідним пунктом ЗУ “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”.

2. Передбачити доповнення у трудовому законодавстві, зокрема щодо залучення таких спеціалістів до виконання робіт в особливий період з наданням належних гарантій на рівні з правоохоронними органами у зв'язку з важливістю виконання відбудови держави, оскільки функція відбудови держави не менш важлива та має на меті реальні надходження до бюджету.

3. Удосконалити механізм взаємодії органів державної влади, самоврядних організацій у сфері будівництва та безпосередньо замовників з метою якнайшвидшого відновлення роботи будівельної галузі як одного з найважливіших донорів для економіки держави та роботи як єдиного взаємопов'язаного механізму, спрямованого на якісну і швидку відбудову економіки через зменшення бюрократичного тиску на відповідальних виконавців — інженерів - проектувальників, інженерів з ведення технічного нагляду.

4. Спростити умови ведення роботи відповідальних виконавців шляхом усунення частини репресивних заходів, передбачених у чинному законодавстві.

5. Передбачити можливість організації віддаленої (дистанційної) роботи відповідальних виконавців робіт у будівництві з використанням засобів мобільного відео зв'язку з обов'язковою цифровою фіксацією результатів.

6. Передбачити можливість відновлення дії сертифікатів інженерів-проектувальників, інженерів з ведення технічного нагляду, експертів, що були видані до 1 січня 2016 року в частині вимог до встановлення їх категорійності (автор взагалі вважає дане обмеження незаконним та таким, що суперечить як Конституції України, так і нормам міжнародного права, про що неодноразово наголошувалось) для розширення можливостей та належної роботи будівельних організацій з огляду на надзвичайну важливість відновлення зруйнованого внаслідок бойових дій житлового фонду та підприємств України, економіки держави в цілому.

Список використаної літератури.

1. Закон України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" - [Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX]: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення 27.03.2022).

2. Закон України Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію - [Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 44, ст. 416]: [Електронний ресурс]. - Режим доступу : URL: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12/conv#Text>].

3. Закон України "Про відпустки" - [Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 2, ст. 4]: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр/conv#Text> (дата звернення 25.03.2022).

4. Закон України "Про внесення змін де деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва." : [Верховна Рада України; Закон від 17.10.2019 № 199-IX]. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-20#Text> (дата звернення 20.03.2022).

5. "Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації": Постанова КМУ від 20.03.2022 № 326: [Електронний ресурс]. - Режим доступу : URL: <https://www.kmu.gov.ua/.../pro-zatverdzhennya-poryadku...> (дата звернення 23.03.2022).

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ, ЯК СПОСІБ ЧИНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Комаринська Юлія Борисівна

кандидат юридичних наук, доцент,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1747-1816>,

професор кафедри криміналістики та судової медицини

Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Вступ. Рівень забезпечення і дотримання прав і свобод людини визначають стан розвитку держави. В цивілізованому, демократичному суспільстві визначним є верховенство права. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3 Конституції України). Нині важливого значення набуває такий напрям забезпечення реалізації прав людини, як дієва їх охорона та захист у разі порушення [1]. Саме тому актуальності набуває подолання такого суспільно небезпечного явища як насильства в загальному розумінні і домашнє насильство зокрема, відповідно забезпечення кваліфікованого розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із ним.

Метою роботи є визначення окремих криміналістичних аспектів, що притаманні кривднику та потерпілому у випадках психологічного насильства. Характеристики особи злочинця та потерпілого є одними із суттєвих елементів криміналістичної характеристики, що є основоположними у формуванні методики розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Саме розуміння слідчим ставлення зазначених осіб до кримінальної події, глибини розуміння злочинних дій, мотивів їх вчинення, дозволяють визначити тактику

отримання криміналістично-значимої інформації й тактику проведення досудового розслідування загалом.

Матеріали та методи. Основою статті є загальнонаукові методи пізнання такі як аналіз, синтез, дедукція та моделювання, що в свою чергу дозволяє визначити причино-наслідкові зв'язки, причини їх виникнення. Використання індукційного методу, дозволило встановити повторювальний характер подій, визначити законності поведінки суб'єктів правопорушення, узагальнити способи вчинення психологічного насильства у випадках домашнього насильства.

Результати та обговорення. Україна в кінці 2017 року прийняла закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [2]. На підставі цього законодавчого акту внесено зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України). Зокрема, передбачено кримінальну відповідальність за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) та встановлено обмежувальні заходи для осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91-1 КК України) [3, с. 13].

Прийняття названих законів і ратифікація Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству й боротьбу з цими явищами стало закономірним результатом боротьби нашої держави з домашнім насильством [4, с. 330].

Окрім небезпеки, яку несе домашнє насильство будь то жінці чи чоловікові, неповнолітній чи малолітній дитині, особам похилого віку, чи члену родини, яка має психічні або фізичні вади, таке насильство небезпечне ще й тим, що воно поєднано з іншими кримінальними правопорушеннями різного ступеня важкості. Домашнє насильство, зазвичай, є так би мовити, відправною точкою для вчинення інших злочинів та кримінальних проступків, що є небезпечними для життя та здоров'я людини, і такі злочини не обов'язково

обмежуються сім'єю та приміщенням спільного проживання. Тому не менш важливим та актуальним є вивчення, дослідження та створення методик розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [5], виокремлюючи форму протиправної діяльності, визначають домашнє насильство як фізичне, сексуальне, психологічне та економічне.

Саме психологічна форма домашнього насильства, зазвичай, є початком, підготовчою стадією, домашнього насильства. Психологічний вплив на людину, дозволяє кривднику впевнитися в своїх силах, відчутти свою перевагу над партнером або дитиною, тим самим змусити іншу людину почуватися обмеженою, нікчемною, неспроможною до самостійного мислення та діяльності, тощо.

Психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [5].

Кифлюк Р.В. відзначає, що психологічне насильство – це дії, які самі собою не нанесли фізичного болю, проте стали причиною душевних страждань потерпілого. Психологічне насильство сприймається потерпілим навіть болючіше, ніж фізичне. Воно здебільшого триваліше за фізичну шкоду. Психологічний стрес може викликати більш відчутні несприятливі наслідки, ніж фізичні, систематичні побої або інші насильницькі дії. Психологічна травма часом відчутніше сприймається, ніж побої. Не лише фізичне, але й психологічне насильство може бути само по собі жорстоке, нелюдське й принижувати гідність людини [6, с. 56; 7, с. 216].

Бондаренко О.С. зазначає, що психологічне насильство носить довготривалий, систематичний характер. А особи, постраждалі від такого насильства, можуть мати серйозні розлади психіки, що здатні призводити до фізичних хвороб, посттравматичного стресу, самогубства. Проявами психологічного домашнього насилля є: 1) відсутність поваги до особи; 2) нав'язування допомоги про яку ви не просили; 3) контроль пересування, постійні дзвінки, повідомлення з вимогою розповісти про місце знаходження, свої плани, контроль за соціальними мережами; 4) цілковита «невинуватість» кривдника. Кривдник ніколи не визнає свою вину у ганебному ставленні, цькуванні, знуцанні; 5) загрозна поведінка кривдника; 6) обмеження у контактах із близькими та друзями, у виборі кола спілкування; 7) нав'язування почуття вини; 8) наявність системи подвійних стандартів (для чоловіків і жінок є різні правила і норми); 9) лицемірство у присутності інших людей; 10) газлайтинг – одна з жорстких форм психічного насильства, за якого жінку можна довести до стану відчуження або психічних розладів у разі переконання її в психічній неадекватності; 11) погроза відібрати дітей; 12) примушення до самогубства, погроза вбивством [3].

Звичайно узагальнити всі можливі способи чинення психологічного насильства дуже складно, адже обрання способу чинення тиску залежить як від особливостей характеру, соціального положення, рівня освіченості як абьюзера так і жертви. До перелічених вище способів чинення психологічного насильства, слід додати і ще один спосіб, що все більш набирає обертів, це – жорстоке поводження з тваринами з метою чинення психологічного тиску на жертву.

Так Качинська М.О. у своїй статті зазначає, що дослідники Л. Мерц-Перес і К.Хіде у своїй роботі 2004 року під назвою «Жорстоке поводження з тваринами: шлях до насильства над людьми» дійшли висновків, що якщо в родині є серйозне жорстоке поводження з тваринами, це перша ознака того, що існує домашнє насильство [8]. У літературі вказується, що поява посилення уваги до взаємозв'язку між домашнім насильством і жорстоким поводженням з

тваринами сталося випадково в 80-ті роки 20 століття. У 1983 р. у США та Канаді. У Нью-Джерсі було проведено аналіз злочинів та під час розслідування випадків жорстокого поводження з тваринами було встановлено наступне: у 53 сім'ях, де жорстоко поводитись з дітьми або зафіксовані випадки невиконання батьківських обов'язків, 60% з них у сім'ях були випадки жорстокого поводження з тваринами, що спричиняло травми або смерть тварини. Найчастіше шкодить один з агресивних (батьки або усиновителі) батьків, які свідомо вчинили насильство щодо дитини (або дітей), а також домашніх тварин з метою залякування або контролю над неповнолітнім [9, с. 347].

Імовірність жорстокого поводження з тваринами зростає, у випадках коли діти зазнали фізичного насильства (88%), ніж коли вони стали жертвами психологічного або сексуального насильства. Хоча було помічено, що більшість знущань над тваринами вчинили батьки щоб діти теж штовхали, били ногою чи дразнили цих тварин [9, с. 347; 10, с. 131].

Схожого висновку дійшли і науковці з Австралії [11]. Так у публікації «Жорстоке поводження з тваринами в контексті насильства з боку інтимних партнерів дорослих: систематичний огляд» вони зазначають, що насильство по відношенню до тварин і людей часто взаємопов'язане, і жорстоке поводження з тваринами часто паралельне жорстокому поводженню з людьми, зі значним перекриттям між ними [12]. Жорстоке поводження з тваринами було визначено як потенційний індикатор і попередник міжособистісного насильства, і цей зв'язок був названий "Ланкою". Серед різних видів насильства, насильство з боку інтимних партнерів, як повідомляється, зазвичай пов'язане з жорстоким поводженням з тваринами, причому родини, яким притаманне насильство зі сторони інтимних партнерів, частіше повідомляють про жорстоке поводження із тваринами, ніж родини без домашнього насильства. Левітт та ін. [13] спостерігав тісний зв'язок між активними насильством з боку інтимного партнера та жорстоким поводженням із тваринами, причому 41% кривдників домашніх тварин були заарештовані за домашнє насильство принаймні один раз. Гульлоне Е. [14] повідомили, що 55% людей, заарештованих за жорстоке

поводження з тваринами, мали судимість за домашнє насильство. Інциденти з тваринами найчастіше траплялися в результаті сварки між кривдником і його інтимним партнером, причому злочинець знущався над домашніми тваринами у відповідь [14] і з метою отримання або підтримки влади і контролю над своїм партнером. Контроль за примусовим насильством особливо актуальний для жорстокого поведження із тваринами через зосередження уваги на тварині як інструменті здійснення контролю. Ці типології дають розуміння того, що мотивує злочинця до насильства в цій конкретній ситуації, і тому його застосування до тварин є специфічним для контексту жорстокого поведження із тваринами та відносин злочинця з жертвою [11].

Висновки. Розслідування випадків психологічного насильство ускладнено тим, що такий вид насильства не залишає матеріальних слідів, фіксація фактів такого насильства можлива лише під час проведення вербальних слідчих (розшукових) дій. Знання слідчим способів чинення психологічного насильства дозволить йому змоделювати подію та дії кожного з учасників конфлікту.

Жорстоке поведження з тваринами багато в чому перетинається з насильством в сім'ї. Виконавці насильницьких злочинів проти людей часто починають свою кримінальну кар'єру, знущаючись над тваринами. Жорстоке поведження з улюбленими домашніми тваринами може бути способом тероризувати і знущатися над дітьми і партнерами. А погрози на адресу тварин в домашньому господарстві можуть перешкодити жінкам вийти з образливих відносин [9]. Жорстоке поведження з тваринами, яке вчиняється на очах у дітей, має наслідки не лише в момент безпосереднього насильства, а й впливає на формування психіки дитини, формування злочинної, насильницької моделі поведінки у підлітковому віці, та під час побудови останніми сімейних відносин у дорослому житті.

Список використаних джерел:

1. Правова основа захисту прав і свобод громадян в адміністративному порядку. Сайт Міністерства Юстиції України. https://minjust.gov.ua/m/str_4629

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Стор. 32. Ст. 35.

3. Бондаренко О. С. Психологічне насильство як форма домашнього насильства // *Правові горизонти / Legal horizons*, 2019. С. 12-17. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i16.p:12>.

4. Пчеліна О.В. Перспективність побудови методики розслідування домашнього насилля // *Юридичний науковий журнал*. 2020. № 4. С. 330 – 332. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/79>

5. Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Сайт Верховної ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

6. Кифлюк Р.В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї : дис. ... канд юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2020. 233 с.

7. Біловол О. Психологічне насильство як вид домашнього насильства // *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 215-221. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.33>

8. Merz-Perez L., Heide K. Animal cruelty: path way to violence against people. New York : Altamira Press, 2004. 208 p

9. Zorza J. Dealing with animal abuse to alleviate family violence. *Family and Intimate partner violence quarterly*. 2010. Vol. 02. № 4. P. 345–358

10. Kachynska, M.O. Links between domestic violence and animal abuse: international experience. *Comparative and analytical law*, № 2 2019, Pp. 130 -133. <http://www.univd.edu.ua/science-issue/issue/4368>

11. Michelle Cleary, Deependra K. Thapa, Sancia West, Mark Westman, Rachel Kornhaber, Animal abuse in the context of adult intimate partner violence: A systematic review, *Aggression and Violent Behavior*, Volume 61, 2021, 101676, ISSN 1359-1789, <https://doi.org/10.1016/j.avb.2021.101676>

12. DeGue S, DiLillo D. Is Animal Cruelty a “Red Flag” for Family Violence?: Investigating Co-Occurring Violence Toward Children, Partners, and Pets. *Journal of Interpersonal Violence*. 2009; 24(6):1036-1056. doi:[10.1177/0886260508319362](https://doi.org/10.1177/0886260508319362)

13. Lacey Levitt, Tia A. Hoffer, Ann B. Loper, Criminal histories of a subsample of animal cruelty offenders, *Aggression and Violent Behavior*, Volume 30, 2016, Pp. 48-58, ISSN 1359-1789, <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.05.002>.

14. Gullone, E., Clarke, J. Animal abuse, cruelty, and welfare: The Australian perspective F.R. Ascione (Ed.), *The international handbook of theory and research on animal abuse and cruelty*, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana (2008), pp. 305-334 URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Animal-abuse%2C-cruelty%2C-and-welfare%3A-an-Australian-Gullone-Clarke/9d56867ecff766b1ade047b95537ad2c64006f0d>.

СТАН БЕЗПЕКИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ В УКРАЇНІ ТА ЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ В ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННІ

Шевчук Тетяна Олегівна

к.ю.н., доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Вступ. Сталий розвиток держави, досягнення високої якості життя і здоров'я його населення, а також оптимального рівня національної безпеки можуть бути забезпечені тільки за умови збереження природних систем і підтримки відповідної якості навколишнього середовища. Розв'язання таких важливих для країни завдань актуалізує питання про визначення ролі держави в забезпеченні екологічно сприятливих умов для громадян, всієї держави в руслі адміністративних реформ, адже ігнорування природноландшафтних, кліматичних, географічних особливостей території, невмілі і непослідовні управлінські дії у вирішенні питань охорони довкілля можуть призвести до посилення несприятливого екологічного стану конкретної території та, як наслідок цього, до зниження соціальних показників: погіршення демографічної ситуації певного регіону, якості здоров'я населення і т.д. Охорона навколишнього середовища є однією з нагальних проблем сучасності.

Мета роботи. Визначити стан та способи забезпечення безпеки атмосферного повітря в Україні.

Матеріали та методи. Методологічним підґрунтям роботи є комплекс застосованих під час дослідження наукових методів та підходів, властивих правознавству загалом і науці адміністративного права зокрема.

Результати та обговорення. Проблема захисту навколишнього середовища на сьогодні залишається однією із важливих завдань сучасності.

Викиди промислових підприємств, енергетичних систем і транспорту в атмосферу, водоймища та надра на сучасному етапі розвитку досягли таких

розмірів, що у деяких районах землі, особливо у великих промислових центрах, рівні забруднення суттєво перевищують допустимі санітарні норми.

Головну небезпеку становить забруднення атмосфери. Високий рівень забруднення атмосфери негативно впливає на здоров'я людини, стан рослин і тварин, врожайність сільськогосподарських культур, стан об'єктів інфраструктури.

Забруднення атмосферного повітря відбувається через стаціонарні (за видами економічної діяльності виділяють аграрно-промисловий комплекс, видобуток корисних копалин, переробне виробництво, виробництво і розподіл електроенергії, газу та води, транспорт і зв'язок, житлово-комунальне господарство) і пересувні (за видами транспорту виділяють автомобільний, залізничний, повітряний, водний транспорт і дорожню техніку) джерела.

В Україні, як і в інших європейських країнах, викиди в атмосферу від промислових і енергетичних об'єктів, а також від автомобільного транспорту завдають серйозної шкоди навколишньому середовищу і здоров'ю населення. Ці викиди містять сірчаний ангідрид, окис азоту, окис вуглецю, пил, свинець та інші важкі метали. Результати свідчать про те, що містяться в атмосфері шкідливі речовини, пов'язані з викидами промислових підприємств, складають значну частину в загальному забрудненні повітря. Високі рівні забруднення реєструється в районах, прилеглих до автомагістралей та перехресть, що свідчить про великі обсяги викидів від пересувних джерел [1].

За даними Державної служби статистики України, в 2018 р. викиди забруднюючих речовин в атмосферу склали від стаціонарних 2508,3 тис. т. та пересувних джерел 1358,4 тис. т. Попри значні показники, з 2008 р. в Україні спостерігається чітка тенденція скорочення викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, зокрема пересувними джерелами. Прогноз викидів інших забруднюючих речовин у атмосферне повітря також свідчить про збереження наявної тенденції скорочення обсягів викидів усіх забруднюючих речовин, за винятком цинку. За джерелами викидів забруднюючих речовин у 2018 р. з усього обсягу 63,2 % викинуто

стаціонарними джерелами, 36,8 % – пересувними, тоді як діоксиду вуглецю – 85,7 % стаціонарними, 14,3 % – пересувними джерелами. Стосовно викидів окремих забруднюючих речовин у атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення за видами транспортних засобів, зокрема, обсяги викидів метану, що належать до парникових газів, за даними Державної служби статистики України, скоротилися на 17,2 %, а викиди оксиду азоту – на 12,5 %. При цьому автотранспорт населення є джерелом 64,7 % усіх викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення і 45,4 % викидів діоксиду вуглецю від пересувних джерел забруднення. Регіонами-лідерами за викидами забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферу від пересувних джерел забруднення у 2018 році були Дніпропетровська область (9,2 % загального обсягу), м. Київ (8,7 %) та Київська область (7,5 %). Зазначені регіони також є лідерами за обсягами викидів метану та діоксиду вуглецю. За обсягами викидів діоксиду вуглецю у атмосферу від автотранспорту у 2015 році лідирують Дніпропетровська обл. (9,5 % загального обсягу), м. Київ (8,9 %) та Львівська області (8,0 %). Дані свідчать, що лідерами за обсягами викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрізі регіонів є Дніпропетровська та Донецька області. Зокрема, у 2017 р. з 2584,9 тис. т викидів 657,3 і 784,8 тис. т відповідно викинуто в зазначених регіонах. За видами економічної діяльності лідерами за викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у 2017 р. є такі галузі, як постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, переробна промисловість, добувна промисловість і розроблення кар'єрів [2]. Отже, ми бачимо позитивну динаміку скорочення викидів забруднюючих речовин за останні роки, але на жаль зазначені показники є більші за норми індексу забруднення повітря.

Перед світовою спільнотою стоїть завдання шляхом раціонального використання зберегти багатства природи сьогодні і відвернути негативні наслідки втручання людини у майбутньому. У державі діють певні способи та засоби для забезпечення безпеки атмосферного повітря в Україні. Правова

охорона навколишнього природного середовища від забруднення, зокрема, атмосферного повітря є важливим способом природоохоронної діяльності, в якій проявляється екологічна функція держави. Розвиток екологічної функції держави обумовлюється загостренням проблеми охорони атмосферного повітря: глобальною екологічною кризою, зростанням ролі взаємодії суспільства і природи. Метою правової охорони атмосферного повітря є обмеження антропогенних впливів на атмосферне повітря, що мають негативні наслідки для людини та навколишнього середовища.

Сучасні вчені-адміністративісти до принципів правової охорони атмосферного повітря пропонують відносити принципи: 1) пріоритету охорони життя та здоров'я людини, сьогодення і майбутніх поколінь; 2) здійснення обов'язкового моніторингу та контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері охорони атмосферного повітря; 3) недопущення зворотних наслідків забруднення атмосферного повітря для людини та навколишнього середовища; 4) державного регулювання викидів шкідливих (забруднюючих) речовин в атмосферне повітря і шкідливих фізичних дій на нього; 5) гласності, повноти і достовірності інформації про стан атмосферного повітря, його забруднення; б) наукової обґрунтованості, системності та комплексності підходу до охорони атмосферного повітря; 7) невідворотності відповідальності за порушення правових вимог охорони атмосферного повітря [3, с. 8].

Перелічені принципи виступають базисом правової охорони атмосферного повітря, їх реалізація виявляється по-різному залежно від повноти урегульованості природоохоронним законодавством відповідних суспільних відносин.

Забезпечити належний рівень безпеки атмосферного повітря можна шляхом застосування широкого кола правових, економічних, технічних, санітарно-епідеміологічних та інших засобів. Серед них чи не найважливішу роль в цьому відіграють засоби правової охорони атмосферного повітря, сутність якого виражається: по-перше, у встановленні державою і його спеціально уповноваженими органами суворо обов'язкових для всіх фізичних та

юридичних осіб норм і правил, тобто, прийняття і видання відповідних нормативних актів різної юридичної сили, спрямованих на охорону атмосферного повітря; по-друге, в здійсненні постійного активного державного контролю (нагляду) за дотриманням посадовими особами, громадянами та юридичними особами, незалежно від форм власності, підпорядкованості та підвідомчості, цих норм і правил; по-третє, в застосуванні компетентними державними органами відповідних санкцій як до фізичних, так і до юридичних осіб, що не дотримуються екологічних норм і правил, тобто які порушують законодавство про охорону атмосферного повітря [4, с. 408-409].

Такі засоби є фактично інструментами адміністративно-правової охорони атмосферного повітря, та визначаються переважно як комплекс заходів які безпосередньо використовують суб'єкти публічного адміністрування з метою забезпечення (охорони) прав, свобод і законних інтересів приватних осіб та публічного інтересу держави й суспільства загалом. Окреслені засоби є зовнішнім виразом форми адміністративної діяльності публічної адміністрації; віддзеркалюють правову динаміку (адміністративну діяльність) публічного адміністрування; залежать від змісту компетенцій суб'єктів публічної адміністрації; їх вибір зумовлюється специфікою поставленої мети щодо певного об'єкта публічного впливу, що встановлює найкращий ефективний варіант діяльності.

Адміністративно-правові засоби – це важливі інструментами адміністративного права, закріплені у законодавстві і призначені для регулювання певних відносин, виступаючи як сукупність прийомів і способів, за допомогою яких здійснюється вплив на суспільні відносини у певній сфері з метою її нормального функціонування, формування в учасників правовідносин звичок добровільно виконувати вимоги правових норм, попередження та припинення порушень загальнообов'язкових правил, норм і стандартів, притягнення винних до відповідальності [5, с. 27-28].

Адміністративно-правові засоби охорони атмосферного повітря спрямовані на зменшення концентрації забруднюючих речовин до величин нижче

граничних і, відповідно, досягнення кращого захисту здоров'я людини, рослинності, екосистем і біосфери в цілому; збільшення використання екологічно безпечних технологій і заміна застарілих технологій; покращення якості палива; покращення просування та інтегрування природоохоронних вимог в транспортний і енергетичний сектори; покращення інформаційного обміну, сумісності, порівнянності та прозорості інформації щодо моніторингу якості повітря і викидів в повітря забруднюючих речовин, і таким чином, забезпечення кращої бази знань для розробки майбутньої політики і більш ефективних і менш дорогих заходів зниження забруднення; підвищення обізнаності широкого кола населення про значення і ризики, пов'язані із забрудненням повітря тощо.

На жаль, до теперішнього часу концепція сталого розвитку, а також значна кількість нормативно-правових актів не зробили значного впливу на національне право та екологічну політику у сфері забезпечення безпеки атмосферного повітря. Основоположні постулати, вироблені світовою науковою думкою так і не стали складовою частиною державної екологічної політики, а техногенний шлях розвитку економіки продовжує залишатися пріоритетним, що негативно впливає на природний стан атмосферного повітря.

Висновки. В Україні спостерігається чітка тенденція скорочення викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, зокрема пересувними джерелами. Безпеку атмосферного повітря можна сміливо розглядати як складову екологічної безпеки держави та визначати її як стан якості повітря, сукупність фізичних, хімічних і біологічних його властивостей, які відображають ступінь його відповідності гігієнічним та екологічним нормативам. На сьогодні цілком очевидним, з огляду на стан екосистеми української держави, має бути концептуально переглянута система застосування адміністративно-правових засобів убезпечення атмосферного повітря.

Нова система адміністративно-правового убезпечення атмосферного повітря на сьогодні повинна базуватися на фундаментальній концептуальній

основі, що враховуватиме, обов'язкове оцінювання реальної ситуації і визначення пріоритетів в діях, спрямованих на максимальне зниження негативного впливу стаціонарних та пересуваних джерел забруднення на стан атмосферного повітря.

Список використаних джерел

1. Грузева Е.В. Борьба с загрязнением атмосферного воздуха как важная составляющая программ по охране здоровья URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/borba-s-zagryazneniem-atmosfernogo-vozduha-kak-vazhnaya-sostavlyayuschaya-programm-po-ohrane-zdorovya/viewer>;

2. Статистичний збірник за 2018 рік URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/Zb_dovk_2018.pdf;

3. Ворушило С.В. Адміністративно-правова охорона атмосферного повітря: автореф. дис. ... канд. юрид. наук /спец. 12.00.07. К., 2011;

4. Фролова Н.В. Экологическая оценка правового состояния атмосферного воздуха. Актуальные проблемы естественно-научного образования, защиты окружающей среды и здоровья человека. 2016. Т. 2. № 2;

5. Салманова О.Ю. Адміністративно-правові засоби забезпечення міліцією безпеки дорожнього руху : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07, 2002. 232 с.